C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBRI XXXVII.

RECOGNOVIT ATQUE INDICIBUS INSTRUXIT

LUDOVICUS IANUS.

VOL. III. LIBB. XVI—XXII.

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLVII.

PRAEFATIO.

Hos Plinii libros pertractanti mihi praeter ea quae Silligiana editio suppeditat nullum ad manum fuit subsidium, sed Silligius ipse ad libros XVIII., XVIIII., XX. adhibuit quaedam satis antiquo tempore ex iis excerpta, ad lib. XVIII. §§. 213, 214, 234, 235, 237, 246—248, 255, 256, 268—271, 278—294, 309—313. quae leguntur in *scholiis ad Germanici prognostica* (ap. Buhl. vol. II, p. 112 sqq.) et ad libros XVIIII. et XX. quae sunt in *Pseudo-Appuleii de remediis salutaribus libello*, quem ex Parisino exemplari, quo antea usus erat Salmasius, tum primum typis descriptum ille praemisit editionis suae volumini V.

De horum excerptorum usu quum non omnino consentiam cum Sillgio, qui haud paucis locis ea secutus est quibus mihi potior esse videtur codicum Plinianorum auctoritas, non possum quin paucis verbis de eo disputem. Et censeo quidem esse distinguendum inter ea quae ad rem pertinent et inter ea quae verborum sententiarumve nexus causa addita sunt. In illis non est quod vetustis illis excerptis diffidamus, praesertim ubi lacunas ita explent ut propter voces parvo intervallo repetitas facile appareat quam ob causam exciderint ea quae in Plinianis exemplaribus non leguntur: ubi vero ea quibus haec carent in illis repetita sunt ex antecedentibus, quia iis omissis non liquet qua de re in excerptis agatur, quis ab ipso auctore ea profecta esse crediderit? Eodem pertinet quod in temporum descriptionibus, si codicum sequimur auctoritatem, Plinius nomen mensis qui modo memoratus est, ubi eiusdem alii nominantur dies, non repetit, sed scholiasta id nusquam non facit, quam taedii plenam rationem amplexus est Silligius. Idem permultis locis ex Pseudo-Appuleii libello recepit particulas quibus iunguntur sententiae, quas minus religiose servare excerpentem opus aliquod quam qui perscribat ipsum facile mihi concedetur.

Orthographia huius libelli quo propius ad Bambergensem aliosque bonos codices accedit, eo magis digna est cuius ratio-

nem habeamus, inprimis in herbarum nominibus, in quibus hic magis quam codices Pliniani inclinat ad Graeca elementa, sed quum quod unum exstat eius exemplar mendosissime sit scriptum, accurate est examinandum, quid aut analogia commendetur aut etymologia.

Haec vero nomina scribendi ratio hos libros emendanti maximam affert difficultatem, qua quidem in re paulo aliam viam ingressus sum atque in nominibus geographicis plus auctoritatis tribuendo Graecis scriptoribus, quamquam — quod dictum sit bona pace censoris Viennensis*) — in his quoque Plinius aliquando confudit litteras Graecas, ut *O* et *Θ* (vid. ad p. 241. l. 32) scribendo *thriganum*, et *E* et *Σ* (vid. ad p. 244. l. 28) ex adiectivo ὀρεινὸς faciendo nomen *orsinum*.

Cum aliis in rebus tum in his nominibus quod ea quae Silligium fere secutus scripsi in indicibus libri I. non omnino congruant cum iis quae in hoc volumine edidi, equidem fateor me dolere. nam, licet verear ne *Moneus* denuo in me requirat acumen ingenii quo opus sit artem criticam exercenti**), antequam eius argumenta cognovero, illos indices non abiudicaverim Plinio qui in fine epistolae nuncupatoriae pollicitus est se ei esse subiuncturum quid singulis libris contineretur. Sed quae discrepant, ea, quum perpauca excedant othographiam, minoris momenti sunt quam quae hic ponantur.

Codicibus denique manu scriptis ubicumque potui obsecutus non dubitavi eorum consensu provocatus recipere quae a vulgato usu abhorrerent, ut (18 §§. 16. et 162.) *verum* secundo, et 22 § 18. *vero* primo loco positum. Coniecturas non admisi nisi aut codices indicarent corrupta esse quae in vulgatis exemplaribus legerentur, ipsi vero non certum praeberent medicamentum, aut sensus flagitaret ut quae legerentur in utrisque mutarentur, sed equidem certe arbitror quam artissime me pressisse codicum vestigia. quod utrum fecerim an, id quod mihi exprobratum est, non nisi secundo loco eos adhibuerim, iudicent alii.

Scribebam Suevofurti prid. id. Ianuar. MDCCCLVII.

---

*) Cf. Katholische Literaturzeitung 1856. N. 27. p. 208.

**) Cf. Heidelberger Jahrbücher. d. Liter. 1856. N. 42. p. 660.

SCRIPTURAE DISCREPANTIA.

Lib. XVI. p. 3. lin. 4. *conubio* a*), vid. ad 37,15; 49,1; 69, 14; 76,16; 127, 30; 144, 9., *connub.* Sv. | 5. *dididimus* S, *didicimus* aΘ, *dedimus* d. | 6. *quae* om. Sad. | 6. 7. *primo victu* S Man. Dalec. | 7. *alvorum* Sa Man. Dalec. | 15. *dubiamque* STd. | 16. *situm an.* S, *sitam* d, *sit an* Ta. | *optinet* SD², cf. 25,21. | 25. *suburunt* Pint. | 28. *parcior* Sa. | 30. *replent* Sd, *reperiunt* Θ, *referunt* a, *ecferunt* Sill. | 4. 4. *insulas* d. | 7. *illi* Sa. | 5. 5. *Quod certum est*, Sv, dist. I. | 17. *ut ne* I, *utque* Sv. | 32. *Glande* I, *glandes* Sv, *grandes* ad. | *nunc* d, *sunt* a, *sunt nunc* (..*gentium;*) S. | 35. *infertur* anonym. ap. Osann. in Philol. VII, p. 397. | 6. 1. *quernae alia et* I (ad *et alia*), *alia quernae et alia* Sv. | 3. 4. *quae culta optinent.* Sv, dist. I. | 4. *optinet* ad. | 7. *Generis* a²d (a¹ *generationem*). | 12. *coget* Sa. | 17. *gratissimum est* (ut *fagum* sit idem quod *fagi glans*, quod glossatori h. l. debent editiones) I, *gratissimam. Est* a, *gratissimum esse* d, *gratissimam esse* S, *gratissima est* edd. | 18. *expetitur* d edd. | 36. *ita* I coll. 5, 41., *ut* Sad. | 7. 26. *ponderosam*, *querna* Sv, dist. mut. I. | *diffusam* edd. vett., *diffusa* STa (d cum ras. post *a*). | 36. *lanis* S Pint. D², om. D¹ad. | 8. 4. 5. *caverna* ad. | 7. *quae iam* Sad, cf. Hand. Tursell. III, p. 128 sq., *quaedam* edd. | 16. *autem atra* (i. e. *ã atra*) I, *atra* Pint., cf. Theophr. h. pl. III, 7, 5., *amara* Sv. | 18. *foliorum venis* SD², cf. Theophr. l. c., *folio rubens* D¹Tad (v.. *ente*). | 20. *in nodum ad parvae levis gallae modum* I, coll. Theophr. l. c. τελειούμενον δὲ σκληρύνεται καὶ (κατὰ?) κικίδος μικρᾶς λείας τρόπον, et 17, 104. 146; 23, 129; 34, 136., *in modum* ad, *in modum gallae* Sv. | 27. *qui* STΘ, *quae* ad edd. | 35. *cusculium* S codd. Gelen. | 37. *conchylii* S etiam §. 73, sed ..*li* 21, 46. | 9. 26. *Pyrri usque ad* Sa. | 28. *Iove* I, *Iovi* Sv. | 10. 8. *stibulos* a. | 19. *praecipue* a, *praecipua est* SΘ. | 23. *et situs* STa; an forte legendum *est situs?* | 24. *incorrupta ei* I, *incorruptae* Dd (a .. *te*), *incorrupta est* S. | *vis umore* I (vet. Dalec. *humori*), cf. §. 195. et Vitruv. II, 9, 14., *visu mori* a (d *maiori*), *usu, mori* S Man. Dalec. | 26. *lentore*

*) Signorum explicatio ad finem reservata est.

Sill., cf. §. 53., *lentiore* Sd, *recentiore* a. | 38. *ac* Dad, *at* Sv. | 11. 3. *picea repullulat* add. S Barbar. e Theophr. h. pl. III, 9, 5. | 4. *etiam nunc* ad. | 11. *radicis* D[1], *laricis* D[2], quod cum sequentibus esset iungendum. | 29. *smilacem* Sa, sed cf. §. 19. | 38. *cedrum* ad. | 12. 14. et 29. *astula* ad et 29, 34 V[2]; sed 9, 48. nihil enotatum est, et 12, 105 M habet *assulose.* | 15. *conciditur ad cribrum minuta*, Sv, dist. I. | *cogatur* I, coll. §. 53 et h. lib. ind. (23). | 21 *et* ad. | 25. *multoque* Sa. | 13. 11. *sapinum* Td, *sappium* Sa. | 14. *sappini* S, *sapini* a, *sapina* Td. | 31. *et serpens* Sv, *et* delendum esse censuit Sill. | 14. 16. *alinon* TadΘ, sed cf. Theoph. h. pl. III, 11, 2. | 18. *de scabro* (om. *et*) ad. | 26. *sed* I, *et* Sa (d *tubere tanto*). | 30. *et quae* Sa. | *sed in his* Sa. | 33. *quies est* S, *qui est* a, *quies* (om. *est*) d. | 33. 34. *materia silenti et quadam duritia* Sa. | 36. *amplitudinemque* d edd. | *proceriore* I, ..*orem* d, ..*or est* a, ..*ores* S. | 37. 38. *nostrates* STa, vid. ad 15, 12. | 15. 6. *Ligni* (om. *in*) Td. | *quae ferro* Td edd. | 12. *nostrates* S, vid. ad 14, 38. | 20. *iunipirus* I, vid. ad vol. II, p. 238, 37. et ad lib. 27, §. 141., ..*perus* Sv. | 22. *lignamenta* adΘ. | *conchylii* S, vid. ad 8, 37. | 26. *sabuci* I, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 33. *comitantur* ad. | 35. *Masur.* ad, *Massur.* Sv. | 16. 5. *mancupiis* S Turn. coll. 21, 170. | 17. *cupressis* SΘ. | 24. *iunipiro* I, vid. ad 15. 20., ..*pero* Sv. | 28. *quibusdam*, S Man. Dal. Schneid. | 17. 5. *amittunt* om. Sa. | 8. *sabuci* a, *samb.* Sv. Vid. ad vol. II, p. 249, 20; in hoc vol. ad 20, 19; 23, 33; 33, 11. 12. 19; 34, 1. 29; 38, 17; 41, 38; 76, 15. | 13. *adspicitur* I, cf. 2, 185., *adspicit* Sa, ..*ci* d edd. | *in matrem* a, *matrem* (om. *in*) S. | 14. *sed* om. Sa. | 25. *candida et radiata* Sill. (*radita* Thuan. ap. Salm.), *candidae tradita* a (Sd ..*tae*), *candida tradita* T. | *filo* T, *folio* Sad. | 26. *candidae* I, ..*da* Sv. | *fiunt* I, *et ut* STadΘ. | *villae* TadΘ, *villi* Sv. | 18. 7. *iunipiris* I, vid. ad 15, 20., ..*peris* Sa Θ, ..*pero* d edd. | 24. *sorvo* a, vid. praef. ad vol. II, p. V. | 33. *ferente* SΘ. | 37. *utriculis; sed educ.* S (a ..*li sed*). | 37. 38. *labor arborum* Sill., *laborum* STad, *arborum* (om. *labor*) cum seqq. iungunt edd. vett. | 19. 5. *quaedam* om. Sa. | 7. *recursus annuos* d edd., sed cf. 17, 73. | 9. *pro flore* SD[2], *flore* (om. *pro*) D[1], *flores* ad. | 10. *iunipiri* I, vid. ad 15, 20., ..*peri*

Sv. | 26. *elacescit* ad. | 35. *tripertita* Sa. | 37. 38. *praegnatium* I, vid. ad vol. II, p. 153. 2., ..*nantium* Sv. | 20. 2. *secuturis* Sill., sed cf. 17, 16. | 13. *peragatur* SD², ..*gat* d edd., ..*geretur* D¹, ..*geret* a. | *et iam* SD². | 18. *tubures* I, vid. ad vol. II, p. 286, 6., *tuberes* Sv. | 19. *sabucus* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 20. *urbanorum* ad. | 33. *fungosa et inutilis* d edd. | *durissimis* om. D¹ad. | 21. 5. *iunipirus* I, vid. ad 15, 20., ..*perus* Sv. | 20. *gummim* et *gummis* ad. | *aperiunt* ad. | 31. *frugiperdia* d (a ..*ferdie*), ..*perda* Sv. | 36. *torum* a, *edorum* d. | 22. 1. *cendae* a (d ..*de*), an *Cendevia?* | 25. 26. (*apud*) *Matrem ante biferam* I (*Sill. Matrem magnam* coll. 14, 54), *matrem antriferam* a (Θ ..*tream*), *matream triferam* T (d ..*trean*), *mare biferam* Sv ex Varr. R. R. I, 7, 6. | 32. *fertilior est* Sa, sed cf. §. 117. | 38. *Est* om. ad. | 23. 16. *talia* SBarb., *alia* ad. | 18. *oboedit* S, *oboidit* Θ, *oboccidit* Tad (D del. *ci*). | 23. Scr. *buxus* (31. *buxi* ad). | 33. *sabuci* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 34. *piseae* ad. | 24. 3. *faba* Td, *lotos sive faba* Sv. | 27. *ut suberi* Sd. | *viti* I, *ut viti* Sv. | 28. *vitibus* Sill., *ut vitibus* Sv. | 25. 1. *et* ad, *ut* Sv. | 2. *lagonas* I, vid. ad vol. II. p. 267, 12., *lagoenas* a, ..*enas* Sv. | 26. 3. *nata Assyria* Hard. (cf. quae proxime sequuntur *nasci aut nata parere*), *nata* om. indicata lacuna S, *natura Syria* TdΘ, *natura nisi in Syria* a. | 8. 9. *Arabiam* I, *Arabia* Sv. | 16. *iisdem* SΘ, *iisdem locis* ad. | 16. 17. *inproviso* a (cf. 9, 30.), *ex improviso* Θ, *pro indiviso* Sd. | 36. An *in densitatem?* | 27. 7. *quamquam* S e codd. Gronov., *quam* a, *cum* (et 8. *appellet*) d edd. recentt. | 11. *emigrat* ad. | 29. *arboribus* Sill., cf. §. 151. | 37. *haec* ad, vid. ad 36, 2. | 28 2. *Silenici* I (..*cum* Sill.), cf. §. 155., *silenicicum* ad, *selenitium*, *cuius* Sv. | 31. *muris* d, *mures* a, *muros* SΘ. | 34. *est in* ad, *Est et in* Sv. | 29. 12. *qui* add. Sill | *qui somno* ad. Vide ne infra legendum sit: *quibus coronis coronentur.* | 21. *talia* Sill., *alta* Sv. | 22. *Thracisque* ad. | 24. *Anaeticum* a, vid. ad vol. I, p. 201, 12., *enet.* d, *Anait.* S Barb. | 30. *limosiore* ad, cf. §. 187; 20, 171; 27, 34: *lignosiore* S Pint. | 35. *noxiae* a (d ..*ie*); fort. *noxia et*. | 30. 5. 6. *nobilitavit* SD², *praecipitavit* (propter antecedens *praecipuus*) D¹ad. | 8. *et* om. Sa. | 10. *commendatio*, *omnibus* Sill., *commendationibus* a (Sd ..*tioribus*). | 20. 21. *cum conplexu* S

(a. . .*xo*). | 24. *a dextera* S (a *ad*), *ad dexteram* d. | 30. *syringiam* ad. | 34. *repleti* a, ..*evit* Sd. | 31. 2. *modo* add. I, coll. §. 78 et 2, 226; 18, 217; sed fuit potius scribendum: *non multitudine modo et magnitudine*, quia Theophrastus h. pl. IV, 11, 12. habet οὐ πλήθει καὶ μεγέθει μόνον, ἀλλὰ καὶ χροιᾷ. | *varia* S Pint., *valida* ad. | 18. *Atheniensium* mihi suspectum est, quia Theophrastus h. pl. IV, 11, 3 habet tantum ὅτε συνέβη τὰ περὶ Χαιρωνείαν. In D² additur *proelio*. Pro *et saepe* proponerem scribendum *et peste*, nisi Plinius hoc sensu videretur dicturus fuisse *et pestilentia*, nam ibid. sequitur: μετὰ δὲ ταῦτα ὕστερον, ὡς ὁ λοιμὸς ἐγένετο σφοδρός. | *Lebadia* I, *Lebaida* STad sine lacunae signo. Ad Theophrastum (l. c. 8) bene respexit Sill., illius autem verbis comparatis sic fere videtur scripsisse Plinius: *Lebadia unde profluit Probatia fluvius profert eam, sed laudatissimam inundatus campus qui Boedria vocatur influente Cephiso* nisi forte commemoravit etiam Cephisi deverticulum quod vocabatur Ὀξεῖα Καμπή. | 29. *edocendae* S Man. Dalec. (a *educ.*) | 30. *lingulis* S Bod., *ligulis* edd. (ad ..*ris*; 33. d edd., *ungulis* TaΘ). | 31. *luxuria* d edd. (T..*iae*), *luxuriantes* Sa. | 38. *vero e* S, *vere* a, *vero* (om. *e*) d edd. | 32. 7. *salicis* d (a *sil.*). | 10. *tutelam* S Dalec. | 10. 11. *densiores* vel *densius surgentes* Sill. — 12. *Salicis sativae* Sabell., sed cf. §. 145., et 20, 216. | 18. *quae ut nec corio fiant eodem* (sc. tractatu) I (Tad *ne*), *quam ut e corio fiant* (om. *eodem*) Sv. | 19. 20. *aptissima ecce duas* a (d *haec eduas*). | 33. 3. *et* ad, *ad* Sv. | 5. *earum* ad. | 8. *aestumati* Sa. | 9. 10. *papyrum. Sui* S, *papyrum usui* TadΘ. | 11. 12. et 19. *sab.* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 16. *tenuior est* S, ..*ores* ad. | 17. 18. *lippitudinem* Sa. | 34. 1. et 29. *sab.* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 6. *graphii* S, vid. ad 8, 37., *gravi* ad. | 13. *trav.* a, *transy.* Sd. | 24. *iunipirus* I, vid. ad 15, 20. | *feminam* ad. | 25. *aesida* a. | 29. *quidamque* I, cf. §. 191. et 15, 27., 20, 169., *qui namque* Sv. | 30. *ex ea* ad, *ex ea faciunt* Sv. | 33. *ceterosque* Sa. | 38. *reddetur* ad. | 35. 18. *Duelli* S, vid. ad lib. 34, §. 20. | 24. *carpino* Cat. 31, 2. | 34. *ni quam* S Gesn., *nigram a*, *ne quam* d. | 36. 2. *haec* a, vid. ad 27, 37; 57, 31; 65, 2; 87, 35. | 5. *fabrorum in* Sill., cf. Hand. Tursell. III, p. 318., *fabrorum* (om. *in*) ad, *Ad fabrorum* Sv. | 6. *materiis*

Sa. | 8. *hac* ad. | 15. *Vosago* a probante Sill. | 20. *Iunipiro* I, vid. ad 15, 20., .. *pero* Sv. | 30. *oraculum* a, .. *lorum* S. | 37, 2. *delibitorio* a, *delibat.* d, cf. 36, 102. | 4. *navi* d. | 15. *conecti* I, vid. ad 3, 4., *coni.* a, *conn.* Sd. | 17. *unde cerem* ad. | 27. *desint* d. | *therebinthinos* a. | 28. *terebinthino* a. | 29. *facere torno*, Sv, dist. I. | *per quam* ad, *per quem* Sv. | 38. 8. *exclud.* adΘ. | 16. *tramittit* a, *transm.* Sd. | 17. *sabucus* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 26. *palma* Tad, ..*mae* Sv. | *similis est* Sill., cf. Theophr. h. pl. V, 3, 6., *est milis et* TD¹d (D² *similis*, aΘ *mitis*). | *suberis* Sill., *suberis materies* STd, *superius* a. | 32. *iunipirus* I, vid. ad 15, 20., ..*perus* Sv. | 35. *buxus* Td, sed cf. §. 231. | 36. *aeterna* Td. | 39. 5. *Endoeon*, *etiam* S, *eandem coneliam* Tad (Θ *come*). | 8. *nardi* ad. | 15. *urbe* om. ad. | 17. *e cedro* S. | 20. *anno CC.* Sa. | 21. *habent*, S (D *habente ui*), *habente.* Θ, *habenti.* a, *habens.* Td, — *cui* et 22. *Hannibal iunip.* S, dist. I. | 22. et 34. *iunipir.* I, vid. ad 15, 20., ..*per.* Sv. | 23. *aedis* S coll. 36, 177., *elis* ad. | 40. 12. *prohibent* Sa. | 23. 24. *traversum* a, *transv.* Sv. | 27. *in inferiora* Pint., *in* om. Sv. | 31. *strepitu* Sa (Theophr. h. pl. V, 6, 1. ψοφεῖ). | *Andro* adΘ, *Antro* T. | *balin.* d. | 33. *obruta* ad. | 41. 5. *glutinatio* TadΘ, *glutinandi ratio* Sill. | 8. *lacunosa est. crispa* I, *lacunosa et crispa.* Sa (TdΘ *lacunose*, om. *et*). | 9. *abdicant quaedam* Sv, dist. I (Tad *abdicat*), cf. Theophr. h. pl. V, 7, 2. | 14. *forabilia* D²(D¹ad *fur.*, T *sur.*), *serrabilia* S Hard. ex Theophr. V, 6, 3. | 15. Theophrastum l. c. si consulis, Plinius videtur sic fere scripsisse: *cedunt terebro, et e minus viridibus difficilius egeruntur ramenta. serrae arida non magis quam testae cedunt.* | 19. Sectio (84) in Sv. incipit l. 22. | 21. *flexibili vite.* I, ut idem sit quod 24, 98. *viticula* (ad *vita*), *flexibili; vitem* Sv. | 23. *et tenera* S codd. Barb., *et tenero* a, *e tenore* d. | *fictil.* ad. | 38. *sabuci* a, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | *suber* ad Θ. | 42. 4. *vilioris* d, sed vid. Sill. ad h. l. | 13. *enim e* Td, cf. Hand. Tursell. II. p. 392. 7., *emi* Sa. | 23. *CCCCL.* om. ad. | *antiquior est* S, .. *orem* a, .. *or* (om. *est*) d. | 28. *Masur.* I, vid. ad 15, 35., *Massur.* Sv. | 43. 2. *Caphyis* S Theophr. h. pl. IV, 13, 2., *Caphiae* ad (Θ.. *ar*). | 3. 4. *Protesilai in sepulchro* I, *in Protesilia in sepulchro* d, *in Protesilia ipsa pulchre* a, *in*

Protesilai ipso sepulchro S. | 4. *ex eo aevis* SD²Salm., *ex foaebis* D¹, *exfebis* d, *ephebis* a. | 9. *taurum* TaD (ut non ad sexum, sed ad cornua respiciatur), *vaccam* Sv, *bovem* Sill. | 10. *Στρατίου* S, *Stratiu* Θ, *Strativi* a, *Stratii* d edd. | 15. *Apamea* dΘ (a .. *mia*), *ab Apamia* Sv. | 21. *edito* TaΘ. | 25. *fertilibus* Td. | 35. *non* om. d. | 44. 7. *cadytas* S Theophr. d. c. pl. II, 17, 3., *castas* adΘ. | 10. *phaulias* S Salm. Schneid. | 11. *cauliculis* SD², *callic.* ad (D¹ *gall.*). | 16. *ilice* om. d. | 29. 30. *nisi quod et fertilis* S add. ex D². | 37. *ligandis* Td, *iuglandis* a, *ligandis glandis* Θ, *ligandis iuglandis* S edd. vett. | 45. 1. *hac re* SD², *gac re* D¹, *gare* ad, *ea re* edd., quod nunc probo. | 10. *mensum* Sa, ...*sium* d. | 12. *dimidia, omnia . . . vocabulo.* S.

Lib. XVII. pag. 46. lin. 19. *communiter* SMan. Dalec. | 47. 3. *futuras* Sa. | 9. *quonam* ST vet. Dalec., *quõ* a. | 22. *alia qua si* Sa. | 34. *emissione* TadΘ, cf. 18, 183., *amiss.* Sv. | 48. 33. *in piris; alio* Sv; dist. mut. I. | 34. 35. *desiderent. Hibernum tempus est ante germinationem.* Sv. Deleto *est* distinct. mut. I coll. Theophr. d. c. pl. II, 2, 3. *Διὸ καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς ἅπασι καιρὸς, ὥσπερ ὁ τοῦ χειμῶνος πρὸς τὴν βλάστησιν.* | 35. 36. *facit ratio, eadem* SΘ, *facit. Ratio eadem* ad. | 49. 1. *Conexa* a, *conn.* Sv, vid. ad 3, 4. | 2. *horas* I, *hora* a, *ὁras* Sv, cf. §§ 83. 84. | 7. *et ..., viti* S quaedam excidisse censens. | 31. *alunt* IS, *aiunt* Dad. | 50. 5. *Ticiniensi* adΘ, ..*nensi* Sv, vid. ad vol. II, p. 255. 34. | 9. *at* Smarg. Dalec., *aut* ad edd. | 19. 20. *senescunt* SGesn. | 22. *Lebor.* TadΘ, *Labor.* Sv, cf. 3, 60; 18, 111. | 26. *satur ac* TdΘ (a *satura*), *scaber ac* S e Verg. Georg. 2, 214., *scaber natura* edd. | 27. 28. *felicem* Sad, *fil.* edd., cf. 55, 11; 101, 26, 31; 277, 37. | 29. *a* om. Dad. | 34. *conperta* Sv, *compressa* TadΘ, Videtur fuisse *conperta* et supra scriptum *fess*, i. e. *confessa*, cf. §. 32. | 51. 1. *frugis* S, sic etiam §§. 43, 49. et 33, 2; sed *fruges* 11, 5; 18, 8. 41. 56. 162. 186. 201. 241. 341. | 17. *dicimus* Sa, ..*emus* Td, ..*amus* edd. | 18. *probaverint* Sill., ..*rim* Tad, *sive macram si quis probare velit* SHard. | *demonstrantes sata* I (coll. 33, 89. *herba segetis laete virentis*), *demonstrant eas* STad. | 19. *degeneris* I, ..*res* Sv. | 20. *oculis* ad, ..*li* S vet. Dal. | 23. *cinericeam* Sa, ut Varr. I, 9, 7, sed cf. 27, 44. | 29. *abominantur* ad. | 30. *canentis* I, *canentientis* d (a ..*tes*), *canescentis* Sv. | *ex se* ad.

| 37. *et sato* I (coll. §. 48. *arato*), *et sata* Td, *satia* aΘ, *et satis* SPint. | 52. 4. *a deo* S Sabell. et Barb., *ab eo* ad. | 5. *increscentis* ad, sed cf. Hom. Il. σ, 548. | 8. *Italica* S (coll. §. 93.), *et aliqua* ad edd. | *in propositum*; *certe* S, dist. I. | 18. *fallat* Sa. | 27. 28. *siccum* ad, .. *us* Sv. | 28. *iniugi* I (ut *iniugis anus*, i. e. vacca, opponatur verbis *nullis tauris*), *iungi* adTΘ, *iugi* Sv. | 32. An *dementis?* | 33. *Brittania et Gallia* Sa, sed cf. §. 43. | 34. *ipsa* d, ..*sae* aΘ (S *eam; ipsae* ..... *genusque*). | 35. *quidem* Sa. | 38. *leucargilion* adΘ. | 53. 4. *rufa* Sv, *rosa* TadΘ, sed cf. §. 44. | 6. *manu* Sill., *manus* Sv. | 6. et 7. *frugis* S, vid. ad 51, 1. | 8. *albaque* Sad. | *si sit* edd. vett., *si* Sd, *sit* a. | 9. *tractu* ad (D ..*tuus*). | *si* S e vestig. cod. D, om. ad. | 19. *creta* vet. Dalec., *cretae* Sv. | 22. *durat* edd. vett., *durant* STad. | 38. *quaeque* I, *quae* Sv. | 54. 1. *primo plus* Sv, dist. I. | 4. *temperate* ad. | 8. *exarant* I coll. §. 127., *exurant* ad, *exurunt* Sv. | 9. *frugis* S, vid. ad 51, 1. | *dicemus* SD²d, *diximus* D¹aΘ, at legitur nusquam. | 12. *Narbonensi* Sv, cf. 3, 31; 35, 20., *Narboniensi* d (a ..*sis*), vid. ad 50, 5. | 26. *coriorum* TadΘ. | 35. *plura* add. I, nam *pl~a* facile potuit excidere post *praecepta*. | *invenio* Ta (d *invenior ettuli*, D *invenior et tali*), *inventa ingeniorum* S. | 55. 12. *facias* SPint., ..*at* TadΘ. | 13. 14. *iligneam querneam* I, *ilignea quernea* a (d *querna*), *ilianeas, querneas* S. | 15. *altam* S Klotz., *actam* aΘ, *mactam* Td. | 16. *ovibus bubusque* S ex Cat. R. R. 37, 2., *ovibusque* ad. | 17. *macra erit* S Hard. ex Cat., *macraverit* TadΘ, *macruerit* edd. vett., *macra fuerit* Sill. | 27. *diu* ad, *divo* Sv, vid. ad vol. II, p. 275, 25. | 37. *Et* Ta, cf. §. 216., om. Sd. | 56. 4. *aut cons.* Sa. | 18. *seruntur* Sv, *servantur* a, *serantur* d. | 20. *tinus* S, cf. 15, 128., *pinus* TadΘ. | 22. *fimo* edd., cf. §. 63., *fumo* STad. | 22. 23. *ad satu* a, *assatu* d. | 23. *ad urinam* Tad. | 28. *Tarentinam* SPint., *Tarentina* a (d postposito puncto). | 30. *restem* I, *reste* STadΘ. | 31. *fore mirae* Dalec. | 57. 5. *conmissura* Sa. | 8. *aversione* ad, sed cf. §§. 66. 67. | 29. 30. *sabucis* I, vid. ad 17, 8., *samb.* Sv. | 31. *haec* a, vid. ad 36, 2. | 58. 3. 4. *sariri* Ta, *sarr.* Sv. | 10. 11. *possint, non omittendo* .. *miraculo* S codd. Gelen. | 31. *tubures* I, vid. ad 20, 19., *tuberes* Sd (a *tubescere*). | 38. *spina est* Sa. | 59. 5. 6. *non nisi* I, cf. 22, 57., *non ut* TdΘ, *nam ut*

Sa. | 7. *transferuntur* SΘ. | 22. *et serot.* STa. | 30. *Eadem mensura Graeci* Sv, dist. I. | 31. *semisquipede* Sd (a ..*dem*). | 34. *Cato*: „*sulcos*, *si locus* S, at intelligendum est *scrobis*. | 37. 38. *semipes detrahatur* I, *semipede trahatur* ad (Θ..*antur*), *sesquipedis trahantur* S Schneid. | 60. 3. *sat* I, om. ad, *sat est si* Sv. | *terni* d (a ..*nis*), *ternos* Sv. | 4. Videntur quaedam excidisse hoc fere sensu: *illarum enim radices alioquin in superficie apparuerint.* | 6. *securi iussa. et est* I (cf. Liv. IX, 16, 18. *lictorem expedire securim iussit*), *securis iussit. Est* Sv, *securius se testi* ad. | *adradi* aΘ. | 7. *aliqui*, *aliqui* I, *aliqui* ad, *aliqui vel* S. | 11. *transferri* d edd., sed cf. 25, 29. | 14. *translatae* S, ..*lat* a, ..*latis* Td. | 15. *statuerentur* ST, ..*retur* ad. | *oris* S Ta, sed cf. §§. 19 et 84. | 37. Fort. *carent et reliqua*, cf. Theophr. d. c. pl. V, 9, 5. | 61. 13. *cercineat* a, *circinant* SDalec.(d ..*nat*). | 33. *attingere* Sa. | 36. *in* om. ad. | 62. 10. *ut* a Sill., om. Sd. | 19. *pseudocapirius* TadΘ. | 28. *viveradicem* I (sic fere ubique ad, ut adnotavit Sill. ad §. 169.), *viviradicem* ST, *viridem radicem* ad. | 30. *laurus* SaΘ, ..*ros* Td. | *pruna* I, ..*nam* ad, ..*num* S ex Cat. R.R. 51. | 63. 4. *quasillis* S (a *quas illis*), *qua illis* d. | 29. *inperare* DΘ Gesn. | 64. 3. *cognationem* S. Barb., *gignat.* ad. | 11. *vetustati arboris* S(Da ..*te*, a ..*ri*), *vetustae arbori* d edd. | 12. *praegnates* I, vid. ad vol. II, p. 153, 2., ..*nantes* Sv. | 13. *gemin.* a, *germin.* Td. | 34. *trunco in* Sv, dist. I. | 36. *cuneo* I, ..*neos* Sv. | *findunt* TadΘ, *figunt* Sv. | 65. 1. *cortice* ad, *ne cort.* Sv. | 2. *haec* a, vid. ad 36, 2. | 13. et 14. *post* ad, *per* S, cum Ponted. et Schneid. e Cat. 41, 1. | 18. *fasciis* I (cf. Cat. 40, 4. *Salicem Graecam amplius circumligato*), *fasces* ad, *fascibus* Sv. | 21. *fasciare* I, *farcire* SDa, *sarcire* d, *farcire plagam et vincire* Sill. | 25. *quamque* ad. | 32. *exstent* SDuker. ad Liv. 42, 2., *existent* a, *exsistant* d. | 66. 6. E Columella de arb. 8. haec fere videntur esse supplenda: *circumdaretur fascia et infra incideretur acie.* | 25. *et iam* I, *etiam* d, *etiam et* a, *et* S. | 36. *omnia* ad, *per omnia* S coll. 11, 238. | 67. 12. *Etereius eiusdem* S, *her et eius de* a, *heres eiusdem* d. | 14. *terciana* d (a *terr.*). | 38. *pedales* S. | 68. 3. *descendet* SΘ Cat. | 5. *demittat* adΘ. | 8. *seres* STd. | 9. 10. *emineant. Semine vel* S Schneid., (*traverso*)*semine aut vel* Tad. | 13—15. *si quis quaerat*

...*ver*, quae sumpta sunt ex Cat. 61., vulgo adnectuntur iis quae sequuntur desumptis ex c. 44. | 21. *artato* SPonted., *arato* ad. | 25. *si male arabit* S add. ex Cat. 61, 1. | *susum* ad, *sursum* Sv. | 26. *fiunt* ad. | 28. *iuberet* S, *iubere et* a, *vivere et* d (v. *seri debeant*). | 31. *subriguo solo* SPint., *subriguoso* T (d ..*coso*, a ..*gu*.). | 34. *quattuor* S Hard. coll. 17, 11., *XIIII* ad, *octo* Pint. | 35. *est inserit* ad. | 37. *vivescente* Td. | 69. 4. *secare* SPonted., sed cf. §. 143. | 14. *conexa* a, vid. ad 3, 4., *conn*. Sv. | 21. *Coos* I, cf. 5, 134; 13, 5; 29, 4., *cuius* ad, *Cos* Sv. | 25. *sunt* Tad, *non sunt* Sv. coll. 19, 19. | *at* .. *Aethiopia necess*. I, *ut* .. *Aethiopia; necess*. Sv. | 25. 26. An *post aestum?* | 31. *utrique* SaΘ, sed cf. 5, 88. | 70. 20. *ipsum quoque* Sill. | 30. *aestivoso* adΘ. | 71. 5. *satio fit* om. ad. | 14. *pertica inmersa ac* Sd. | *post annum recisa* Sd². | 28. *trav*. a, *transv*. Sv. | 72. 1. *glaream* SPint., *galeam* Td (a *gall*.). | 11. *novitatem castanea* S. | 13. *vicerad*. ad, *vivirad*. Sv, vid. ad 62, 28. | 17. *e* I, *ex* S Schneid., *ea* ad. | 20. *balano* ad, *e bal*. Sv. | 21. *saritur* I (SDalec. *sarr*.), *seritur* ad. | 26. *sab*. I, *samb*. Sv, vid. ad 17, 8. | 32. *duobus* edd., *duo* a, *dua* d, *his* S(D in ras.). | 73. 7. *paxilli* SΘ(an *paxillis?*), *taxilli* Tad. | 12. *praegnates* I (a ..*tas*), ..*nantes* Sv, vid. ad vol. II, p. 153, 2. | 74. 4. *quam* Tad, *quos* Sv. | 5. 6. *pinguiore. gemmas non pauciores* I coll. §. 204. et 6, 169., *pinguiores* Tad, *pinguiore nec minus* Sv. | 10. Malim abesse *nisi;* cf. § 172. | 12. *viver*. ad, *vivir*. Sv., vid. ad 62, 28. | 20. *candales* TadΘ, unde Sill. coll. 13, 85. coni. *candela caules*. | 26. *senisque* STa (d *semique*), sed cf. §. 176. | 32. 33. *pedatae ratio* I (edd. add. *erit*), *pedata erat* Td, *pedata erit* Sa. | 33. *intellegitur* Sa. | 75. 6. *tribus* S (Pint. om. *tantum*), om. Tad. | 11. *etiamnunc* Sa. | 19. *trav*. a, *transv*. Sv. | 24. et 30. *viver*. ad, vid. ad 62, 28. *vivir*. Sv. | 25. *tra*. I, vid. ad 19., *trans*. Sv. | 76. 2. et 6. *viver*. a, *vivar*. a, vid. ad 80, 18., *vivir*. Sv, vid. ad 62, 28. | 14. *iunipiro* I, ..*pero* Sv, vid. ad 15, 20. | 15. *sabuco* a, *samb*. Sv, vid. ad 17, 8. | 16. *conexa* a, *conn*. Sv, vid. ad 3, 4. | 21. *aliqui* S, *atqui* Td, *aqui* a. | *obcaecant* Td. | 30. *reddit* om. ad. | 77. 1. *alitentur* I, cf. infra *nutriantur*, *salut*. ad, *attoll*. S. | 10. *moritur* adΘ. | 12. *superetque* ad. | 25. *aut* ad, *at* Sv. | *uti* ad. | 31. *ferunc*. ad. | 35. An *funiculos?* | 36. *induruerit* Td. | 78. 12. *brevi* ad. | *limitan-*

dum I, cf. §.169., *imitandum* ad¹(d² *nit.*), *innitendum* Sv. | 20 *binis* SDalec. Schneid., *quinis* ad. | 79. 3. *putant* Tad. | 26. *conveniet* Sa². | 35. *hos* d, *his* a, *eos de his* SΘ. | 80. 10. *per ..vineam* add. SPint. ex Cat. R. R. 33. | 10. 11. *putatam* S ex Cat., *..ta* ad. | 13. *sic occato* add. S, *cato* Da, om. d. | 18. *vivam radicem* adΘ, *vivirad.* SSabell. e Cat. | 22. *horum, quo rectius valeat* S ex Cat. | 26. *uti* S ex Cat., *ubi* a, *ei* d. | 33. *effodito usque radices persequito* S ex cod. Abr. Gronovii, et ex Cat. R. R. 49. ubi legitur *persequitor.* | 81. 7. *eliguntur* S Schneid., *religantur* Tad. | 14. *opulo* SPint. Schneid., *populo* ad. | 28. *malleoli* ad. | 33. et 82. 7. *viver.* I, vid. ad 62, 28., *vivir.* Sv. | 82. 1. An *quam quattuor?* | 83. 9. *Gallica* S codd. Gelen., *Gallice* ad, *Gallica e* Sill. | 32. *tametsi* Pint. *tanta etsi* TadΘ (natum e *desiderant tāetsi*), *tamen, etsi* S. | 84. 3. An *supino ore?* | 14. *et* SD, *ac* ad. | 15. *est* SBroter., *sit* ad (i. e. *natura st*). | 20. *frigid.* SBarb., *fragil.* ad. | *quamquam* S, *quam* ad. | 85. 35. *largiores* SSchneid. | *perfunduntne* ad, *ne* om. Sv (et *scalpunt.*) | 36. *si vel* SHard., sed videntur nonnulla excidisse. | 86. 8. 9. *vitia colentium* I (ut iungatur *culpa colentium*, cf. §. 234.), *vitis colentium* S codd. Hard., *vitium colentia* Dad (an *colentis?*). | 25. *tempore* ad. | 29. *et adurunt et* ad. | 32. *sub cute* SHard. (Pint. ..*tem*), *subeunti* ad. | 87. 5. *flaverit* Td. | 17. *adeps* ad. | 18. *orbe* ad. | 33. 34. *interemit* a, vid. ad vol. II, p. 167, 18., *interimit* Sv. | 35. *haec* ad, vid. ad 36, 2. | 88. 14. *et angi* Pint., *et tingui* Sad, *extingui* Td. | 16. 17. *raphanum mandi* d, *raphanum mandatur* aΘ (S interposito commate); fort. *mandi acrem*, cf. 20, 24. | 22. *ficos sub foliis* I coll. Theophr. h. pl. II, 3, 3. *συκῆ τὰ σῦκα ἔφυσεν ἐκ τοῦ ὄπισθεν τῶν θρίων.*, *enim eos sub foliis* ad, *enim sine fol.* Sv. | 89. 2. *internic.* a, vid. ad vol. II, p. 3, 38., *internec.* Sv. | 3. *posita* I (Sill. *posita ea* sc. arbore), *postea* Sv. | *factum* I, *facta* Sv. | 8. *Iovis* S vet. Dalec., *bis* ad. | 20. *riguus* I coll. §. 250., *riguas* ad² (i. e. *riguus* e §. 249. correctum in *rigua*), om. d¹, *riguis* Sv. | 21. *fimum* Tad, *fimi* Sv. | *putatio* Tad, ..*one* Sv. | 90. 10. *si nives scateant* I coll. 2, 240 et 8, 226., *sinues satacent* (sup. add *a*) a, *sinuessa iaceant* d, *si nives iaceant* Sv. | 12. *solis, eodem* I coll. 15, 80 et 32, 59., *solis edem* d, *soli sede* (*maiestate*) a, *solo, sed idem*

Sv. | 31. *sorvis* a, cf. vol. II, p. V. | 34. *cum* om. ad. Post *grossi* facilius excidisset *si*, quod quidem huc minus quadrat. | 91. 5. *interemunt* I, vid. ad II, p. 167, 18., *interim.* Sv. | 7. *taleam* SPint., *Italiam* Tad. | 19. *plaga* ad, . . *ae* Sv. | 32. *lasare* a (sic 5, 33. RDad, et 37, 204. B²), *lasere* Sv (sic B¹ l. c., codd. et Pseudo-Appuleius 19, 38.; nihil enotatum est 19, 153; 28, 264.) | 92. 17. *aliquis* Sill., *aliquibus* Td, *aliquid* Sa. | 27. *diu* a¹ (d *di usque quo*), vid. ad vol. II, p. 275, 25., *dio* Sa². | 93. 11. *iungenda* I, *et iungenda* T, *et unguenda* d, *unguendae* a, *iungente ea* S.

Lib. XVIII. pag. 93. 20. *accendit* codd. Barb., *accedit* Sad Θ. | Pro *intus* vide ne legendum sit *invitos*, ut opponatur antecedenti *iuvat.* | 94. 2. *utraque* ad. | 5. *unguimus* Sa, *ting.* Td. | 8. *quae quidem* om. TadΘ. | 12. *quanto* SHuet. ap. Broter., *quando* TadΘ. | 13. *Quid? non* SPint.D, *Quin* ad. | 14. *quidem e mente* I (cf. infra: *tabes animi*), *quidem ut* Sv. | 15. *contacta* Td, *contracta* aΘ, *contractata* S. | 16. *uis* Tad, sed cf. Catull. 55, 2. | 21. *ut fruges* Tad, cf. 11, 5. et 33, 2., *ac frugi* SBarb. | 23. *urbis* a, sed cf. 17, 96. | 26. *constet* ST, *et* a, om. d. | 32. *his* Sa. | 95. 2. *consecutus* I, . . *tum* Sv. | 23. *bonum agricolam* add. S ex Cat. praef. §. 2. | *bonumque* SaΘ, *bonum* (om. *que*) Td. | 29. *beniv.* ad, vid. ad vol. II., p. 205, 23., *benev.* Sv. | 96. 7. *adoream* ad, cf. Serv. ad Virg. Aen. 10, 677., Sv, cf. §. 81. . . *iam.* | *ipsa* SΘ, om. ad. | 8. *enim est* Sa. | 14. *plebilis* Da. | *primum* ad, . . *us* S Bentl. ad Hor. Sat. II, 3, 156. | 15. *datavit* SΘ, *dot.* d, *don.* a. | 19. *T. Seius* S, *Treius* aΘ, *T. Segius* d. | 23. *quo verum* TadΘ, cf. §. 162., *verum quo* Sv. | 33. 34. *contio* a. | 97. 5. *ei et* SΘ, cf. 21, 101., om. ad. | 7. *nunti laborum* (i. e. sudoris) I coll. Senec. epist. 86, 11., *nunti ac morum* D, *nuntia* (ras.) *morum* d, *nuntia morum* a, *pulveris etiamnum ore; cui viator* Sv. | 13. *honore* d (a *honere*), *opere* S. | *his absumpto* a (d *ads.*), *ab his sumpto* SΘ. | 14. *indignata* d, . . *na* Ta, . . *nate* Θ, . . *nante* S. | 18. 19. *Philometor Attalus* S, haec vulgo commate distinguuntur; vid. ad vol. I, p. 27, 18. | 26. 27. *auctores . . . viri* add. S ex D². | 27. *sequeremur* Td, *sequemur* S, *sequentur* a. | 34. 35. *dicimus* ad. | 98. 2. *deo* Pint. et Lips. epist. quaest. 2, 3., sed cf. 19, 56. | 10. *vim aut* ad. | 18. *quibusdam* add. I coll. 2, 153. | *partibus* Sa, *in*

part. Td. | 25. *arbitr a tur* ad. | *nihil est.* dist. I coll. Plaut. Truc. IV, 3, 76. | 25. 26. *damno eius desertus ager* d (a *desertius agro*), *damnosius deserto agro* Sv. | 34. *qui* ad, *quis* Sv. | 99. 10. *caperet* S codd. Turn., *caret* adΘ. | 14. *metandi* d, . . *ti* a, . . *tis* S. | 15. *dicere* ad. | 19. *temper.* ad, *in temper.* Sv. | 23. *Columellae* Pint. coll. II, 2, 14. 20. consentiente Klotzio (qui praeterea coniiciebat *Co. Celsi*), *Magonis* Pint. | 27. *et* d, *at et* S (a *terreat et*). | 100. 14. *internic.* I, vid. ad 89, 2., *internec.* Sv. | 17. *pascendis*; *alioqui* S, distinctionem sustul. I coll. Hand. Tursell. I, p. 238. | 30. *oracula* d, *exoracula* a, *ex oraculo* S. | 101. 2. *Chresimus* S, *Cres.* dΘ, *Cresc.* a[1], *Cress.* a[2]. | 6. *aedile* add. S. | 14. *non impensa* d edd., sed cf. §. 38. | 15. *erunt* d edd. | 26. et 31. *fel.* Sa, vid. ad. 50, 27., *fil.* d edd. | 35. 36. *ne procidant*, *aut imbricibus* I, *ne procibus* a (DTdΘ *in e*), *declivis imbricibus* S coll. Colum. II, 2, 9. | 102. 9. *satus div.* vet. Dalec. | 24. et 25. *legumen* S, quod est semel enotatum ex Da. | 34. *contra avis et parvas* S add. ex D[2]. | *quadripedes* SDa, *quadrifidē* d (T . . *file*). | 103. 2. *phoba* STurneb. Schneid., *ob fa(miliae)* D[1]Tad (D[2] *milio*). | 8. *crescit* Sa. | 8. 9. *redire dicunt* Sill. | 11. *nigro* Sa. | 12. 13. *phobas* S Scalig., *lobas* ad. | 26. *ut pisi*, *ubi scandant* I coll. §. 58. et 19, 69; 24, 83 et Theophr. h. pl. VIII, 3, 2. καϑάπερ . . πισὸς . . . ἀναβαίνει., *ut piscandunt* d (Da . . *dum*), *ut pisorum* Sv. | 27. *nisi* Dad, *quod si non* Sv. Lacuna, quam detexit Sill., explenda est e Theophr. l. c. sic fere: *aut robigine laborant.* | *aut* ad, om. Sv. | 27. 28. *unicaulis* corruptum esse docent et quae sequuntur *unus et lupinis* et apud Theophr. l. c. ὀρϑόκαυλος. Nisi nova esset vox, coll. Colum. XII, 16, 3. et Theophr. l. c. ὀρϑόκαυλα, καϑάπερ πυρὸς καὶ κριϑή, scriberem *culmicaulis*, nam *recti caulis* nimis distat, et *muniti* alium praeberet sensum. | 28. *sed* S, *et* Tad. | 32. *multificia* ad, *multifida* S praeposito signo lacunae. | 34. *rotundum* d edd. | 104. 9. *VII.* SΘ, om. ad. | 27. *Verrius* Sa, *Varro* Td. | 36. *strangiam* sumptum est ex Theophr. d. c. pl. III, 21, 2., *istelepant* adΘ (D *stelepan* cum ras. in fine), quod ortum esse videatur e στλέγγυς, quod legitur apud Theophr. h. pl. VIII, 4, 3. | 38. *inane*, *speudian* S, *inanes. peudian* D[2](D[1] *eudia*, d *ceudia*, a *ceu.*). | 105. 11. *e* om. ad. | 12. *modii* Td (cf.

infra *modios*), *modium* a (cf. §. 146.), *in modium* Sv. | *si qui* S, *siliqui* Tad. | 15. *trapad.* a. | 18. 19. *subactum* adΘ, cf. Hand. Tursell. III, p. 319, 30., ...*tu* S codd. Gelen. | 21. *non nisi* SD², *in pinis* D¹ad. | 23. *redeunt* SD, *reddunt* ad. | 24. *libram* SΘ, ..*as* ad. | 25. *in marit.* d. | 27. *Galliae* (om. *et*) d, *Gallia* (om. *et*) a, *Gallia et* S. | 33. 34. *assatum* ad. | 38. *quo* I, cf. Krueger, Gramm. d. lat. Spr. §. 391. Not. 3, 3., *quod* ad, *quam* Sv. | 106. 11. *ptis* d. | 25. *acetabulum* S vet. Dalec., *acetabulo* ad. Quum in a legatur etiam *selibra*, vide ne legendum sit *cum coriandri sel.* | 107. 2. *e* S, *et* ad. | 11. *Catonis* (i. e. ab eo nominatum) a, ..*ni* Sv. | 14. *eis* I, *esse* S (*maiores esse in alvum vires* Tad, ut verba *in alvum* videantur in margine fuisse adscripta). | 17. 18. *nigriusque* SD, *que* om. ad. | 24. 25. *serunt. Hordeum* .. *dicunt propterea quod* S Man. Dalec., dist. I, *propterea* (om. *quod*) ad. | 25. *fertilissimumque* d (a ..*mique*), *que* om. S. | 36. *in Aeg.* adΘ. | 108. 32. *adiciunt* I coll. §§. 66. 68., *adsciunt* STdΘ, *adsiunt* a. | 109. 12. *secunda XVIII.* SBroter. | 27. *zea* Sv e Theophr. h. pl. II, 4, 1., *ixia* adΘ. | 28. *ac* om. ad. | 110. 1. *et quod* S, *aut quod* ad. | 9. *hac* SDalec., *haec* ad. | 13. *si intentius* I, *si interiti* adΘ, *nisi intenti* Sv. | 15. *verset obiter* Sv, dist. Beckmann. | *mola* I, *molat* Sv, *molit* Beckm. | 19. *torrere* ad. | 28. *in* TdΘ, *et* a (S praeposito lacunae signo). | 111. 4. *emaciari* S vet. Dalec., *emactari* TaΘ¹ (Θ²*emacer.*), *emacrari* d edd. | 11. *bessem* S, *besen* Θ, *beses* ad. | 16. *hordeacius* Sa. | 35. *eum* S codd. Gelen., *cum* TadΘ. | *maceratum* S, ..*to* TadΘ. | 112. 10. *Galliae e* I coll. §§. 62, 68; 14, 149; al., *Galliae* (om. *e*) aΘ, *Gallie* Sd. | 11. *Hispaniae e* I coll. §. 68; 8, 130; 9, 49; 14, 30; al., *Hispaniae* (om. *e*) adΘ, *Hispanie* ST. | 14. *saluberrimamque* a, ..*ma* (om. *que*) Td. | 16. An *Veroniensi*? Vid. ad vol. II, p. 255, 34. | 18. *totus* I, *totis* Sv. | 18. 19. *planities* I, ..*tia est* Td, ..*tie* Sa. | 20. *fistulosa* Hard., cf. 17, 35., *fistulas* Dad, ..*lans* S. | 20. 21. *quoque montium* Tad, *quoque. Montium* S. | 23. *facilitatem* d. | 24. *furni* S., *fusi* TaΘ, *sucid* edd. | 30. *Leboriae* Td vet. Dal., *Laboriae* S (a *laborie*), cf. 17, 28. | 31. *Leboriae* vet. Dal., *leviora* ad, *Laboriae* Sv. | 35. *mobili, ut* SSalm. Schneid., *mobilius* Td (a *nob.*). | 113. 8. *adserendi* Strack., *adf.* Sv. | 23. *graneum* I coll. Cat. R. R. 86., *granaeum*

S unus cod. Hard., *granacum* a, *gracum* Td. | 114. 19. *est amplissima crass.* Sv, dist. Strack. coll. Theophr. h. pl. IV. 8,7. | *digiti* ex Theophr. l. c. inser. STurneb. et Schneid. | *in totum, ni* S, *intoni* Tad. | 20. *papaveri* ad, .. *ris* STurn. et Schneid. | 21. *tricenas* edd., cf. 10, 165., *tricena* ad, *triginta* SSalmas. | 22. *lata* ad, sed cf. 28, 133. | 23. *omnino decocta* Sa, sed cf. 16, 65. 137; 17, 162; 22, 154. et Theophr. l. c. 8. καὶ ἑφθὴν καὶ ὀπτήν. | 24. *Toronae* I, cf. Liv. XXXI, 45, 15., *Torone* Sv. | *Chalcidis* (coloniae?) ad edd., *Chalcidices* S, Theophr. l. c. περὶ Τορώνην τῆς Χαλκιδικῆς. | 26. *autumno vereve* I (Hard. coni. *et vere;* cf. infra: *non nisi verno tempore*), *autumno vere* TdΘ, *autem nove re.* a, *autem Novembri* Sv. | 115. 9. *coeperunt* TdΘ, .. *rint* Sa. | 14. *alius* TdΘ, sed cf. §. 133. | 24. *morose legit* STd, *moros elegit* a, ut coll. 14, 28. legendum esse videatur *morose elegit.* | 30. *masculum* d edd. | 31. *modi* Sa. | 116. 4. *Amiterni* Sad, sed cf. 19, 77. | 24. *coiectum* I, *coniectum* d edd., *coactum* Sa. | 29. *area* SPint. Schneid. coll. Theophr. h. pl. VIII, 1, 3. ἀπὸ τῆς ἅλω, sed cf. §. 161. et 164. | 117. 7. *seritur* ad. | 18. *eo* add. I. | 19. *exstet* S, *existet* ad. | 118. 1. *e pabuli* S cod. Victor., *pabuli* (om. *e*) edd., *e pabulis* ad. | 2. *generaret* Strack. | 6. *boumque ciendae alvi causa* Varro R. R. I, 31, 4. | 7. *appellatum* (sc. interpretatur; cf. Varro l. c.) a, *appellat* STd. | 9. *Medis* S Isidor. Orig. XVII, 4, 9., *medicis* ad edd. | 11. *ei* S, *et* ad. | 12. *postea caule* SΘ, sed vide ne *postea* sit natum ex interpretatione verborum: *quidquid .. adsurgit*, quod est apud Dioscor. 2, 176. προάγουσα. | 14. *Amphilochi est* I, *Amphilochus* Sv (edd. add. *fecit*, a *amphi locus*). | *confusum* TadΘ, *conposuit* SPint. | 16. *occultum* ad. | 21. *iugero* d, *iugera* a, *in iugera* S edd. | *modii* I, *modi* d, *modia* Sa. | *viceni* I, *vicena* Sa, *vicina* d. An *viceni, at cav.?* | *cavendum ne aduratur* IStrack. (edd. vett. *adurat*), *cavendum* D^2(D^1 *av.*), *movendum ne aduratur* SHard., *inmovendum ne adurat* a, *vindemia dura* Td. | 28. *sariri* S(Pint. *sarr.*), *sarri.* d, *seri* a. | 31. *aratio* T, .. *tro* d, *et aratro* a, *in aratro* SDalec. | 33. *deplere* S codd. Gelen., *replere* Tad. | 119. 5. *si* SΘ, om. D^1ad, *cum* D^2 edd. vett. | 10. *roboret* dΘ, *robur et* a. | 11. 12. *abortu* TdΘ, *abortivo* S. | 18. *cantharis* edd., ...*ridis* STad. | 33. *uruca* I, vid. ad vol. II, p. 177,

7., *urica* a (Θ..*cae*), *erucae* Td. | 36. *orobanche* Sv, cf. Theophr. h. pl. VIII, 8, 4., ..*breche* ad. | *aera* Sv, cf. Theophr. l. c. 3., *hera* d, *herba* a (infra p. 120, 3. d *aerae*, a *here*). | 120. 1. *ateramum* adΘ, *ateramon* S. | 2. *teramum qua* I (Sv. ..*mon*), *terram umquam* a (d *numquam*). | 13. *et* TadΘ, *ante* Sv. | 16. *promittens* Td. | 17. *praecipuos* a, ..*puus* d, ..*puius* T., an: *praecipue sata adulescere?* | 18. *sartam* Tad, *satam* Θ. | 26. *et ab aliis aesum* I Strack. (*ab aliis* emend. Sill.), *tabalis* (sup. add. *i*) D, *caballis esum* Td, *tabulis aesum* aΘ, *tabulisve* SBarb. | 27. *digitillum* I (SBarb. ..*tell.*), *dicit illum* ad. | 28. *uredo* SΘ, *dulcedo.* ad edd. Strack., cf. 154. | 121. 4. *cascum* d, cf. 12, 27. | 6. 7. *quinquagesimo* STheophr. h. pl. VIII, 7, 4., *quinto decimo* adΘ. | 7. *eximia fertilitas* SD², *exilitas* D¹ad. | 7. 8. *diligentioribus verum* D¹ad, cf. §. 16., *dil. vero* SD², *verum dil.* edd. | 8. *centesimo* S Hard. e Theophr. l. c., *centesimo quinquagesimo* (emendatione praepostero loco inserta) Dad edd. vett. | 9. *aqua rigandi* SDa, *aquari gaudet* Td. | 11. *ubertas* SD, ..*tatis* ad. | 12. *tanta est* S (D *tanta ē*), *tante* ad (edd. ..*tae*). | *ut seq. anno* SD², *sunt seq. anno ut* Td (D¹a om. *ut*). | 16. *est sit* ad, *est* S (Cato R. R. in orat. recta). | *rapa* SPint. add. e Cat. | 17. *raphanos* SPint., ..*nus* Da, ..*num* d edd. | 23. *edito* (om. *que*) SDa, | 24. *rudecto* SPint. Ponted. ex Cat. 34., *frutecto* TaΘ, ...*toso* d edd. | 26. *possis* S Hard., ..*sit* ad. | 34. *umidiore* S, *humido* Ursin. et Schneid. ex Varr. R. R. I, 9, 4., *humili* ad. | 122. 6. *a* I, cf. 5, 57., *et* vet. Dalec. Strack., *aut* Sad. | 8. *residit* S ex 5, 57., *resedit* ad. | 14. *graviore* S edd. vett. | 15. *degressi* TaΘ, *digressi* Sd. | 16. *hoc fit* Ta. | 16. 17. *pauci runcant pauci* ad, *pauci runcant*, *quod* Sv. | 27. *quaeque* Sv, *quae* ad. | 28. *inflexus* S, *infelix* Tad (a labore?). | 31. *rostra uti* ad, *rostrati uti* S. | 36. *duos* ..*rutulos* Richtsteig. probante Osann. Philol. 7, p. 398. | *adderent alii* ad. | 37. *plaumorati* STaΘ, *planatati* edd. vett., *planaratri* Richtsteig., *plaustraratri* Hard. | 38. An *inculta*? *non nisi ita culta* vel *ita non nisi cultrata* vel *cultro arata* Strack. | 123. 16. 17. *sationum* aΘ, *sationum tempus* S. | 18. *aras* SaΘ. | 26. *sericulam* TaΘ, *securic.* Sd. | 33. *traverso* I, cf. §. 150., *transv.* Sv. | 38. *in forum; ibi* Sv, distinct. sustul. I. | *utique* S vet. lectio Pintiani, *ubique* Tad. |

124. 4. 5. *intellegitur* Sad. | 8. *pertractaversum* a. | 10. *contenta* TadΘ, *dentata* (ut §§. 173. et 186.) Sv. | 11. *operiente* S Dalec., . . *tes* T, . . *tis* ad. | 14. *soles* Td, . . *em* Sv, cf. §. 184. | 19. *Salassi* Hard., *Salsasi* ad. | 24. *vel cum* S vet. Dalec. | 27. *etiam* STd, *et scient* aΘ. An *et sitientis campos?* cf. §. 242. | 36. *incipit*, *volsis* I, *incepit*, *evolsis* S, *inmolsis* ad. | 125. 1. 2. *occatur* SΘ², *vocatur* aΘ¹, *runcatur* d edd. | 9. *arva* SHard., *area* d, *aream* Ta. | 10. *tractim* I, *tectum* Tad, *tantum* SPint. | 13. *et* om. S., sed idem valet atque *et omnino*. | 15. *si* ad, *etsi* S. | *provenirent priore* I, *provenire* ad, *provenire priori* Sv. | 19. *magna* TadΘ. | 34. *aquas* Tad. | 36. 37. *tenera* a. | 126. 1. *saritur* Strack. | 3. *nec exiet* ad. | 9. *conpessum* a, *compensum* d. | 12. *serito* Sa. | 17. *ares* TadΘ, *inarescat* Sv. | *at* I, *aut* (nulla interpunctione praemissa) Sv. | 19. *sarias, tantum pulvere* I (cf. Colum. II, 16, 2. *secunda ratio est*, *antequam sarias*, *more seminantis ex aviariis pulverem stercoris per segetem spargere*), *sariat ante pulverem* Td (a *seriat*), *sariat*, *aviarii pulvere* SHard. | 20. Pro *denario* Pint. coni. *triceno die* e Colum. II, 15, 8., sed vide ne *denario ire* sit idem quod *conputari*, cf. 2, 87. *ut mensura veniat ad digitos* et Vitruv. III, 1, 5. *ex manibus denarius digitorum numerus*, et ante *singulas* potius inserendum sit *singulis mensibus*. | 23. *diu* I, vid. ad vol. II. pag. 275, 25., *divo* ad. | 24. *non fuerit stercoratus* SΘ. | 31. *dispescitur* I coll. 2, 173; 5, 53., *dispergitur* Td, *dispernitur* a, *discernitur* S codd. Gelen. | *intervallata* I, *intervalla* ad, *per intervalla* Sv. | 35. *videtur inde* Td. | 38. *nec* Sa. | 127. 3. *necetur* edd., *nocetur* Sad. | 7. 8. *in hiberna*, *quae* I, *nihilque* ad, *in serotina*, *idque* Sv. | 8. *praecipere* ad. | 11. *quinta* ad, *quintam partem* Sv. | 21. 22. *quinto minus* I, *quinta minus* ad, *alii quinque non minus* Sv. | 22. *plus* d, cf. §. 198., *pluris* Sv. | *et cliv.* Td. | 23. *ut* d Strack., *aut* Sv. | 24. *defrudes* SSchneid. Klotz. | 30. *conexa* a, vid. ad 3, 4., *conn.* Sv. | 128. 1. *qua* ad. | 2. *dirigendi* TadΘ. | 5. *non* add. SHard., prob. Schneid. | 19. *Novembre* aΘ. | 27. *rusticae* ST, om. ad. | 33. 34. *adicient* ad. | 34. *intercalario* ad, . . *os* Sv. | 129. 1. *caelesti* ad, *caeli* Sv. | 6. *ne* om. ad, quod nisi interrogationis signo post *accidere* posito ferri non potest. | 8. *praepostere* ad. | *praepropere* d (a

propere). | 12. *papiliones* I, *papilionis* d, *passionis papilionis* a, *papilionis proventum* Sv. | 18. *convexitatis* d edd. vett. | 38. *Caesaris; maxume haec* S, dist. I. coll. 6, 49. | 130. 5. 6. *Threciam* I, vid. ad vol. I. p. 163, 24., *Threchiam* d, *Thraciam* Sv. | 20. *cardines* SPint. Schneid., *arbores* a (d *suas*), *ardores* edd. | 31. *alteruter* ST (ad .. *utri*). | 131. 2. Intercidernnt haec fere: *dein augetur nox diebus XCII horis duodecim.* | 3. Strack. pro *ex eo* vult scribi *nox.* | 28. *servant quõ* a, *servantque quoniam* S. | 29. *institor est* S codd. Torrent. Salm. | *et est* om. S. | 31. *avaritiae* S vet. Dalec. | 37. *praecellet* Sa. | 132. 6. *satus* Td, *statuus* a, *flatus* edd. | 26. *una opera* S ex §§. 254. 262. | 35. *mollitum* I, .. *ium* ad, .. *iunt* S. Man. Dal. | 133. 9. *faces* S, sed cf. 7, 45. | 19. *sentitur* G edd. | 26. 27. *ovium tegim. concinnare* I (D[2] *incinnare*), om. Sv. | 27. *ipsarum* Da, *ipsorum* Sv. | *lanas* Tad, *lañas* D, *lamnas* Sv. | 29. 30. *kalendas Mart.* SG. | 32. *idus Mart.* SG. | 33. *exortus* SDalec. G. | *et in* SG. | 33. 34. *milvos* SG, sed cf. §. 289. | 34. *observatur* G edd. | *idibus Martiis* SG. | 35. *occasus* SG. | 36. *ostendit* Sa. | *kal. April.* SG. | 134. 7. *VII.* SPint., *XI* ad. | 7. 8. *praevernat* SPint., .. *verat* T, .. *venerat* Dad. | 8. *post diem certum* I coll. §. 253., *post diem at* Dad, om. S. | 19. *sicco* (sc. die) a, *siccum* STd. | 27. 28. *occupent* S, .. *ant* ad. | 29. *autumni* ad. | 31. *seminariis, vitiaria* I coll. Cat. R. R. 40, 1., *seminaria* ad, *in seminaria, vites* S (Schneid. *seminario*). | 35. *vineam fodere incipias* SPint. Ponteder. Klotz., *vinea florere incipiat* ad. | 36. *incipias* S, .. *at* ad. | 135. 18. *significant* SG, .. *cat* ad. | 19. *kalend. Mai.* SG. | 20. *natalis habetur* SG. | 22. 23. *quod nomen* I, *quod* ad edd., om. SPint. | 25 (bis): 26. 27. *kal. Maias* SG. | 27. *et fid.* SG. | 29. et 31. *idus Maias* SG. | 34. *cum* S. | 136. 1. *quoque* Sa. | 10. *intueris* et 10. 11. *quaeris* SMan. Dalec. | 30. 31. *seritur* ad. | 36. *kal. Iunias* SG. | 37. *IIII.* SPonted., *III* ad. | 38. *idus Iunias* SG. | *Italiae* SG., *Italiae sexto et* ad. | *IIII. idus Iunias* SG. | 137. 1. *Iulias* om. ad. | 2. *kal. Iulias* SG. | 8. *cuditur* Td, *concutitur* a. | 12. *si malae* I, cf. §§. 243 et 259., *simule* a, *simul hec* d, *simul est* S. | 22. *et* Dad, *etiam* S. | 26. *ubi non sunt* Td. | 32. Videtur tale quid intercidisse: *sed aquaria cote excitata acie desecta prata protinus virent.* | 34. Strack. coniicit *latifundiis*, vel *Galliarum latius*,

unde et, sed cf. §.296. Vide ne hic quoque nonnulla exciderint. | 36. *Italus fenisex* Td, *Italii fenum ex* a, *Itali fenisece s* S Man. Dalec. | *dextra* om. codd. Gelen. | *secat* Td, ..*ant* Sa Man. Dalec. | 138. 7. *armentariorum* I coll. 14, 62., *armentorum* Sv (a *argument.*). | 22. 23. *urbanarumque* ad. | 23. *his et in villa* D (Td *et his et*, a om. *in*), *et in his illa* Sv. | *visendis* Td (Da ..*di*), *visantur* Sv. | 27. *aut* ad, *vitem* S codd. Gelen. | 32. *palumbium* Td, ..*bum* Sa. | 34. *palumbem* T, ..*bum* Sv. | 36. *eius Assyriis IV. non. Iulias* SG. | *vero eadem die* SG. | 36. 37. *aestuosus matutino oritur* SG. | 139. 1. *ad aestum* SG, cf. §. 270., *est autem* ad. | 2. *tertio* a edd. | *non. Iulias* SG. | 3. *eadem die* SG. | 4. *Aegypto* SG, *et Aegyptiis* d (a *ex* ..*tis*). | 5. *post triduum* SG, *postridie* ad. | 13. *kal. Aug.* SG. | 15. *emergit* S Petav., *inmergit* Tad. | 16. *idus Aug.* SG. | 17. *sed* STG, *ut sed* d, *sed ut* a. | 27. *civibus* Sa. | 140. 23. *cum plenilunio* SG. | *vi maiore inpelluntur* SG Man. Dal., sed cf. Colum. I, 7, 1. | 27. *haec, sed* I, *haec id* a, *sed* (om. *haec*) Td, om. SG. | *magnae sunt* SG. | 28. *caniculum* ad, *caliginem* (*impellent.*) G. | 32. *privatim* a edd., *primatum* STdG. | *attinent* Tad, cf. §. 287., *tenent* SG. | 35. *conplectente* I, *complectit* Td, ..*xit* a, *amplexantur* SG. | 141. 2. *centro bis* d (a *vis*), *centrum infra* SG vet. Dalec. | 4. 5. *pertinet* SG. | 7. *transmiserit* SG. | 9. *adsperserit* SG. | 19. *fructus* ad, ut videatur legendum esse aut *frugibus* aut *fructui*, cf. 17, 140 et 178. | 25. *undeviginti* Dad (G *XIX*), *XXXI*. S Petav. | 29. *DXIII* SPigh. | 37. 38. *sorbile* I, *sorbide* Tad, *sordere* SG. | 38. *velim* Tad, *velint* SG. | *exurit* SD, *exaruit* a, *exhaurit* Td. | 142. 12. *ea* I, *ea a* S coll. §. 286., *et a* Tad. | 16. *algentiumque* S Pint., *leg.* TadG. | 17. *et aest.* I, *aest.* (om. *et*) Tad, *aestuantiumque* SPint. | *sed* SG. | 20. *mirari* Hard., cf. 17, 1; 34, 171., *mirabilem* Tad, ut nunc censeam esse scribendum *mirari admirabilem*, *mirabilem admirari* SG. | 22. *statos* SG, *statutos* ad. | 27. *item* SG, *idem* a, *ita* Td. | 31. *chlorionem* Td, cf. 10, 87., *orionem* a, *virionem* SG. | *solstiti die* SG. | 143. 8. *intervalli terram* S, dist. I. | *iterari* ad. | 11. *purgare* S, ..*ari* ad edd. | 12. *in* Sill., om. ad, *ad* Sv. | 19. *dereptae* ad, *dir.* Sv. | *media* Tad, sed cf. Varr. I, 50, 2. | 24. *inopiae* (om. *est*) a, *inopia* Td. | 27. *manali* Td. | 33. *seritur* ad. | 34. *eadem* S

Pint., *etiam* ad. | 144. 2. *sub strata* I, *substrata* d (a ..*acta*), *substratu* Sv. | 4. *dura sparsus* IS, *duras par tus* Da (d *moriatur*, *asp.*). | 8. *raritas* T, *car.* Sad. | *oper arum* Sd, sed cf. §. 28. | 9. *Conexa* a, vid. ad 3, 4., *conn.* Sv. | 9. 10. *operosi* Tad (an *operosius?*), ..*se et* S Man. Dalec. | 20. *confecto* („*dem gedroschenen*", cf. Colum. II, 21, 5.) ad, *conferre* Sv, *conferre collecto* Sill. | 21. *praedicat* I, *praedicit* ad, *praecipit* Sv. | 29. *ciceraulis* ST. | 35. *Cerinthi* S Barb. et Theophr. h. pl. VIII, 11, 7., *perinthi* d (*a* .. *te*). | *Euboeae* I, vid. Theophr. l. c., *Euboea* Sv. | 38. *Threcia* d, vid. ad vol. I, p. 163, 24. | 145. 1. *et in parte* add. Sill. | 9. *CCXX* S Ponted., *CXX* d edd. (a una littera ante C erasa). | 11. *pice inlitis* S vet. Dal. | 12. *alii* (om. *qui*) Sad. | 13. *inlinunt; aliqui* S vet. Dal. | 13. 14. *respergunt* S vet. Dal. | 14. *ungunt* Sa[1]. | 25. *V. kal. Septembr.* SG. | 26. *nonis Septembribus* SG. | 29. *idus Septembr.* SG. | 31. *defut.* SG Ponted., *fut.* ad edd. | 36. *kal. Octobr.* SG. | 146. 1. et 2. *kal. Octobr.* SG. | 3. 4. *V. nonas* Pint. vet. Dal. (SG add. *Octobr.*), *V. cal.* ad edd. | 4. *IIII. nonas* I, *IV. nonas Octobr.* SG, *tertio nonas* Pint. vet. Dal., *III. cal.* ad edd. | 6. *VI.* S Ponted., *III* ad edd. | 7. *XVII* S Ponted., *XVIII* G, *XVI* T, *sexto* ad edd. | 8. *kal. Novembr.* SG. | 9. 10. *nonas Novembr.* SG. | 12. *rapa, napos* S Pint. coll. §. 131., *panaphos raphanos* Td (a *paphanos*). | 15. *praecoquia* T. | 23. *aestiva* I, *ea* ad, *eius* Sv. | 24. *uvam* SD[2], *quam* D[1]Tad. | 27. *coepit* Sad. | 29. *ac iam* I, *acinum* Sv. | *augeri acinos.* Td, *augeri. acinos* a, *augeri. Acino* S edd. vett. | *plurumum refert* S edd. vett., cf. 2, 143; 7, 106; 17, 57; 26, 93., *plurime fert* Td, *plurimos fert* a. | 30. et 31. *culleos* a, *cul.* Sv. | 147. 2. *directo* Sill., *decreto* Sv. | 9. *uva* ... *despumandum* om. Da (Td inde a *nec*). | 16. 17. *segnitia aut avaritia* SD[2], *segnitia* a vet. Dalec. (D[1] *sign.*), *saevitia* Td edd. | 148. 10. *et usque* S (cum signo lacunae, nam statuit excidisse *IIII.*). | 14. *adicit* Sad. | 18. *ventorum* ... *scrupulosior* vulgo ad sequentia trahuntur. | 34. *praecipiemus* STd, ..*cipimus* d, ..*cepimus* Ta. | 149. 2. *hic olivae timeatur* S (Td *oleae*, D *olae*), *hic oliveti metuator* a, *hunc oliveti metator* edd. | 6. *pecudem* Sa (D ..*de*), *des* Td. | *e sole* S, *sole* Da, *a sole* d edd., om. T. An *pecus de sole?* | 9. *si* om. Sa Man. Dalec. | *duces* I, *ducet* a, *ducere* S Man. Dalec., *duceres* edd.

(d..*ret.*). | *nec* Sad. | 10. *clodantur* (qua voce rusticis propria morbus aliquis pecudibus proprius significetur) Sill., *clodant'* D, *dotantur* a, *cludantur* d, *clodunt* Sv. | 14. *trav.* I, *transv.* Sv. | 32. *praecellit* (i. e. nimiam exercet vim, cf. Tac. Ann. 12, 15.) a, *percellit* Sv, *praegelat* Td. | *radicibus* Tad, ..*ces* Sv. | 150. 11. et 15. *a Graecis* Td (24. T). | 11. *aphel.* T, *ephel.* a (2, 119. ad *apel.*, RΘ *aphel.*, Senec. Natur. quaest. V, 16, 3. ed. Fickert ἀφηλιώτην). | 151. 31. *ostendunt* Tad. | 152. 31. *hae* Sa. | 34. *praestabit ac* S, ..*bitur* D, *praesagabitur* d (a..*giab.*) | 36. *tersum* Hoff Ztschr. f. d. A.-Wiss. 1854. p. 701. coll. Fest., *densum* Sv. | 38. *fiat, pluvia aut* I (edd. om. *fiat*), *f..iant* (cum ras.) D, *fluviant* d (a..*ians*). | 153. 3. *una* I, *aut* ad edd., *at* S. | 4. *et undique* D, *effundit* Sa, *effundi signat* Td. | 8. *desiit* d. An: *hae.. desierunt?* | *si* d, *si in* a, *sin* S. | 11. *circulus nubis* d, *circuli nubis* S, *circulis novis* a, *circuli novi* edd. | 15. *fulget*, *pluviae* Sa, *fulgura* T (d..*ora*). | *aut hiem.* I, *abhiem.* Td (a *abhiemavit*), *et hiem.* Sv. | 17. *fulgurabit* d edd., ..*vit* Sa. | 19. *fulgurabit* I, ..*avit* Sd, ..*rant* a, ..*raverit* edd. | 24. *adpropinquantes* S Man. Dalec., ..*tis* a, ..*te* (*sole*) T (d edd. om. *que*). | 36. *promittunt* d edd. | 154. 3. *aeneo* I coll. 29, 35., *aeone* D (Td *eo.*), *aerone* Sill., *eo* Sa. | 4. *contectus* S Sabell., *contentus* ad. | 7. *tranquillo* T. | 8. *cursitabit* S Pint., *cursu stabit* Tad (edd. *a cursu*). | *murmurabitve* S (Pint. ..*veritve*), ..*rabit* a[1] (a[2]..*avit*), ..*ravit ut* D (Td..*averit*). | 9. *idem* Sa, *id* Td. | *hieme* S, ..*mem* Tad. | 13. *flatum* d, ..*tu* Sa (Hard. *infl.*). | 22. *iidem* I, *id est* a, *item* d, om. Sv. | 27. *gaviae* S Pint., *caviae* Ta (d..*ia*), om. edd. | 37. Videtur excidisse *et latitantes*. | 155. 6. *apes abscond.* S coll. Theophr. περὶ σημ. I, 22., 3, 9., Aristot. h. an. 9, 40., sed cf. 8, 133; 11, 13., *abscond.* (om. *apes*) v.

Lib. XVIIII. pag. 155. lin. 31. *aliquos* SD²d. | 156. 3. *septumo* I, ..*ma* Sv. | *Balbillus* S Lips. Letronn., *Bab.* acdP. | *sexto* P, ..*ta* Sv. | 5. *nono* edd., *nona* Sacd. | 10. *procellasve* Td, ...*llas ut* c, ..*llas* Sa, ..*llasque* edd. codd. Gron. | 12. *vix* add. I. | *antemn.* acd (2, 101 SRad; 16, 195 Sa), *antenn.* Sv (7, 209 S). | 16. *citro* SP (2, 104 Rad; 35, 161 BRVd), *citroque* acd (13, 106 S nulla discrepantia). | 17. *tolli* Tacd, *sublata* SP. | *nectit* acd, *nexum* S (P..*u*). | 18. *fractum* STdP,

pretium ac (an *pressum?*). | *coactum iniuria naturae* Sv, dist. I, *naturae* om. acd. | 19. *est* I (Strack. *ad summam audaciam est pervenire*), *et* Sacd. Lacunam indicavit S., quam sic fere censeo explendam esse: *per vehiculum tale ad longinquas terras pervenire.* | 31. *itane et* Sv, dist. I, cf. Hand. Tursell. III, p. 495. | 157. 2. *ratione* Tcd. | *Aliana* STurneb. Adv. 10, 20., *aliena* Tacd, *aeliana* P. | 4..et 6. *cretov.* acd (6. *retiis vinis* P.) | 7. *qui* S, *que* D, *aeque* acd. | 10. *Et* a edd., *sed* S (P add. *in*), *Et ab his* (i. e. post haec) Td (c *ad* om. *his*). | 12. *mirabilis* S (P om. *ibi*). | 13. *non* Tcd, *nam* Sa vet. Dal. (Hand. Tursell. II, p. 302. coni. *iam*). | 14. *Callaeciae* S ex Bamb. ad 36, 26; sed cf. 4, 112., *Galliciae* DT (acdΘ .. *itiae*). | 18. 19. *et Tuscae vel* I coll. Grat. Cyneg. 36., *et asceve* Td, *et aetas ceve* a, *aetas ceu* (c. ras.) D, *saetas ceu per* S. | 21. *que acd.* | 25. *Lindi* S Pint. (P *civitas est lindos in rhodi insula*), *tendi* Tacd, *ostendi* edd. | 26. *se expertum nuperrime* I coll. 14, 54., *se nuperrime expertum* SP, *se exemplum nuper romae* c (Td om. *se*, a *per se exempl.*, Θ *per exempl.*) | 26. 27. *prodit* SP. | 34. *generata neticum* P, ..*ta enitium* a, ..*ta inicum* c, ..*tainichium* d. | *ac* d edd., *ad* ac, om. SP. | 37. *xilon* d, *filon* ac. | *xylena* a. | 158. 1. *molliora* S Salm., .. *ore* acd. | *pexioraveS*, *pex sorave* D, *pix sora* D¹ (acd *fora*). | 3. *et othon.* SP. | *othoninum* S (P ..*neinum*), *othominum* d, *ut hominum* c, *ut homines* a. | 4. *Asia vero* SP. | 5. *Aeth. autem* SP. | 6. *e cuc.* SP. | 7. *genitis* SP, *genistis* acd. | 15. *post deinde* acd. | 21. *hamis* S Barb., *aenis* acΘ, *enis* Td. An *taeniis* (dentium ut 3, 4. scopulorum)? | 23. 26. *mollitia. Linumque .. decorum est. Cortices ... carminari. Iterum* Sv, transpos. I. | 26. *silici* DTcd, *in silice* Sa. | 37. *asbestinon* S, *ac vectinon* (i. e. ACBECTINON) P, *avestinum* acd. | 159. 2. *in* om. SP. | 4. 5. *villis* acdΘ. | 6. *spondi* d, *pondi* ac. | 8. 9. *ut .. acciperet* SP, *et .. accipere* acd. | 12. *versicoloria* acd (P *navigantis versicoloribus vellis*), .. *rias* Θ, .. *rihas* S. | 20. *munere* S Barh., ..*ri* acd. | 23. *a. d. ..kalend.* S. | 26. *iere* Td, *terrae* D¹ac, *feret* D², *stetere* I. | 29. *e* I, *et* acd, *ei* S. | 30. *thoraceis* acd. | 33. *sparta* Sv. | 160. 6. *evellitur* Sa. | *manu* deleri vult Sill., sed iungas cum verbo *vellitur.* | 16. *sed* S, *et* acd. | 26. *philura* S, sed cf. M ad 13, 74. | 31. *mapilia* d (T *map al.*). | 32. *conficiant* acΘ, an *confiant*? cf. 16, 248; 31, 83.

36. *CCCXC* SHard., *CCCCXC* acd, *CCCL* P. | 37. *adparet* S (P *app.*), *appellaret* acd. | *id temporis* S (P *it*), *id temporis spatium* acd. | 161. 4. *nullis* SP, *nullisque* acd. | *nexa* SP, sed cf. §. 99. | 5. *rimas sentiente* Td (c *entgente*), cf. 8, 68; 12, 28., *rima ingente* a, *rimas agente* Sv (Sill. *rimam*). | 17. *Carthagini* S (P *Karth.*), sed vid. not. ad 35, 49. in collat. cod. Bamb.) | 24. *trecia* c, *threcea* d, *Thracia* SvP, vid. ad vol. I, p. 163, 24. | 38. *repens.* SP, *p ens.* acd. | 162. 6. *sternutante* a, *sternuente* Tcd (SP add. *crebrius*). | 13. *MD* STdP, *CXID* d, *CXI* ac. | 15. *erga* SacΘ, *circa* d. | 21. *ac* Td, cf. Theophr. h. pl. VI, 3, 1., *aut* acΘ. | 22. *verno* S e Theophr., *vero* acΘ, *vere* Td. | 25. *assoque elixo* acdΘ (S *et elixo*), dist. I; an delendum est *elixo*? cf. Theophr. h. pl. VI, 3, 1. et Salmas. Exerc. p. 251 a B. | 26. 27. *utili his* (corporibus) *omnibus* (diebus) I (cf. supra *XL primis diebus*), *vitia his omnibus* Sa, (*purgant*) *eum his omnibus* c, *vitiis omnibus* d. Theophrasti verba πάντα τρόπον ἀγαθόν videantur flagitare ut legatur *utili viis omnibus*, vel simile quid. | 29. *ad mercis adulteria* cum antecedentibus iunxit S. | 30. *coiectum* P, *coni.* Sv. | 32. *colos* ScΘ, *color* ad. | 35. *magydarim* d (*a magid.*), ..*rem* c, ..*rin* S (P infra *MAΔTPAΔIN*). | 163. 4. *mygdaris* acd. | 7. 8. *quod laserpicium vocant* SP. | 10. *frangatur* SΘP (c *confrang.*), *frangitur* ad. | *intus candido* SP. | *tral.* P, *transl.* Sv. | 10. 11. *quae aqua* I, *aquequae* D (c .. *que*), *aque* d, *aqua* a edd., *quaeque* SP. | 11. *saliva celerrime* SP. | *liquescit* a edd. | 16. 17. *et caule* acdΘ. | 18. *rubrum est. rubia* I, *rubia est* TacdΘ, *rubrum est* SBarb., *viride, tum rubrum, postremo nigrum est. Rubia* Sill. e Diosc. 3, 150. | 25. *unguentis* Sa, ..*ti* Tc (d in ras.). | 26. *struthion* SBarb., *strutia* acd. | 27. *spinosae* I coll. 21, 94., ..*sa et* Sv. | 33. *Syrus* I (P *sive assyria ereagin syriis*, Sill. *sive illos Semiramis Assyriae regina sive alius rex Syrus fecit.*), *Cyrus* Sv. | 164. 9. *Phasi* cd, ..*sin* T, ..*sidem* Sa, sed cf. 6, 3; 8, 120; 25, 157; 26, 43. | 11. *Numidiam atque* S codd. Gelen., ..*dia que* ac, ..*dia aqua ea* d[1] (d[2] *aquae*, om. *ea*). | 19. *medulla* d, ..*am* Sac. | 25. *capiat?* I, *capiat.* Sv. | 26. *horrudas* a (d *horrid.*). | 27. *ternos* cd, ..*nis* Sa. | 35. *diviti* S (ut *pascitur* idem valeat quod *altilis est*, cf. §. 54 et 28, 133., *divitia* TacdΘ. | 37. *mos* Pint., *lex* Strack. (Sill.: *ae-*

quabit eos pecunia), sed referas verbum *aequabit* ad subiectum *herba.* | 165. 2. *huius conpertumque* S, dist. I. | 4. *his* Sill., *quibus* vel *iis quibus* Strack., *is* Sv. | 5. *die* acd (cf. 18, 25. *a certissimo die*, *dio* Sv. | 10. *esse* edd. vett., *esse. Sed* Hard., *et* acd, *ei* (sc. familiae) S. | 12. *gari* ad edd., *ganari* c, *carnari* S. | 13. *quae* Strack., *quia* Sv. | 14. *expeditae et paratae* Strack. | 30. 31. *rigatos* Sd Salm., ..*to* a, ..*tus* c. | 166. 1. 2. *cartilagine* .. *cartilagine* I (acd *carnea utroque*), *cortice, alia cute*, *alia cartilagine*, *alia carne*, Sv. | 7. *et carne* ... *cartilagine* add. S ex P. | 12. *baculorumque* TacdΘ, *baculorum quoque* S. | *praebere* acd, ..*entis* S (..*tes* P vet. Dalec.) | *Exemplo est* S, *exemplo. sed* acd, *est* (om. *exemplo*) P. | *arbore* acd. | *malve* P, ..*va* Sv, cf. 13, 91. *arbor citri.* | 13. *Mauret.* SP, *Maurit.* acd. | *oppido.* acd. | 24. *olitoribus* ad (P *olitor*), ..*oris* c, ..*oriis* S. | 34. *contra* .. *refugiunt* pro parenthesi habet S, om. Hard. | *aut* acd, *ac* SP. | 35. *vel si pendeant* Sd (a *pened.*, c ..*deat*), *ver si pendent* Man. Dal. | *curvantur intorquenturque* SP, *curvanturque* acdΘ, *pandantur curvanturque* Dalec., cf. 16, 189. 219. 223. | 36. *deprehenditur* acd, ..*das* SP. | *a* om. SP verbis *quatt. digit. intervallo* iunctis cum antecedentibus. | 38. *fistulam* SP, ...*la* acd. | 167. 1. *demisso* SP, *dim.* acd. | 14. 15. *quae* legitur post *nomine* in acd. | 22. 23. *per parietum* S, *per artetum* d (acΘ ..*cum*), *parietum* (om. *per*) Barb. | 26. *quod* edd., *quo* Sacd, an *quoniam?* | 29. *coiecta* I, vid. ad p. 162, 30., *coni.* Sv. | 35. *baln.* SacdP. | 38. *cibus saluber ac levis* ST (cd *lenis*), *saluber hac lenis* (om. *cibus*) P, *cibos salubres ac lenes* a, *cibo* (al. *cibos*) *salubres ac leves* vet. Dal. | *ex his tamen* STd, *existimant* ac (vet. Dal. ...*mantur*), *sed sexis* P. | 168. 1. *non* adP, om. Sc. | 3. *dictis*, *atquae* S(P *adque*). | 6. *et gratiores* TacΘ (d *crass.*), *eo gratiores* edd. Videtur excidisse *eo leviores*, vel simile quid. | 10. *et rust.* SΘ. | 21. *condiend.* SP, *condend.* TacdΘ. | 27. *Threcium* I, vid. ad 161, 24., *threitum* a, *thracitum* d (c *trac.*). | 28. *boeotium* acd. | 33. *Nursinis* Sd, *arsis* a, *Marsis* Man. Dal. | 37. *est* om. cd. | 169. 2. *ipse* TdΘ, om. Sv. | 4. *feritatem* acd. | *semine* acdΘ, *e sem.* Sv, *a sem.* Hard. e codd. | 14. *tral.* I, vid. ad 163, 10., *transl.* Sv. | 19. *agrion* S Diosc. 2, 138., *cherain* ac (Θ *cheram*, Td *ceram*), an *cherian*, i. e. χηρεῖαν? | 170. 2.

ieiunos SP. | 4. *pthiriasim* d (D *.ithir.*, cum ras., c *hithir.*), *ithiriasin* a, *φϑειρίασιν* S(P *ΦΤ.*) coll. Plin. Valer. 4, 1., *phthisin* edd. | 8. *dedicar.* S (P *dedicatur*), *ducer.* acΘ. | 9. *ex pl.* SP. | 11. *rapa* SP. | 15. *cum viti* S (P *tumultum*). | 17. *sapori* acd. | 18. *agrestis* ac. | 18. 19. *alterim graeciae seritur* (om. *staph. Graece dicitur*) Td (ac *graece*, sed cf. 25, 112). | 29. *a* acd, *e* Θ, *ex* SP. | 171. 12. *hinc* Sa, *hic* cd. | 17. *est* om. SP. | 28. *opitiona*, *cyica*, *leucoion* S ex Theophr. h. pl. VII, 13, 9., *pytyon acocoygian* a, *pytion cocoygiā* c, *pythion ac ocoygiam* d, ut videatur fuisse *opitiona*, *coccygian*. | 29. *aegilipa* S, *aegylipas* c (d *egili.*), *aegy lippa* (cum ras.) a. | *sisyrinchion* S ex Theophr., *sisyrichion* acd. | 30. *minui ac* S, *min ut hac* c (a *minus ut*), *minuta* d. | 36. *inprobantur* SP. | 36. 37. *longos ac parvos* D (a *et parv.*, d *e parvis*), *longi ac parvi* SP. | 172. 2. *sed in* STP, *sed in in* d, *sed et in* acΘ. | 12. *bitum* ad (c *bitt.*) | 13. *caepe* acd, sed cf. §. 101. | 15. *spalax* S ex codd. Theophr. h. pl. I, 6, 11., *calax* ac (d *gal.*). | *perdicium* STheophr., *pediatum* acd. | *confertim* SBod. ad Theophrast. h. pl. VII, 3, 1., *cum fraxino* acd, quod favet scripturae *confarctim.* | 16. *abrotonum* ac (d . . *tan.*). | 27. 28. Fort. *pinguitudinis rarae in cartilagine*, cf. 35, 67. | 29. *conduntur* ad. | 33. *semen* SD, *semet* acd. | 36. *tum* S, *cum* acd, *tunc* edd. | 174. 1. *odit et* S, dist. I. Strack. coniicit *oderit*, *tamen* .. *constat laudatissimum* .... *Ariciae esse.* | 4. 5. *flavidioris* S Dalec., *favid.* Tcd, *savid.* Θ, *suavid.* a. | 11. *sperantur* D[1]acd, *spernantur* SD[2], sed cf. infra *separatim vestitis.* | *in* om. acd. | 18. *antiscordon* acd (P *CKOΔPON*). | 20. *increscit* SP, .. *cat* acd. | 22. *IIII* S Man. Dalec. Schneid., om. acd. | 23. *eruperint* Scd. | 175. 7. 8. *commorere* ScΘ, ..*vere* Tad. | 8. *et quod* SDcΘ. | 9. *odore simili* Dal., *odor est mili* ac, *odore mili* S (Td ..*lii*). | 12. *lactucaque* acdΘ (D *quae*). | *cucurbita* S, .. *tas* P, .. *tae* acd. | 13. *betae* SP. | 19. *recentia* SP, ..*tiora* a, .. *tius* cd. | 23. *gignit* a P, .. *itur* STd, .. *unt* c. | *et* SP, om. ac, *in* d. | 33. *et pr.* SdP. | 33. 34. *serendum* acd, *serere* SP. | 34. *ut* SP, om. acd. | 35. *ad cacuminum qui serunt precantur* ad (c *cauminum*), *precantibus* (reliquis omissis) SP. | 36. *ideo* D[2], *id forsicia* D[1] (a *forsiciam*, c *forsitiā*, d *fossitiam*), quae orta sunt e sequenti verbo *siccantur.* | 176. 1. *apium* S

Bod. ex Theophr. h. pl. VII, 3, 4., *allium* acd. | 3. *et semine* Td, *semine* (om. *et*) Sv. | 6. *radices* S Pint., .. *cem* acd. | *seminiferorum* I, *minimiferorum* a²cd (a¹ .. *mef.*), *anniferorum* S Barb. ex Theophr. VII, 2, 1. | 6. 7. *relincuntur* S (P .. *quuntur*), .. *quunt ut* acd. | 8. 9. *capitata* S Pint., *capita* acd. | 14. *in aestatem* Sd vet. Dal. (Theophr. h. pl. VII, 2, 5. ἄχρι θέρους), .. *ate* acd. | 17. *usque* ac. | 19. *autem* SadP, om. c. | *mente* add. Sill. ex P, sed cf. 21, 38. | 23. 24. *heliosel.* omnia exemplaria habent, sed 20, 117. *heleosel.*, Graece ἐλειοσέλ. | 33. *colore et tempore* S codd. Gelen., *coloris et temporis* d (ac *tempori*). | 177. 1. *intubis* acd, cf. §. 129., .. *bi* Sv. | *similis* Sd, .. *les* ac. | 2. *picridia* acd, *pigricia* P. | 3. *albae* S Salm. P, *atrae* acd. | 4. *soporiferi* ac, .. *re* d, .. *ra* SP. | *somnum* SP, .. *ium* acd. | 4. 5. *credantur* SP. | 6. *lactucis nomen a lacte* I (c *aiecte*, d *aiectae*, Ta *adiectae*), *a lacte lactucae dictae* P, *lactucae iis lactis nomine dictae* S. | 9. *refrigerandae veneri est* SP. | 13. *C. Aemili* S C. F. Hermann. (schol. Cruqu. ad Horat. epp. I, 15, 3. *curante Aemilio*), *cameli* TdΘ (ac .. *lii*). | *nimia eum necaret* I, *nimiae omne caret* Thuan. (Tacd *minime*, Θ *omni*), *nimia eam negaret* S Hard. (P *ei abneg.*). | 21. *ii pat.* S (c Pint. om. *ii*), *impat.* TadP. | 34. *excreverint* cd. | 178. 8. *lentibus* S, .. *tis* acd, .. *te* edd. | 27. *facit* acd, *facit tria: unum* Sv. | 28. *appiacam* cdΘ, *apian.* a. | 38—179. 2. *altera .. pariat* add. S ex marg. D. | 3. *siccior* (om. *si*) acd. | 9. *sequare* Sa (c *quare*), *sequaris* Tcd. | *e terra* d. | *dolentes* a. | 13. *sessile* cd. | 14. *quam* edd., *q̃m* d, *quō* c, *quoniam* T, *quo* Sa. | 17. 18. *sed teneritas* Sd, *se deteritas.* ac, unde Sill. *sed aeternitas.* | 18. *ei* I, *si* Sv, *sed* Dalec., *etsi* Sill. | 28. *frigora* Sd², *figura* d¹(ac .. *ram*). | 25. 26. *trizianum* cd (a *trioz.*) | 28. *nec nisi* cd; an *sed?* | 29. *nocet* acd. | 30. *excedentibus* Sill., *excell.* Sv, Strack. coni.: *habitu excell.* | 180. 3. *in* S, *et in* ad, *et* c. | 5. *divi Iuli triumpho* S (P *tivi*), *trium foliorum divi Julii* acd. | 9. *in* om. acd. | 10. *in* om. acd. | 11. *eas* acd. | *arundineis* acd. | 21. *viro curam* om. Tacd. | 35. 36. *VIII aut VIIII* S ex Cat. 161, 3. | 181. 8. *MINON* P, *orminum* acd. | *ΔΥΑΚΑΝΘΟΝ* P, *myacantum* acd. | 15. *areis* S Salm., *eis* TacdΘ. | 17. *serunt duobus modis* I, *ergo duob. mod.* acd, *ergo duob. mod. serunt* Sv. | 20. *condiuntur* SP,

.. *duntur* acd. | 37. *urucis* Sd, *erucis* ac, vid. ad vol. II, p. 177, 7. | *ei et* S, *et et* c, *et* ad, *ei* P. | 38. *mulsum* SP, *multum* d, *mustum* ac. | 182. 2. *ei* Sd, *et* ac. | 3. *et* om. Sd. | 5. *serit et* S, *seri et* ac, *seritur et* d. | *ipsa* Scd, ..*sā* a. | 7. *arescit* STacd, *crescit* edd. | 16. *non* add. Hard. ex Colum. XI, 3, 37., om. acd. | 19. 20. *alioqui* a (d ..*quin*), *alio* (om. *qui* cum seqq.) c, *ante* SP. | 20. *veteres* om. SP. | *nomen* SP, om. ad. | 20. 21. *declinaverunt* (add. *nunc autem coepit dici HΔYOCMON.*) SP, ..*rant* acd. | 25. *omnium aquae* I, *omnia quae* acd, *omnium* Sv. | 30. *stomachi* acd, *stomachi prodest* Sv. | 30. 31. *alioquin* d. | 31. *huic* edd., *hoc* STacd. | *Aegyptium* acd edd., ..*tio* ST. | 34. *cautis* acd. | 35. 36. et 36. 37. *murr.* SP, *myrrh.* acd. | 183. 1. *autumnum* Sacd, cf. 21, 25 et 55., *autumni* edd. vett. Lacunam hic esse statuit Sill., Strack. coni. *hippicum* pro *quippe cum*. | 2. *cappari* S codd. Hard. (cf. infra (5) *familiarissimum*), ..*ris* acd. | 2. 3. *cauta* acd. | 13. *etiam* Tcd, om. a, *iam* S vet. cod. Salm., *nec minus iam* (i. e. *et iam*) P. | 16. *culnila* P, *cunicula* acd. | 18. *aemula* SP, ..*lo* acd. | 21. *lepidum* ad (c *lap.*). | 22. *fructificavit* ac (d ..*verit*). 25. *lauri* ST, ..*ribus* acd, ..*rinis* edd. | 27. *Git* S e codd. ad l. 35. et ind. lib. 20. (71), *gyt* P, *gip* ac, *gyp* d. | *anesum* SP, *annesum* ac (d ..*sium*). | *anetum* SP, *aneth.* acd. | 28. *sacopenium quo laser adulteratur* SP ex §. 40. | 31. *porcillaca* S, cf. 13, 120., *portilaca* acd. | 184. 8. *autumni* acd, cf. §. 156., ..*nalī* SP. | 9. *cerefolium* P, *caerepollum* acd. | 10. *igneique* S (edd. om. *que*), *ignique* cP, *igneque* ad. | 21. *Threcii* (sc. montes) I, *Threci* d, vid. ad vol. I, p. 136, 24., *in Thràcia* Sv. | 185. 5. *senectute degenerat* IS, *senec degenerat lute* a (cd ..*rati uti*), *senecta degen.* edd. codd. Gelen. | 6. *in zmintham* d (c *zonnintam*), om. a, *in mentam* SConstantin. ad Theophr. h. pl. II, 4, 1., *in menta* codd. Barb., *in calamintham* edd. vett. | 8. *a limodoro* I (Hard. *ab lim.*) e Theophr. h. pl. VIII, 8, 5. et de c. pl. V, 15, 5., *ab imo dorso* acd codd. Barb. (T *uno*), *ab haemodoro* S ex cod. Urbin. Theophr. h. pl. VIII, 8, 5. | 12. *pulices* S Bochart., Schneid. ad Colum. XI, 8, 60., Theophr. h. pl. VII, 5, 4., *cul.* acdP. | 12. 13. *urucae* Scd², *uri.* a, *eru.* d¹P, vid. ad vol. II, p. 177, 7. | 22. *ervi aliquid* S coll. Theophr. h. pl. VII, 5, 4., Geopon. XII, 7, 1., Pallad. I, 35, 8.,

erutaliquid P, *rivi aliquis* d (c *sui*, a *si*). | 23. *urucas* cd² (P *rucas* supr. scr. *u*), *uricas* a, *erucas* d, vid. ad 12. | 24. *enatae sint* Td (ac *anat.*), *enata est* SP. | *vel* SP, *et* edd., om. acd. | 25. *anzoum* d (ac . . *ang.*), ἀείζωον S (P *ati. ΑΙΖΩΝ.*) | 27. *necari* SP vet. Dal., *necat* Td, *nec* ac. | 27. 28. *urucas* Sacd², *erucas* d¹P. | 29. *urucas* Scd, *urycas* a, *erucas* P, vid. ad 12. | *fluviaticum* SP. | 31. *esse* om. SP. | 186. 7. *ilices* acdΘ, an *inlices?* | 19. *rumix* SP. | *nasciturque fortissimum* d edd. (ac *nascunturq.*), *omnium fortissimum quae seruntur* S (P *servantur*). | 20. *tradunt* SdP (c . . *untur*), *traditur* a codd. Gelen. | 21. *aquam* acd, *aqua* P, *aquas* S. | *sucus* SP, *usus* acd. | 29. *in pomis* SP. | 31. *thymi* SSalm., *tumi* Tcd, *tami* aΘ. | 32. *e* om. P. | 33. 34. *aliquando . . . et circulis tantum* acd (Salm. e Theophr. c. pl. VI, 10, 1. emend. *cicerculis*), *nisi in circulis, sed extrinsecus quasi pulvis insidet* S (P *cicerulis* et *insitet*). | 38. *zmyrnium* SPint., *smyrna* P, *myrrha* acd. | 187. 1. *semine* om. SP. | 4. *zmyrneum* acd. | 9. *in vino* SP.

Lib. XX. pag. 187. lin. 35. *ne id* TdΘ. | 188. 1. *et antipathiam* add. S Pint. ex 37, 59. | 5. 6. *adamanta* S, *adamantarum* T (ad Θ . . *matarum*). | 10. *non multo* P. | 15. *conditur* I, *conciditur* ac, *conspergitur* Sv. | 22. *quaeque* TadΘ, *quae* (om. *que*) Sv. | 23. *foliorum autem* (om. *et*) SP. | 37. 38. *de in Cyrenis* (om. *alii*) SP. | 38. *cui* Td. | 189. 1. *semina* I, *semen* Sv. | 2. *caudae reflexa* I (S . . *xum*), *gaudere flexus* P, *cauda replexu* adΘ. | *candida* ad, *candidum* S (P . . *tum*). | 3. *etiam ab* a (d *ob*), *etiam ab eo* edd. | *efficacissimo* Sa, . . *mum* d (P *efficacissimum est et semen et laterum*). | 4. *ad* (om. *et*) SP. | *utroque* Td, *utrique* S (P . . *īque*), *uterum* (*purgandum* et *alvosque*) a edd. | 5. *alvom modus* (puncto ante *ad* posito) S. | *a* SP. | 7. *aut oleo* SP. | 10. *articularibus* SP, . . *uli* Tad, . . *culis* d. | 11. *in acetum* ad, cf. §. 228., *in aceto* SvP. | *inliniunt* ad. | 12. dolores SP, . . *re* a, . . *ri* d edd. | 13. *tumores* S codd. Gelen. (edd. *et tum.*), *umores* a (d *hum.*). | 15. *coiectum* I, vid. ad 162, 30., *coni.* Sv. | 17. *sativis cucumeribus* SP. | 20. *phreneticis* I (Bamb. 32, 28, et 36, 56., Sv infra §§. 52, 87. alias), *phrenit.* Sv. | 23. *renium* Sa, . . *num* d edd. | 24. *infunditur ei* ad. | 25. *Qui pepones* Td, *Pepones qui* Sv, *pepones* (om. *qui*)

a. | 28. *ceria* SP Plin. Valer. 3, 22., *cerea* ad. | 29. *in* ad, *et in* Sv. | *farina* ad. | 30. *quingentos* Sa, *MD* Td. | 37. *animi refovet* SP (vet. Dal. *revocat*). | *et aceto ac* SP. | 190. 2. *intus inanis* SP. | 5. *plena semine* SP. | 6. *quam herbacea* STd, *quam de eius medicinae herbacea* a (edd. *quando eius sunt*). | 8. *renium* Sa, ..*num* d edd. | 9. 10. *tutissimo* TΘ, ..*mi* ad. | 10. 11. *ex farinae* Td. | 12. *VII* S, *ut* a, *vitii* d, *utiliter* (*semina eius*) codd. Gelen., edd. vett. | 13. *ac sale* Sa. | 16. 17. *in linteo adalligata* SP. | 17. *febribus* ad[1], *febribus mederi* Td, *febribus, sanare* edd., *febr. liberare* S ex P; fortasse legendum est: *adalligata in linteo liberare febribus.* | 18. *derasae* SP. | 25. *recens* TadΘ, om. P (Plin. Valer. 4, 6. *viridis*), *recentis* (*podagras*) S. | 26. 27. *vel iisdem strigmentis* S, *velisdem stricmentis* P, *velis destrigmentis* d (T *vel his*, a *destringentis*). | 38. *ea abdicavit in* Sa, *abdicavit ea a* T, *abdicavit ab ea* d. | 191. 3. *prodesse* S codd. Gelen., *prodest* TadΘ. | 5. *papaver* ad, cf. §. 188., ..*veris* Sv, ut 19, 168. al. | 10. *flore aneti* S coll. Plin. Valer. 4, 33., Dioscor. 4, 122., *floreantet* ad, *florentis* edd. | 13. *aquae calidae* S. Plin. Valer., *aqua calidae* a edd. (d om. *e*). | 15. *butinada* d (a *put.*), sed cf. Diosc. 2, 136. | 18. 19. *laudatissimum* d (a om. *in Arç. quamquam* et ordine in seqq. turbato). | 20. *aestuosus* T, *aestiv.* ad. | *marmoraciam* Td (a...*rician*), sed cf. 19, 82. | 28. 29. *adligato raphano* I, *alligaraphano* d, *illagarapona* a, (*conmanducatum*) *ad lagonoponon* S Barb. | 30. *phlegmoni* S codd. Gelen., *flagmini* a, *flemini* d. | 34. *cerastis* SPint., *ceratis* P, *ceteraseis* Tad. | *scorp.* Tad, *et scorp.* SP. | *adversantur* SP, ..*satur* ad edd. | 35. *tractaveris* SP. | 37. *aeque* a edd. | *Nicander* SaP, *Menander* Td, vid. Sill. | 37. 38. *et .. tauri* SP, om. ad edd. | 192. 1. *Cilleus* adΘ. | 3. *sumpti* S codd. Gelen., *exsumpti* ad. | 4. *et comit. et melanch.* SP, om. ad edd. | 5. *Prexag.* a. | 7. *in luto* S Man. Dalec., *in luto illitos* ad edd. | 8. *aut melle* S (P *autem*). | 9. *iidem* S, *idem* P, *item* ad edd. | *eorum suco poto* S. | 10. *enterocelicis* S (P *coel.*), ..*celis* ad edd. | 13. *perfric.* SP. | 14. 15. *cicatrices* SP. | 21. *Ad aur. gravitatem* SP. | 24. *cartilagini* Ta (d cum ras.), ..*ginis et* S. | 26. *apium* S (P *app.*), *apum* ad. | 193. 2. *Dieuces* a, *diduces* d. | 17. *venitque* I, *unde venit* S, *undique* ad. | 25.

Opion Sd, *Opinion* aΘ, *Ophion* scribi vult Brunn. de auctor. indicibus Plin. p. 36. coll. ind. XXI. *Ophione* T, ind. XX. *Ophlone* RTa, *Ophlo* d. | 29. *inutile* Sill., *utile* Sv. | 34. *sed* om. Td. | 194. 2. *lingularum* d, cf. 26, 119., *lig.* a, *linguar.* STΘ. | 8. *sil* I, *sit* a, *sic* Td, om. S codd. Gelen. | 17. *somnum* SPlin. Valer. 4., 26, ..*nium* adΘ. | 23. *ulcera* SP edd. vett., *vulnera* TadΘ. | 31. *cremantes* Td. | 32. *ipsasque* S codd. Gelen. (Man. Dalec. *quoque*), *inipsas quoque* a, *in ipsaque* Td. | 33. *utilis* S (a .. *les*), *inutiles* d vet. Dal. | 37. *utilis* (om. *esse*) S, *utile esse* adΘ. | 195. 2. *eadem* SadΘ, an *eodem* (sc. *suco*)? | 3. *sparsa* I coll. 18, 300., *pisa* ad, *pista* Sv, corruptelam notavit Sill. | 5. *in* ad, om. S codd. Gelen. P, sed cf. 11, 223. | 7. *mulieris* SP ut §. 45., sed cf. §. 61. | 9. *vari* S., *varia* P, *sani* ad, om. edd. | 13. 14. *aliorumque venenatorum, aurium vero* SP, *aliorum vero* dΘ (a om. *vero*), *aurium vero* edd., cf. Diosc. 2, 178. | 17. *ictum* S (P .. *tu*, edd. .. *tus*), *potum* ad. | 18. *dolorem* SP. | 19. *et dest.* SP. | 20. *ipsa* S. | 21. *renium* S, vid. ad 190, 8., al., *renum* ad edd. | 22. *editur* Td. | 33. *omniaque arteriae* SP, *et arteria* ad (T .. *arum*). | 36. *et veneri* SP. | 196. 3. *bestias*, *contra* I, *bestias* (om. *contra*) ad, *contra* (om. *atque* ... *bestias*) P, *contra bestiarum* S. | 4. *potum* SP. | *illitu* d, *inliri* a, *inlitus* P, *inlitum* S. | 5. 6. *araneos et mures* Tad. | 7. *pardalianchis* ad. | 11. *suffitu* (om. *et*) P. | 27. *pisi* SP, *phthisi* d (a *thysia in* om. *ant.*). | 29. *taenias* S, *tineas* ad edd. | 31. *inlinitur* SP, *inlinetum* a, *illitum* d edd. | *dein* T, *deinde* a, om. d, *dehinc* SP. | 33. *potum* ad. | 36. *sulpure* P, *sulph.* Sv. | 197. 1. *autem aut* SP. | 3. *cibis* STP, *cibo* ad. | 18. *adsparso* SP. | 25. *similis* d (cf. infra *pota*), *similiter* (om. *erat*) a, *simile* S codd. Barb. (P *id lapathos. silvestri simile est*). | 30. *candore* ad. | 31. *thyrso* S Man. Dalec., *ipso* a codd. Gelen., *ipse* d, *ipsi* edd. | 32. *hieracion* SP, .. *cium* Dalec., *heracliam* dΘ, *eracleam* a. | 34. *discutiunt* SP. | 38. *nubiculas* Tad, *nubec.* SPint. | 198. 14. *pauci* Td. | 15. 16. *concoctionem* ... *faciunt* SΘ (Td edd. vett. *concoctiones*, T *cruditates*), om. a Hard. | 17. *magis* om. a edd. | 21. Post *obolis* numerum excidisse vidit Sill. | 33. *lacte* Sad edd., vid. ad 217, 35. et ad vol. II, p. 197, 36., *lacti* TΘ, *leti* P. | 36. *lacte* Sad, *lac* edd. | 38. *cum capite* I, *capite* Tad, *capiti* Sv. | *inungan*-

tur Td, . . *guntur* Sa vet. Dal. | *oculi et ad vitia* Td (S commate posito ante *oculi*, sed cf. 8, 99; 28, 130., a om. *ad*), *oculorum quoque vitiis* edd. vet. Dal. | 199. 1. *his* Tad, *iis* Sv. | 4. *poto* SP, *potum* Tad. | 11. *taenias* S, *tineas* ad edd. | 17. *hic* Sill., *huic* STad probante Strack. | 19. *et fronti* SP, sed cf. Plin. Valer. 1, 14. | 20. *sic et* SP, *licet* ad edd. | 30. *aqua autem* SP. | *eius e* I coll. §. 81., *et e* a edd., *et a* Td, *betae* S (P *aqua autem betae*). | *decocta* I, *decoctae* STdP, *coctae* a edd. | 31. *item* (om. *que*) SP. | 38. *inde cibum* ad. | 200. 3. *febre* d edd. | 9. *Est et* Td, *Et* Sa. | 23. *serian* aΘ (d . . *iam*). | 30. *Romanus populus* S Plin. Valer. 4, 29., om. ad. | 31. *selinada* edd. vett. (ad . . *dam*), *selinoidea* SDalec. | 35. *carambe* ad. | 201. 1. *scintillationibus* TdΘ, . . *oni* Sa. | 6. *articularibus* Td. | 7. *decoctae* edd. vett. Hard. Plin. Valer. 4, 29, cf. §§. 87. et 90., *decocta* S Brot., cf. §. 110., e codd. nihil enotatum est. | 13. *edint* Sill., cf. 14, 140., *edent* Sad, *edant* edd. | 25. *his* ad. | 35. *causas* Td, cf. 28, 218., *causa* Sa. | 202. 6. *raucis* Td. | 6. 7. *demonstrant* (sc. medici) Sill. | 17. *inponi* ad, *inponi adserit* S edd., *inp. trita ait* Sill. | 34. *olef.* S. | 38. *ima* I, cf. 21, 117., *una* Sa, *bina* d. | 203. 4. *Chrysippo auctore* Sa. | 12. *in carne* Td. | 18. *admirabile* a (d *ammir.*), *ac mir.* S. | 27. *alba est* ad, *alba est quae masculus* Sv. Corruptelam agnovit Sill. Videtur autem Plinius sic fere scripsisse: *alba est et nigra. masculae dicuntur albae, feminae nigrae.* | 36. *diebus binis* S (edd. *sumtum binis diebus*); an legendum est *drachmis binis* ut 29, 105?, *binis* d (a *pinis*). | 204. 26. *siccae* I coll. 28, 169., *sic* (sc. *inlita*) Sv. | *media eorum* ad, cf. §. 100. et 19, 97., *medetur* Sv, *mederi media eorum* Sill. | 28. *cum cumino* T (d om. *cum*), cf. §§. 10. 108. al., *cucumi* a, *cum cucumi* SΘ. | 33. *et aqua* a, *aqua* (om. *ex*) d. | 205. 2. *sedant. horum* I, *sed animorum* d (a *sedant sed anim.*), *sedant. et sativorum* Sv. | 16. *coquantur* SaΘ. | 18. *praeterquam quod* S edd. vett. | *vesica* I, . . *cam* Sv. | 18. 19. *exhulcerata* d (a . . *tam*), *exulcerant* Sv. | 19. *radice* I, cf. §. 115., . . *cem* ad, . *Radix* Sv. | *quoque plurum.* Sv, dist. I. | 22. 23. *elephantiasin* S. | 25. *aliqui corrudam* om. Tad Hard., revocavit S ex codd. Salm. de hyle p. 33a C. coll. 19, 151. et ind., Appul. med. herb. 84. | 26. *ormini* a (d . . *mim*). | 29. *idem*

Tad, *ad idem* Sv. | 33. *quinis duobus* d (a *diebus*) pro *cyathis duobus.* | 206. 1. *potion.* ST, *portion.* ad edd. | 14. *mares feminasve* TdΘ (Sv. *que*), om. a. | 26. *melissopylum* a (d ..*pilum*), ..*phyllon* Sv. | 30. *Holisatrum* ad. | 31. *potatum. Semine* Td. | 32. *idem* ad. | 36. *oreoselinon* SBarb., *hortoselinum* d (a *hortos hel.*). | 207. 1. *helioselinum* bis legitur 19, 124. | 18. *Diodorus* adΘ. | *empiriticis* d, *emitericis* a. | 19. *graviter* Td. | 22. *aceti* STΘ, ..*to* ad. | 23. 24. *inflammatis, refrig.* Sill., distinct. sustul. I. | 26. 27. *dissolvere ex aceto* Td. | 29. *destill.* Sa, *distill.* TdΘ. | 34. *auctum* ad. | *sternum.* Sa, *sternutam.* d. | 35. *capitis* a. | 36. *atramento* Sv. Plin. Valer. 4, 21., *ceram.* aΘ, *eram. d.* | 208. 3. *contra* STΘ, om. ad. | 14. Excidisse nonnulla vidit Hard., quum quae sequuntur referantur ad morbum regium a Plin. Valer. 2, 59. et a Florentino Geopon. XII, 26, 3. | 18. *aquae* SΘ, *aqua* T (ad?). | 30. 31. *contra ire* STd, cf. 9, 152., (*dolore*) *contrite* a. | 31. *emendari* Sa. | 209. 8. *Haliacmonem* Dioscor. 3, 45., *Anacimum* adΘ. | 9. *quando* om. Td. | 10. Propter Dioscoridis verba: προαλειφαμένους τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας Sill. statuit excidisse *faciei.* An *faciei inlitus*? cf. §. 144. | 12. *aut per* ad. | *ex* om. d, *pro* a. | 21. *aut etiam* ST, cf. 37, 53., *etiam* (om. *aut*) ad, *aut eam* edd. | 24. *diu* a, vid. ad vol. II, p. 275, 25., *dio* ST, *divo* d. | *potatam* Td. | 26. *latioribus* ad. | *colore. Idem* Sv, distinct. sustulit I. | 28. 29. *caprae* SHard., cf. §. 119., *atque* Tad edd. vett. | 35. *mox et* Td, *mox* (om. *et*) Sv. | 210. 5. *cum vino cocta* ad. | 7. *e silv.* Td. | 12. *de* (om. *dederunt et*) ad. | 14. 15. *et crudam* ad. | 17. *pota itaque inlita* I, *pota; itaque inlitam* Sv. | 31. *trycno* a (d *tric.*). | 36. *lauri* Td, cf. 18, 161., *laureae* Sa. | 211. 6. *impedire* dΘ. | 13. *temperato* ad. | 18. *pudorem* ad. | 19. 20. *ictus scorpionum* I, *scorpionum* (om. *ictus*) ad[1], *scorpionem* Sd[2]. | 25. *a partu* om. Td. | 29. *taenias* S, *tineas* ad edd. | 32. *embamm.* S codd. Gelen., *inbamm.* ad. | 33. *acescere* S codd. Gelen., *aciesc.* ad. | 34. Pro *ne huius* in ad est *et his.* Vide ne nonnulla exciderint. | 35. *data* ad, *datae* Θ Man. Dal., *data et* S. | *mulso; eadem* Sv. Distinct. sustulit I. | 38. *impetu siratione* a, *impetum sirationem* d (T *siriat.*). Videntur nonnulla excidisse, in quibus fuerit nomen medici. *irationem* putaverim esse alteram par-

tem vocis *exulcerationem*, cf. 23, 75 et 87., 28, 250., *inpetus. Syriation* Sv (Hard. *Serapion*, Sill. *Dalion.*) | 212. 1. *illa* STd, *illae* a, *illa et* Sill. | 2. *datis; datavit idem* Sill. | 5. *utilis sub certamine* Td, *sub certamine utilis* Sv. | 8. *convolsae ius* I coll. §. 234., *convolsa eius* ad, *convolsa* (om. *eius*) Sv. | 8. 9. *ut vom.* dΘ. | 21. *aspersa* T, *asper a* ad, *aspere* Θ, *adspersam* S edd. | *potione* TadΘ, ..*ni* S, ..*nem* edd. | 22. 23. *defectos animo* Sa, *defectus animi* d, *animi defectus* T. | 26. et 38. *olef.* S. | 32. *ac ventris* om. T, *acris* a (d *pecto maris*). | 213. 3. *tractetur* Td, *tradetur* Sa. An *cum vino vetere detur?* | 16. *tussi* aΘ, *in tussi* Sv, *tuso* Td. | 16. 17. *in perfrictione* a (Td ..*nes*), *inter frictiones* Θ, *ex perfrictione* S edd. vett. | 17. *balinea* SaΘ (214, 9. ad), *baln.* d. | 19. *spasticis* SPint., *past.* TdΘ, *hepat.* a. | 31. *recens* om. Td. | 214. 5. *captationi* Sill., ..*ne* Sv. | 10. *ligmate* ad, *eciigm.* SPint. | 11. *privatim* SBroter. ex mss. reg. et ed. princ., *paulatim* v. | 26. *ami* ad (in ind. RTad) Sill., *ammi* Sv, Diosc. 3, 63. | 28. 29. *Aegypto iudicabat* Td. | 215. 13. 14. *doloribus* ... *vesicae* ST (Θ *dolori*, d *dolores*), om. a edd. | 16. *inutilem* S vet. Dalec., ..*le* ad. | 24. *perfricant* ST, *cent* d, ..*gent* a, ..*cantur* edd., *ibes fricant.* (*cutem testudines*) Salmas. Exercc. Pl. p. 901 b A. Post hoc verbum nonnulla excidisse statuit Sill., atque desideratur in antecedentibus subiectum, in sequentibus verbum. | 25. *pugnaturae*, ad Sill., *pugnaturae hac se muniunt* Sv ex §. 132. | 27. *vino* ad, cf. 21, 33., *ex vino* Sv. | 31. *farina* Sa, *farre* TdΘ. | 33. *est* om. Td. | 34. *cuniculago* Td. | *limosae* I, vid. ad p. 29, 30., *lin.* TdΘ, *lign.* Sa. | 35. *omnibus his* TdΘ. | 36. *ad earum* a, *ad eam rem* Salmas. Exercc. Pl. p. 903 b A. | *obiecto* Td. | 216. 5. *libanotida* S, ..*dam* aΘ, ..*dem* d. | 5. 6. *appellavimus* S, ..*averimus* aΘ, ..*amus* d. | 7. *et sparsae* Td. | 12. 13. Vide ne sit aut delenda praepositio (cf. §. 151.) aut scribendum *in potionem.* | 17. *taliter* S Man. Dal., *et aliter* ad. | 22. 23. *onitim, alii prasion* I (S *onitin vel*, cf. Marcell. Empir. c. 30.; Dioscorides 3, 30. habet ὀνῖτιν), *conitimphalis phrasion* d, *coniphalis pharasion* a. | 24. *araneos* S Man. Dal., ..*eas* Td, ..*ea* a. | 30. 31. *peripleumonicis* T (24, 145 V; 26, 41 Va; 27, 118 VR; 23, 122. *pleumonicis* T, *plerimonicis* Vd), ..*pleu-*

meticis adΘ., *peripneum.* Sv (23, 122 a; 22, 108 *perigneum.* R). | 37. *otinin* ad. | 217. 4. *descensione* S vir doct. ap. Barb., *discent.* d, *distent.* T, *discess.* a. | *baln.* d. | 15. *ita ut neuter* d (a *ita et*). | 20. *Lepidium* S Barb. (in ind. a) Dioscor. 2, 205., *Lepidum* ad. | 25. *Git* Sa (in ind. RTad), *gyth* d. | 30. *olef.* Sad. | 35. *lacte* SadΘ, vid. ad p. 198, 33 et 36. | 218. 4. *adversum* Sa, *sus* d. | *habetur* ad (S add. comm.), *bibitur* edd. | 8. *additum cum* ST, *additur. cum* ad. | 11. *iuveniorem* STd, *iun.* a. | 12. 13. *olef.* STVd. | 25. *annisi* Vad. | 26. *anisi* ad. | 28. *ternae* STVd, cf. §. 190., ..*nis* a edd. | 30. et 32. *olef.* S. | 219. 3. *Dalion* SV, *Dallon* ad. | 8. *negat* Sv, om. ad. | 33. *olfactu* d (S *olef.*), *olfactus* V, ...*tum* a edd. | 38. *sagapenion* I, ..*mon* ad, ..*non* Sv. | 220. 11. *tertia* SV², om. TV¹ad. | 18. *P.* SΘ, *post* TVad. | 19. *Bilbili* Dalec. et Gronov. | 21. *Diagoras et Erasistratus* edd. (d om. *et*), *diagor ae rasistratos* Va, *Diagorae et Erasistrato* S ad antecedentia referens. | 25. *diacodion* SBarb., *acydion* Vad, cf. §. 207. | 26. *pastillo* Va dΘ, sed cf. §. 199. | 27. 28. *haec* (om. *et*) Vad. | 28. *instillatum* SVd, ..*tur* a edd. | 31. *vocant* om. Vd. | *lexipyretus* TVad, ..*tos* S Hard. | *peticas* Vad. | 33. *ei* S Gron., *et* Va, om. Td. | 33. 34. *pusilla, sed* STd Gron., ..*llas et* V, ..*lla et* aΘ. | 221. 1. *extincto* SVad, ..*tum* edd., an *exstincta* (flamma)? sed cf. §. 208. | 4. *ut nubecula* STV, *in nubila* ad. | 10. *rhiam* Vad. | 11. *erraticum* SBarb., cf. 19, 169., *empraticum* VaΘ (d *emrat.*). | 14. *ceraticum* a. | 16. *corniculo* S coll. Dioscor. 4, 66., ..*cula* ad edd. | 23. *loco* SVa, *solo* Td. | 24. *heraclium* Vad, ..*ion* S codd. Gelen. | 26. *praebentibus* Sa Gron., *prae sentibus* (cum ras.) V, *praesentantibus* d. | 29. *dacodyon* V, *damgodion* a, *decadion* Td. | 32. *dein* Td. | 33. *iterum* (om. *que*) Td. | *decocto* TVadΘ, cf. §. 203., ..*ctis* edd., ..*quito* S. | 34. *postea dracmis* V, *dragmis postea* ad. | 222. 1. *paralion* S coll. Diosc. 4, 162., *arthalion* ad (T *arch.*, V *asth.*, Θ ..*allion*). | *albo* Sa, *folio albo* TVd. | 8. *peplin* ST (ad *pephl.*), *peplitin* V. | 10. 11. *presterum* S Barb., *presigrum* T Vd (a ..*garum*). | 17. *pulenta* R saepius. | 18. *procedant* T VdΘ (a ..*dens*), sed cf. 24, 218; 34, 169. | 23. *conmand.* SVa, *mand.* TdΘ. | 223. 1. *impat.* Va. | 2. *baln.* d. | 7. *statim* TV ad, om. Sv. Videatur ortum esse e dittographia, sed cf. 16,

174. | 22. *M.* TVad, *Marcus autem* SP. | 24. *est et* S codd. Gron., *et* (om. *est*) TVad. | 25. *a Pythag.* edd. vett., sed cf. 8, 162; 9, 89. | 31. *Solo* SV, ..*on* a, *solus* d. | *Zmyrnaeus* S, S, *Smyrneus* a (Vd *myrn.*). | 224. 6. *e* a, *at e* S (P *a te*). | 8. *plistolochia* Td (P *plisth.*), *plistolitia* VaΘ. | 9. *seruntur* TdP, cf. §. 185., *serantur* SVa. | *pinguius* Sa, *pinguis* VP, *pinguissimum* Td (Sill. *pingue-* vel *pinguifaciunt*). | *contra* STdP, *in contra* Va.. | 10. *efficaces* STVdP, ..*cax vis* Θ, ..*cacior vis* a. | 13. 14. *psimithi* SPPint., *psitim* Td (V *phs.*), *phystim* aΘ, om. edd. | 15. *aphronitro* S (P *a fron.*), *a nitro* dΘ, *nitro* a edd. | *sua* Sad, *suco* TVΘ. | 15. 16. *venenum* STadΘ, ..*na* V edd. | 16. *restingunt ut* S (a ..*guntur*), *restinguitur*) TdΘ, *restringuntur* V. | 21. *mobilitatem* P. | 22. *pungito* S Dalec., ..*git* TVadΘ, ..*gunt* P codd. Hard. | *dolor* a edd., *dolore* V P (Td *a dol.*), *dolere* S. | 31. *revocandum* ad edd., cf. §. 203., ..*dam* STV (P supra *parturientem*). | 34. *venere* Vad. | *et* SVa, *ut* d edd. | 35. *curationi* (i. e. medicinae) I, ..*onis* Va, ..*ones* d, *cubatibus* Gron., *cubationi* vel *sub.* Sill., *genitali* S vir doct. ap. Barb. | 35. 36. *et infin.* Vad. | 36. *tradit* SV, ..*pt* ad. | 37. *tenesmo*, *et* Sv, ..*mos* Vd, *mos sint* a. | 225. 2. *hic* SVd, *his* a edd. | 3. *opisthotonico* (sc. morbo) ad (V *opiston.*), *opisthotono* S vet. Dal. | 7. *emollit oleum* S Vad, *emollit*, *in oleum* S, *emollit in oleo*; edd. | *permixtus* Td. | 12. 13. *tussi citissime* S edd., *tusa citissime* d, *tutissime* a (T *dentur*). | 16. *aut musc.* P. | 16. 17. *ut supra, spasticis* TVadΘ, *et asthmaticis* Sv. | 17. *bibendam* SP, ..*dum* Vad. | 18. *diu* I, vid. ad vol. II, p. 275, 25., *div* P, *divo* SVad Θ. | *glaciescere* STP (novum verbum), *lactescere* Vad edd. Theophr. h. pl. IX, 18, 1. et Dioscor. 3, 153. habent tantum πηγνύναι. | 21. *sapore* TVadΘ, *sativo* edd. vett., *sativo sapore* Sill. adiuvante P, sed vid. ad p. 294, 4. | 24. *fere* — S, dist. I. | 25. *id est* vet. Dal.[2], *idem* a, *item* TVd, *id quidem* S vet. Dal.[1] | *sed* S vet. Dal., *et* VadP. | 27. *tradunt* a. | *et* Vad. *Est et* Sv. | 29. *feriri* SP, ..*ire* Vad. | 30. *coluatur* Td, *colatur* a, *coletur* V. | 32. *detrahit* Vad. | 33. *potum* SaP, *optimum* T VdΘ. | 35. *prodest* ad, om. V et alii codd. Gron. | 226. 2. *poto* Vd, *pota* Sa. | 2. 3. *lienes, inlita coel.* S, dist. I. | 3. *Ex eademque* Vad. Vide ne interciderint nonnulla: *ex eadem* (radice)

. . ., *eademque omnia* (sanat). | 8. *neque ut* Vad. | 9. *et* deletum vult Sill. | 21. *sternutamentis* TVad, *sternum*. S. | 22. *hydropicis* TdP, *et hydropici* Va (S . . *pisi*). | 24. *suffocatas* S codd. Galen., . . *tos* TVad. | 26. *lethargus* S (P *et largus*), *lethargicos* Vad, *somnus lethargicos* edd. (Gron. *veternus*). | 27. *ficu* P. | *et aceto* TdP. | 31. *vel* ad, *ut* V, *aut* SP. | 32. *eo* T, *eo et* SP, om. Vad. | 33. *tetanicos* S Cornar. ad Diosc. 2, 140., *litan*. Vad. | 35. *sucoque* TVd. | 36. *lacteus* a edd., cf. 27, 141. al., *lactens* SVd. | *qui* Sv, ex a nihil enot., *ei vaevi* (vel *ucevi*) V, *ei vetvi* d, fort. *erucae vi*, cf. §. 125. | 37. 38. *immaduere* a edd. (cf. supra *cum induruit*), *immaduerit* Vd (S . . *rint*). | 227. 8. *natura esse* I, *naturae* (om. *esse*) Vad, *naturam* Sv. | 9. (*inter*) *silvestria dicta* SP, *silvas tacta* Va edd. (T *tecta*, d *tectam*). | 24. *et viril*. ad. | 26. *spasticis*, *nervis* S. | 33. *renium* Sd, *renum* Va. | 37. *mel* Vd (Sill. *et mel*), *melle* Sa. | 228. 2. *tunso* S (a vet. Dal. *tuso*), *tusum* Θ, *tusam* Vd. | 7. *cencharim* Vad. | 13. *desideria* d. | 21. *Philinus* S vet. Dal., *Plinius* TVadΘ. | 28. *silvestre vero* SP. | *calchos* Vad. | 30. *sed* SP, om. Vad edd. | 229. 2. *parotidem* I coll. 24, 25 et Diosc. 2, 125., *et idem* TVad, *idem* Sv, *ephelidem* Sill. | 20. *aneto* S vet. Dal. Dioscor. 1, 3., *aneso* VadP. | 21. *bipedali* TVadΘP, *bicubitali* Sv e Dioscor. | *obliquis* STV, *oblis* d, *obolis* a, *olivis* P. | 22. *altis* TVd Dioscor., *altissimis* a edd., *et albis* SP. | *illud* SP, *illum* Vad. | 22. 23. *urinam ciet* I, cf. §. 256. al., *murinam et* Vad, *ciet urinam* v, *ciet urinam et* (sublata distinct. post *decocta*) S. | 32. *lacrimis* Vd, *e lacr*. Sa. | 34. *quod* SVP, *quod alii* ad edd. | 36. *baculi* S, cf. 19, 96., *vacculi* P, *bracioli* (sup. add. *h*) V, *bracchioli* ad, *brachiali* edd. | 230. 3. *eis* SP. | 8. *ciet et* STd. | *ad* om. vet. Dal. edd. | *potum prodest* S (T *totu*), *totum* TVadΘ, *mitigat* edd. | *in lactis* S (P *et in*), *lactis* (om. *in*) TVad (edd. *lactisque*). | 9. *tisana* SVP, *ptis*. ad. | *purgat sive* Sv, dist. I. | 10. *decocti* TVdΘ, . . *to* Sa. | *sumpto. prodest* Sv, distinct. sustul. I. | 11. 12. *ardente* I (cf. Martial. 14, 94. *ardenti aqua*), . . *tes* Vad, . . *tibus* Sv, om. P. | 12. *venerem stimulant* add. SP. | 14. *decocta* S, . . *tam* Vd, . . *tum* a, *cocta* edd. | 15. *et suggill*. Vad, *tumoribus et suggill*. Sv. | 16. *radice* Sa, . . . *cem* Vd. | *vel radicem* Vd. | 21. *addatur* SP. | 22. *Micion* commendat H. Brunn.

de auct. ind. p. 36. e schol. Nicand. Ther. v. 617. ed. H. Keil., *Miccion* in ind. RTad Salm. in praef. ad Hyl. p. 11., *Miccon* TVad, *Micton* S Pint. | 29. *infusus* (sucus) SP, ..*sum* ad, ..*sa* V. | 36. *muria* S e Diosc. 3, 81., *murta* Td, *musta* V, *amurca* a. | 231. 4. *volvis* S Gron., *vultuis* VΘ, *vultui* Tad. | *utilis* SV, ..*le* TadΘ. | 9. *vel cum* SV². | 6. 7. *putent* SVΘ, ..*ant* ad. | 7. *quarta*, *sexta*, *septima* ad edd., *IIII. usque VII.* SV. | 12. *his* Vad, *iis* Sv. | 21. *id* I, *ita* Sv. | 21. 22. *Chaereae* I, *cereae* TVd (a ..*ea*), om. S., *Chaereas Atheniensis* edd. | 22. *adscripsit* TVd (a *Glatias*), *scripsit* S (edd. *et Glaucias*). | 23. *mastichee* S, *mastice* P, *mastecheV*, *mastethe* a, *mastet haec* Td. | 25. *subteximus* Vad, ..*emus* S codd. Gelen. | 26. *in* SdP, om. Va. | *Coi in aede* S (P *coiinae de*), *et linede* Vad., *in limine aedis* edd., cf. Plin. Valer. 3, 52., *apud insulam Coum in templo*. | 27. *mei* S Cagnat. et Dalec. e Galen. de antidot. 2, 14., *mii* P, *mili* Vad. | 28. *seminis* STdP Valer. Galen., om. a (V *trifoliis*). | *denari unius* S Valer. | *anesi* ad (P *an.si*), *aneti* Valer., om. V. | 29. *ami* V, cf. §. 163. et ind. (58), *ammi* Sad, *apuli* Valer. | *denarium* SP, ..*rii* Vad. | 31. *possit* SVa, ..*unt* dP. | *ponderum* STVdP, ..*re* a. | 33. *singuli* SP, ..*lis* Vad. | *hac* SP, *haec* Vad. | 34. *aspide excepta* add. SP (Valer. *praeter aspidem*), om. Vad. Galen.

Lib. XXI. pag. 232. lin. 20. Vide ne legendum sit *nectuntur*. | 21. *in ambitum; quaedam* S, distinct. sustul. I. | 22. *struppos* STd, *stroppos* VΘ, *stropos* R. | 23. *tandem* STV, *tande de* R, *tarde* d edd. | 26. *serieve* SSalmas., *serive* R (Θ ..*vae*), *serviae* Vd. | 36. *Olympiada* SVΘ, ..*dem* Rd. | 233. 3. *lamna* SVΘ, *lamina* Rd. | 9. *bracteas* V, *bratias* Rd. | 13. *equosque* SSalm., *quosque* RTVd. | 14. *eius*, Sv Salmas. Exercc. p. 86 a F. Ego comma posui ante pronomen, ut intellegeretur *pecuniae*. | 15. *virtutisve* RVdΘ Salm. Turn. Adv. 18, 29., *virtuti suae* T, *virtutis suae* SPint. Gron. | *duitur* V¹d² Thuan. ap. Salm. Pint., *duuitur* T, *duitor* SGron., *dividitur* d¹Θ, *dividitor* vet. Dalec. Turneb., *arguitur* RV² al. codd. Gron. | 20. *hinc* SRVd, *huic* T, *hic* vet. Dal. | 21. *e* om. RVd. | 26. *plebi* SVd, ..*is* R edd. | 34. *obierat* S Freinshem. ad Flor. II, 7, 14., *ob id erat* RVd edd. | 37. *praeterferebatur* I, *praefer.* Sv. |

234. 3. *uti Saliorum* d², *ut is aliorum* V¹(V²Td¹ *ut his*, R *utiles*), *uti his Saliorum* S. | *in sacris* S. | 4. *eas* I, *cenas* SRTVd, *cenis* Barb. edd. An legendum est: *ut in Saliorum sacris invenimus sollemnis cenis?* | 5. 6. *sutili* S, ..*lis* Rd², *utilis* Vd¹. | 7. *versicoloris* R (edd. ..*res*), ..*ri* SVd. | 8. *madidas* d edd., ..*da* SRV. | 12. *valit.* R¹d, *valet.* Sv. | 13. 14. *fallaciter scel.* Sv, dist. I. | 14. *est* I, *e* S (TVdΘ *sceleratae*, R *scelarata*). | 16. *pavorem* S, ..*ore* VTd edd. (R *ab ore*). | 21. *inquit*, *illa* Sv, distinct. sustul. I. | 23. *inde inductam* S, *inde eductam* S Lips. (edd. ..*tum*), *inductam* (om. *inde*) R V¹Θ (V² ..*tum*). | 24. *supra dictos* Sd Gronov., *supra dictis* RTVΘ. | 36. *calyces* S (RV ..*ices*), *calicis* d edd. | *stantis* RVd. | 235. 4. *Contra genera* RTVd. Vide ne legendum sit *conditura*, idque ad superiora trahendum. | 5. *cuius* I, cf. §. 23., *cui* Sv. | 6. *colos* V edd. | *excedentis* RVd, ..*ti* S codd. Hard. | 7. *Alband.* RVd. | 25. 26. *malvacio* S (V ..*tio*). | 26. *macetum* R, *muc.* d, *uc.* V. | 27. *coroneol.* V edd. | 35. *ruribus* V, cf. 19, 59., *raribus* R, *ribus* Td, *raris* Sv. | *ruderatum* SR, ..*raceum* TVd. | 236. 4. *e Graecis* d edd. | 5. *tralat.* V. | 8. 9. *circafossa* d, *circafossam* RV. | 12. *lilinum* I coll. 23, 95. et ind. 23 (49)., *lilium* RVd, *lirinon* Sv ex Dioscor. 3, 16. | 18. *stamine* I, *semine* RVd, *staminum* S vet. Dalec. | 29. *laudice assyriae* RV. | 38. *inserendi* RVd edd., *inficiendi* S vet. Dalec. Pint. | 237. 1. *colliguntur* RTVd edd., *conligantur* S Schneid. ad Theophr. h. pl. VI, 6, 7. | *scabi* RVd. | 2. *lili qui* I coll. Geopon. 11, 20., *liliique* Td, *liliaque* SR, *lilia quae* V. | 11. *ia* S Barb., *ita* RVd. | 15. *Calatiana* SR (edd. vett. ..*thiana*), *calatina* TVd. | 16. *et* om. SR. | *conchulari* I, *concular*i d, *conculcari* V, *concolori* SR. | 21. *Baccar* SRV (infra 28. R, p. 256, 35. RV, p. 257, 15. nihil enotat., 12, 45 Rad), *bacchar* d edd. | 28. *haec sunt tantum.* Sv, dist. I. Videntur quaedam excidisse: *Dicenda de baccare haec sunt*, vel similia. In R legitur *baccara*. | 34. *scripula* V. | 38. *Lyciae* VTd (R Brot. add. *monte*), *Lycio e monte* S. | 238. 1. *Theraeo* codd. Turneb. Adv. 16, 16; cf. §. 117., *dhereo* R codd. Salmas., *hereo* TVdΘ al. codd. Salm., *Phlegraeo* S Barb. | 2. *inposita* Vd edd., ..*tu* R, ..*tum* S. | 3. *crepitet* SSalm., *crepiti* V opt. cod. Salm., *crepit* RTdΘ, *crepat* edd. | 4. *cedit* edd.,

sedit RTVd opt. Salm. codd. Turn., *sidit* Salm., *silet* S Turneb. An legendum est: *sed est et altera probatio*? | 16. *est* S Man. Dalec. | 33. *flamine* RV[2], sed cf. Theophr. c. pl. VI, 18, 3. | 35. *aquatus* RTVd, *acutus* Sv. Vide ne legendum sit: *aquatis odor non omni modo sine suco est*, quum apud Theophrast. c. pl. VI, 14, 1. legatur: *Τοῖς μὲν ὑδαρέσι καὶ ὥσπερ ἀχύμοις.* | 37. *aquatis* Vd (T . . *ticis*), cf. Theophr. *ὅσα δὲ αὐτῶν μὴ εὔχυμα*, *acutis* SR. | 239. 2. *hortensiorum* S codd. Hard. | 11. *attingat* d. | 29. *Drinonis* Rd (V *arin.*; 3, 144 RTd *Dirino*), *Drilonis* Sv (3, 144. A). | 24. *sternumenta* SV, *sternutam*. Rd. | 25. *versicolori* S Gron., . . *ris* TVd, *diversi coloris* R edd. | 26. *et fossuri* RV edd., *effoss.* STd vet. Dal. | 28. *circumscripta* edd., . . *tam* SRVd. | 29. *et cum* RVd edd., *cum* (om. *et*) S. | *legerunt eam* S (R *cum*), *legerint* Vd edd. | 240. 2. *Eporidia* RVd. | 10. *hominum* SR. | 15. *rubentem, ut* S, om. R. | 16. *nonnihil* I, *nihil* RTVd (S uncis inclusum), *mire* Strack. | 17. *amethystinum* S, . . *stum* RVd. | 33. *reviviscit* d. | 34. *est, appellatio* S, interpunction. sustul. I. | 241. 3. *petellio* RVd, sed in ind. RTVad *petilio*. | 6. *nodis intorto* TVdΘ, *non nisi retorto* SR (codd. Barb. *int.*). | 7. *versicolore* Vd. | 7. 8. *includentia luteo* TVd (R *includenti a*), dist. I, *includente. Luteus* Sv. | 24. *Folio* Vd, *folia* S codd. Gelen. vet. Dalec. | *coronantium* I coll. §§. 54. et 59., *coronamentium* RV (d . . *mentum*), *in coronamentis* Sv. | *milaces* I, *milacis* R (V *iliacis*, d *miliaci*), *smilacis* codd. Gelen. vet. Dalec., *zmilacis* S. | 31. *melotrum* RVd, . . *thron* Sv. | 32. *origanum* S Dalec. ex Theophr. h. pl. VI, 1, 4., *thryganum* VΘ (confusis litteris *O* et *Θ*), *thrigranum* R, *trigamum* Td. | *cneorum* RVd, . . *ron* Sv. | 242. 7. 8. *et ferulis* Td (R *et ferc.*, V *ei fer.*), *e fer.* Sv. | 8. *et corymbis et* Sd, alterutrum *et* abest a codd. RV. | *et in alio* Vd. | 9. *simili. sed* S, *similis ed(inis)* RV (Td *sed*). | 12. *autumni* Td vet. Dalec. | 16. *ut* SRV, *aut* Td. | 17. *sit* I, *est* Sv. | 21. *sed quid* TVd (huc delatum ex l. 20.). | 23. *docemur.* Td vet. Dalec.[1], cf. Theophr. h. pl. VI, 2, 4., *docemus* SRV. | 24. *obsistit* TVd. | 33. *imbricatus* S Man. Dalec. | *maris. mas* I, *maris* V edd., *mas* SRd. | 243. 6. 7. *Helene* SRd, . . *nae* VΘ. | 12. *negotio*; *plantaria* Sv, distinct. sustulit I (intelligas: *semine si seritur*). | 38. *flammeum* S Salmas., . . *eam* RVd, . . *ea* edd.

| 244. 6. 7. *melanthium* in ind. RVa (ubi Td *meliantium*), *melianthum* TVd (R ..*ancum*), *melanion* S e Theophr. | 12. *semine* (sc. generando) Vd, *seminibus* R (S addito semicolo). | 17. *Helichrysus* S coll. §§. 65. 168., *heliocrysus* V (R *helyo.*, d .. *crisus*). | 25. *alter* RVd, *alteri* S. | 26. *tumulis* I coll. §. 40. et Theophr. h. pl. VI, 8, 8., *in tumulis* Sv. | 28. *et orsini* S, *et orsim* R (V .. *sin in*, T .. *sini in*), *et orsinum* d, *in* (*utroque genere*) edd. Cf. Theophr. h. pl. VI, 8, 3. καὶ ὁ κρόκος ὅ τε ὀρεινὸς ὁ ἄοσμος καὶ ὁ ἥμερος, ubi Plinius pro *OPЄINOC* videtur legisse *OPCINOC*. | 34. *vicapervica* RVd, cf. §. 172. et *Vica Pota*, *vincapervinca* Sv. | 245. 8. 9. *alvaria* RV Sill. (24. RV, 246. 37. Vd, R *alb.*), *alvearia* Sv. | 9. 10. *compendio cum favet* TVdΘ, *conpendique*, *cum favit* S (R ..*dii*). | 13. *cerinthen; ea* S (edd. om. *ea*), *cerinthea* R (d ..*tha*), *cyrintha* V. | 23. *Amineo* V, vid. ad vol. II, p. 259, 36., *ammineo* Sv. | *circumseri* SR, *conseri* TVdΘ. | 24. *alvariis* RV, vid. ad 8., *alvear.* Sv. | 28. *amne* S cod. Gud. (edd. *amne naves*), *mane* RVd, vid. ad 248, 23. | 246. 17. *pendit* SGron. | 19. *ad partem* Td, *a parte* SRv. | 20. *deprenduntur* SR. | 22. 23. *enim erat* R, *erat enim* V, *erat* (om. *enim*) S codd. Hard. | 34. *Carina* VΘ, *Carma* SRd, *Carnia* Hard. | 36. *eligitur* R edd. | 37. *Alvaria* Vd (R *alb.*; vid. ad 245, 8.), *alvearia* Sv. | 247. 4. *properatur* RV, *prospiciatur* Td, *proferatur* S codd. Gelen. | 14. *censeatur* d edd. | 15. *ficus* TV²d. | 17. *crudas* d edd. | 21. *aut* RVd, *et* STΘ. | 34. *diu* d (vid. ad vol. II, p. 275, 25.), *divo* SV, *dival* R. | 38. *aqua* I coll. Dioscor. 2, 105. τὸν πυθμένα ψύχων ὕδατι., *antequam* SRVd, om. edd. | 248. 1. *diu* RV²d, *dio* SV¹ (vid. ad p. 247, 34.). | 6. *edendas* TV¹dΘ, *reddendas* SV² (S ..*da*). | 23. *manibus* RVd, vid. ad 245, 28. | 28. *particulatim* Vd edd. (cf. §§. 101. 103.), *particula eius* S (R ..*laeius*). | 36. *chondrylla* SGesn. ex Theophr. h. pl. VII, 6, 4. *candryala* RVd, et in ind. codd. omnes, ἀνδρυάλα Theophr. h. pl. VII, 7, 1. | *hypochoeris* SBarb. Theophr. h. pl. I, 11, 4., (in ind. Td *hypocoris*, Va *hypochroris*), *hypocaris* RVd. | *caucalis* SBarb., *caucaris* RVd (in ind. RTVa *caucaris*, *alibi caucalis*, d *caucaucalis*). | 36. 37. *scandix* Sd codd. Gelen., *scandrix* V (R ..*dryx*). | 37. *come* SBarb. ex Theophr. VII, 7, 1. | 249. 1.

aphace, cynops I coll. Theophr. h. pl. VII, 7, 3. et 11, 2., *aphace, acynopos* in ind. S, *aphace achinopos* Θ, *apacea chynopos* V (Td *cynopos*), *a pache acyno* R, *aphace, achynops* SSalmas. ex Theophr. | 18. 19. *anonis* SRVd et in ind. RTVa, *ononis* V et in ind. d; vid. ad p. 250, 37. | 31. *ei* STd, *et* RV edd. | 250. 1. *caules* RTdΘ (cf. infra: *multicaulia*, *ut carduus*), *cautelae* V, *caulem* S vet. lib. Salmas. | 2. *chalceos, cnecos* SPint. Turneb. (Θ edd. *cnicos*; codd. Barb. *cnidos*), *chaldenecos* V Thuan. (d *chaldon.*), om. R. | 6. *nec* 𝔉 vir doct. ap. Barb., *ne* RV, om. Td. | *cnecos* SR etiam p. 249, 5., *enecos* VΘ, *ut encos* T, *ut eneos* d. | 7. *erynge* S codd. Barb., *eryncae* R, *eryngel* d (V ..*geli*). | 8. *acrona* R, *crona* V. | 10. *atractyllis* RV. | 18. *helsine* RVd. | 19. *a radice* TVd, *e rad.* S, *est e rad.* R. | *ex aqua* R, *ex sativa* TVd. | 21. 22. *masticen* RV (d .. *ten*). | 23. *Ectatos* RV (d .. *tus*). | 24. *emissi* SR, *missi* TVd. | 25. *cactus* R, *cattus* V, *cattis* d. | 26. *quoque* S edd., *que* RTVd. | *habent* RVd. | 27. *pternica* SBarb. e Theophr. h. pl. VI, 4, 11., *tinica* Vd, *tunica* R. | 30. *ascaliari* RV. | 31. *Tribolus* RV[1]. | 34. *atque* TVd, *at* Sv, *ad* R. | 37. *anonis* SVd (R .. *ninus*), vid. ad p. 249, 18., *ononis* edd. | 251. 1. *arata* STurn. Schneid. e Theophr. h. pl. VI, 5, 4. (V corr. in *aratra*), *rarata* TdΘ, *in aratro* R. | 4. *corononum* RV. | *et div.* RVd. | *stat* SGron., *stant* RVd. | 6. *apace* RVd. | 8. *quae et* SR. | 9. *foliis* Rd (V *angustis*). | 11. *aphacae* d, *apace* T (V .. *cae*, R .. *che*). | 12. *onochili* SHard., .. *chite* RVΘ, *onechite* Td. | 14. 15. *cynops* S codd. Barb., vid. ad p. 249, 1., *stanipsa* V (d .. *ypsa*, R .. *ypi*). | 15. *ortygen* RdΘ. | 17. *thryallis* SBarb., *phryallis* V (d *phri.*, R *pri.*). | 19. *ei* (om. *et*) Vd. | *est ei* I, *est et* VΘd, *et est et* R, *ei est et* S. | 21. *germinantia* I, .. *tibus* RVd edd., .. *nant* S vet. Dal. | 24. Pro *ornithagale*, quod legitur in omnibus codd., scribendum erat aut *ornithogala* aut cum Dioscor. 2, 173. *ornithogalon*. | 24. 25. *semipedali, a* I, *semipedata* R (Vd .. *tu*), *semipedali* (cum *radice* iunctum) Sv; Diosc. l. c. habet διςπιθαμιαῖον, quod esset *sesquipedali*, sed cf. 27, 139. cum Dioscor. 2, 185. | 30. *florere* R (VΘ *flore*), *florent* Sv. An Plinius scripsit *florent, florere*? | 31. *quod* SV, *quoniam* Rd edd. | 36. *Iasione* STheophr. h. pl. I, 13, 2., in ind. T, *lasine*

Vd (R *L. asine*), in ind. Rad (V *lasme*), *asine* Gesn., *iasine* Salmas. | 38. *Chondrylla* SBarb. Theophr. h. pl. VII, 11, 4., *achendrylla* R (Vd ..*dylla*; vide ne *a* natum sit ex *eẽ*, ut legendum sit *videantur esse*), in ind. *cyndrylla* Ra, *chryndilla* Td, *crindilla* V. | 252. 12. *thesion* S codd. Barb. | 19. *veneficorum noxam* Td. | 26. *hastulam* S ind. Scribon. Larg. comp. 154. Appul. med. salut. 39, *assulam* Vd (R *assyl.*). | 27. *cubitalis* ST, ..*li* RVd. | 253. 6. *acuti* Sd, ..*te* RV. | *oxym* S coll. 16, 30., *oxim* V, *oxyn* d edd., *onxyn* R. | *vocant* RV edd., *appellant* SdΘ. | 7. 8. *melancranim* S e Theophr. h. pl. IV, 12, 3. (cf. §. 113., ubi e solo R enotatur *melacranis*), *melacrantam* VΘ (d..*cratam*, R..*cranran*), quae videntur orta esse ex *melacranian*. | 9. et 10. *holoschoenus* S cum codd. RV, et altero loco d, et 11. R, ubi *holoschoenos* S cum Vd; cf. §. 119. | 19. *cymbiorum* I, *cimbiorum* Murbac. ap. Cornar., *cimbrorum* Vd, *cribrorum* SR. | *longitudine* I, ..*nem* Sv. | *aliis* RVd, ..*as* S edd. vett. | *utiliore* I, ..*rem* Sv. | 27. *enim remedia* d edd. | 34. *in dies* Td Hard., *in die* VΘ, *in diem* S, om. R edd. vett. | 254. 12. *praesenti* RV. | *remedio* Vd. | 19. *qui* Td, om. SRV, sed constructio verborum laborat. Dioscor. 4, 52. ἔστι δὲ καὶ κεφαλαλγές. | 20. *holoscenus* T, *olyschoenus* V, *oluscoenus* R, *olyscenus* d, *holoschoenos* V, cf. §. 113. | 23. *Obiter* SPint., *ob id* RVd edd. | 25. Miram argumentationem reprehendit Sill. Vide ne legendum sit *unguentis nascitur*, cf. §. 40. | 26. *teuchitis* SDioscor. 1, 16., *theucitis* Vd, *teuticis* R. | 30. *et sanguinem* S edd. Dioscor., om. RTVd. | 33. *vi* S, *ut* RVd, *at* Murbac., om. Td Hard., *et* (iunctum cum seqq.) edd. vett. | 255. 10. 11. *tonsillas*, *gargarizati stom.* SPint., dist. I (RTVd *gargarrizatis*, edd. ..*tus*). | 11. 12. *dolores*, *in febri*..*aceto somnos* S, dist. I (V *febre*, edd. *ad somnos*). | 16. *quantum tribus digitis adprehenditur* coniec. Sill., sed allata exempla 20, 10. 162. al. commendant activum: *quantum III digiti adprehenderint.* | 21. *salubres sunt* SR. | 28. *balneis* d. | 38. *praecisis medentur. Contra* S (edd. om. *contra*), dist. I, cf. 9, 99. al. | 256. 1. *cum polio folia* S (Gron. om. *folia*), *cum folia* RVd al. codd. Gron., *folia* edd. | 4. 5. *est ab*..*syrium*, *ad* Sv, dist. I. | 12. *exiguoe* S, ..*gue* R, ..*guo*

(om. *e*) TVd, *cum exiguo* edd. | 18. *sed et* TVdΘ Hard., *sed* (om. *et*) SR edd. vett. | 24. *est ex* SR. | 27. *extenuat* Sd, ..*ant* RV edd. | 28. *ciet* SR, *et* Vd, *cient* edd. | *est* om. Td. | 35. *Bacchar* d, cf. §. 29. | 38. *aegilopiis* SMurbac. ap. Cornar., *aegilopis* RVd edd. | 257. 2. *rami* TVdΘ, *radices* S Man. Dalec. (R ..*cem*). | 5. *cum lilio in diapasmata* I (Sill. *cum oleo ad*), *cum diligentia paemata* V (d *pemata*), *cum diaprasmata* R, *et in diapasmata* S codd. Hard. (vet. Dal. om. *et*). | 8. 9. *uncia* SD (V^1 .. *gia*), *axungia* V^2R. | 9. *sumpta* RVdΘ, ..*tum* Sv. | 12. *et conditur* I coll. 24, 72., *effunditur* d^1, *effeditur* d^2V^1, *et foditur* V^2R. | 19. *renium* Sd, ..*num* RV. | 21. *phun* RV probante Sillig., *phym* d, *phu* S codd. Gelen., in ind. (80) *phin* Tad., *fin* V, *phyri* R, cf. 12, 45. | 28. *intus* I, *in* (*vulv.*) RVdΘ, *inlitum* edd. | 31. *pleur eticis* Vd. | 32. *biberint* Vd edd., ..*runt* SR. | 33. *sentient* TVd, ..*unt* SR. | 258. 6. *taeniarumve vitio laborantibus* om. TVd. | 19. *utuntur*, *teruntur* TVdΘ. | 20. *solvit* RVd. | 24. *syrin* R. | 26. *utique* RVd, cf. 21, 61., *vitique* SMurbac. | 28. *partes* VdΘ. | 34. *Pollio* RVd. | 259. 3. *epiphoris* STd, *et epiph.* RV edd. | 6. *aliqui aiunt quod alii negant* Sill. | 14. 15. An *e polenta*? | 31. *Contra melilotos* SRV, vid. ad p. 263, 18. et ad 264, 13. | 32. *aut* ST, *autem* RVd, *autem aut* Sill. | 35. *ad testis* Sill., *testis* (om. *ad*) Sv. | 36. *recente* I, ..*tem* RVd, *recens* Sv. | 38. *decoctam* V, ..*tae* Sill. | 260. 6. *a* S TVd vet. Dal., om. R edd. | 7. *XXV* SRV, *XXXV* TdΘ. | 8. *tradi* SBarb., ..*didi* Rd, ..*didit* V. | 16. *animo adverto* S, cf. 22, 2; 25, 5. (R *anima*), *animadv.* v. | 26. *modicis* RVd, cf. 23, 92., *medice his* Sv. | 32. *olfacto* V^1, ..*tu* V^2, ..*tus* Rd edd., ..*tum* S. | *excitant* I, ..*ta* R, ..*tat* Sv. | 34. *anhelationibus* I, ..*tionis* R, ..*toriis* TV, ..*toribus* Pint. Hard., ..*tioni* S edd. vett. | 261. 2. 3. *ambustis* ... *suillo* om. R edd. | 3. *novis* S Gron., *bonis* RVd, an *tunsi*? cf. §. 161. | 6. *Hemerocalles* Sv e Diosc. 3, 127., *phemero.* RVd, ut videatur fuisse *ephemerocalles*, sed §. 59. in RV legitur *homero calles*. | 7. *quae bulbosa* RVd, *bulbosa quae* S, *atque bulbosa quae* edd. | 13. *ita* TVdΘ, cf. Hand. Tursell. III, p. 482, 2., *vitae* SGron., *tam* R. | 15. *quod* Vd. | 29. *cocto* RTVdΘ, *concocto* S coll. 31, 122. | 262. 11. *phrenion* Sv, *frem.* RTVdΘ,

fren. libri Salmas. | 13. *phoenicium* Sd (R *foen.*), ..*ceum* V edd. etiam infra 18; sed 30. 31. *phoenicium* habet R, ..*ceum* Vd. | 20. *argemonen* SR, ..*nem* Vd edd. | 21. *haec* SRV, *est* dΘ. | *florent* RVd, ..*ens* Θ, ..*et* Sv. | 24. *tisana* SR (*tisi.*), *ptisana* d edd. | 263. 1. *chrysanthemon* S Dioscor. 4, 57., *chrysatheon* TVdΘ, *chryssaton* R. | 13. *fuco* SGron., cf. 22, 3., *loco* RTVdΘ. | *tingunt* TVd, ..*guit* R, ..*guitur* S. | 18. *Contra lychnis* RVd, vid. ad p. 259, 31. | 19. *e vino* SDioscor. 3, 104., *vini* R, *lini* Vd. | 24. *vicapervica* RVd, cf. §. 68., *vinca pervinca* Sv. | 30. *caucul.* V. | *valit.* V²d, *valet.* Sv. | 31. 32. *sextarium* SΘMan. Dal., ..*rio* RTVd. | 264. 4. *quem* RV. | 13. *contra parthenium* RV (T *cocta*) cum antecedent. iuncta. | *amaracum* SSalm. e Diosc. 3, 145., *amnac.* RTVdΘ. | 16. *insed.* RV. | *decocta et* S, ..*tae* R Vd. | *in infl.* I, *infl.* (om. *in*) Sv. | 24. *ne* Sill., *nec* Sv. | 26. *coccini* Rd, ..*inei* V. | 37. *repraesentare* Td. | 265. 2. *qui opertius* I (S *apert.*) (cf. Gell. 4, 11. *operte et symbolice*), *quo parcius* RTVd (Barb. edd. *qui*). | *insectabantur* SGron., *inspect.* TVd (Θ ..*tabant*), *spect.* R. | *nominavere* TVdΘ, *cognom.* S codd. Barb. (R *magnico gnom.*). | 3. *aut*, *ut* Sill., *ut* (om. *aut*) Sv. | 3. 4. *perisson, ne* SBarb., *perissone* RTV, *perisson in* Θ, *perisson* (om. *ne*) d Hard. (Diosc. 4, 74. *πέρσιον*). | 4. *quidem* SVBarb., *quid est* R, om. Td. | 5. *alii cacabon* R (Vd *cacc.*). | 8. 9. *innocentiae* S, ..*tia* Rd (V *minus nocentia*). | 10. *halicacabo in* SPint., *alicacabon* (om. *in*) T (Rd *alii cac.*, V *hacacc.*). | 12. *eo. demonstr.* I (RV *eo-demonstr.*), *eodem; monstr.* STd. | 14. *autem* S, *a* R, om. Vd. | 15. *salutaris trychnos* S (Salm. ..*res*), *salutare strychnos* VdΘ (R *scrych.*). | 16. *ideo laesura nos* Pint., *id pletura nos* T Vd (Θ *pleutura*), *id pitura non* R, *ideo plura* (om. *nos*) SDalec., *vel profutura* edd. | 17. *in* add. I, cf. 9, 157; 28, 29. | 18. *vaticinari* SV, ..*nare* Td codd. Salm. (Θ *valig.*), ..*nandi* R edd. | 19. *callentesque* S (edd. *callentes, quod furere*), *gallantes quo* RTVdΘ. | 25. *cibi* (om. *herba*) Td, cf. 18, 165; 22, 92. | 26. *muri* d, *muris* RV. | *ut ferunt* SR. | 35. *pesolutam* SVd, *persol.* R edd. | 266. 5. *pendet per se* RV².

Lib. XXII. pag. 266. lin. 23. *reputanti* Sill., .. *tium* Sv. | *vel prioris tantum* om. TV. | 31. *animo* STVdΘ, .. *mum* R edd. | 34. *vocatur*, *quo* S codd. Barb. | 35. *nudae* TVd, *et nudae* SR. | 38. *e granis* Sill. An iungendum est cum *dicatum*? | 267. 4. *maris* SVdΘ, *marinis* R edd. | 6. 7. *frugem* S, .. *ge* RTVdΘ, .. *ges* Hard. | 7. *culpant* SR, *culpa non* TVdΘ. | 9. *olitoria* I, *utilioria* V, *utiliera* Rd, *tutiora* S Gron. | 11. *nec pingi* VR (d *pingendi*). | 13. *debet* (sc. perhiberi) RVd, *debeatur* S Barb. | *etiam* SR, *nam* Vd. | 14. *hoc est ignobilibus* pro glossemate habent Gron. Gesn. | 20. *id res* (om. *est*) R, *id ei fores* Vd. | 27. *collegiis* Rd. | 29. *gramineam* RVd. | 36. *viridis* RTdΘ. | *e gramine* STd, *gramine* V (R .. *na*). | 268. 12. *Inperioso* S codd. Gelen., .. *rio* RTVd. | 37. *hac* S codd. Gelen., *haec* RVd. | 269. 1. *III* SR, *tribus* codd. Gelen., om. TVdΘ. | 3. *subscripsit* S Gron., *scripsit* TVdΘ, om. R. | 4. *Septembribus* SR, .. *bris* TVdΘ. | 10. *valit*. V, *valet*. Sv. | 15. *de* TVd, *ne* Gron., *ac ne* SR. | 16. *nobis* S Gron., *bonis* RTVdΘ. | 18. 19. *inrisui sumus ista* S edd., *in re suibus* (sup. add. *m*) *ista* R, *in risum in usu ista* V (d *minus ista*, Θ *inusitata*). | 25. *mirari* TVd, *admir*. SR. | 28. *tractatu* Td. | 29. 30. *audire* Vd. | 33. *iis* R Vd edd., *his* SΘ. | 270. 2. *vero omnibus* RVd, *omnibus vero* Sv. | 7. *sed* R, *et* Vd, *sed et* Sv. | 14. *raro* RTVdΘ, *raram* Sv. | 15. *Phaeonem* R (Vd *pheon*.). | 15. 16. *et Lesb*. RTVdΘ. | *dilectum* SV edd., .. *tos* RTdΘ. | 25. *crapulas* SR. | 35. *cumminosis* S (V *cumin*.), *gummosis* d edd., om. R. | 36. *platani* SR, *plantani* V, *plantaginis* Td. | *haec* TVdΘ, *hac* R. | 271. 10. *renium* SRd, *renum* V. | 14. *Triboli* RV semper, in ind. nihil enot. | 15. *his* Vd, *iis* SR. | 19. *e foliis* TVdΘ. | 31. *ervi. bilem* S Murbac. Diosc. 4, 159., *ervilem* R, *haec bilem* Vd. | 272. 1. *aliud* S Gron., *ab* TVd. | 8. *serpentium scorpionibus* TVd (R *et scorp*.). Fort. *serpentium scorpionumque morsibus*. | *ipsa illa* Vd, *illa ipsa* SR, *ipsa* (om. *illa*) T. | 15. *volvam strangulatis* STd (RVΘ .. *antis*), *volvae strangulatus* S Gron. | 16. *et profl*. V edd. | 22. *hysopum* SR, *hyss*. V edd., *et hyss*. Td. | 29. *ad* SV, *at* Rd edd. | 32. *conditam coctamve* TdΘ. | 273. 6. *num quam* S Gelen., *numquam* R. | 11. 12. *adalligata* TVd. | 12. *tertianas* Td. | 20. *nomen animalis* TVd,

nominis animal Sill. | 29. *sideritim* S (edd. . . *tin*) Diosc. 4, 86., . . *ritem* VdΘ (R . . *te*, T . . *ten*). | 34. *priori* SRV, *proximo* Td. | 35. *eius* SV, om. d edd. (R om. *omnis* . . . *psimithio et*). | 36. *psimithio ignes sacros humores collectiones* d (edd. vett. *tumores collectionesque*, cf. 34. 35.). | 38. *vitia umida* I coll. 24, 110., an *vitio tumida*?, *ut in umido* TVdΘ, *in umido* S (R *hum.*). | 274. 4. *astercum* ST (in ind. RTd), . . *ricum* d, *altercum* RVΘ. | 5. *ocimo* SR, . . *mis* TVΘ, . . *mus* d. | 6. *modica salis* Vd (R . . *cas aliis*). | 8. *praecipitia*, *ut* I (Sv . . *tia aut*), *praecipiti aut* RV, . . *pitatis* d. | 17. *gravissimo* SR. | 20. *exia* RVd. | 26. *ad* om. RVdΘ, sed cf. Diosc. 3, 8. | 275. 11. *renium* SRd, *renum* V. | 12. *lienis* SR, . . *ni* TVd. | 28. *enchrysam* S (in ind. RTVd), *enichrisam*, Θ, *encrisam* T (d *enec.*), *enchysam* R. | 33. *procedente* R. | 34. *renium* SRV (edd. . . *num*), *penium* Td (Θ *plen.*). | 276. 2. 3. *eranthemida* S Barb., *erath.* Rd, *arath.* V. | 5. *flore* Sd Diosc. 3, 144., *fronde* RVΘ. | 5. 6. *floribus* Sd Diosc., *foliis* RTVΘ. | 16. *eranthemim* SRVΘ, . . *mum* d. | 22. *putri* I coll. 13, 108., *porri* RTVdΘ, *cibarii* S. | 27. *habent* Sv, *habentur* R, *bntur* (sup. add. *n*) d. | 32. *una* RVdΘ, cf. §. 91., *ima* Sv. Quod habet Dioscor. 4, 190. ἀπὸ τῆς ῥίζης est aut *a radice* aut *ab imo*, cf. 19, 96. | 37. *felicis* SRV, vid. ad p. 49, 27., *filicis* d edd. | 278. 1. *inter se ex adverso* Vd. | 10. *perurant* S Gron., *perunt* RV, *pereant* d edd. vett. | 23. *sed* om. STV. | 25. *ut* om. d. | 25. 26. *heroum* ST, *heroneon* Rd (V *heren.*). | 26. *appellaverint* SRV, . . *runt* Td edd. | *silvis* V edd., *fluviis* SRTd. | 279. 3. *decoctis medici* d Hard., *medici nodis* T. | 6. *decoctus* SV². | 10. *pedum sedisque* I coll. 20, 101; 29, 41; et 21, 143; 27, 71. al., *pedisque* RVd, *pedis* S, *pedum* (om. *sedisque*) edd. | 11. *gravitati* S, . . *te* R, . . *tem* Vd. | 19. 20. *Sophocles* S (d²), *Socles* VΘ, *Socres* R. | 24. 25. *si coccum hyosc.* RTV. | 32. et 34. *alimon* R edd. | 280. 16. *genera* SR, om. TVd. | 19. *id coctae* RVd. | 20. *tisana* SR, *ptis.* Vd edd. | 281. 9. *a* om. SR. | 10. *Opion* Sd, *Opinion* RVΘ, cf. 20, 34. | 15. *anthriscum* S (Barb. . . *cus*), *enthriscum* V (d *entr.*), *hentris ne cu* R. | 15. 16. *teneriora* TVdΘ, *tenuiora* SR. | 16. *ei* TVdΘ, *eius* SR. | 17. *senio iam* SR. | 19. *iasione* S Barb. coll. 21, 105., *lasine* RVd, *iasine* Salm., *asine* Gesn. | 23.

salutare (om. *est*) RVd. | 25. *Eostur* V, ..*ture* R, *costur* d. | 28. 29. *reniumque* S Broter. (Hard. *renum*), cf. 32, 103., *lieniumque* Vd (R ..*numq.*). | 34. *et sium* S codd. Broter., *esium* RTVdΘ | 37. *ipsum* SR, ..*so* TVdΘ. | Vide ne scribendum sit *semina.* | 282. 4. *chamaeleonti* Vd. | 8. *recepit* Sill., *recip.* Sv. | 25. *cui* Sill., *qui* Sv. | 30. *a potu* SDalec., *a partu* Vd edd., *aput* R. | 283. 6. *chondrylle* S, *condryle* R, *chrondile* Vd. | 14. *gummi* Rd. | 15. *alioqui* RVΘ. | 18. *optmi* SR (TV ..*mis*), *optimi* d edd. | *hos cibi, sed* SR, *his cibus et* TVd (Θ *sed*). | 19. *adductus* RTVdΘ. | 22. *iis* SR. | 24. 25. *veris* SSalm., *veri* RTV. | 29. *rarum* RVd (T *nunquam*), *raro* S vet. Dalec. (edd. *raroque.*). | 33. *perniciali iamque* I, *pernicialia* SR (Gron. add. *quae*), *permittit alia quod* Td (V *permitti*). | *probandi alea* Gron. (RV *alia*, Td *alia alias*), *prorsus inprobanda* S. | *si caligaris* S Man. Dalec. (R ..*ari*), *sic aliguri* V (Td *alligari*). | *clavos* SRV, *clauis* Td. | *ferrive* S codd. Gelen., *ferri vel* RTVd. | 35. 36. *quod deprehend.* Sill. | 36. *possunt atque* Sv, dist. I. | *quae* V (d *q;*), *qui* SRGron. | 36. 37. *colligunt ipsi* RTVd, cf. 31, 70., *colligunt? Ducunt ipsi* Sv. | 37. *ne quidam* I, *ne quidem* RTVdΘ, *et quidem* Sv. | 38. *patescentem* VdΘ Hard. (T *posc.*), *patescentis* S (R ..*tes*). | 284. 11. *adcommodatissimi. Familias* S, dist. sustul. I. | 13. *tanta tam ancip.* I, cf. 23, 31., *tanta. ancip.* Sv. | 15. *cummim* S (Rd ..*mi*), *gummim* V. | 18. *ut* I, *umor* S (Murbac. *hum.*), om. RVd. | 24. *in* SR, om. Vd. | 38. *silphi* I, ..*ii* Sv. | 285. 19. *cauteri vim* I (S ..*rii*), *cauterium* RVd. | 23. *hordeacia* SRV. | 26. *tegmine* SDiosc. 3, 84. (vid. ad p. 293, 9.), *germine* RTVd. | 28. *ac* TVdΘ, *aut* SR. | 286. 14. *fabricata est* Sill., sed intelligas: *esto ut.* | 19. *in* om. V. | *cludit* SRV, *claud.* Td. | 24. *volneribus a* S, dist. I. | 287. 1. *ori* et *ardori* S Dalec. | 12. *luctus* Vd, ..*tusque* SR. | 17. *hyoscyami* S, ..*mum* RVd edd. | 18. *halicacabi* S (R *alic.*, d *hallicac.*, V *hallicacc.*), *halicacabum* edd. | 19. *fistulae* VdΘ, ..*lis* SR. | 25. *concorporatur* d edd., ..*rat* SRVΘ. | 288. 9. *tumeat* d (V eraso *a*), *tumet* SR. | 18. *nixus* SR, *nexus* Vd, | 23. *alioquin* Rd. | 29. *persecuti* SRdΘ, *pros.* V edd. | 32. *Amineo* SVd (R *cam.*). | 289. 13. 14. *cum pus concoqui* R

(V *compus*, Θ *cum pos*, d *cum bis*), *cum posca coqui* S (edd. *concoqui*). | 21. *vel laterum* defendit Sill. ex Diosc. 2, 108., *vel laterum vel virilium* Sv, *vel aurium* RTVdΘ. | 24. *tumores praecordiorum* V edd. | 290. 1. *medicorum ratione* TVdΘ, *locorum ratione.* SR, dist. I. | 37. *Sesima* STVd, *sessama* R. | 291. 4. *dicemus* Hard. | 5. *Sesamoides* R (etiam 8, ubi d *sesamoydes*), *sesamodides* Vd, *sesim.* S. | 10. *sesamae* RVd, *sesimae* S. | 20. *et* om. SV. | 24. *phoenice* S (edd. ..*cea*), *phynice* VdΘ (R *phin.*). | 28. *innocentiore* Td. | 21. *solus cibus* Vd edd. | *possit* Vd edd. | 292. 8. *mitigat. Datur* edd., *mitigant. dant* S, *mitigandas* RVd. | 9. *discutienda* SΘ, ..*dam* RVd. | 19. *aut* om. SVΘ. | 38. *adstringit* RVad, *abstergit* SΘ. | 293. 6. *modice* Ra²d. | 9. 10. *germine* Ra, vid. ad p. 285, 26. | 28. *a* om. SSalm. | 29. *sphacos* SHard. e codd. ind., *facos* d (V ..*ces*), *facnaces* a. | *dicta*, Vad, om. S. | 294. 4. *simile* Vad, *sativo simile* Sv coll. Dioscor. 2, 126., sed vid. ad p. 225, 21. et 295, 6 | 26. *ad crocodilorum item* SMurbac. | 27. *edit* VaΘ, *edat* Sd. | 29. *volnera* a (Vd *vuln.*), *ulcera* Sv. | 32. *sentiunt* a edd. | 37. *si qui ieiunus cotidie* SV. | 295. 6. 7. *minores* TVad, *minores sativis* Sv, vid. ad p. 294, 4. | 21. 22. *foventium cutem* SV. | 23. *lepras* ad, *lepras emendant* S (V..*dat*). | 27. 28. *manantia. Expediat ad* VdΘ, dist. I., *manantia utilissimum. Expedit* ad S (a *expellat*). | 31. *decocti* a, ..*ta* TVd. | *colata* S Man. Dal., *collecta* TVadΘ. | 296. 6. *potu* VdΘ, *potum* Sv. | 20. *cum* Sva, *mox* (i. e. *in oxym.*) Td, *ex* edd. | 20. 21. *diluuntur* ... *iustum est* TVadΘ, *dilui mellis uncias duas iustum est;* Sv. | 21. 22. *decoctae farinae* SVad, ..*ta*..*na* Sv. | 22. *sextarios* TVad (Pintianus paulo supra scribi vult *tres decoqui farinae.* Videntur nonnulla excidisse, an scripsit Plinius *sextario S.*, quod esset *uno et dimidio sextario*? cf. §. 133. | 29. *folia* STΘ, ..*io* ad edd. | 30. *imitantur* STVΘ, ..*tatur* ad edd. | 31. *ad quae* vet. Dal², *atque* Vad edd., *aeque ut* S vet. Dal.¹ coll. 23, 89., ubi nunc legitur *quod.* | 36. *tenera* ad edd., *tener* STV. | *decocta* Vad edd., *tus* ST. | 37. *nascuntur* Vad. | 297. 5. *caelia* SV, *cel.* ad. | *cervesia* STVd, *cerevisia* a edd.

S significat contextum editionis Silligianae, *Sill.* commentarium Silligii, *I* emendationes editoris, *Barb.* Hermolai Barbari Castigationes Rom. 1492., *Salm.* Salmasii Exercitationes Plin. Trai. ad Rhen. 1689., *G* scholia ad Germanici prognostica, *P* Pseudo-Appuleii de remediis salutaribus libellum, *D* cod. Vatican. 3861. sec. XI. vel XII., *R* cod. Riccardian. sec. IX., *T* cod. Toletan. sec. XI.—XIII., *V* cod. Vossian. Leid. n. 61., *a* cod. Paris. 6795. sec. VIII. vel IX., *c* cod. Paris. 6796., *d* cod. Paris. 6797. sec. XIII., *Θ* cod. Chifftetian., *v* scripturam nullius codicis auctoritate nominatim confirmatam.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XVI—XXII.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVI.

(Sect. 1.) Pomiferae arbores quaeque mitioribus sucis 1 voluptatem primae cibis attulerunt et necessario alimento delicias miscere docuerunt, sive illae ultro sive ab homine didicere blandos sapores adoptione et conubio, idque munus etiam feris volucribusque dididimus, intra praedictas constant. proxumum erat narrare glandiferas quoque, quae primae victum mortalium aluerunt nutrices inopis ac ferae sortis, ni praeverti cogeret admiratio usu conperta, quaenam qualisque esset vita sine arbore ulla, sine frutice viventium.

Cap. 1. Diximus et in oriente quidem iuxta oceanum 2 conpluris ea in necessitate gentis. sunt vero et in septen- 18.189 trione visae nobis Chaucorum qui maiores minoresque appellantur. vasto ibi meatu bis dierum noctiumque singularum intervallis effusus in inmensum agitur oceanus, operiens aeternam rerum naturae controversiam, dubiumque terrae situm an partem maris. illic, misera gens, tumulos optinent 3 altos aut tribunalia exstructa manibus ad experimenta altissimi aestus, casis ita inpositis navigantibus similes cum integant aquae circumdata, naufragis vero cum recesserint, fugientisque cum mari piscis circa tuguria venantur. non pecudem his habere, non lacte ali ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit omni procul abacto frutice. ulva et palustri 4 iunco funis nectunt ad praetexenda piscibus retia, captumque manibus lutum ventis magis quam sole siccantes terra cibos et rigentia septentrione viscera sua urunt. potus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus. et hae gentes, si vincantur hodie a populo Romano, servire se dicunt! ita est profecto: multis fortuna parcit in poenam.

(2.) Aliud e silvis miraculum: totam reliquam Germa- 5 niam replent adduntque frigori umbras, altissimae tamen haut

2 procul supra dictis Chaucis circa duos praecipue lacus. litora ipsa optinent quercus maxuma aviditate nascendi, subfossaeque fluctibus aut propulsae flatibus vastas conplexu radicum silvas secum auferunt, atque ita libratae stantes navigant ingentium ramorum armamentis, saepe territis classibus nostris, cum velut industria fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedi illae proelium navale adversus arbores inirent.

6 2. In eadem septentrionali plaga Hercyniae silvae roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo prope inmortali sorte miracula excedit. ut alia omittantur fide caritura, constat attolli collis occursantium inter se radicum repercussu aut, ubi secuta tellus non sit, arcus ad ramos usque et ipsos inter se rixantis curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant, 3. glandiferi maxume generis omnes, quibus honos apud Romanos perpetuus.

7 4. (3.) Hinc civicae coronae, militum virtutis insigne clarissimum, iam pridem vero et clementiae imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum coepit videri civem non occidere. cedunt his murales vallaresque et aureae, quamquam pretio antecedentes, cedunt et rostratae, quamvis in duobus maxume ad hoc aevi celebres, M. Varrone e piraticis bellis dante Magno Pompeio, itemque M. Agrippa
8 tribuente Caesare e Siculis, quae et ipsa piratica fuere. antea rostra navium tribunali praefixa fori decus erant, veluti populo Romano ipsi corona inposita. postquam vero tribuniciis seditionibus calcari ac pollui coepere, postquam vires ex publico in privatum agi singulisque civium quaeri et sacrosancti omnia profana facere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium rostra. dedit hanc Augustus coronam Agrippae, sed civicam a genere humano accepit ipse.

9 (4.) Antiquitus quidem nulla nisi deo dabatur. ob id Homerus caelo tantum eam et proelio universo tribuit, viritim vero ne in certamine quidem ulli, feruntque primum omnium Liberum patrem inposuisse capiti suo ex hedera. postea deorum honori sacrificantes sumpsere victimis simul
10 coronatis. novissime et in sacris certaminibus usurpatae, in quibus hodieque non victori datur sed patriam ab eo coronari

pronuntiatur. inde natum ut etiam triumphaturis conferren-
tur in templis dicandae, mox ut et ludis darentur. longum
est nec instituti operis disserere quis quamque Romanorum
primus acceperit. neque enim alias noverant quam bellicas,
quod certum est. uni gentium huic plura sunt genera quam
cunctis.

(5.) Romulus frondea coronavit Hostum Hostilium, 11
quod Fidenam primus inrupisset. avos hic Tulli Hostili regis
fuit. P. Decium patrem tribunum militum frondea donavit
exercitus ab eo servatus imperatore Cornelio Cosso con-
sule Samnitium bello. Civica iligna primo fuit, postea magis
placuit ex aesculo Iovi sacra, variatumque et cum quercu est
ac data ubique quae fuerat custodito tantum honore glandis.
Additae leges artae et ideo superbae quasque conferre libeat 12
cum illa Graecorum summa quae sub ipso Iove datur cuique
muros patria gaudens rumpit: civem servare, hostem occi-
dere, ut ne eum locum in quo sit actum hostis optineat eo
die, ut servatus fateatur — alias testes nihil prosunt —, ut ci-
vis fuerit. auxilia quamvis rege servato decus non dant, nec 13
crescit honos idem imperatore conservato, quoniam condito-
res in quocumque civem summum esse voluere. accepta licet
uti perpetuo. ludos ineunti semper adsurgi etiam ab senatu
in more est. sedendi ius in proxumo senatui. vacatio mune-
rum omnium ipsi patrique et avo paterno. Quattuordecim eas 14
accepit Siccius Dentatus, ut retulimus suo loco, sex 7,102
Capitolinus, is quidem et de duce Servilio. Africanus de
patre accipere noluit apud Trebiam. o mores aeternos qui
tanta opera honore solo donaverint et, cum reliquas coronas
auro commendarent, salutem civis in pretio esse noluerint,
clare professi ne servari quidem hominem fas esse lucri
causa!

5. (6.) Glande opes nunc quoque multarum gentium 15
etiam pace gaudentium constant. nec non et inopia frugum
arefactis molitur farina spissaturque in panis usum. quin et
hodieque per Hispanias secundis mensis glans inseritur. dul-
cior eadem in cinere tosta. cautum est praeterea lege XII
tabularum ut glandem in alienum fundum procidentem liceret
colligere. Genera earum multa. distant fructu, situ, sexu, sa- 16

pore. namque alia fageae glandi figura, quernae alia et
ilignae, atque inter se quoque generum singulorum differen-
tiae. praeterea sunt aliquae silvestres, aliae placidiores. quae
culta optinent iam in montuosis planisque distant, sicut et
sexu mares ac feminae, item sapore. dulcissima omnium fagi,
ut qua obsessos etiam homines durasse in oppido Chio tradat
17 Cornelius Alexander. Genera distinguere non datur no-
minibus, quae sunt alia alibi, quippe cum robur quercum-
que volgo nasci videamus, aesculum non ubique, quartam
vero generis eiusdem quae cerrus vocatur ne Italiae quidem
maiore ex parte notam esse. distinguimus ergo proprietate
naturaque et, ubi res cogit, etiam Graecis nominibus.
18 6. (7.) Fagi glans nucleis similis triangula cute inclu-
ditur. folium tenue atque e levissimis, populo simile, celer-
rime flavescens et media parte plerumque gignens superne
parvolam bacam viridem cacumine aculeatam. fagum muri-
bus gratissimum est, et ideo animalis eius una proventus,
gliris quoque saginat, expedit et turdis. Arborum fertilitas
omnium fere alternat, sed maxume fagi.
19 (8.) Glandem quae proprie intellegitur ferunt robur,
quercus, aesculus, cerrus, ilex, suber. continent hispido ca-
lyce per genera plus minusve cutem conplectente. folia
praeter ilicem gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus,
nec, cum cadunt, flavescentia ut fagi, pro differentia generum
breviora vel longiora. Ilicis duo genera. ex his in Italia folio
non ita multum ab oleis distant milaces a quibusdam Graecis
dictae, in provinciis aquifoliae sunt. Ilicis glans utriusque
brevior et gracilior, quam Homerus acylon appellat eoque
nomine a glande distinguit. masculas ilices negant ferre.
20 Glans optuma in quercu atque grandissima, mox aesculo. nam
roboris parva, cerro tristis, horrida, echinato calyce ceu ca-
staneae. sed et in querna alia dulcior molliorque feminae,
mari spissior. maxume autem probantur latifoliae ex argu-
mento dictae. Distant inter se magnitudine et cutis tenui-
tate, item quod aliis subest tunica robigine scabra, aliis pro-
21 tinus candidum corpus. probatur et ea cuius in balano
utrimque ex longitudine extrema lapidescit duritia, melior
cui in cortice quam cui in corpore, utrumque non nisi mari.

praeterea aliis ovata, aliis rotunda, aliis acutior figura, sicut et colos nigrior candidiorve qui praefertur. amaritudo in extremitatibus, mediae dulces. quin et pediculi brevitas proceritasque differentiam habet. In ipsis vero arboribus quae 22 maxumam fert hemeris vocatur, brevior et in orbem comosa alasque ramorum crebro cavata. fortius lignum quercus habet et incorruptius, ramosa et ipsa, procerior tamen et crassior caudice, excelsissima autem aegilops, incultis amica. Ab hac 23 proxuma latifoliae proceritas, sed minus utilis aedificiis atque carboni, dolata vitiis obnoxia est, quamobrem solida utuntur. carbo in aerariorum tantum officinis conpendio, quoniam desinente flatu protinus emoriens saepius recoquitur, ceterum plurumus scintillis. idem e novellis melior. acervi consertis taleis recentibus luto caminantur, accensa strue contis pungitur durescens calyx atque ita sudorem emittit. Pessuma et carboni et materiae haliphloeos dicta, cui crassissimus cortex atque caudex et plerumque cavos fungosusque. nec alia putrescit ex hoc genere, etiam cum vivit. quin et fulmine saepissime icitur, quamvis altitudine non excellat. ideo ligno eius nec ad sacrificia uti fas habetur. Eidem rara glans et, cum tulit, amara, quam praeter sues nullum attingit animal, ac ne hae quidem, si aliud pabulum habeant. Hoc quoque inter reliqua neglectae religionis est, quod emortuo carbone sacrificatur. Glans fagea suem hilarem facit, car- 25 nem cocibilem ac levem et utilem stomacho. iligna suem angustam, nitidam, strigosam. ponderosam querna, diffusam, gravissima et ipsa glandium atque dulcissima. proxumam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. iligna temptari sues, nisi paulatim detur. hanc novissimam cadere. fungosam carnem fieri aesculo, robore, subere.

(9.) Quae glandem ferunt omnes et gallam alternisque 26 annis glandem, sed gallam hemeris optumam et coriis perficiendis aptissimam, similem huic latifolia, sed leviorem multoque minus probatam. fert et nigram — duo enim genera sunt —, haec tinguendis lanis utilior. 7. Nascitur autem galla 27 sole de geminis exeunte erumpens noctu semper universa. crescit uno die candidior et, si aestu excepta est, arescit pro-

tinus neque ad iustum incrementum pervenit, hoc est ut
nucleum fabae magnitudine habeat. nigra diutius viret cre-
scitque, ut interdum mali conpleat magnitudinem. optuma
Commagena, deterrima ex robore. signum eius quod caver-
nae tralucent.

28 (10.) Robur praeter fructum pluruma et alia gignit.
namque fert et gallae utrumque genus et quae iam veluti
mora, ni distarent arida duritie, plerumque tauri caput imi-
tantia quibus fructus inest nucleis olivae similis. nascuntur
in eo et pilulae nucibus non absimiles, intus habentes floccos
mollis lucernarum luminibus aptos. nam et sine oleo flagrant
sicuti galla nigra. fert et aliam inutilem pilulam cum capillo,
29 verno tamen tempore melliginis suci. gignunt et alae ramo-
rum eius pilulas corpore non pediculo adhaerentis, candi-
cantis umbilicis, cetera nigra varietate dispersa. media cocci
colorem habent, apertis autem atra inanitas est. aliquando
et pumices gignit nec non et e foliis convolutas pilulas, et
in foliorum venis aquosos nucleos candicantis ac tralucidos,
quamdiu molles sint, in quibus et culices nascuntur. mature-
scunt in *nodum ad parvae levis gallae* modum.

30 8. (11.) Ferunt robora et cachrym. ita vocatur pilula
in medicina urendi vim habens. gignitur et in abiete, larice,
picea, tilia, nuce, platano, postquam folia cecidere, hieme
durans. continet nucleum pineis similem. is crescit hieme,
aperitur vere pilula tota, cadit, cum folia coepere crescere.
31 tam multifera sunt, tot res praeter glandem pariunt robora,
sed et boletos suillosque, gulae novissima inritamenta, qui
circa radices gignuntur, quercus probatissimum, robur autem
et cupressus et pinus noxios. robora ferunt et viscum et
mella, ut auctor est Hesiodus, constatque rores melleos e
11,30 caelo, ut diximus, cadentis non aliis magis insidere frondibus.
cremati quoque roboris cinerem nitrosum esse certum est.

32 (12.) Omnis tamen has eius dotes ilex solo provocat
cocco. granum hoc primoque ceu scabies fruticis, parvae
aquifoliae ilicis. cuscolium vocant. pensionem alteram tri-
9, 140 sq. buti pauperibus Hispaniae donat. usum eius gratiorem in
conchyli mentione tradidimus. gignitur et in Galatia, Africa,
Pisidia, Cilicia, pessumum in Sardinia.

(13.) Galliarum glandiferae maxume arbores agaricum 33
ferunt. est autem fungus candidus, odoratus, antidotis effi-
cax, in summis arboribus nascens, nocte relucens. signum
hoc eius, quo in tenebris decerpitur. E glandiferis sola quae
vocatur aegilops fert pannos arentis, muscoso villo canos,
non in cortice modo verum et e ramis dependentis cubitali 12, 108
magnitudine, odoratos, ut diximus inter unguenta. Suberi 34
minuma arbor, glans pessuma, rara, cortex tantum in fructu,
praecrassus ac renascens atque etiam in denos pedes undique
explanatus. usus eius ancoralibus maxume navium piscan-
tiumque tragulis et cadorum opturamentis, praeterea in hi-
berno feminarum calciatu. quamobrem non infacete Graeci
cortices arborem appellant. Sunt et qui feminam ilicem vo-
cent atque, ubi non nascitur ilex, pro ea subere utantur in
carpentariis praecipue fabricis, ut circa Elim et Lacedaemo-
nem. nec in Italia tota nascitur aut in Gallia omnino.

9. (14.) Cortex et fagis, tiliae, abieti, piceae in magno 35
usu agrestium. vasa corbisque ac patentiora quaedam messi-
bus convehendis vindemiisque faciunt atque protecta tugurio-
rum. scribit in recenti ad duces explorator incidens litteras
a suco. nec non et in quodam usu sacrorum religiosus est
fagi cortex. sed non durat arbor ipsa.

10. (15.) Scandula e robore aptissima, mox e glandi- 36
feris aliis fagoque, facillima ex omnibus quae resinam ferunt,
sed minume durans praeterquam e pino. Scandula conte-
ctam fuisse Romam ad Pyrrhi usque bellum annis CCCCLXX
Cornelius Nepos auctor est. silvarum certe distinguebatur 37
insignibus: Fagutali Iove etiam nunc ubi lucus fageus fuit,
porta Querquetulana, colle in quem vimina petebantur, totque
lucis, quibusdam et geminis. Q. Hortensius dictator, cum
plebs secessisset in Ianiculum, legem in aesculeto tulit, ut
quod ea iussisset omnis Quirites teneret.

(16.) Peregrinae tum videbantur, quoniam non erant 38
suburbanae, pinus atque abies omnesque quae picem gignunt,
de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo
cognoscatur. Quae ferrent in Asia aut oriente praedictis 14, 22
picem in Europa sex genera cognatarum arborum ferunt.
ex his pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo

praetenue longumque et mucrone aculeatum. pinus fert mi-
15,35 numum resinae, interdum et nucibus ipsis de quibus dictum
est, vixque ut adscribatur generi.
39 (17.) Pinaster nihil est aliud quam pinus silvestris mira
altitudine et a medio ramosa sicut pinus in vertice. copio-
37sqq. siorem dat haec resinam quo dicemus modo. gignitur et in
planis. Easdem arbores alio nomine esse per oram Italiae
quos tibulos vocant plerique arbitrantur, sed gracilis succin-
ctioresque et enodis liburnicarum ad usus, paene sine resina.
40 (18.) Picea montis amat atque frigora, feralis arbor et
funebri indicio ad fores posita ac rogis virens, iam tamen et
in domos recepta tonsili facilitate. haec plurumam fundit in-
terveniente candida gemma, tam simili turis ut mixta a visu
41 discerni non queat, unde fraus Seplasiae. Omnibus his gene-
ribus folia brevi saeta et crassiore duraque ceu cupressis.
piceae rami paene statim ab radice modici velut bracchia late-
ribus inhaerent, similiter abieti expetitae navigiis. situs in ex-
celso montium, ceu maria fugerit, nec forma alia. materies
42 vero praecipua trabibus et plurumis vitae operibus. resina ei
vitium, unde fructus piceae, exiguumque sudat aliquando con-
tactu solis. e diverso materies, quae abieti pulcherrima, pi-
ceae ad fissilis scandulas cupasque et pauca alia secamenta.
43 (19.) Quinto generi situs idem, facies eadem. larix vo-
catur. materies praestantior longe — incorrupta ei vis umore
contumax —, rubens praeterea et odore acrior. plusculum
huic erumpit liquoris melleo colore atque lentore, numquam
44 durescentis. Sextum genus est taeda proprie dicta, abundantior
suco quam reliqua, parcior liquidiorque quam picea, flammis
ac lumini sacrorum etiam grata. hae, mares dumtaxat, ferunt
et eam quam Graeci sycen vocant, odoris gravissimi. laricis
45 morbus est ut taeda fiat. Omnia autem haec genera accensa
fulgine inmodica carbonem repente exspuunt cum eruptionis
crepitu eiaculanturque longe excepta larice quae nec ardet
nec carbonem facit nec alio modo ignis vi consumitur quam
lapides. Omnia ea perpetuo virent nec facile discernuntur in
46 fronde etiam a peritis, tanta natalium mixtura est. sed picea
minus alta quam larix, illa crassior leviorque cortice, folio
villosior, pinguior et densior mollius flexo, ac piceae rariora

siccioraque folia et tenuiora ac magis algentia, totaque hor-
ridior et perfusa resina, lignum abieti similius. larix ustis ra-
dicibus non repullulat, *picea repullulat*, ut in Lesbo accidit
incenso nemore Pyrrhaeo. alia etiamnum generibus ipsis in 47
sexu differentia. mas brevior et durior, femina procerior, pin-
guioribus foliis et simplicibus atque non rigentibus. lignum
maribus durum et in fabrili opere contortum, feminae mollius,
publico discrimine in securibus. hae in quocumque genere
deprehendunt marem, quippe respuuntur et fragosius sidunt,
aegrius revelluntur. ipsa materies retorrida et nigrior maribus
radix. Circa Idam in Troade et alia differentia, montanae 48
maritimaeque. nam in Macedonia et Arcadia circaque Elim
permutant nomina, nec constat auctoribus quod cuique generi
attribuant. nos ista Romano discernimus iudicio. Abies e
cunctis amplissima est et femina etiam prolixior, materie mol-
lior utiliorque, arbor rotundior, folio pinnato densa ut imbris
non transmittat, atque hilarior in totum. E ramis generum 49
horum panicularum modo nucamenta squamatim conpacta de-
pendent praeterquam larici. haec abietis masculae primori
parte nucleos habent, non item feminae. piceae vero totis
paniculis, minoribus gracilioribusque minumos, ac nigros, pro-
pter quod Graeci phthirophoron eam appellant. in eadem nu-
camenta maribus conpressiora sunt ac minus resina roscida.

(20.) Similis his etiamnum adspectu est, ne quid praeter- 50
eatur, taxus minume virens gracilisque et tristis ac dira, nullo
suco, ex omnibus sola bacas fert. mas noxio fructu, letale
quippe bacis in Hispania praecipue venenum inest. vasa etiam
viatoria ex ea vinis in Gallia facta mortifera fuisse conpertum
est. Hanc Sextius milacem a Graecis vocari dicit, et esse in 51
Arcadia tam praesentis veneni ut qui obdormiant sub ea ci-
bumve capiant moriantur. sunt qui et taxica hinc appellata
dicant venena quae nunc toxica dicimus, quibus sagittae tin-
guantur. repertum innoxiam fieri, si in ipsa arbore clavos
aereus adigatur.

11. (21.) Pix liquida in Europa e taeda coquitur, nava- 52
libus muniendis multosque alios ad usus. lignum eius conci-
sum furnis undique igni extra circumdato fervet. primus su-
dor aquae modo fluit canali. hoc in Syria cedrium vocatur,

cui tanta vis est ut in Aegypto corpora hominum defunctorum
perfusa eo serventur.
53 (22.) Sequens liquor, crassior iam, picem fundit. haec
rursus in cortinas aereas coniecta aceto spissatur ut coagulo
Bruttiae cognomen accepit, doliis dumtaxat vasisque ceteris
utilis, lentore ab alia pice differens, item colore rutilante et
quod pinguior est reliqua. illa omnia fiunt e picea, resina fer-
ventibus coacta lapidibus in alveis validi roboris aut, si alvei
54 non sint, struis congerie, velut in carbonis usu. Haec in vi-
num additur farinae modo tunsa, nigrior colore. eadem resina
si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore len-
tescit ac stillaticia vocatur. seponuntur autem ad id fere vitia
resinae cortexque. alia temperies ad crapulam. namque flos
crudus resinae cum multa assula tenui brevique avolsus con-
ciditur. ad cribrum minuta dein ferventi aqua, donec cogatur,
55 perfunditur. Huius expressum pingue praecipua resina fit at-
que rara nec nisi paucis in locis subalpinae Italiae conve-
niens medicis. resinae albae congium in duobus aquae pluviae
cocunt. alii utilius putant sine aqua coquere lento igne toto
die, utique vase aeris albi, item terebinthinam in sartagine
cinere ferventi, hanc ceteris praeferentes. proxuma ex
lentisco.
56 12. (23.) Non omittendum apud eosdem zopissam vo-
cari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non ex-
periente vita, multo efficaciorem ad omnia quibus pices
57 resinaeque prosunt, videlicet adiecto salis callo. Aperitur
picea e parte solari, non plaga sed volnere ablati corticis,
cum plurumum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minumum
absit. nec corpori ipsi parcitur ut in ceteris, quoniam assula
in fructu est. verum haec proxuma laudatur, altior amaritu-
dinem adfert. postea umor omnis e tota confluit in ulcus,
58 item in taeda. cum id manare desiit, simili modo ex alia parte
aperitur ac deinde alia. postea tota arbor succiditur et me-
dulla eius uritur. sic et in Syria terebintho detrahunt cor-
tices, ibi quidem et e ramis ac radicibus, cum resina damne-
tur ex his partibus. In Macedonia laricem masculam urunt,
59 feminae radices tantum. Theopompus scripsit in Apolloniа-
tarum agro picem fossilem non deteriorem Macedonica inve-

niri. Pix optuma ubique ex apricis aquilonis situ, ex opacis
horridior virusque praeferens, frigida hieme deterior ac mi-
nus copiosa et decolor. quidam arbitrantur in montuosis copia 60
praestantiorem ac colore et dulciorem fieri, odorem quoque
gratiorem, dum resina sit, decoctam autem minus picis red-
dere, quoniam in serum abeat, tenuioresque esse ipsas arbo-
res quam in planis, sed has et illas serenitate steriliores.
Fructum quaedam proxumo anno ab incisu largiuntur, aliae
secundo, quaedam tertio. expletur autem plaga resina, non
cortice nec cicatrice, quae in hac arbore non coit. Inter haec 61
genera propriam quidam fecere sappinum, quoniam ex cogna-
tione harum seritur qualis dicta est in nucleis, eiusdem- 15,86
que arboris imas partis taedas vocant, cum sit illa arbor nil
aliud quam picea feritatis paulum mitigatae satu. sappini au-
tem materies caesarum e genere fit, sicuti docebimus. 196

13. (24.) Materiae enim causa reliquas arbores natura 62
genuit copiosissimamque fraxinum. Procera haec ac teres,
pinnata et ipsa folio, multumque Homeri praeconio et Achillis
hasta nobilitata. materies est ad pluruma utilis. ea quidem quae
fit in Ida Troadis in tantum cedro similis ut ementis fallat
cortice ablato. Graeci duo genera eius fecere: longam eno- 63
dem, alteram brevem duriorem fuscioremque, laureis foliis.
bumeliam vocant in Macedonia amplissimam lentissimamque.
alii situ divisere, campestrem enim esse crispam, montanam
spissam. Folia earum iumentis mortifera, ceteris ruminantium 64
innocua Graeci prodidere. in Italia nec iumentis nocent. con-
tra serpentis vero suco expresso ad potum et inposita ulceri
opifera ac nihil aeque reperiuntur. tantaque est vis ut ne ma-
tutinas quidem occidentisve umbras, cum sunt longissimae,
serpens arboris eius attingat, adeo ipsam procul fugiat. ex-
perti prodimus, si fronde ea gyroque cludatur ignis serpens,
in ignis potius quam in fraxinum fugere serpentem. mira na-
turae benignitas prius quam hae prodeant florere fraxinum
nec ante conditas folia dimittere.

14. (25.) In tilia mas et femina differunt omni modo. 65
namque et materies mari dura rufiorque ac nodosa et odora-
tior, cortex quoque crassior ac detractus inflexibilis. nec se-
men fert aut florem ut femina, quae crassior arbore, materie

candida praecellensque est. mirum in hac arbore fructum a
nullo animalium attingi, foliorum corticisque sucum esse
dulcem. inter corticem ac lignum tenues tunicae multiplici
membrana, e quibus vincula tiliae vocantur, tenuissimae earum
philyrae coronarum lemniscis celebres antiquorum honore.
materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica,
verum utilis.

66 15. (26.) Acer eiusdem fere amplitudinis, operum ele-
gantia ac subtilitate citro secundum. plura eius genera: al-
bum, quod praecipui candoris, vocatur Gallicum in transpa-
dana Italia transque Alpis nascens. alterum genus crispo
macularum discursu, qui cum excellentior fuit, a similitudine
caudae pavonum nomen accepit, in Histria Raetiaque prae-
67 cipuum. e viliori genere crassivenium vocatur. Graeci situ
discernunt, campestre enim candidum esse nec crispum — quod
glinon vocant —, montanum vero crispius duriusque, etiamnum
e mascula crispius ad lautiora opera, tertium genus zygiam
rubentem, fissili ligno, cortice livido et scabro. hoc alii ge-
neris proprii esse malunt et Latine carpinum appellant.

68 16. (27.) Pulcherrimum vero est bruscum, multoque ex-
cellentius etiamnum molluscum. tuber utrumque arboris eius,
bruscum intortius crispum, molluscum simplicius sparsum.
et si magnitudinem mensarum caperet, haut dubie praeferre-
tur citro. nunc intra pugillares lectorumque silicios aut la-
mnas raro usu spectatur. e brusco fiunt et mensae nigre-
69 scentes. Reperitur et in alno tuber, sed tanto deterius quan-
tum ab acere alnus ipsa distat. Aceris mares prius florent.
etiamnum in siccis natae praeferuntur aquaticis, sicut et
fraxini. Est trans Alpis arbor simillima aceri albo materia
quae vocatur staphylodendron. fert siliquas et in iis nucleos
sapore nucis abellanae.

70 (28.) In primis vero materies honorata buxo est raro
crispanti nec nisi radice, de cetero lenis quies est materiae
silentio quodam et duritie ac pallore commendabilis, in ipsa
vero arbore topiario opere. tria eius genera: Gallicum, quod
in metas emittitur amplitudine proceriore. oleastrum in omni
usu damnatum gravem praefert odorem. tertium genus no-
stratis vocant, silvestre, ut credo, mitigatum satu, diffusius et

densitate parietum, virens semper ac tonsile. Buxus Pyre- 71
naeis ac Cytoriis montibus plurima et Berecyntio tractu,
crassissima in Corsica, flore non spernendo, quae causa
amaritudinis mellis. semen illius cunctis animantibus in-
visum. nec in Olympo Macedoniae gracilior, sed brevis.
amat frigida, aprica. in igni quoque duritia ferri, nec flamma,
nec carbone utilis.

17. (29.) Inter has atque frugiferas materie vitiumque 72
amicitia accipitur ulmus. Graeci duo genera eius novere:
montuosam quae sit amplior, campestrem quae fruticosa.
Italia Atinias vocat excelsissimas et ex his siccanas praefert
quae non sint riguae, alterum genus Gallicas, tertium nostratis,
densiore folio et ab eodem pediculo numerosiore, quartum
silvestre. Atiniae non ferunt samaram — ita vocatur ulmi
semen —, omnesque radicum plantis proveniunt, reliquae
semine.

18. (30.) Nunc celeberrimis arborum dictis quaedam in 73
universum de cunctis indicanda sunt. Montis amant cedrus,
larix, taeda et ceterae e quibus resina gignitur, item aquifo-
lia, buxus, ilex, iunipirus, terebinthus, populus, ornus,
carpinus. est et in Appennino frutex qui vocatur cotinus, ad
linamenta modo conchyli colore insignis. montis et vallis dili- 74
git abies, robur, castaneae, tilia, ilex, cornus. aquosis mon-
tibus gaudent acer, fraxinus, sorbus, tilia, cerasus. non temere
in montibus visae sunt prunus, punicae, oleastri, iuglans, mori,
sabuci. descendunt et in plana cornus, corylus, quercus,
ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. subeunt et in mon-
tuosa ulmus, malus, pirus, laurus, myrtus, sanguinei frutices,
ilex tinguendisque vestibus nascentes genistae. gaudet frigi-
dis sorbus, sed magis etiam betulla. Gallica haec arbor mira- 75
bili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis.
eadem circulis flexilis, item corbium costis. bitumen ex ea
Galliae excocunt. In eosdem situs comitatur et spina, nu-
ptiarum facibus auspicatissima, quoniam inde fecerint pastores
qui rapuerunt Sabinas, ut auctor est Masurius. nunc facibus
carpinus, corylus familiarissimae.

(31.) Aquas odere cupressi, iuglandes, castaneae, labur- 76
num. Alpina et haec arbor, nec volgo nota, dura ac candida

materie, cuius florem cubitalem longitudine apes non attingunt. odit et quae appellatur Iovis barba, in opere topiario
77 tonsilis et in rotunditatem spissa, argenteo folio. non nisi in aquosis proveniunt salices, alni, populi, siler, ligustra tesseris utilissima, item vaccinia Italiae in aucupiis sata, Galliae vero etiam purpurae tinguendae causa ad servitiorum vestis. Quaecumque communia sunt montibus planisque maiora fiunt adspectu pulchrioraque in campestribus, meliora materie crispioraque in montibus exceptis malis pirisque.

78 19. (32.) Praeterea arborum aliis decidunt folia, aliae sempiterna coma virent, quam differentiam antecedat necesse est prior. sunt enim arborum quaedam omnino silvestres, quaedam urbaniores, quoniam his placet nominibus distinguere. hae mites, quae fructu aut aliqua dote umbrarumque officio humanius iuvant, non inprobe dicantur urbanae.

79 20. (33.) Harum generi non decidunt: oleae, lauro, palmae, myrto, cupresso, pinis, hederae, rhododendro et, quamvis herba dicatur, sabinae. rhododendron, ut nomine adparet, a Graecis venit. alii nerium vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosae similitudine, caulibus fruticosum. iumentis caprisque et ovibus venenum est, idem homini contra serpentium venena remedio.

80 21. Silvestrium generis folia non decidunt abieti, larici, pinastro, iunipiro, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, tamarici. inter utraque genera sunt andrachle in Graecia et ubique unedo. reliqua enim folia decidunt his, praeterquam in cacuminibus. non decidunt autem et in fruti-
81 cum genere cuidam rubo et calamo. In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una numquam folia dimittens nec ante mediam aestatem germinans. idque mirum est Graecis auctoribus proditum apud nos postea sileri. nam locorum tanta vis est ut circa Memphim Aegypti et in Elephantine Thebaidis nulli arborum decidant, ne vitibus quidem.

82 22. (34.) Ceterae omnes extra praedictas, etenim enumerare longum est, folia deperdunt, observatumque non arescere nisi tenuia et lata et mollia, quae vero non decidant callo crassa et angusta esse. falsa definitio est non decidere

his quarum pinguior sucus sit. quis enim potest in ilice intel-
legere? Decidere Timaeus mathematicus sole scorpionem
transeunte sideris vi et quodam veneno aeris putat. cur ergo
non eadem causa adversum omnis polleat, iure miremur.
Cadunt plurumis autumno, quaedam tardius amittunt atque 83
in hiemes prorogant moras, neque interest maturius germi-
nasse, utpote cum quaedam primae germinent et inter novis-
simas nudentur, ut amygdalae, fraxini, sabuci. morus autem
novissima germinat, cum primis folia dimittit. Magna et in 84
hoc vis soli. prius decidunt in siccis macrisque, et vetustae
prius arbori, multis etiam antequam maturescat fructus, ut
serotinae fico et hibernae piro, et malo granatum quod est
pomum tantum adspicitur in matre. Neque his autem quae
semper retinent comas eadem folia durant, sed subnascenti-
bus aliis tum arescunt vetera, quod evenit circa solstitia
maxume.

(35.) Foliorum unitas in suo cuique genere permanet, 85
praeterquam populo, hederae, crotoni, quam et cici diximus 15,25
vocari. 23. Populi tria genera: alba ac nigra et quae Libyca
appellatur minuma folio ac nigerrima fungisque enascentibus
laudatissima. alba folio bicolor, superne candicans inferiore 86
parte viridi. huic nigraeque et crotoni in iuventa circi-
natae rotunditatis sunt, vetustiora in angulos exeunt. e con-
trario hederae angulosa rotundantur. populorum foliis gran-
dissima lanugo evolat candida et radiata, filo numerosiore
candidae fiunt villae. Folia granatis et amygdalis rubentia.

(36.) Mirum in primis id quod ulmo tiliaeque et oleae et 87
populo albae et salici evenit. circumaguntur enim folia earum
post solstitium, nec alio argumento certius intellegitur sidus
confectum. 24. Est et publica omnium foliorum in ipsis diffe- 88
rentia. namque pars inferior a terra herbido viret colore, ab
eadem leviora nervos callumque et articulos in superiore ha-
bent parte, incisuras vero subter, ut manus humana. Oleae
superne candidiora et minus levia, item hederae. sed omnium
folia cotidie ad solem oscitant, inferiores partis tepefieri
volentia. superior pars omnium lanuginem quantulamcum-
que habet, quae in aliis gentium lana est.

(37.) In oriente funis validos e foliis palmae fieri dictum 89

13,30 est, eosque in umore utiliores esse. et apud nos fere pal-
mis a messe decerpuntur. ex his meliora quae sese non divi-
serint. siccantur sub tecto quaternis diebus, mox in sole
expanduntur et noctibus relicta, donec candore inarescant,
postea in opera finduntur.

90 (38.) Latissima fico, viti, platano, angusta myrto, puni-
cae, oleae, capillata pino, cedro, aculeata aquifolio et ilicum
generi, — nam iunipiris spina pro folio est, — carnosa cu-
presso, tamarici, crassissima alno, longa harundini, salici,
palmae et duplicia, circinata piro, mucronata malo, angulosa
hederae, divisa platano, insecta pectinum modo piceae, abieti,
91 sinuosa toto ambitu robori, spinosa cute rubo. mordacia sunt
quibusdam, ut urticis, pungentia pino, piceae, abieti, larici,
cedro, aquifoliis. pediculo brevi oleae et ilici, longo viti-
bus, tremulo populis, et iisdem solis inter se crepitantia. iam
et in pomo ipso mali quodam in genere parva mediis emi-
cant folia, interim et gemina. praeterea aliis circa ramos,
92 aliis et in cacumine ramorum, robori et in caudice ipso. iam
densa ac rara semperque lata rariora. disposita myrto, con-
cava buxo, inordinata pomis, plura eodem pediculo exeuntia
malis pirisque, ramulosa ulmo et cytiso. quibus adicit Cato
decidua a populo quernaque, animalibus iubens dari non pera-
rida, bubus quidem et ficulnea ilignaque et hederacea. dantur
et ex harundine ac lauro. decidunt sorbo universa, ceteris
paulatim. Et de foliis hactenus.

93 25. (39.) Ordo autem naturae annuus ita se habet: pri-
mus est conceptus flare incipiente vento favonio, ex a. d.
fere VI. idus Februari. hoc maritantur vivescentia e terra,
8,166 quippe cum etiam equae in Hispania, ut diximus. hic est
genitalis spiritus mundi a fovendo dictus, ut quidam existima-
94 vere. flat ab occasu aequinoctiali ver inchoans. catlitionem
rustici vocant, gestiente natura semina accipere eaque ani-
mam inferente omnibus satis. concipiunt variis diebus et pro
sua quaeque natura, alia protinus, ut animalia, tardius ali-
qua et diutius gravida partus gerunt, quod germinatio ideo
vocatur. pariunt vero, cum florent, flosque ille ruptis constat
utriculis, educatio in pomo est. hoc et germinatio labor ar-
borum.

(40.) Flos est pleni veris indicium et anni renascentis, 95 flos gaudium arborum. tunc se novas aliasque quam sunt ostendunt, tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. sed hoc negatum plerisque. non enim omnes florent, et sunt tristes quaedam quaeque non sentiant gaudia annorum. nam neque ilex, picea, larix, pinus ullo flore exhilarantur natalisve pomorum annuos versicolori nuntio promittunt, nec fici atque caprifici. protinus enim fructum pro flore gignunt. in ficis mirabiles sunt et abortus qui numquam maturescunt. Nec iunipiri florent. quidam earum 96 duo genera tradunt: alteram florere nec ferre, quae vero non floreat ferre protinus bacis nascentibus quae biennio haereant. sed id falsum, omnibusque his dura facies semper. sic et hominum multis fortuna sine flore est.

(41.) Omnes autem germinant, etiam quae non florent, 97 magna et locorum differentia, quippe cum ex eodem genere quae sunt in palustribus priora germinent, mox campestria, novissima in silvis, per se autem tardius piri silvestres quam cetera. primo favonio cornus, proxume laurus pauloque ante aequinoctium tilia, acer, inter primas vero populus, ulmus, salix, alnus, nuces. festinat et platanus. ceterae vere coe- 98 pturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, glandes, serotino autem germine malus, tardissimo suber. Quibusdam germinatur germinatio, nimia soli ubertate aut invitantis caeli voluptate, quod magis in herbis segetum evenit. in arboribus tamen nimia germinatio elassescit. Sunt aliae naturales 99 quibusdam praeterque vernam, quae suis constant sideribus quorum ratio aptius reddetur tertio ab hoc volumine. hi- 18, 201 sqq. berna aquilae exortu, aestiva canis ortu, tertia arcturi. has duas quidam omnibus arboribus communis putant, sentiri autem maxume in fico, vite, punicis, causam adferentes, quoniam in Thessalia Macedoniaque pluruma tum ficus exeat. maxume tamen in Aegypto adparet haec ratio. Et reliquae 100 quidem arbores, ut primum coepere, continuant germinationem, robur et abies et larix intermittunt tripertito ac terna germina edunt. ideo et ter squamas corticum spargunt, quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam praegnatium rumpitur cortex. est autem prima earum incipiente vere

circiter XV diebus. iterum germinant transeunte geminos
sole. sic fit ut prima cacumina inpelli secutis adpareat,
101 geniculato incremento. tertia est earundem ad solstitium
brevissima, nec diutius septenis diebus, clareque et tunc cer-
nitur excrescentium cacuminum articulatio. Vitis sola bis
parturit, cum primum emittit uvam, iterum cum digerit.
eorum quae non florent partus tantum est et maturitas.
102 Quaedam statim in germinatione florent properantque in eo,
sed tarde maturescunt, ut vites. serotino quaedam germi-
natu florent maturantque celeriter, sicuti morus quae novis-
sima urbanarum germinat nec nisi exacto frigore, ob id
dicta sapientissima arborum. sed cum coepit, in tantum uni-
versa germinatio erumpit ut una nocte peragatur etiam cum
strepitu.
103 (42.) Ex his quae hieme aquila exoriente, ut diximus,
99 concipiunt floret prima omnium amygdala mense Ianuario,
Martio vero pomum maturat. ab ea proxumae florent Arme-
niaca, dein tubures et praecoces, illae peregrinae, hae coa-
ctae, ordine autem naturae silvestrium primae sabucus, cui
medulla pluruma, et cui nulla, cornus mascula, urbanarum
malus parvoque post, ut simul possit videri, pirus et cerasus
104 et prunus. sequitur laurus, illam cupressus, dein punica,
fici. et vites et oleae florentibus iam his germinant, conci-
piunt vergiliarum exortu. hoc sidus illarum est. floret autem
solstitio vitis et quae paulo serius incipit olea. deflorescunt
omnia septenis diebus non celerius, quaedam tardius, sed
nulla pluribus bis septenis, omnia et intra VIII. idus Iul. ete-
siarum praecursu.
105 26. (43.) Nec statim fructus sequitur in aliquibus. cor-
nus enim circa solstitia reddit primo candidum, postea san-
guineum. ex eo genere femina post autumnum fert bacas
acerbas et ingustabilis cunctis animantibus, ligno quoque
fungoso et inutili, cum mas e fortissimis durissimisque sit.
106 tanta differentia ab eodem genere fit. sed et terebinthus
messibus reddit semen et acer et fraxinus, nuces et mala et
pira praeterquam hiberna aut praecocia autumno, glandiferae
serius etiamnum, vergiliarum occasu, aesculus tantum autumno,
incipiente autem hieme quaedam genera mali pirique et suber.

abies flores croci colore circa solstitium, semen reddit post vergiliarum occasum. pinus autem et picea praeveniunt germinatione quindecim fere diebus, semen vero post vergilias et ipsae reddunt.

(44.) Citreae et iunipirus et ilex anniferae habentur, 107 novosque fructus in his cum annotino pendet. in maxuma tamen admiratione pinus est. habet fructum maturescentem, habet proxumo anno ad maturitatem venturum ac deinde tertio. nec ulla arborum avidius se promittit. quo mense ex ea nux decerpitur eodem maturescit alia. sic dispensatur ut nullo non mense maturescant. quae se in arbore ipsa divisere azaniae vocantur, laeduntque ceteras nisi detrahantur.

(45.) Fructum arborum solae nullum ferunt, hoc est ne 108 semen quidem, tamarix scopis tantum nascens, populus, alnus, ulmus Atinia, alaternus, cui folia inter ilicem et olivam. infelices autem existimantur damnataeque religione quae neque seruntur umquam neque fructum ferunt. Cremutius auctor est numquam virere arborem ex qua Phyllis se suspenderit. Quae cummim gignunt post germinationem aperiuntur, cummis non nisi fructu detracto spissatur.

(46.) Novellae arbores carent fructu quamdiu crescunt. 109 perdunt facillime ante maturitatem palma, ficus, amygdala, malus, pirus, item punica, quae etiam roribus nimiis et pruinis florem amittit. qua de causa inflectunt ramos eius, ne subrecti umorem infestum excipiant atque contineant. pirus et amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat austrinum caelum aut nubilum, amittunt florem et primos fructus, si, cum defloruere, tales dies fuerint. ocissime autem salix amittit 110 semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperdia. secuta aetas scelere suo interpretata est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. sed in hoc quoque providens natura facile nascenti et depacto surculo incuriosius semen dedit. una tamen proditur ad maturitatem perferre solita in Creta insula ipso descensu Iovis speluncae torvom ligneumque magnitudine ciceris.

(47.) Fiunt vero quaedam loci vitio infructuosa, sicut in 111

Paro silva caedua quae nihil fert. Persicae arbores in Rhodo florent tantum. Fit haec differentia et ex sexu, in iisque mares non ferunt. aliqui hoc permutantes maris esse quae ferant tradunt. facit et densitas sterilitatem.

112 (48.) Gignentium autem quaedam et lateribus ramorum et cacuminibus ferunt, ut pirus, punica, ficus, myrtus. cetero eadem natura quae frugibus. namque et in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. palma
13,30 sola, ut dictum est, in spathis habet fructum, racemis propendentem.

113 (49.) Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta fico, cui folium maxumum umbrosissimumque, et ideo supra id pomum. ei demum serius folium nascitur quam pomum. insigne proditur in quodam genere Ciliciae, Cypri, Helladis, ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus et praecocis habet quas Athenis prodromos vocant. in Laconico genere maxume sunt et biferae in iisdem.

114 27. (50.) In Cea insula caprifici triferae sunt. primo fetu sequens evocatur, sequenti tertius. hoc fici caprificantur. et caprifici autem ab adversis foliis nascuntur. Biferae et in malis ac piris quaedam, sicut et praecoces. malus silvestris bifera. sequens eius fructus post arcturum in apricis ma-
115 xume. Vites quidem et triferae sunt, quas ob id insanas vocant, quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. M. Varro auctor est vitem fuisse Zmyrnae apud Matrem ante biferam et malum in agro Consentino. hoc autem
18,188 evenit perpetuo in Tacapensi Africae agro, de quo plura alias. ea est soli fertilitas. Trifera est et cupressus. namque bacae eius colliguntur mense Ianuario et Maio et Septembri,
116 ternasque earum gerit magnitudines. Est vero et in ipsis arboribus etiam onustis peculiaris differentia. summa sui parte fertiliores arbutus, quercus, inferiore iuglandes, fici mariscae. omnes quo magis senescunt hoc maturius ferunt, et in apricis locis nec pingui terra. silvestriora omnia tardiora. quaedam ex his omnino nec maturescunt. item quae subarantur aut quae ablaqueantur celeriora neglectis. haec et fertiliora.

117 (51.) Est etiamnum aetatis differentia. amygdala enim

et pirus in senecta fertilissimae ut et glandiferae et quoddam
genus ficorum, ceterae in iuventa, tardiusque maturantes,
quod maxume notatur in vitibus. vetustioribus enim vinum
melius, novellis copiosius. celerrime vero senescit et in se-
necta deteriorem fructum gignit malus. namque et minora
poma proveniunt et vermiculis obnoxia. quin et in ipsa ar-
bore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum fetu matu- 118
ritatis causa medicatur, iam quidem ex portentis, quoniam
maiora sunt pretia praeposteris. Omnia autem celerius sene-
scunt praefecunda. quin et protinus moriuntur aliqua caelo
fecunditatem omnem eblandito, quod maxume vitibus evenit.
28. Contra morus tardissime senescit, fructu minume labo- 119
rans. tarde et quorum crispa materies, ut palma, acer, po-
pulus. 29. Et subarata ocius senescunt. silvestria autem
tardissime. atque in totum omnis cura fertilitatem adicit,
fertilitas senectam. ideo et praeflorent talia et praegermi-
nant, tota praecocia fiunt, quoniam omnis infirmitas caelo
magis oboedit.

(52.) Multae plura gignunt, ut diximus in glandiferis, 120
inter quas laurus uvas suas, maxumeque sterilis quae non 26 sqq.
gignit aliud. ob id a quibusdam mas existimatur. ferunt
et abellanae iulos conpactili callo, ad nihil utilis. 30. plu-
ruma vero buxi. nam et semen suum et granum quod cra-
taegum vocant, et a septentrione viscum, a meridie hyphear,
de quis plura mox paulo. interdumque pariter res quaternas
habent. 245

(53.) Arbores quaedam simplices, quibus a radice 121
caudex unus et rami frequentes, ut olivae, fico, viti. quae-
dam fruticosi generis, ut paliurus, myrtus, item nux abellana,
quin immo melior et copiosior fructu in pluris dispersa ramos.
in quibusdam omnino nullus, ut in suo genere buxo, loto
transmarinae. quaedam bifurcae atque etiam in quinas partis 122
diffusae, quaedam dividuae nec ramosae, ut sabuci, quae-
dam individuae, ramosae, ut piceae. quibusdam ramorum
ordo, sicut piceae, abieti, alias inconditus, ut robori, malo,
piro. et abieti quidem subrecta divisura ramique in caelum
tendentes, non in latera proni. mirum, cacuminibus eorum 123
decisis moritur, totis vero detruncatis durat. et si infra quam

rami fuere praecidatur, quod superest vivit, si vero cacumen
tantum auferatur, tota moritur. alia ab radice bracchiata, ut
ulmus, alia in cacumine ramosa, ut pinus, faba Graeca, quam
Romae a suavitate fructus — silvestris quidem, sed cerasorum
124 paene natura — loton appellant. praecipue domibus expeti-
tur ramorum petulantia brevi caudice latissima exspatiantium
umbra et in vicinas domos saepe transilientium. nulla opa-
citas brevior, nec aufert solem hieme decidentibus foliis.
nullis cortex iucundior aut oculos excipiens blandius, nullis
rami longiores validioresque aut plures, ut dixisse totidem
arbores liceat. cortice pellis tingunt, radice lanas. malis
proprium genus. ferarum enim rostra reddunt adhaerentibus
uni maxumo minoribus.

125 (54.) Ramorum aliqui caeci, qui non germinant, quod
natura fit, si non evaluere, aut poena, cum deputatos cicatrix
hebetavit. quae dividuis in ramo natura est haec viti in
oculo, harundini in geniculo. omnium terrae proxuma cras-
siora. in longitudinem excrescunt abies, larix, palma, cu-
pressus, ulmus et si qua unistirpia. ramosarum cerasus etiam
in XL cubitorum trabis aequali per totam duum cubitorum
crassitudine reperitur. quaedam statim in ramos sparguntur,
ut mali.

126 31. (55.) Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliae, aliis cras-
sus, ut robori, aliis levis, ut malo, fico, idem scaber robori,
palmae, omnibus in senecta rugosior. quibusdam rumpitur
sponte, ut viti, quibusdam etiam cadit, ut malo, unedoni, car-
nosus suberi, populo, membranaceus viti, harundini, libris
similis ceraso, multiplex tunicis vitibus, tiliae, abieti, quibus-
dam simplex, ut fico, harundini.

127 (56.) Magna et radicum differentia: copiosae fico, ro-
bori, platano, breves et angustae malo, singulares abieti,
larici. singulis enim innituntur, quamquam minutis in latera
dispersis. crassiores lauro et inaequales, item oleae, cui et
ramosae. at robori carnosae. robora suas in profundum
agunt. si Vergilio quidem credimus, aesculus quantum cor-
128 pore eminet tantum radice descendit. oleae malisque et
cupressis, per summa caespitum, aliis recto meatu, ut lauro,
oleae, aliis flexuoso, ut fico. minutis haec capillamentis

hirsuta et abies multaeque silvestrium e quibus montani prae-
tenuia fila decerpentes spectabilis lagonas et alia vasa ne-
ctunt. Quidam non altius descendere radices quam solis calor 129
tepefaciat idque natura loci tenuioris crassive dixere, quod
falsum arbitror. apud auctores certe invenitur, abietis planta
cum transferretur, VIII cubitorum in altitudine nec totam
refossam, sed abruptam. maxuma spatio atque plenitudine et
citri est, ab ea platani, roboris et glandiferarum. Quarundam 130
radix vivacior superficie, ut lauri. itaque cum trunco inaruit,
recisa etiam laetius fruticat. Quidam brevitate radicum cele-
rius senescere arbores putant, quod coarguunt fici, quarum
radices longissimae et senectus ocissima. Falsum arbitror et
quod aliqui prodidere, radices arborum vetustate minui. visa
enim est annosa quercus eversa tempestatis vi et iugerum
soli amplexa.

(57.) Prostratas restitui plerumque et quadam terrae 131
cicatrice vivescere volgare est. familiarissimum hoc plata-
nis, quae plurumum ventorum concipiunt propter densitatem
ramorum, quibus amputatis levato onere in sua scrobe repo-
nuntur. factumque iam est hoc et in iuglandibus oleisque ac
multis aliis. 32. Est in exemplis et sine tempestate ullave 132
causa alia quam prodigi cecidisse multas ac sua sponte re-
surrexisse. factum hoc populi Romani Quiritibus ostentum
Cimbricis bellis Nuceriae in luco Iunonis ulmo, postquam
etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipsam pro-
cumbebat, restituta sponte ita ut protinus floreret, a quo
deinde tempore maiestas populi Romani resurrexit quae ante
vastata cladibus fuerat. memoratur hoc idem factum in Phi- 133
lippis salice procidua atque detruncata, et Stagiris in museo
populo alba, omnia fausti ominis. sed maxume mirum, An-
tandri platanus etiam circumdolatis lateribus restibilis sponte
facta vitaeque reddita longitudine quindecim cubitorum, cras-
situdine quattuor ulnarum.

(58.) Arbores quas naturae debeamus tribus modis na- 134
scuntur, sponte aut semine aut ab radice. cura numerosior
exsistit, de qua suo dicemus volumine. nunc enim totus sermo 17,58
de natura est multis modis mirisque memorabili. namque non
omnia in omnibus locis nasci docuimus, nec translata vivere. 12,51

hoc alias fastidio, alias contumacia, saepius imbecillitate
eorum quae transferantur evenit, alias caelo invidente, alias
solo repugnante.
135 (59.) Fastidit balsamum alibi nasci, nata Assyria malus
alibi ferre, nec non et palma ubique nasci aut nata parere
vel, cum promisit etiam ostenditque, educare, tamquam invita
pepererit. non habet viris frutex cinnami in Syriae vicina
perveniendi. non ferunt amomi nardique deliciae, ne in Ara-
biam quidem, ex India et nave peregrinari. temptavit enim Se-
136 leucus rex. Illud maxume mirum, ipsas plerumque arbores
exorari ut vivant atque transmigrent, aliquando et a solo
impetrari ut alienas alat advenasque nutriat, caelum nullo
modo flecti. vivit in Italia piperis arbor, casiae vero etiam
in septentrionali plaga, vixit in Lydia turis, sed unde sor-
bentes sucum omnem ex iis soles coquentesve lacrimam?
137 illud proxume mirum, mutari naturam in iisdem atque inpro-
viso valere. cedrum aestuosis partibus dederat, et in Lyciis
Phrygiisque montibus nascitur. frigus inimicum lauro fecerat,
sed in Olympo copiosior nulla est. circa Bosporum Cimme-
rium in Panticapaeo urbe omni modo laboravit Mithridates
rex et ceteri incolae sacrorum certe causa laurum myrtumque
habere. non contigit, cum teporis arbores abundent ibi, pu-
138 nicae ficique, iam mali et piri laudatissimae. frigidas eodem
tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. et quid
attinet in Pontum abire? iuxta Romam ipsam castaneae ce-
rasique aegre proveniunt, persica in Tusculano, nam nuces
Graecae cum taedio inseruntur Tarracina silvis scatente
earum.
139 33. (60.) Cupressus advena et difficillime nascentium
fuit, ut de qua verbosius saepiusque quam de omnibus aliis
prodiderit Cato, natu morosa, fructu supervacua, bacis torva,
folio amara, odore violenta ac ne umbra quidem gratiosa,
materie rara, ut paene fruticosi generis, Diti sacra et ideo
140 funebri signo ad domos posita. femina sterilis diu. metae
demum adspectu non repudiata distinguendis tantum pinorum
ordinibus, nunc vero tonsilis facta in densitate parietum
coercitaque gracilitate perpetuo tenera trahitur etiam in
picturas operis topiarii, venatus classisve et imagines rerum

tenui folio brevique et virenti semper vestiens. Duo genera 141
earum: meta in fastigium convoluta, quae et femina appella-
tur. mas spargit extra se ramos deputaturque et accipit vi-
tem. utraque autem inmittitur in perticas asseresve amputatione
ramorum, qui XIII. anno denariis singulis veneunt, quaestuo-
sissima in satus ratione silva, volgoque dotem filiae antiqui
plantaria appellabant. Huic patria insula Creta, quamquam
Cato Tarentinam eam appellat, credo, quod primum eo ve-
nerit. et in Aenaria succisa regerminat. sed in Creta quo- 142
cumque in loco terram moverit quispiam, vi naturali haec
gignitur protinusque emicat, illa vero etiam non appellato solo
ac sponte maxumeque in Idaeis montibus et quos Albos vo-
cant summisque in his, unde numquam nives absunt, pluruma,
quod miremur, alibi non nisi in tepore proveniens et nutricem
magno opere fastidiens.

(61.) Nec terrae tantum natura circa has refert aut 143
perpetua caeli, verum et quaedam temporaria vis imbrium.
aquae plerumque semina adferunt, et certe fluunt genere ali-
quando etiam incognito, quod accidit Cyrenaicae regioni, cum
primum ibi laserpicium natum est, ut in herbarum natura di- 19 41
cemus. nata est et silva urbi ei proxuma imbre piceo cras-
soque circiter urbis Romae annum CCCCXXX.

34. (62.) Hedera iam dicitur in Asia nasci. negaverat 144
Theophrastus, nec in India nisi in monte Mero, quin et Har-
palum omni modo laborasse ut sereret eam in Medis frustra,
Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu victorem
ex India rediisse exemplo Liberi patris, cuius dei et nunc
adornat thyrsos galeasque etiam ac scuta in Thraciae populis
sollemnibus sacris, inimica arbori satisque omnibus, sepul-
chra, muros rumpens, serpentium frigori gratissima, ut mirum
sit ullum honorem habitum ei. Duo genera eius prima ut reli- 145
quarum, mas atque femina. maior traditur mas et corpore et
folio duriore etiam ac pinguiore et flore ad purpuram acce-
dente. utriusque autem similis est rosae silvestri, nisi quod
caret odore. species horum generum tres. est enim candida
aut nigra hedera tertiaque quae vocatur helix. Etiamnum 146
hae species dividuntur in alias, quoniam est aliqua fructu
tantum candida, alia et folio, fructum quoque candidum fe-

rentium aliis densus acinus et grandior, racemis in orbem
circumactis qui vocantur corymbi, item Silenicis, est mi-
147 nor acinus, sparsior racemus. simili modo in nigra. ali-
cui et semen nigrum, alii crocatum, cuius coronis poetae
utuntur, foliis minus nigris, quam quidam Nysiam, alii Bacchi-
cam vocant, maxumis inter nigras corymbis. quidam apud
Graecos etiamnum duo genera huius faciunt a colore acino-
148 rum, erythranum et chrysocarpum. Plurumas autem habet
differentias helix, quoniam folio maxume distat. parva sunt
et angulosa concinnioraque, cum reliquorum generum sim-
plicia sint. distat et longitudine internodiorum, praecipue
tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. quidam hoc
aetatis esse, non generis existimant, primoque helicem esse,
149 fieri hederam vetustate. horum error manifestus intellegi-
tur, quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria ma-
xume insignia: herbacea ac virens quae pluruma est, altera
candido folio, tertia versicolori, quae Thracia vocatur. et-
iamnum herbaceae tenuiora folia et in ordinem digesta den-
150 sioraque. in alio genere diversa omnia. Et in versicolori
alia tenuioribus foliis et similiter ordinatis densioribusque
est, alteri generi neglecta haec omnia. maiora quoque aut
minora sunt folia macularumque habitu distant, et in candidis
alia sunt candidiora. adulescit in longitudinem maxume her-
151 bacea. arbores autem necat candida omnemque sucum
auferendo tanta crassitudine augetur ut ipsa arbor fiat. signa
eius folia maxuma atque latissima, mammas erigentis quae
sunt ceteris inflexae, racemi stantes ac subrecti. et quam-
quam omnium hederarum generi radicosa bracchia, huic tamen
152 maxume ramosa ac robusta, ab ea nigrae. sed proprium
albae quod inter media folia emittit bracchia utrimque sem-
per amplectens, hoc et in muris, quamvis ambire non possit.
itaque etiam pluribus locis intercisa vivit tamen duratque, et
totidem initia radicum habet quot bracchia, quibus incolumis
et solida arbores sugit ac strangulat. est in fructu differentia
albae nigraeque hederae, quoniam aliis tanta amaritudo acini
ut aves non attingant. Est et rigens hedera quae sine admi-
niculo stat sola omnium generum, ob id vocata cissos, e di-
verso numquam nisi humi repens chamaecissos.

35. (63.) Similis est hederae e Cilicia quidem primum 153
profecta sed in Graecia frequentior quam vocant zmilacem,
densis geniculata caulibus, spinosis frutectosa ramis, folio
hederaceo, parvo, non anguloso, a pediculo emittente pam-
pinos, flore candido, olente lilium. fert racemos labruscae 154
modo, non hederae, colore rubro, conplexa acinis maioribus
nucleos ternos, minoribus singulos, nigros durosque, infausta
omnibus sacris et coronis, quoniam sit lugubris virgine eius
nominis propter amorem iuvenis Croci mutata in hunc fruti-
cem. id volgus ignorans plerumque festa sua polluit he- 155
deram existimando sicut in poetis aut Libero patre aut Sileno,
qui quis omnino nescit quibus coronentur? E zmilace fiunt
codicilli, propriumque materiae est ut admota auribus lenem
sonum reddat. hederae mira proditur natura ad experienda
vina, si vas fiat e ligno eius, vina transfluere ac remanere
aquam, si qua fuerit mixta.

36. (64.) Inter ea quae frigidis gaudent et aquaticos 156
frutices dixisse conveniat. Principatum in his tenebunt ha-
rundines belli pacisque experimentis necessariae atque etiam
deliciis gratae. tegulo earum domus suas septentrionales po-
puli operiunt, durantque aevis tecta talia. et in reliquo vero
orbe et camaras levissime suspendunt. chartisque serviunt 157
calami, Aegyptii maxume cognatione quadam papyri. proba-
tiores tamen Cnidii et qui in Asia circa Anaeticum lacum na-
scuntur. nostratibus fungosior subest natura, cartilagine
bibula, quae cavo corpore intus, superne tenui inarescit
ligno, fissilis praeacuta semper acie. geniculata cetero gra- 158
cilitas nodisque distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina,
crassiore paniculae coma, neque hac supervacua. aut enim
pro pluma strata cauponarum replet aut, ubi limosiore indur-
uit callo sicut in Belgis, contunsa et interiecta navium conmis-
suris feruminat textus glutino tenacior rimisque explendis
fidelior pice.

(65.) Calamis orientis populi bella conficiunt, calamis 159
spicula addunt inrevocabili hamo noxia. mortem accelerant
pinna addita calamis, fitque et ex ipso telum aliud fracto in
volneribus. his armis solem ipsum obumbrant. propter hoc
maxume serenos dies optant, odere ventos et imbris, qui

160 inter illos pacem esse cogunt. ac si quis Aethiopas, Aegy-
ptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentis
et orientis omniaque Parthorum regna diligentius conputet,
aequa ferme pars hominum in toto mundo calamis superata
161 degit. Praecipuus hic visus in Creta bellatores suos nobili-
tavit. sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia,
quando nullus sagittis aptior calamus quam in Rheno Bono-
niensi amne, cui et pluruma inest medulla pondusque volucre
et contra flatus quoque pervicax libra. quippe non eadem
gratia Belgicis. haec et Creticis commendatio, omnibus quam-
quam praeferantur Indici quorum alia quibusdam videtur
natura, quando et hastarum vicem praebent additis cuspidi-
162 bus. Harundini quidem Indicae arborea amplitudo, qualis
volgo in templis videmus. differre maris ac feminas in his
quoque Indi tradunt. spissius mari corpus, feminae capa-
cius. navigiorumque etiam vicem praestant, si credimus,
singula internodia. circa Acesinen amnem maxume nascitur.
163 Harundo omnis ex una stirpe numerosa, atque etiam recisa
fecundius resurgit. radix natura vivax, geniculata et ipsa.
folia Indicis tantum brevia, omnibus vero a nodo orsa con-
plexu tenuis per ambitum inducunt tunicas, atque a medio
internodio cum plurumum desinunt vestire procumbuntque.
latera harundini calamoque in rotunditate bina, super nodos
alterno semper inguine, ut alterum a dextera fiat, alterum
superiore geniculo ab laeva per vicis. inde exeunt aliquando
rami qui sunt calami tenues.
164 (66.) Plura autem genera. alia spissior densiorque ge-
niculis, brevibus internodiis, alia rarior maioribus, tenuiorque
et ipsa. calamus vero alius totus concavos, quem vocant
syringian, utilissimus fistulis, quoniam nihil est ei cartilaginis
atque carnis. Orchomenius est continuo foramine pervius,
165 quem auleticon vocant. hic tibiis utilior, fistulis ille. Est
alius crassiore ligno et tenui foramine. hunc totum fungosa
replet medulla. alius brevior, alius procerior, exilior cras-
siorque. fruticosissimus, qui vocatur donax, non nisi in
aquaticis natus, quoniam et haec differentia est multum prae-
166 lata harundine quae in siccis proveniat. Suum genus sagit-
161 tario calamo, ut diximus, sed Cretico longissimis internodiis,

obsequiumque quo libeat flecti calefacto. Differentias faciunt et
folia non *modo* multitudine, verum et colore. varia Laconicis
et ab ima parte densiora, qualis in totum circa stagna gigni
putant dissimilis amnicis, longisque vestiri foliis spatiosius a
nodo scandente conplexu. Est et obliqua harundo, non in 167
excelsitatem nascens, sed iuxta terram fruticis modo se spar-
gens, suavissima in teneritate animalibus. vocatur a qui-
busdam elegia. Est et in Italia nascens adarca nomine
palustris ex cortice, tantum sub ipsa coma, utilissima denti-
bus, quoniam vis eadem est quae sinapi. De Orchomenii 168
lacus harundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua.
characian vocabant crassiorem firmioremque, plotian vero
subtiliorem, hanc in insulis fluitantibus natam, illam in ripis
exspatiantis lacus. tertia est harundo tibialis calami, quem 169
auleticon dicebant. nono hic anno nascebatur. nam et lacus
incrementa hoc temporis spatio servabat, prodigiosus, si
quando amplitudinem biennio extendisset, quod notatum apud
Chaeroniam infausto Atheniensium et saepe. Lebadia ** vo-
catur influente Cephiso. cum igitur anno permansit inundatio,
proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem. vocabantur
zeugitae. contra bombyciae maturius reciproco graciles, fe-
minarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine aut
omnino nulla spadonum nomine insignibus. Hinc erant ar- 170
mamenta ad inclusos cantus, non silendo et reliquo curae
miraculo, ut venia sit argento iam potius cani. caedi solebant
tempestivae usque ad Antigenidem tibicinem, cum adhuc sim-
plici musica uterentur, sub arcturo. sic praeparatae aliquot
post annos utiles esse incipiebant, tunc quoque multa do- 171
mandae exercitatione et canere tibiae ipsae docendae, con-
primentibus se lingulis, quod erat illis theatrorum moribus
utilius. postquam varietas accessit et cantus quoque luxuria,
caedi ante solstitia coeptae et fieri utiles in trimatu, apertiori-
bus earum lingulis ad flectendos sonos, quae inde sunt et
hodie. sed tum ex sua quamque tantum harundine congruere 172
persuasum erat, et eam quae radicem antecesserat laevae
tibiae convenire, quae cacumen dexterae, inmensum quantum
praelatis quas ipse Cephisus abluisset. nunc sacrificae Tu-
scorum e buxo, ludicrae vero e loto ossibusque asininis et

argento fiunt. Aucupatoria harundo a Panhormo laudatissima, piscatoria Abaritana ex Africa.

173 (67.) Harundinis Italiae usus ad vineas maxume. Cato seri eam iubet in umidis agris bipalio subacto prius solo, oculis dispositis intervallo ternorum pedum, simul et corrudam, unde asparagi fiant — concordare amicitiam —, 37. salices vero circa, qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant et Caecuba educent, licet alni saepibus muniant contraque erumpentium amnium impetus riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satae, caesaeque densius innumero herede prosint.

174 (68.) Salicis statim plura genera. namque et in proceritatem magnam emittunt iugis vinearum perticas pariuntque balteo corticis vincula, et aliae virgas sequacis ad vincturas lentitiae, alias praetenuis viminibus texendis spectabili subtilitate. rursus aliae firmiores corbibus ac plurumae agricolarum supellectili, candidiores ablato cortice, levique tractatu mollioribus vasis, quae ut nec corio fiant eodem, atque etiam supinarum in delicias cathedrarum aptissimae.
175 Caedua salici fertilitas densiorque tonsura ex brevi pugno verius quam ramo, non, ut remur, in novissimis curanda arbore. nullius quippe tutior reditus est minorisve inpendi aut tempestatium securior.

176 (69.) Tertium locum ei in aestimatione ruris Cato attribuit prioremque quam olivetis quamque frumento aut pratis, nec quia desint alia vincula. siquidem et genistae et populi et ulmi et sanguinei frutices et betullae et harundo fissa et harundinum folia, ut in Liguria, et vitis ipsa recisisque aculeis rubi adligant et intorta corylus — mirumque contunso ligno alicui maiores ad vincula esse viris —, salici tamen prae-
177 cipua dos. Finditur Graeca rubens, candidior Amerina sed paulo fragilior ideo solido ligat nexu. in Asia tria genera observant: nigram utiliorem viminibus, candidam agricolarum usibus, tertiam quae brevissima est helicem vocant. apud nos quoque multi totidem generibus nomina inponunt, viminalem vocant eandemque purpuream, alteram nitelinam a colore quae sit tenuior, tertiam Gallicam quae tenuissima.

(70.) Nec in fruticum nec in veprium cauliumve neque 178
in herbarum aut alio ullo quam suo genere numerentur iure
scirpi fragiles palustresque et tegulum tegetesque, e quibus
detracto cortice candelae luminibus et funeribus serviunt.
Firmior quibusdam in locis eorum rigor. namque iis velifi-
cant non in Pado tantum nautici, verum et in mari piscator
Africus praepostero more vela intra malos suspendens. et
mapalia sua Mauri tegunt, proxumeque aestimanti hoc vi-
deantur esse quod in interiore parte mundi papyrum.
(71.) Sui sed frutectosi generis sunt inter aquaticas et 179
rubi atque sabuci fungosi generis, aliter tamen quam feru-
lae, quippe plus ligni utique sabuco, ex qua magis canoram
bucinam tubamque credit pastor ibi caesa ubi gallorum can-
tum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt et alio genere 180
similitudinem rosae qui vocatur cynosbatos. tertium genus
Idaeum vocant Graeci a loco, tenuior est quam cetera mi-
noribusque spinis et minus aduncis. flos eius contra lippitu-
dines inlinitur ex melle et igni sacro. contra stomachi quoque
vitia bibitur ex aqua. Sabuci acinos habent nigros atque par-
vos umoris lenti, inficiendo maxume capillo, qui et ipsi aqua
decocti manduntur.
38. (72.) Umor et cortici arborum est, qui sanguis 181
earum intellegi debet, non idem omnibus: ficis lactens —
huic ad caseos figurandos coaguli vis —, cerasis cummino-
sus, ulmis salivosus, lentus ac pinguis malis, vitibus ac piris
aquosus. vivaciora quibus lentior. atque in totum corpori
arborum ut reliquorum animalium cutis, sanguis, caro, nervi,
venae, ossa, medullae. pro cute cortex. mirum, is in moro 182
medicis sucum quaerentibus vere hora diei secunda lapide
incussus manat, altius fractus siccus videtur. proxumi pleris-
que adipes. hi vocantur a colore alburnum, mollis ac pessuma
pars ligni, etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia,
quare semper amputabitur. subest huic caro, cui ossa, id est
materiae optumum. Alternant fructus quibus siccius lignum, 183
ut olea, magis quam quibus carnosum, ut cerasus. nec
omnibus adipes carnesve largae, sicuti nec animalium acer-
rimis. neutrum habent buxus, cornus, olea, nec medullam
minumumque etiam sanguinis, sicuti ossa non habent sorba,

carnem sabuci, et plurumam ambae medullam, nec harundines
maiore ex parte.
184 (73.) In quarundam arborum carnibus pulpae venaeque
sunt. discrimen earum facile. venae latiores candidioresque
pulpae fissilibus insunt. ideo fit ut aure ad caput trabis quam-
libet praelongae admota ictus ab altero capite vel graphi
sentiatur penetrante rectis meatibus sono, unde deprehen-
185 ditur an torta sit materies nodisque concisa. Quibus sunt
tubera sicut in carne glandia, in iis nec vena nec pulpa,
quodam callo carnis in se convoluto. hoc pretiosissimum in
citro et acere. cetera mensarum genera fissis arboribus cir-
cinantur in pulpam, alioquin fragilis esset vena in orbem ar-
boris caesa. fagis pectines traversi in pulpa. apud antiquos
inde et vasis honos. Manius Curius iuravit se ex praeda nihil
186 attigisse praeter guttum faginum quo sacrificaret. Lignum
in longitudinem fluctuatur. ut quae pars fuit ab radice vali-
dius sidit. quibusdam pulpa sine venis mero stamine et tenui
constat. haec maxume fissilia. alia frangi celeriora quam
findi, quibus pulpa non est, ut oleae, vites. at e contrario
totum e carne corpus fico. tota ossea est ilex, cornus, robur,
cytisus, morus, hebenus, lotos et quae sine medulla esse
183 diximus. ceteris nigricans color, fulva cornus in venabulis
187 nitet incisuris nodata propter decorem. cedrus et larix et
iunipirus rubent. 39. Larix femina habet quam Graeci vocant
aegida mellei coloris. inventum pictorum tabellis inmortale
nullisque fissile rimis hoc lignum, proxumum medullae est.
in abiete leuson Graeci vocant. cedri quoque durissima quae
medullae proxuma, ut in corpore ossa, deraso modo limo.
et sabuci interiora mire firma traduntur. quidamque vena-
bula ex ea praeferunt omnibus, constat enim ex cute et os-
sibus.
188 (74.) Caedi tempestivom quae decorticentur ut teretes
ad templa ceteraque usus rotundi, cum germinant, alias cor-
tice inextricabili et carie subnascente ei materiaque nigre-
scente. tigna et quibus aufert securis corticem a bruma ad
favonium aut, si praevenire cogamur, arcturi occasu et ante
eum fidiculae, novissima ratione solstitio. dies siderum ho-
18,271 313 rum reddentur suo loco. volgo satis putant observare ne

qua dedolanda arbos sternatur ante editos suos fructus.
Robur vere caesum teredinem sentit, bruma autem neque 189
vitiatur neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat
sese findatque, quod in subere tempestive quoque caeso
evenit. Infinitum refert et lunaris ratio, nec nisi a vicesima 190
in tricesimam caedi volunt. inter omnis vero convenit utilis-
sime in coitu eius sterni, quem diem alii interluni, alii silentis
lunae appellant. sic certe Tiberius Caesar concremato ponte
naumachiario larices ad restituendum caedi in Raetia prae-
finivit. quidam dicunt ut in coitu et sub terra sit luna, quod 191
fieri non potest nisi noctu. si conpetant coitus in novis-
simum diem brumae, illa sit aeterna materies, proxume, cum
supra dictis sideribus. quidam et canis ortum addunt et sic
caesas materies in forum Augustum. Nec novellae autem ad 192
materiem nec veteres utilissimae. circumcisas quoque ad
medullam aliqui non inutiliter relincunt, ut omnis umor stanti-
bus defluat. Mirum apud antiquos primo Punico bello clas-
sem Duilli imperatoris ab arbore LX. die navigavisse, contra
vero Hieronem regem CCXX navis effectas diebus XLV tradit
L. Piso. secundo quoque Punico Scipionis classis XL. die a
securi navigavit. tantum tempestivitas etiam in rapida celeri-
tate pollet.

(75.) Cato hominum summus in omni usu de materiis 193
haec adicit: P r e l u m e x s a p p i n o a t r a p o t i s s i m u m
f a c i t o. u l m e a m, p i n e a m, n u c e a m, h a n c a t q u e
a l i a m m a t e r i a m o m n e m, c u m e f f o d i e s, l u n a d e-
c r e s c e n t e e x i m i t o p o s t m e r i d i e m s i n e v e n t o a u-
s t r o. t u m e r i t t e m p e s t i v a, c u m s e m e n s u u m m a-
t u r u m e r i t. c a v e t o q u e p e r r o r e m t r a h a s a u t d o-
l e s. idemque mox: N i s i i n t e r m e s t r i l u n a q u e d i m i- 194
d i a t a n e t a n g a s m a t e r i e m. t u m e f f o d i a s a u t p r a e-
c i d a s a b s t e r r a. d i e b u s s e p t e m p r o x u m i s, q u i b u s
l u n a p l e n a f u e r i t, o p t u m e e x i m i t u r. o m n i n o c a-
v e t o n i q u a m m a t e r i a m d o l e s n e v e c a e d a s n e v e
t a n g a s n i s i s i c c a m, n e v e g e l i d a m n e v e r o r u l e n-
t a m. Tiberius idem et in capillo tondendo servavit inter-
lunia. M. Varro adversus defluvia praecepit observandum id
a pleniluniis.

195 (76.) [1] Laricis et magis abietis succisis umor diu defluit.
hae omnium arborum altissimae ac rectissimae. navium malis
antemnisque propter levitatem praefertur abies. communia
his pinoque ut quadripertitos venarum cursus bifidosque
habeant vel omnino simplicis. fabrorum in intestina opera
medulla sectilis. optuma quadripertitis materies et mollior
196 quam ceterae. intellectus in cortice protinus peritis. Abietis
186 quae pars a terra fuit enodis est. haec qua diximus ratione
fluviata decorticatur atque ita sappinus vocatur, superior pars
nodosa duriorque fusterna. et in ipsis autem arboribus robu-
stiores aquiloniae partes, et in totum deteriores ex umidis
opacisque, spissiores ex apricis ac diuturnae. ideo Romae
197 infernas abies supernati praefertur. Est per se gentium quo-
que in his differentia. Alpibus Appenninoque laudatissimae,
in Gallia, Iuribus ac monte Vosego, in Corsica, Bithynia,
Ponto, Macedonia. deterior Aeneatica et Arcadica, pessuma
Parnasia et Euboica, quoniam ramosae ibi et contortae putre-
scentesque facile. at cedrus in Creta, Africa, Syria laudatis-
sima. cedri oleo peruncta materies nec tineam nec cariem
198 sentit. Iunipiro eadem virtus quae cedro. vasta haec in
Hispania maxumeque Vaccaeis. medulla eius ubicumque so-
lidior etiam quam cedrus. Publicum omnium vitium vocant
spiras, ubi convolvere se venae atque nodi. inveniuntur in
quibusdam, sicut in marmore, centra, id est duritia clavo
similis, inimica serris. et quaedam forte accidunt in lapide
conprehenso aut recepto in corpus aut alterius arboris ramo.
199 [2] Megaris diu stetit oleaster in foro, cui viri fortes ad-
fixerant arma, quae cortice ambiente aetas longa occulta-
verat, fuitque arbor illa fatalis excidio urbis praemonitis
oraculo, cum arbor arma peperisset, quod succisae accidit
ocreis galeisque intus repertis. Ferunt lapides ita inventos
200 ad continendos partus esse remedio. 40. Amplissima ar-
borum ad hoc aevi existimatur Romae visa quam propter
miraculum Tiberius Caesar in eodem ponte naumachiario
exposuerat advectam cum reliqua materie, duravitque ad
Neronis principis amphitheatrum. fuit autem trabes e larice,
longa pedes CXX bipedali crassitudine aequalis, quo intelle-
gebatur vix credibilis reliqua altitudo fastigium ad cacumen

aestimantibus. Fuit memoria nostra et in porticibus septorum 201
a M. Agrippa relicta aeque miraculi causa, quae diribitorio
superfuerat, XX pedibus brevior, sesquipedali crassitudine.
Abies admirationis praecipuae visa est in nave quae ex
Aegypto Gai principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum quattuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum
eum adduxit, quae nave nihil admirabilius visum in mari
certum est. $\overline{CXX}$ modiorum lentis pro saburra ei fuere.
Longitudo spatium optinuit magna ex parte Ostiensis portus 202
latere laevo. ibi namque demersa est a Claudio principe cum
tribus molibus turrium altitudine in ea exaedificatis obiter
Puteolano pulvere advectisque. arboris eius crassitudo quattuor hominum ulnas conplectentium inplebat, volgoque auditur
octoginta nummum et pluris malos venumdari ad eos usus,
ratis vero conecti quadraginta sestertium milibus plerasque.
At in Aegypto ac Syria reges inopia abietis cedro ad classis 203
feruntur usi. maxuma ea in Cypro traditur, ad undeciremem
Demetrii succisa, centum triginta pedum, crassitudinis vero
ad trium hominum conplexum. Germaniae praedones singulis
arboribus cavatis navigant, quarum quaedam et triginta homines ferunt. [3] Spississima ex omni materie, ideo et gravis- 204
sima iudicatur hebenus et buxus, graciles natura. neutra in
aquis fluitat, nec suber, si dematur cortex, nec larix. ex
reliquis siccissima lotos quae Romae ita appellatur, dein
robur exalburnatum. et huic nigricans color magisque etiam
cytiso, quae proxume accedere hebenum videtur, quamquam
non desunt qui Syriacas terebinthos nigriores adfirment.
Celebratur et Thericles nomine calices ex terebintho solitus 205
facere. torno perquam probatur materies. omnium haec sola
ungui volt, meliorque fit oleo. colos mire adulteratur iuglande
ac piro silvestri tinctis atque in medicamine decoctis. omnibus quae diximus spissa firmitas. Ab his proxuma est cornus, 206
quamquam non potest videri materies propter exilitatem, sed
lignum non alio paene quam ad radios rotarum utile aut si
quid cuneandum sit in ligno clavisve figendum ceu ferreis.
ilex item et oleaster et olea atque castanea, carpinus, populus. haec et crispa aceris modo, si ulla materies idonea
esset ramis saepe deputatis. castratio illa est adimitque

207 viris. de cetero plerisque eorum, sed utique robori, tanta
duritia ut terebrari nisi madefactum non queat et ne sic qui-
dem adactus avelli clavos. e diverso clavom non tenet
cedrus. Mollissima tilia. eadem videtur et calidissima. ar-
gumentum adferunt quod citissime ascias retundat. calidae
et morus, laurus, hedera et omnes e quibus igniaria fiunt.
208 (77.) Exploratorum hoc usus in castris pastorumque
reperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis
occasio est. teritur ergo lignum ligno ignemque concipit
attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum
facillime conceptu. sed nihil hedera praestantius quae tera-
tur, lauro quae terat. probatur et vitis silvestris alia quam
209 labrusca, et ipsa hederae modo arborem scandens. Frigidis-
sima quaecumque aquatica, lentissima autem et ideo scutis
faciendis aptissima quorum plaga contrahit se protinus cludit-
que suum volnus et ob id contumacius tramittit ferrum, in
quo sunt genere fici, salix, tilia, betulla, sabucus, populus
utraque. levissima ex his ficus et salix ideoque utilissimae.
omnes autem ad cistas quaeque flexili crate constent. habent
210 et candorem rigoremque et in sculpturis facilitatem. Est
lentitia platano, sed madida, sicut alno. siccior, eadem
ulmo, fraxino, moro, ceraso, sed ponderosior. rigorem
fortissime servat ulmus, ob id cardinibus crassamentisque
portarum utilissima, quoniam minume torquetur, permutanda
tantum sic ut cacumen ab inferiore sit cardine, radix superior.
211 Palma similis est suberis, spissae et malus pirusque, nec
non acer, sed fragile, et quaecumque crispa. In omnibus
silvestria et mascula differentiam cuiusque generis augent.
et infecunda firmiora fertilibus, nisi quo in genere mares
ferunt, sicut cupressus et cornus.
212 (78.) Cariem vetustatemque non sentiunt cupressus,
cedrus, hebenus, lotos, buxus, taxus, iunipirus, oleaster,
olea, ex reliquis tardissime larix, robur, suber, castanea,
iuglans. rimam fissuramque non capit sponte cedrus, cupres-
sus, olea, buxum.
213 (79.) Maxume aeternam putant hebenum, et cupressum
cedrumque, claro de omnibus materiis iudicio in templo
Ephesiae Dianae, utpote cum tota Asia exstruente quadrin-

gentis annis peractum sit, convenit tectum eius esse e ce-
drinis trabibus. de simulacro ipso deae ambigitur. ceteri ex
hebeno esse tradunt, Mucianus ter consul ex his qui proxume
viso eo scripsere vitigineum et numquam mutatum septiens
restituto templo. hanc materiam elegisse Endoeon, etiam 214
nomen artificis nuncupans, quod equidem miror, cum anti-
quiorem Minerva quoque, non modo Libero patre, vetustatem
ei attribuat. adicit multis foraminibus nardo rigari, ut medi-
catus umor alat teneatque iuncturas, quas et ipsas esse modico
admodum miror. valvas esse e cupresso et iam quadrin- 215
gentis prope annis durare materiem omnem novae similem.
id quoque notandum, valvas in glutinis conpage quadriennio
fuisse. cupressus in eas electa, quoniam praeter cetera uno
in genere materiae nitor maxume valeat aeternus. Nonne 216
simulacrum Veiovis in arce e cupresso durat a condita urbe
DCLXI. anno dicatum? Memorabile et Uticae templum Apol-
linis, ubi cedro Numidica trabes durant, ita ut positae fuere
prima urbis eius origine annis MCLXXVIII, et in Hispania
Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditori-
bus annis ducentis ante excidium Troiae, ut auctor erat
Bocchus, — infra ipsum oppidum id habent cui pepercit
religione inductus Hannibal —, iunipiri trabibus etiamnunc
durantibus. super omnia memoratur aedis Aulide eiusdem 217
deae saeculis ante Troianum bellum exaedificata, quonam
genere materiae scientia oblitterata. in plenum dici potest
utique quae odore praecellant eas et aeternitate praestare.
A praedictis morus proxume laudatur quae vetustate etiam 218
nigrescit. Et quaedam tamen in aliis diuturniora sunt usibus
quam alia: ulmus in perflatu firma, robur defossum et in
aquis quercus obruta. eadem supra terram rimosa facit opera
torquendo sese. larix in umore praecipua et alnus nigra.
robur marina aqua corrumpitur. non inprobatur et fagus in
aqua et iuglans, hae quidem in his quae defodiuntur vel prin-
cipales, item iunipirus, eadem et subdialibus aptissima, fagus
et cerrus celeriter marcescunt. aesculus quoque umoris 219
inpatiens. contra adacta in terram in palustribus alnus aeterna
onerisque quantilibet patiens. cerasus firma, ulmus et fra-
xinus lentae, sed facile pandantur, flexiles tamen stantesque

a circumcisura siccatae fideliores. laricem in maritimis navi-
bus obnoxiam teredini tradunt, omniaque praeterquam olea-
strum et oleam. quaedam enim in mari, quaedam in terra
vitiis opportuniora.
220 41. (80.) Infestantium quattuor genera: teredines ca-
pite ad portionem gravissimo rodunt dentibus. hae tantum
in mari sentiuntur, nec aliam putant teredinem proprie dici.
terrestris tineas vocant, culicibus vero similis thripas. quar-
tum est et e vermiculorum genere, et eorum alii putrescente
suco ipsa materie, alii pariuntur sicut in arboribus ex eo
qui cerastes vocatur. cum tantum erosit ut circumagat se,
221 generat alium. Haec nasci prohibet in aliis amaritudo, ut
cupresso, in aliis duritia, ut buxo. tradunt et abietem circa
189 germinationes decorticatam qua diximus luna aquis non cor-
rumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt in Tylo Rubri
maris insula arbores esse ex quibus naves fierent quas CC
annis durantis inventas et, si mergerentur, incorruptas. in
eadem esse fruticem baculis tantum idoneae crassitudinis,
varium tigrium maculis, ponderosum et, cum in spissiora de-
cidat, vitri modo fragilem.
222 42. (81.) Apud nos materiae finduntur aliquae sponte,
ob id architecti eas fimo inlitas siccari iubent ut adflatus non
noceant. Pondus sustinere validae abies, larix, etiam in tra-
versum positae. robur, olea incurvantur ceduntque ponderi.
illae renituntur nec temere rumpantur, priusque carie quam
223 viribus deficiunt. et palmae arbor valida — in diversum
enim curvatur — et populus. cetera omnia in inferiora pan-
dantur, palma ex contrario fornicatim. pinus et cupressus
adversus cariem tineasque firmissimae. Facile pandatur
iuglans, fiunt enim et ex ea trabes. frangi se praenuntiat
crepitu, quod in Antandro accidit, cum e balneis territi sono
224 profugerunt. Pinus, piceae, alni ad aquarum ductus in tubos
cavantur. obrutae terra plurumis durant annis, eaedem, si non
integantur, cito senescunt, mirum in modum fortiores, si umor
extra quoque supersit.
225 (82.) Firmissima in rectum abies, eadem valvarum
paginis et ad quaecumque libeat intestina opera aptissima,
sive Graeco sive Campano sive Siculo fabricae artis genere

spectabilis, ramentorum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinae raptus. eadem et curribus maxume sociabilis glutino in tantum ut findatur ante qua solida est.

43. (83.) Magna autem et glutini ratio propter ea quae 226 sectilibus lamnis ac in alio genere operiuntur. stamineam in hoc usu probant venam, et vocant feruleam argumento similitudinis, quoniam lacunosa est. crispa in omni genere glutinum abdicant. quaedam et inter se et cum aliis insociabilia glutino, sicut robur, nec fere cohaerent nisi similia natura, ut si quis lapidem lignumque coniungit. cornum maxume odit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. Cuicumque 227 operi facilia flexilia omnia quae lenta diximus, praeterque 209 morus et caprificus. forabilia ac sectilia quae modice umida. arida enim latius quam teras cedunt, ** viridia praeter robur et buxum pertinacius resistunt serrarumque dentis replent aequalitate inerti, qua de causa alterna inclinatione egerunt scobem.

(84.) Oboedientissima quocumque in opere fraxinus, 228 eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior, Gallica vero etiam ad currus flexibili vite. aemularetur ulmus, ni pondus esset in culpa. Facilis et fagus, quamquam fragilis 229 et tenera. eadem sectilibus lamnis in tenui flexilis capsisque ac scriniis sola utilis. Secatur in lamnas praetenuis et ilex, colore quoque non ingrata, sed maxume fida iis quae terantur, ut rotarum axibus, ad quos lentore fraxinus sicut duritia ilex et utroque legitur ulmus. Sunt vero et parvi usus fabrilium 230 ministeriorum insignes, ideoque proditum terebris vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino utilissimas fieri, ex iisdem malleos, maioresque e pinu et ilice. Et his autem maior ad firmitatem causa tempestivae caesurae quam inmaturae, quippe cum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus diutius inmoti plantae modo germinaverint. Cato vectis aquifolios, laureos, ulmeos fieri iubet, Hyginus manubria rusticis carpinea, iligna, cerrea. Quae in lamnas secantur quorumque 231 operimento vestiatur alia materies, praecipua sunt citrum, terebinthus, aceris genera, buxum, palma, aquifolium, ilex, sabuci radix, populus. dat et alnus, ut dictum est, tuber se- 69

ctile sicut citrum acerque. nec aliarum tubera in pretio.
Media pars arborum crispior, et quo propior radici minori-
232 bus magisque flexilibus maculis. Haec prima origo luxuriae
arborum, alia integi et viliores ligni pretiosiores cortice fieri.
ut una arbor saepius veniret, excogitatae sunt et ligni brat-
teae. nec satis. coepere tingui animalium cornua, dentes
233 secari lignumque ebore distingui, mox operiri. placuit deinde
materiem et in mari quaeri. testudo in hoc secta. nuperque
portentosis ingeniis principatu Neronis inventum ut pigmentis
perderet se plurisque veniret imitata lignum. sic lectis pre-
tia quaeruntur, sic terebinthum vinci iubent, sic citrum pre-
tiosius fieri, sic acer decipi. modo luxuria non fuerat contenta
ligno, iam lignum enim e testudine facit.

234 44. (85.) Vita arborum quarundam inmensa credi potest,
si quis profunda mundi et saltus inaccessos cogitat. verum
ex his quas memoria hominum custodit durant in Liternino
Africani prioris manu satae olivae, item myrtus eodem loco
conspicuae magnitudinis. subest specus in quo manis eius
235 custodire draco traditur. Romae vero lotos in Lucinae area,
anno qui fuit sine magistratibus CCCLXXIX. urbis aede con-
dita, incertum ipsa quanto vetustior. esse quidem vetu-
stiorem non est dubium, cum ab eo luco Lucina nominetur.
haec nunc circiter annum CCCCL. habet. antiquior est, sed
incerta eius aetas, quae capillata dicitur, quoniam Vestalium
virginum capillus ad eam defertur.

236 (86.) Verum altera lotos in Volcanali, quod Romulus
constituit ex victoria de decumis, aequaeva urbi intellegitur,
ut auctor est Masurius. radices eius in forum usque Cae-
saris per stationes municipiorum penetrant. fuit cum ea
cupressus aequalis circa suprema Neronis principis prolapsa
atque neglecta.

237 (87.) Vetustior autem urbe in Vaticano ilex in qua
titulus aereis litteris Etruscis religione arborem iam tum
dignam fuisse significat. Tiburtes quoque originem multo
ante urbem Romam habent. apud eos exstant ilices tres etiam
Tiburno conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus
traditur. fuisse autem eum tradunt filium Amphiarai qui apud
Thebas obierit una aetate ante Iliacum bellum.

238 (88.) Sunt auctores et Delphicam platanum Agamemnonis manu satam et alteram in Caphyis Arcadiae luco. sunt hodie ex adverso Iliensium urbis iuxta Hellespontum Protesilai in sepulchro arbores quae omnibus ex eo aevis, cum in tantum adcrevere ut Ilium adspiciant, inarescunt rursusque adulescunt. iuxta urbem autem quercus in Ili tumulo tunc satae dicuntur, cum coepit Ilium vocari.

239 (89.) Argis olea etiamnunc durare dicitur ad quam Io in taurum mutatam Argus adligaverit. in Ponto circa Heracleam arae sunt Iovis Στρατίου cognomine, ibi quercus duae ab Hercule satae. in eodem tractu portus Amyci est Bebryce rege interfecto clarus. eius tumulus a supremo die lauro tegitur quam insanam vocant, quoniam, si quid ex ea decerptum inferatur navibus, iurgia fiunt, donec abiciatur. 240 Regionem Aulocrenen diximus per quam Apamea in Phrygiam itur. 5,106 ibi platanus ostenditur ex qua pependerit Marsyas victus ab Apolline, quae iam tum magnitudine electa est. nec non palma Deli ab eiusdem dei aetate conspicitur, Olympiae oleaster ex quo primus Hercules coronatus est, et nunc custoditur religio. Athenis quoque olea durare traditur in certamine edita a Minerva.

241 (90.) Ex diverso brevissima vita est punicis, fico, malis, et ex his praecocibus brevior quam serotinis, dulcibus quam acutis, et dulciori in punicis, item in vitibus, praecipueque fertilioribus. Graecinus auctor est sexagenis annis durasse vitis. Videntur et aquaticae celerius interire. senescunt quidem velociter, sed e radicibus repullulant, laurus et mali et punicae. firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.

242 (91.) Est in suburbano Tusculani agri colle qui Corne appellatur lucus antiqua religione Dianae sacratus a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. in hoc arborem eximiam aetate nostra amavit Passienus Crispus bis consul, orator, Agrippinae matrimonio et Nerone privigno clarior postea, osculari conplectique eam solitus, non modo cubare sub ea vinumque illi adfundere. vicina luco est ilex et ipsa nobilis XXXIIII pedum ambitu caudicis, X arbores mittens singulas magnitudinis visendae, silvamque sola facit.

243 (92.) Hedera necari arbores certum est. simile quiddam et in visco, tametsi tardiorem iniuriam earum arbitrantur. namque et hoc praeter fructus adgnoscitur non in novissimis
244 mirabile. quaedam enim in terra gigni non possunt, et in arboribus nascuntur. namque cum suam sedem non habeant, in aliena vivont, sicut viscum et in Syria herba quae vocatur cadytas, non tantum arboribus sed ipsis etiam spinis circumvolvens sese, item circa Tempe Thessalica quae polypodion vocatur et quae dolichos ac serpyllum. oleastro quoque deputato quod gignatur vocant phaunos. quod vero in spina fullonia hippophaeston, cauliculis inanibus, foliis parvis, radice alba, cuius sucus ad detractiones in comitiali morbo utilissimus habetur.

245 (93.) Visci tria genera. namque in abiete, larice stelin dicit Euboea nasci, hyphear Arcadia, viscum autem in quercu, robore, ilice, pruno silvestri, terebintho, nec aliis arboribus adgnasci plerique. copiosissimum in quercu adasphear vocant. in omni arbore excepta ilice et quercu differentiam facit odor virusque et folium non iucundi odoris, utroque visci amaro
246 et lento. hyphear ad saginanda pecora utilius. vitia modo purgat primo, dein pinguefacit quae suffecere purgationi, quibus sit aliqua tabes intus negant durare. ea medendi ratio aestatis quadragenis diebus. adiciunt discrimen visco in his quae folia amittant et ipsi decidere, contra inhaerere nato
247 in aeterna fronde. Omnino autem satum nullo modo nascitur nec nisi per alvom avium redditum, maxume palumbis ac turdis. haec est natura ut nisi maturatum in ventre avium non proveniat. altitudo eius non excedit cubitalem, semper frutectosi ac viridis. mas fertilis, femina sterilis. nisi quod et fertilis aliquando non fert.

248 (94.) Viscum confit ex acinis qui colliguntur messium tempore inmaturi. nam si accessere imbres, amplitudine quidem augentur, visco vero marcescunt. siccantur deinde et aridi tunduntur ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus, unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit. inde in profluente, rursus malleo tunsi, amissis corticibus interiore carne lentescunt. hoc est viscum pinnis avium tactu ligandis oleo subactum, cum libeat insidias moliri.

(95.) Non est omittenda in hac re et Galliarum admira- 249 tio. nihil habent Druidae — ita suos appellant magos — visco et arbore in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. iam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine earum fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druidae videri. enimvero quidquid adgnascatur illis e caelo missum putant signumque esse electae ab ipso deo arboris. est autem id rarum admodum inventu et 250 repertum magna religione petitur et ante omnia sexta luna, quae principia mensum annorumque his facit, et saeculi post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat nec sit sui dimidia. omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificio epulisque rite sub arbore conparatis duos admovent candidi coloris tauros quorum cornua tum primum vinciantur. sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce 251 aurea demetit, candido id excipitur sago. tum deinde victimas inmolant precantes, suum donum deus prosperum faciat his quibus dederit. fecunditatem eo poto dari cuicumque animalium sterili arbitrantur, contra venena esse omnia remedio. tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVII.

Cap. 1. (Sect. 1.) Natura arborum terra marique sponte 1 sua provenientium dicta est. restat earum quae arte et humanis ingeniis fiunt verius quam nascuntur. sed prius mirari succurrit qua retulimus paenuria pro indiviso possessas a 16, 1 feris, depugnante cum his homine circa caducos fructus, circa pendentis vero et cum alitibus, in tanta deliciarum pretia ve-

nisse, clarissimo, ut equidem arbitror, exemplo L. Crassi atque
2 Cn. Domiti Ahenobarbi. Crassus orator fuit in primis no-
minis Romani. domus ei magnifica, sed aliquanto praestan-
tior in eodem Palatio Q. Catuli qui Cimbros cum C. Mario
fudit, multo vero pulcherrima consensu omnium aetate ea in
colle Viminali C. Aquili equitis Romani clarioris illa etiam
quam iuris civilis scientia, cum tamen obiecta Crasso sua est.
3 nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, cen-
suram post consulatus simul gessere anno conditae urbis
DCLXII. frequentem iurgiis propter dissimilitudinem morum.
tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, praeterea accen-
sus odio, quod ex aemulatione avidissimum est, graviter in-
crepuit tanti censorem habitare, HS. pro domo eius identidem
4 promittens, et Crassus, ut praesens ingenio semper, ut fa-
ceto lepore sollers, addicere se respondit exceptis sex ar-
boribus. ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam
volente Domitio, Crassus: utrumne igitur ego sum, inquit,
quaeso, Domiti, exemplo gravis et ab ipsa mea censura no-
tandus qui domo quae mihi hereditate obvenit comiter ha-
5 bitem, an tu qui sex arbores aestimes HS.? eae fuere lotoe
patula ramorum opacitate lascivae, Caecina Largo e proce-
ribus crebro iuventa nostra eas in domo sua ostentante, dura-
16, 234 sqq. veruntque, quoniam et de longissimo aevo arborum dixi-
mus, ad Neronis principis incendia quibus cremavit urbem,
annis CLXXX postea cultu virides iuvenesque, ni princeps
6 ille accelerasset etiam arborum mortem. ac ne quis vilem de
cetero Crassi domum nihilque in ea iurgante Domitio fuisse
dicendum praeter arbores iudicet, iam columnas quattuor Hy-
mettii marmoris aedilitatis gratia ad scenam ornandam ad-
vectas in atrio eius domus statuerat, cum in publico nondum
essent ullae marmoreae. tam recens est opulentia, tantoque
tunc plus honoris arbores domibus adferebant, ut sine illis ne
7 inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius. Fuere ab
iis et cognomina antiquis: Frondicio militi illi qui praeclara
facinora Volturnum transnatans fronde capiti inposita ad-
versus Hannibalem edidit, Stolonum Liciniae genti. ita ap-
pellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis, unde et pampina-
tio inventa primo Stoloni dedit nomen. fuit et arborum cura

legibus priscis, cautumque est XII tabulis ut qui iniuria ceci-
disset alienas lueret in singulas aeris XXV. quid existima-
mus, venturasne eas credidisse ad supra dictam aestimationem
illos qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum 8
in pomo est multarum circa suburbana fructu annuo addicto
binis milibus nummum, maiore singularum reditu quam erat
apud antiquos praediorum. ob hoc insita et arborum quo-
que adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nasce-
rentur. Nunc ergo dicemus quo maxume modo tantum ex his 9
vectigal contingat, veram colendi rationem absolutamque pro-
dituri, et ideo non volgata tractabimus, nec quae constare
animo advertimus, sed incerta atque dubia, in quibus maxume
fallitur vita. nam diligentiam in supervacuis adfectare non
nostrum est. ante omnia autem in universum et quae ad
cuncta arborum genera pertinent in commune de caelo terra-
que dicemus.

2. (2.) Aquilone maxume gaudent, densiores ab adflatu 10
eius laetioresque et materiae firmioris. qua in re plerique
falluntur, cum in vineis pedamenta non sint a vento eo oppo-
nenda et id tantum a septentrione servandum. quin immo
tempestiva frigora plurumum arborum firmitati conferunt et
sic optume germinant, alioquin, si blandiantur austri, defati-
scentes, ac magis etiam in flore. nam si, cum defloruere, pro- 11
tinus sequantur imbres, in totum poma depereunt, adeo ut
amygdalae et piri, etiam si omnino nubilum fuit austrinusve
flatus, amittant fetus. circa vergilias quidem pluvere inimi-
cissimum viti et oleae, quoniam tum coitus est earum. hoc
est illud quatriduum oleis decretorium, hic articulus austri-
nus nubili spurci quod diximus. fruges quoque peius matu- 16, 109
rescunt austrinis diebus, sed celerius. illa sunt noxia frigora 12
quae septentrionibus aut praeposteris fiunt horis. hiemem
quidem aquiloniam esse omnibus satis utilissimum. imbris
vero tum expetendi evidens causa est, quoniam arbores fetu
exinanitas et foliorum quoque emissione languidas naturale
est avide esurire, cibus autem earum imber. quare tepidam 13
esse hiemem, ut absumpto partu arborum sequatur protinus
conceptus, id est germinatio, ac deinde alia florescendi ex-
inanitio, inutilissimum experimentis creditur. quin immo si

plures ita continuentur anni, etiam ipsae moriantur arbores,
quando nemini dubia poena est in fame laborantium. ergo qui
dixit hiemes serenas optandas non pro arboribus vota fecit.
14 Nec per solstitia imbres vitibus conducunt. hiberno quidem
pulvere laetiores fieri messis luxuriantis ingeni fertilitate
dictum est. alioquin vota arborum frugumque communia
sunt nivis diutinas sedere. causa non solum quia animam
terrae evanescentem exhalatione includunt et conprimunt re-
troque agunt in viris frugum atque radices, verum quod et
liquorem sensim praebent, purum praeterea levissimumque,
15 quando nix aquarum caelestium spuma est. ergo umor ex
his non universus ingurgitans diluensque, sed quomodo sititur
destillans, velut ex ubere alit omnia quae non inundat. tellus
quoque illo modo fermentescit, et sui plena a lactescentibus
satis non effeta, cum tempus aperit, tepidis adridet horis.
ita maxume frumenta pinguescunt, praeterquam ubi calidus
semper aer est, ut in Aegypto. continuatio enim et ipsa
consuetudo idem quod modus aliubi efficit, plurumumque prod-
16 est ubicumque non esse quod noceat. In maiore parte or-
bis, cum praecoces excurrere germinationes evocatae indul-
gentia caeli, secutis frigoribus exuruntur. qua de causa sero-
tinae hiemes noxiae, silvestribus quoque, quae magis etiam
dolent urguente umbra sua nec adiuvante medicina, quando
17 vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. Ergo
tempestivae aquae hibernis primum in imbribus, dein germina-
tionem antecedentibus. tertium tempus est, cum educant
poma, nec protinus, sed iam valido fetu. quae fructus suos
diutius continent longioresque desiderant cibos, his et sero-
tinae aquae utiles, ut viti, oleae, punicis. Hae iam pluviae
generis cuiusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis
alio tempore maturantibus. quapropter eisdem imbribus ali-
qua laedi videas, aliqua iuvari, etiam in eodem genere, sicut
in piris alio die hiberna quaerunt pluvias, alio vero praeco-
cia, ut pariter quidem omnia desiderent hibernum tempus
18 ante germinationem. Quae aquilonem austro utiliorem facit
ratio eadem mediterranea maritimis praefert — sunt enim ple-
rumque frigidiora — et montuosa planis et nocturnos imbris
diurnis. magis fruitura aquis sata non statim auferente eas

sole. Conexa et situs vinearum arbustorumque ratio est, quas 19
in horas debeant spectare. Vergilius ad occasus seri damnavit,
aliqui sic maluere quam in exortu. a pluribus meridiem pro-
bari adverto, nec arbitror perpetuum quicquam in hoc prae-
cipi posse. ad soli naturam, ad loci ingenium, ad caeli cuius-
que mores dirigenda sollertia est. In Africa meridiem vineas 20
spectare et viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa me-
ridianae subiacet plagae, quapropter ibi qui in occasum aut
septentriones conseret optume miscebit solum caelo. cum
Vergilius occasus inprobet, nec de septentrione reliqua dubi-
tatio videtur. atqui in cisalpina Italia magna ex parte vineis
ita positis conpertum est nullas esse fertiliores. Multum ra- 21
tionis optinent et venti. in Narbonensi provincia atque Li-
guria et parte Etruriae contra circium serere inperitia existi-
matur, eundemque oblicum accipere providentia. is namque
aestates ibi temperat, sed tanta plerumque violentia ut aufe-
rat tecta. 3. Quidam caelum terrae parere cogunt, ut quae 22
in siccis serantur orientem ac septentriones spectent, quae in
umidis meridiem. nec non ex ipsis vitibus causas mutuantur in
frigidis praecocis serendo, ut maturitas antecedat algorem,
quae poma vitesque rorem oderint, contra ortus, ut statim
auferat sol, quae ament, ad occasus vel etiam ad septentrio-
nes, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere rationem naturae se- 23
cuti in aquilonem obversas vitis et arbores poni suasere.
odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat.
4. Aquilonis situm ventorumque reliquorum diximus se- 2, 119
cundo volumine, dicemusque proxumo plura caelestia. 18, 321 sqq
interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam
in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia.
Similis et in maritimis causa. quibusdam locis adflatus maris 24
noxii, in plurumis iidem alunt. quibusdam satis e longinquo
adspicere maria iucundum, propius admoveri salis halitum inu-
tile. Similis et fluminum stagnorumque ratio. nebulis adurunt
aut aestuantia refrigerant. Opacitate atque etiam rigore gau-
dent quae diximus. quare experimentis optume creditur. 16, 75

(3.) A caelo proxumum est terrae dixisse rationem, haut 25
faciliore tractatu, quippe non eadem arboribus convenit et
frugibus plerumque, nec pulla qualem habet Campania ubique

optuma vitibus, aut quae tenuis exhalat nebulas, nec rubrica multis laudata. cretam in Albensium Pompeianorum agro et argillam cunctis ad vineas generibus anteponunt, quamquam praepinguis, quod excipitur in eo genere. invicem sabulum album in Ticiniensi multisque in locis nigrum itemque rubrum,
26 etiam pingui terrae permixtum, infecundum est. Argumenta quoque iudicantium saepe fallunt. non utique laetum solum est in quo procerae arbores niteant praeterquam illis arboribus. quid enim abiete procerius? at quae vixisse possit alia in loco eodem? nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent. nam quid laudatius Germaniae pabulis? et
27 statim subest harena tenuissimo caespitum corio. nec semper aquosa est terra cui proceritas herbarum, non, Hercules, magis quam pinguis adhaerens digitis, quod in argillis arguitur. scrobes quidem regesta in eos nulla conplet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit, ferroque omnis robiginem obducit. nec gravis aut levior iusto deprehenditur pondere. quod enim pondus terrae iustum intellegi potest?
28 neque fluminibus adgesta semper laudabilis, quando senescant sata quaedam aqua. sed neque illa quae laudatur diu praeterquam salici utilis sentitur. inter argumenta stipulae crassitudo est, tanta alioqui in Leborino Campaniae nobili campo, ut ligni vice utantur. sed idem solum ubicumque arduum opere, difficile cultu, bonis suis acrius paene quam vitiis
29 posset adfligit agricolam. et carbunculus, quae terra ita vocatur, emendari vite macra videtur. nam tofus satur ac friabilis expetitur quoque ab auctoribus. Vergilius et quae felicem ferat non inprobat vitibus. salsaeque terrae multa melius creduntur, tutiora a vitiis innascentium animalium. nec colles opere nudantur, si quis perite fodiat, nec campi omnes minus soles atque perflatus quam opus sit accipiunt, et quas-
4, 23 dam pruinis ac nebulis pasci diximus vitis. Omnium rerum sunt quaedam in alto secreta et suo cuique corde pervidenda.
30 Quid quod mutantur saepe iudicata quoque et diu conperta? In Thessalia circa Larisam emisso lacu frigidior facta ea regio est, oleaeque desierunt quae prius fuerant. item vitis aduri, quod non antea, Aenos sensit admoto Hebro, et circa Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum. at in

Syracusano agro advena cultor elapidato solo perdidit fruges
luto, donec regessit lapides. in Syria levem tenui sulco inpri-
munt vomerem, quia subest saxum exurens aestate semina.
Iam in quibusdam locis similis aestus inmodici et frigorum 31
effectus. est fertilis Thracia frugum rigore, aestibus Africa
et Aegyptus. in Chalcia Rhodiorum insula locus quidam est in
tantum fecundus ut suo tempore satum demetant hordeum
sublatumque protinus serant et cum aliis frugibus metant. gla-
reosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in
Baetica. Pucina vina in saxo cocuntur, Caecubae vites in
Pomptinis paludibus madent. tanta est argumentorum ac soli
varietas ac differentia. Caesar Vopiscus, cum causam apud 32
censores ageret, campos Rosiae dixit Italiae sumen esse, in
quibus perticas pridie relictas gramen operiret, sed non nisi
ad pabulum probantur. non tamen indocilis natura nos esse
voluit, et vitia confessa fecit etiam ubi bona certa non fecerat.
quamobrem primum crimina dicimus.

5. Terram amaram probaverint demonstrantes *sata* atrae 33
degenerisque herbae, frigidam autem retorride nata, item
uliginosam tristia, rubricam oculis argillamque, operi difficil-
limas quaeque rastros aut vomeres ingentibus glaebis one-
rent, quamquam non quod operi hoc et fructui adversum.
item e contrario cineraceam et sabulum album. nam sterilis
densa callo facile deprehenditur vel uno ictu cuspidis. Cato 34
breviter atque ex suo more vitia determinat: T e r r a m c a-
r i o s a m c a v e, n e v e p l a u s t r o n e v e p e c o r e i n p e l-
l a s. quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformi-
dari ut paene vestigiis quoque interdicat? redigamus ad ligni
cariem, et inveniemus illa quae in tantum abominatur vitia
aridae, fistulosae, scabrae, canentis, exesae, pumicosae. plus 35
dixit una significatione quam possit ulla copia sermonis enar-
rari. est enim intrepretatione vitiorum quaedam — non aetate,
quae nulla in ea intellegi potest, sed natura sua — anus terra,
et ideo infecunda ad omnia atque inbecilla. Idem agrum 36
optumum iudicat ad radicem montium planitie in meridiem
excurrente, qui est totius Italiae situs, terram vero teneram
quae vocetur pulla. erit igitur haec optuma et operi et sato.
intellegere modo libeat dictam mira significatione teneram,

37 et quidquid optari debet in eo vocabulo invenietur. illa temperatae ubertatis, illa mollis facilisque culturae, nec madida nec sitiens. illa post vomerem nitescens, qualem fons ingeniorum Homerus in armis a deo caelatam dixit addiditque miraculum nigrescentis, quamvis fieret ex auro. illa quam recentem exquirunt inprobae alites vomerem comitantes cor-
38 vique aratoris vestigia ipsa rodentes. Reddatur hoc in loco luxuriae quoque sententia Italica. in propositum certe Cicero, lux doctrinarum altera: Meliora, inquit, unguenta sunt quae terram quam quae crocum sapiunt. hoc enim maluit dixisse quam redolent. ita est profecto, illa
39 erit optuma quae unguenta sapiet. quod si admonendi sumus qualis sit terrae odor ille qui quaeritur, contingit saepe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus caelestes deiecere capita sua, et cum a siccitate continua inmaduit imbre. tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui conparari suavitas nulla possit. is esse conmota debebit, repertusque neminem fallet, ac de terra odor optume iudicabit. talis fere est in novalibus caesa vetere
40 silva quae consensu laudatur. Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intellegitur quotiens intermissa cultura quievit, quod in vineis non fit, eoque est diligentius eligenda, ne vera exsistat opinio eorum qui iam Italiae terram
41 existimavere lassam. Operis quidem facultas in aliis generibus constat et caelo, nec potest arari post imbris aliqua, ubertatis vitio lentescens, contra in Byzacio Africae illum centena quinquagena fruge fertilem campum nullis, cum siccum est, arabilem tauris, post imbris vili asello et a parte altera iniugi anu vomerem trahente vidimus scindi. terram enim terra emendari, ut aliqui praecipiunt, super tenuem pingui iniecta aut gracili bibulaque super umidam ac praepinguem, dementia operae est. quid potest sperare qui colit talem?
42 6. (4.) Alia est ratio quam Britanniae et Galliae invenere alendi eam ipsa, genusque quod vocant margam. spissior ubertas in ea intellegitur et quidam terrae adipes ac velut glandia in corporibus, ibi densante se pinguitudinis nucleo.
7. Non omisere et hoc Graeci — quid enim intemptatum illis? — leucargillon vocant candidam argillam qua in Megarico

agro utuntur, sed tantum in umida frigidaque terra. Illam 43
Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit.
duo genera fuerant. plura nuper exerceri coepta proficien-
tibus ingeniis. est enim alba, rufa, columbina, argillacea,
tofacea, harenacea. natura duplex, aspera aut pinguis. ex-
perimenta utriusque in manu, ususque geminus, ut fruges
tantum alant aut eaedem et pabulum. Fruges alit tofacea 44
alba quae, si sit inter fontis reperta, est ad infinitum fertilis,
verum aspera tractatu, si nimia iniecta est, exurit solum.
proxuma est rufa, quae vocatur acaunumarga, intermixto
lapide terrae minutae, harenosae. lapis contunditur in ipso
campo, primisque annis stipula difficulter caeditur propter
lapides. inpendio tamen minumo levitate dimidio minoris
quam ceterae invehitur. inspergitur rara. sale eam misceri
putant. utrumque hoc genus semel iniectum in L annos valet
et frugum et pabuli ubertate.

8. Quae pingues esse sentiuntur, ex his praecipua alba. 45
plura eius genera: mordacissimum quod supra diximus. al- 43
terum genus albae creta argentaria est. petitur ex alto, in
centenos pedes actis plerumque puteis. ore angustatur intus
ut in metallis spatiante vena. hac maxume Britannia utitur.
durat annis LXXX. neque est exemplum ullius qui bis in
vita hanc eidem iniecerit. tertium genus candidae gliso- 46
margam vocant. est autem creta fullonia mixta pingui terra,
pabuli quam frugum fertilior, ita ut messe sublata ante semen-
tem alteram laetissimum secetur. dum in fruge est, nullum
aliud gramen emittit. durat XXX annis. densior iusto Signini
modo strangulat solum. Columbinam Galliae suo nomine
eglecopalam appellant. glaebis excitatur lapidum modo,
sole et gelatione ita solvitur ut tenuissimas bratteas faciat.
haec ex aequo fertilis. Harenacea utuntur, si alia non sit, in 47
uliginosis vero et si alia sit. Ubios gentium solos novimus
qui fertilissimum agrum colentes quacumque terra infra pedes
tris effossa et pedali crassitudine iniecta laetificent. sed ea
non diutius annis X prodest. Hedui et Pictones calce uber-
rimos fecere agros, quae sane et oleis vitibusque utilissima
reperitur. Omnis autem marga arato inicienda est ut medi- 48
camentum rapiatur, et fimi desiderat aliquantulum quaeque

primo, plus aspera et quae in herbas non effunditur, alioquin
novitate quaecumque fuerit solum laedet, ne sic quidem
primo anno fertilis. interest et quali solo quaeratur. sicca
enim umido melior, arido pinguis. temperato alterutra, creta
vel columbina, convenit.

49 9. (5.) Transpadanis cineris usus adeo placet ut ante-
ponant fimo iumentorum quod, quia levissimum est, ob id
exarant. utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo,
nec in arbustis cinere, nec quasdam ad fruges, ut dicemus.
Sunt qui pulvere quoque uvas ali iudicent pubescentisque
pulverent et vitium arborumque radicibus adspergant. quod
certum est Narbonensi provinciae, et vindemias certius sic
coqui, plusque pulvis ibi quam sol confert.

50 (6.) Fimi plures differentiae, ipsa res antiqua. iam apud
Homerum regius senex agrum ita laetificans suis manibus re-
peritur. Augeas rex in Graecia excogitasse traditur, divol-
gasse vero Hercules in Italia, quae regi suo Stercuto Fauni
filio ob hoc inventum inmortalitatem tribuit. M. Varro prin-
cipatum dat turdorum fimo ex aviariis, quod etiam pabulo
boum suumque magnificat, neque alio cibo celerius pingue-
scere adseverat. de nostris moribus bene sperare est, si
tanta apud maiores fuere aviaria, ut ex his agri stercoraren-
51 tur. Proxumum Columella columbariis, mox gallinariis facit
natantium alitum damnato. ceteri auctores consensu humanas
dapis ad hoc inprimis advocant. alii ex his praeferunt potus
hominum in coriariorum officinis pilo madefacto, alii per sese
aqua iterum largiusque etiam quam cum bibitur admixta.
quippe plus iam ibi mali domandum est, cum ad virus illud
vini homo accesserit. haec sunt certamina quibus invicem
52 ad tellurem quoque alendam utuntur homines. Proxume
spurcitias suum laudant, Columella solus damnat. alii cuius-
cumque quadripedis ex cytiso, aliqui columbaria praeferunt.
proxumum deinde caprarum est, ab hoc ovium, dein boum,
53 novissimum iumentorum. Hae fuere apud priscos differentiae,
simulque praecepta — *plura* non invenio — rettuli utendi,
quando et hic vetustas utilior. visumque iam est apud quosdam
provincialium in tantum abundante geniali copia pecudum
farinae vice cribris superinici faetore adspectuque temporis

viribus in quandam etiam gratiam mutato. nuper repertum
oleas gaudere maxume ciuere e calcariis fornacibus. Varro 54
praeceptis adicit equino quod sit levissimum segetes alendi,
prata vero graviore et quod ex hordeo fiat multasque gignat
herbas. quidam etiam bubulo iumentorum praeferunt ovil-
lumque caprino, omnibus vero asininum, quoniam lentissime
mandant. e contrario usus adversus utrumque pronuntiat.
inter omnis autem constat nihil esse utilius lupini segete
priusquam siliquetur aratro vel bidentibus versa manipulisve
desectae circa radices arborum ac vitium obrutis. et ubi
non sit pecus, culmo ipso vel etiam felice stercorare arbi-
trantur. Cato: Stercus unde facias, stramenta, lu- 55
pinum, paleas, fabalia ac frondis iligneam quer-
neam. Ex segete evellito ebulum, cicutam et
circum salicta herbam altam ulvamque. eam sub-
sternito ovibus, bubusque frondem putidam. Vi-
nea si macra erit, sarmenta sua comburito et
ibidem inarato. idemque: Ubi saturus eris fru-
mentum, ovis ibi delectato.

(7.) Nec non et satis quibusdam ipsis pasci terram 56
dicit. segetem stercorant fruges, lupinum, faba, vicia,
sicut e contrario cicer, quia vellitur et quia salsum est, hor-
deum, fenum Graecum, ervom. haec omnia segetem exurunt
et omnia quae velluntur. nucleos in segetem ne indideris.
Vergilius et lino segetem exuri et avena et papavere arbi-
tratur.

(8.) Fimeta sub diu concavo loco et qui umorem colli- 57
gat, stramento intecta, ne in sole arescant, palo e robore
depacto fieri iubent. ita fore ne innascantur his serpentes.
Fimum inicere terrae plurumum refert favonio flante ac luna
sitiente. id plerique prave intellegunt a favoni ortu facien-
dum ac Februario mense tantum, cum id pleraque sata aliis
postulent mensibus. quocumque tempore facere libeat, cu-
randum ut ab occasu aequinoctiali flante vento fiat lunaque
decrescente ac sicca. mirum in modum augetur ubertas effe-
ctusque eius observatione tali.

10. (9.) Et abunde praedicta ratione caeli ac terrae nunc 58
de his arboribus dicimus quae cura hominum atque arte pro-

veniunt. nec pauciora prope sunt genera. tam benigne na-
turae gratiam retulimus. aut enim semine proveniunt aut
plantis radicis aut propagine aut avolsione aut surculo aut
insito in consecto arboris trunco. nam folia palmarum apud
Babylonios seri atque ita arborem provenire Trogum credi**
disse demiror. quaedam autem pluribus generibus seruntur,
quaedam omnibus.
59 (10.) Ac pleraque ex his natura ipsa docuit et in primis
semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret.
sed quaedam non aliter proveniunt, ut castaneae, iuglandes,
caeduis dumtaxat exceptis, e semine autem quamquam dis-
simili ea quoque quae et aliis modis seruntur, ut vites et
mala atque pira. namque his pro semine nucleus, non ut
supra dictis fructus ipse. et mespila semine nasci possunt.
omnia haec tarda proventu ac degenerantia et insito resti-
tuenda, interdum etiam castaneae.
60 (11.) Quibusdam natura contra omnino non degenerandi
quoquo modo seruntur, ut cupressis, palmis, lauris. namque
15, 127 sqq. et laurus pluribus modis seritur. genera eius diximus. ex
his augusta et bacalis et tinus simili modo seruntur. bacae
mense Ianuario aquilonis adflatu siccatae leguntur expandun-
turque rarae, ne calefiant acervo. postea quidam fimo ad
61 satum praeparatas urina madefaciunt. alii in qualo pedibus
in profluente deculcant, donec auferatur cutis. alioqui uligine
infestat nec patitur nasci. in sulco repastinato palmi altitu-
dine vicenae fere acervatim mense Martio, eaedem et propa-
62 gine seruntur, triumphalis talea tantum. Myrti genera omnia
in Campania bacis seruntur, Romae propagine. Tarentinam
Democritus et alio modo seri docet, grandissimis bacarum
tunsis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita restem cir-
cumlini atque ita seri. parietem fore ** densitatis, ex quo vir-
gulae differantur. Sic et spinas saepis causa serunt tomice
moris spinarum circumlita. pilas autem laurus et myrti inopia
63 a trimatu tempestivom est transferre. Inter ea quae semine
seruntur Mago in nucibus operosus est. amygdalam in argilla
molli meridiem spectante seri iubet. gaudere et dura calida-
que terra, in pingui aut umida mori aut sterilescere. seren-
das quam maxume falcatas et e novella fimoque diluto ma-

ceratas per triduum aut pridie quam serantur aqua mulsa.
mucrone defigi, aciem lateris in aquilonem spectare. ternas
simul serendas triangula ratione palmo inter se distantis.
denis diebus adaquari donec grandescant. Iuglandes nuces 64
porrectae seruntur commissuris iacentibus, pineae nucleis
septenis fere in ollas perforatas additis aut ut laurus quae
bacis seritur. citrea grano et propagine, sorba semine et a
radice planta et avolsione proveniunt. sed illa in calidis,
sorba in frigidis et umidis.

(12.) Natura et plantaria demonstravit multarum radici- 65
bus pullulante subole densa et pariente matre quas necet.
eius quippe umbra turba indigesta premitur, ut in lauris, puni-
cis, platanis, cerasis, prunis. paucorum in hoc genere rami
parcunt suboli, ut ulmorum palmarumque. nullis vero tales
pulluli proveniunt nisi quarum radices amore solis atque im-
bris in summa tellure spatiantur. Omnia ea non statim moris 66
est in sua locari sed prius nutrici dari atque in seminariis
adulescere iterumque migrare, qui transitus mirum in modum
mitigat etiam silvestris, sive arborum quoque ut hominum na-
tura novitatis ac peregrinationis avida est, sive discedentes
virus relincunt mansuescuntque tractatu ceu ferae, dum ra-
dici avellitur planta.

(13.) Et aliud genus simile natura monstravit avolsique 67
arboribus stolones vixere, quo in genere et cum perna sua
avelluntur partemque aliquam e matris quoque corpore aufe-
runt secum fimbriato corpore. hoc modo plantantur punicae,
coryli, mali, sorbi, mespilae, fraxini, fici in primisque vites.
cotoneum ita satum degenerat. Ex eodem inventum est sur- 68
culos abscisos serere. hoc primo saepis causa factum, sa-
bucis, cotoneo et rubis depactis, mox et culturae, ut populis,
alnis, salici, quae vel inverso surculo seritur. iam hae ibi
disponuntur ubi libeat esse eas, quamobrem seminari curam
ante convenit dici quam transeatur ad alia genera.

(14.) Namque ad id praecipuum eligi solum refert, quon- 69
iam nutricem indulgentiorem esse quam matrem saepe con-
venit. sit ergo siccum sucosumque, bipalio subactum, advenis
hospitale et quam simillimum terrae in quam transferendae
sint, ante omnia elapidatum munitumque ad incursum etiam

gallinacei generis, quam minume rimosum, ne penetrans sol
70 exurat fibras. intervallo sesquipedum seri, nam si inter se
contingant, praeter alia vitia etiam verminosa fiunt. ideo sa-
riri convenit saepius herbasque evelli, praeterea semina ipsa
71 fruticantia supputare ac falcem pati consuescere. Cato et
furcis cratis inponi iubet altitudine hominis, ad solem re-
cipiendum atque integi culmo ad frigora arcenda. sic piro-
rum malorumque semina nutriri, sic pineas nuces, sic cupres-
sos semine satas et ipsas. minumis id granis constat, ut vix
72 perspici quaedam possint. Non omittendum naturae mira-
culum e tam parvo gigni arbores tanto maiore tritici et hordei
grano, ne quis fabam reputet. quid simile originis suae ha-
bent malorum pirorumque semina? his principiis respuentem
securis materiam nasci, indomita ponderibus inmensis prela,
arbores velis, turribus murisque inpellendis arietes? haec
est naturae vis, haec potentia. super omnia erit e lacrima na-
73 19,162 21,24 sci aliquid, ut suo loco dicemus. Ergo e cupresso femina
(16,211) — mas enim, ut diximus, non gignit — pilulae collectae
60 quibus docui mensibus siccantur sole, ruptaeque emittunt
semen formicis mire expetitum, ampliato etiam miraculo tan-
tuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum. seritur
Aprili mense, area aequata cylindris aut volgiolis densum,
74 terraque cribris superincernitur pollicis crassitudine. Contra
inmane pondus attollere se non valet torqueturque sub terra.
ob hoc et pavitur vestigiis. leviter rigatur a solis occasu in
trinis diebus, ut aequaliter bibat, donec erumpant. differuntur
post annum dodrantali filo, custodita temperie ut viridi caelo
serantur ac sine aura. mirumque dictu, periculum eo tantum
die est, si roravit quantulumcumque imbrem, aut si adflavit.
de reliquo tutae sunt perpetua securitate aquasque postea
75 odere. Et zizipha grano seruntur Aprili mense. tubures me-
lius inseruntur in pruno silvestri et malo cotoneo et in cala-
brice. ea est spina silvestris. quaecumque optume et myxas
recipit, utiliter et sorbos. 11. Plantas ex seminario transferre
in aliud priusquam suo loco ponantur operose praecipi arbi-
tror, licet translatione folia latiora fieri spondeant.

76 (15.) Ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara col-
ligenda est circa Martias kalendas, cum flavescere incipit. dein

biduo in umbra siccata serenda, densa in refracto, terra super minutatim cribrata, crassitudine quae in cupressis. pluviae si non adiuvent, rigandum. deferendae ex arearum venis post annum in ulmaria intervallo pedali in quamque partem. Ma- 77
ritas ulmos autumno serere utilius. quia carent semine, non nisi e plantis seruntur. in arbustum quinquennes sub urbe transferunt aut, ut quibusdam placet, quae vicenum pedum esse coeperunt. sulco qui novenarius dicitur altitudine pedum trium, pari latitudine et eo amplius, circa positas, pedes terni undique e solido adaggerantur. arulas id vocant in Campania. Intervalla ex loci natura sumuntur. rariores serendas in campestribus convenit. Populos et fraxinos, quia 78
festinantius germinant, disponi quoque maturius convenit, hoc est ab idibus Februariis, plantis et ipsas nascentis. In disponendis arboribus arbustisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio volgata et necessaria, non perflatu modo utilis verum et adspectu grata, quoquo modo intueare in ordinem se porrigente versu. Populos eadem ratio semine quae ulmos serendi, transferendi quoque e seminariis eadem et silvis.

(16.) Ante omnia igitur in similem transferri terram aut 79
meliorem oportet, nec ex tepidis aut praecocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos. praefodere scrobis ante, si fieri posset, tanto prius donec pingui caespite obducantur. Mago ante annum iubet, ut solem pluviasque 80
conbibant, aut, si id condicio largita non sit, ignis in mediis fieri ante menses duos, nec nisi post imbris in his seri. altitudinem eorum in argilloso aut duro solo trium cubitorum esse in quamque partem, in pronis palmo amplius, et ubique caminata fossura ore conpressiores sint, nigra vero terra duo cubita et palmum quadratis angulis eadem mensura. Graeci auctores consentiunt non altiores quino semipede esse debere — nec latiores duobus pedibus, nusquam vero sesquipede minus altos —, quoniam in umido solo ad vicina aquae perveniat. Cato, si locus aquosus sit, latos pedes ternos in 81
faucibus imosque palmum et pedem, altitudine quattuor pedum, eos lapide consterni aut, si non sit, perticis salignis viridibus, si neque hae sint, sarmentis, ita ut in altitudinem semipes detrahatur. nobis adiciendum videtur ex praedicta arborum

natura ut altius demittantur ea quae summa tellure gaudent,
tamquam fraxinus, olea. haec et similia quaternos pedes
oportet demitti. ceteris sat altitudinis pedes terni effe-
cerint. ** Excide radicem, inquit, istam, Papirius
Cursor imperator, ad terrorem Praenestinorum praetoris
destringi securi iussa. et est innoxium abradi partis quae se
82 nudaverint. Testas *aliqui*, aliqui lapides rotundos subici ma-
lunt qui et contineant umorem et transmittant, non item pla-
nos facere et a terreno arcere radicem existimantes. glarea
83 substrata inter utramque sententiam fuerit. Arborem nec
minorem bima nec maiorem trima transferre quidam prae-
cipiunt, alii cum annum conpleat, Cato crassiorem quinque
digitis. Non omisisset idem, si attineret, meridianam caeli
partem signare in cortice, ut translatae iisdem et adsuetis
statuerentur horis, ne aquiloniae meridianis oppositae solibus
84 finderentur, et algerent meridianae aquilonibus. quod e di-
verso adfectant etiam quidam in vite ficoque, permutantes in
contrarium. densiores enim folio ita fieri magisque protegere
fructum et minus amittere, ficumque sic etiam scansilem
fieri. plerique id demum cavent ut plaga deputati cacuminis
meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. id
quidem in horam diei quintam vel octavam spectare malue-
85 rim. Aeque latet non neglegendum ne radices mora inare-
scant neve a septentrionibus aut ab ea parte caeli usque ad
exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe
non adversae his ventis radices praebeantur, propter quod
emoriuntur ignaris causae agricolis. Cato omnis ventos et
86 imbrem quoque in tota translatione damnat. Et ad haec prod-
erit quam plurumum terrae in qua vixerint radicibus cohae-
rere ac totas caespite circumligari, cum ob id Cato in corbibus
transferri iubeat, procul dubio utilissime. idem summam ter-
ram contentus est subdi. Quidam punicis malis substrato
lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. radices infle-
xas poni melius. arborem ipsam ita locari ut media sit totius
87 scrobis necessarium. Ficus si in scilla — bulborum hoc
genus est — seratur, ocissime ferre traditur pomum neque
vermiculationi obnoxium, quo vitio carent reliqua poma si-
militer sata. radicum eius magnam adhibendam curam, ut

exemptas adpareat, non evolsas, quis dubitet? qua ra-
tione et reliqua confessa omittimus, sicuti terram circa radi-
ces festucato spissandam, quod Cato primum in ea re esse
censet, plagam quoque a trunco oblini fimo et foliis praeli-
gari praecipiens.

12. (17.) Huius loci pars est ad intervalla pertinens: 88
quidam punicas et myrtos et lauros densiores seri iusserunt,
in pedibus tamen novenis, malos amplius paulo, vel magis
etiam piros magisque amygdalas et ficos, quod optume
diiudicabit ramorum amplitudinis ratio locorumque et um-
brae cuiusque arboris, quoniam has quoque observari opor-
tet. breves sunt quamvis magnarum arborum quae in orbem
ramos circinent, ut in malis pirisque. eaedem enormes cera-
sis, lauris.

(18.) Iam quaedam umbrarum proprietas: iuglandium 89
gravis et noxia, etiam capiti humano omnibusque iuxta satis.
necat gramina et pinus, sed ventis utraque resistit, quoniam
et protecta vinearum ratione egent. stillicidia pinus, quer-
cus, ilicis ponderosissima, nullum cupressi, umbra minuma et
in se convoluta. ficorum levis, quamvis sparsa, ideoque inter
vineas seri non vetantur. ulmorum lenis, etiam nutriens, 90
quacumque opacat. Attico haec quoque videtur e gravissi-
mis, nec dubito, si emittantur in ramos. constrictae quidem
illius noxiam esse non arbitror. iucunda et platani, quam-
quam crassa. licet gramini credere, non soli, haut alia
laetius operiente toros. populo nulla ludentibus foliis, pin-
guis alno, sed pascens sata. vitis sibi sufficit, mobili folio 91
iactatuque crebro solem umbra temperans, eodem gravi pro-
tegens in imbre. omnium fere levis umbra quorum pedi-
culi longi. non fastidienda haec quoque scientia, atque non
in ultimis ponenda, quando satis quibusque umbra aut nutrix
aut noverca est. iuglandium quidem pinorumque et picearum
et abietis quaecumque attigere non dubie venenum est.

(19.) Stillicidi brevis definitio est. omnium quae proiectu 92
frondis ita defenduntur ut per ipsas non defluant imbres, stilla
saeva est. ergo plurumum intererit hac in inquisitione, terra
in qua seremus in quantum arbores quasque alat. iam per se
colles minora quaerunt intervalla. ventosis locis crebriores

93 seri conducit. olea tamen maxumo intervallo, de qua Catonis
Italica sententia est in XXV pedibus minumum, plurumum
XXX seri. sed hoc variatur locorum natura. non alia maior
in Baetica arbor. in Africa vero — fides penes auctores erit
— miliarias vocari multas narrant a pondere olei quod ferant
annuo proventu. ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit
undique aut in macro solo ac duro atque ventoso, cum minu-
94 mum, XLV. Baetica quidem uberrimas messis inter oleas
metit. illam inscientiam pudendam esse conveniet adultas in-
terlucare iusto plus et in senectam praecipitare aut, ut ple-
rumque ipsis qui posuere coarguentibus inperitiam suam,
totas excidere. nihil est foedius agricolis quam gestae rei
poenitentia, multo iam ut praestet laxitate delinquere.

95 13. (20.) Quaedam autem natura tarde crescunt, et in
primis semine tantum nascentia et longo aevo durantia. at
quae cito occidunt velocia sunt, ut ficus, punica, prunus, ma-
lus, pirus, myrtus, salix, et tamen antecedunt divitiis. in tri-
matu enim ferre incipiunt ostendentes et ante. ex his lentis-
sima pirus. ocissima omnium cypirus et pseudocypirus frutex.
protinus enim floret semenque perfert. omnia vero celerius
adulescunt stolonibus ablatis unamque in stirpem redactis
alimentis.

96 (21.) Eadem natura et propagines docuit. rubi namque
curvati gracilitate et simul proceritate nimia defigunt rursus
in terram capita iterumque nascuntur ex sese repleturi
omnia, ni resistat cultura, prorsus ut possint videri homines
terrae causa geniti. ita pessuma atque exsecranda res propa-
ginem tamen docuit ac viveradicem. eadem autem natura et
hederis. Cato propagari praeter vitem tradit ficum, oleam,
punicam, malorum genera omnia, laurus, pruna, myrtum,
97 nuces abellanas et Praenestinas, platanum. Propaginum duo
genera: ramo ab arbore depresso in scrobem quattuor pedum
quoquo et post biennium amputato flexu plantaque translata
post trimatum, quas si longius ferre libeat, in qualis statim
aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in
98 his transferantur. alterum genus luxuriosum, in ipsa arbore
radices sollicitando traiectis per vasa fictilia vel qualos ramis
terraque circumfartis, atque hoc blandimento inpetratis radi-

cibus inter poma ipsa et cacumina — in summa etenim cacumina hoc modo petuntur — audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi, eodem quo supra bienni spatio abscisa propagine et cum quasillis sata. Sabina herba propagine seritur et avolsione. tradunt faece vini aut e parietibus latere tunso mire ali. iisdem modis rosmarinum seritur et ramo, quoniam neutri semen, rhododendrum propagine et semine.

14. (22.) Semine quoque inserere natura docuit raptim 99
avium fame devorato solidoque et alvi tepore madido cum fecundo fimi medicamine abiecto in mollibus arborum lecticis et ventis saepe translato in aliquas corticum rimas, unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauru, laurum in ceraso et bacas simul discolores. tradunt et monedulam condentem semina in thesauros cavernarum eiusdem rei praebere causas.

(23.) Hinc nata inoculatio sutoriae simili fistula aperiendi 100
in arbore oculum cortice exciso semenque includendi eadem fistula sublatum ex alia. in ficis autem et malis haec fuit inoculatio antiqua. Vergiliana quaerit sinum in nodo gemmae expulsi corticis gemmamque ex alia arbore includit. et hactenus natura ipsa docuit. (24.) insitionem autem casus, magister alius et paene numerosior, ad hunc modum: agri- 101
cola sedulus casam saepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex hedera. at illae vivaci morsu adprehensae suam ex aliena fecere vitam adparuitque truncum esse pro terra. aufertur ergo serra aequaliter superficies, levigatur falce truncus. ratio postea duplex, et 102
prima inter corticem lignumque inserendi. timebant prisci truncum findere, mox inforare ausi medio ipsique in eo medullae calamum inprimebant, unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla. subtilior postea ratio vel senos adici, mortalitati eorum et numero succurrere persuasa, per media trunco leniter fisso cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus descendat in rimam calamus.

Multa in hoc servanda: primum omnium, quae patiatur 103
coitum talem arbor et cuius arboris varie quoque et non iisdem in partibus subest omnibus sucus. vitibus ficisque media sicciora et e summa parte conceptus. ideo illinc sur-

culi petuntur. oleis circa media sucus, inde et surculi. cacu-
104 mina sitiunt. facillime coalescunt quibus eadem corticis na-
tura quaequē pariter florentia eiusdem horae cognationem
sucorumque societatem habent. lenta res est, quotiens umi-
dis repugnant sicca, mollibus corticum duri. reliqua obser-
vatio ne fissura in nodo fiat — repudiat quippe advenam inho-
spitalis duritia, — ut in parte nitidissima, ne longior mul-
105 to tribus digitis, ne obliqua, ne translucens. Vergilius e
cacumine inseri vetat, certumque est ab umeris arborum
orientem aestivom spectantibus surculos petendos, et e fera-
cibus et e germine novello, nisi vetustati arboris inserantur.
ii enim robustiores esse debent. praeterea ut praegnates, hoc
est gemmatione turgentes et qui parere illo speraverint anno,
106 bimi utique nec tenuiores digito minumo. inseruntur autem
et inversi, cum id agitur ut minor altitudo in latitudinem se
fundat. ante omnia gemmantis nitere conveniet, nihil usquam
ulcerosum esse aut retorridum. spei favet medulla calami
commissurae, si in matre ligni corticisque iungatur. id enim
satius quam foris cortici aequari. calami exacutio medullam
ne nudet. tamen tenui fistula detegat, ut fastigatio levi descen-
dat cuneo tribus non ampliore digitis, quod facillime contin-
107 git tinctum aqua radentibus. ne exacuatur in vento, ne cortex
a ligno decedat alterutri. calamus ad corticem usque suum
deprimatur. ne luxetur, dum deprimitur, neve cortex repli-
cetur in rugas. ideo lacrimantis calamos inseri non oportet
non, Hercules, magis quam aridos, quia illo modo labat umore
nimio cortex, hoc vitali defectu non umescit neque concor-
108 porat. id etiam religionis servant, ut luna crescente, ut cala-
mus utraque deprimatur manu. et alioquin hoc in opere duae
simul manus minus nituntur, necessario temperamento. vali-
dius demissi tardius ferunt, fortius durant, contraria ex diverso.
ne hiscat nimium rima laxeque capiat, aut ne parum et expri-
mat aut conpressum necet. hoc maxume cavendum in prae-
109 valide accipientis trunco. in media fissura relinquant. quidam
vestigio fissurae falce in truncis facto salice praeligant mar-
ginem ipsum, postea cuneo findunt continente vinculo liber-
tatem dehiscendi. quaedam in plantario insita eodem die
transferuntur. si crassior truncus inseratur, inter corticem

et lignum inseri melius, cuneo optume osseo cortice rumpatur
laxato. Cerasi libro dempto finduntur. hae solae et post 110
brumam inseruntur. dempto libro habent veluti lanuginem,
quae si conprehendit insitum putrefacit. incolume cuneo
adactum utilissime adstringitur. inserere aptissimum quam
proxume terrae, si patiatur nodorum truncique ratio. emi-
nere calami sex digitorum longitudine non amplius debent.
Cato argillae vel cretae harenam fimumque bubulum admi- 111
scet atque ita usque ad lentorem subigi iubet idque interponi
et circumlini. ex iis quae commentatus est facile adparet
illa aetate inter lignum et corticem nec alio modo inserere
solitos aut ultra latitudinem duum digitorum calamos demit-
tere. inseri autem praecipit pira ac mala per ver et post
solstitium diebus L et post vindemiam. oleas autem et ficos 112
per ver tantum, luna sitiente, hoc est sicca, praeterea post
meridiem ac sine vento austro. mirum quod non contentus
insitum munisse, ut dictum est, et caespite ab imbre frigori- 111
busque protexisse ac mollibus bifidorum viminum fasciis,
lingua bubula — herbae id genus est — insuper optegi
iubet eamque inligari opertam stramentis. nunc abunde arbi-
trantur paleato luto fasciare libro duos digitos insito ex-
stante. Verno inserentis tempus urguet, incitantibus se 113
gemmis praeterquam in olea, cuius diutissime oculi partu-
riunt, minumumque suci habet sub cortice, qui nimius insitis
nocet. punica vero et ficum quaeque alia sicca sunt recra-
stinare minume utile. pirum vel florentem inserere licet et 114
in Maium quoque mensem protendere insitiones. Quod si
longius adferantur pomorum calami, rapo infixos optume cu-
stodire sucum arbitrantur, servari inter duos imbrices iuxta
rivos vel piscinas utrimque terra obstructos. 15. vitium vero
in scrobibus siccis stramento opertos ac deinde terra obru-
tos, ut cacumine exstent.

(25.) Cato vitem tribus modis inserit: praesectam findi 115
iubet per medullam, in eam surculos exacutos, ut dictum est, 106
addi, medullas iungi. altero, si inter sese vites contingant,
utriusque in oblicum latere contrario adraso iunctis medullis
conligari. tertium genus est terebrare vitem in oblicum ad
medullam calamosque addere longos pedes binos atque ita

ligatum insitum intritaque inlitum operire terra calamis sub-
116 rectis. nostra aetas correxit ut Gallica uteretur terebra
quae excavat nec urit, quoniam adustio omnis hebetat, atque
ut gemmascere incipiens legatur calamus, nec plus quam
binis ab insito emineret oculis, ulmi vimine adligato bina
circumdaretur ** acie a duabus partibus, ut inde potius de-
stillaret mucor qui maxume vitis infestat. deinde cum eva-
luissent flagella pedes binos, vinculum insiti incideretur,
117 ubertati crassitudine permissa. Vitibus inserendis tempus
dedere ab aequinoctio autumno ad germinationis initia. Sati-
vae plantae silvestrium radicibus inseruntur natura sicciori-
bus. si sativae silvestribus inserantur, degenerant in ferita-
tem. Reliqua caelo constant. aptissima insitis siccitas.
huius enim remedium adpositis fictilibus vasis modicus umor
per cinerem destillans. inoculatio rores amat lenis.
118 16. (26.) Emplastratio et ipsa inoculatione nata videri
potest, crasso autem maxume cortici convenit, sicut est ficis.
ergo amputatis omnibus ramis, ne sucum avocent, nitidissima
in parte quaque praecipua cernatur hilaritas, exempta scu-
tula, ita ne descendat ultra corticem ferrum, inprimitur ex
alia cortex par cum sui germinis mamma, sic conpage den-
sata ut cicatrici locus non sit et statim fiat unitas, nec umorem
nec adflatum recipiens, nihilominus tamen et luto munire et
119 vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt
qui novis moribus favent, sed et iam apud veteres Graecos
invenitur et apud Catonem, qui oleam ficumque sic inseri
iussit mensura etiam praefinita secundum reliquam diligen-
tiam suam, cortices scalpro excidi quattuor digitorum longi-
tudine et trium latitudine atque ita coagmentari et illa sua
intrita oblini, eadem ratione et in malo. Quidam huic generi
miscuere fissuram in vitibus, exempta cortici tessella, sur-
120 culo a latere plano adigendo. Tot modis insitam arborem
vidimus iuxta Tiburtes Thulias omni genere pomorum onu-
stam, alio ramo nucibus, alio bacis, aliunde vite, piris, ficis,
punicis malorumque generibus. sed huic brevis fuit vita.
nec tamen omnia experimentis adsequi naturam possumus.
quaedam enim nasci nisi sponte nullo modo queunt, eaque
121 inmitibus tantum et desertis locis proveniunt. capacissima

insitorum omnium ducitur platanus, postea robur, verum utraque sapores corrumpit. quaedam omni genere inseruntur, ut ficus, ut punicae. vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis aut caducus rimosusque cortex, neque inoculationem siccae aut umoris exigui. fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio, sed utraque infirmissima. et quae cortice nituntur tantum vel levi aura ocissime deplantantur. inserere firmissimum et fecundius quam serere.

17. Non est omittenda raritas unius exempli. Corellius 122
eques Romanus Ateste genitus insevit castaneam suometipsam surculo in Neapolitano agro. sic facta est castanea quae ab eo nomen accepit inter laudatas. postea Etereius eiusdem libertus Corellianam iterum insevit. haec est inter eas differentia: illa copiosior, haec Etereiana melior.

(27.) Reliqua genera casus ingenio suo excogitavit ac 123
defractos serere ramos docuit, cum pali defixi radices cepissent. multa sic seruntur inprimisque ficus omnibus aliis modis nascens praeterquam talea, optume quidem, si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite eoque ipso harena cooperto. ramo seruntur et punica, palis laxato prius meatu, item myrtus, omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus bracchiali, cortice diligenter servato, trunco exacuto.

(28.) Myrtus et taleis seritur, morus talea tantum, 124
quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet. quapropter de talearum satu nunc dicendum est. Servandum in eo ante omnia ut taleae ex feracibus fiant arboribus, ne curvae, neve scabrae aut bifurcae, neve tenuiores quam ut manum impleant, ne minores pedalibus, ut inlibato cortice atque ut sectura inferior ponatur semper et quod erit ab radice, adcumuleturque germinatio terra, donec robur planta capiat.

18. (29.) Quae custodienda in olearum cura Cato iudi- 125
caverit ipsius verbis optume praecipiemus: Taleas oleagineas quas in scrobe saturus eris tripedaneas facito, diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris pedalis facito. eas sic inserito: locus

bipalio subactus sit beneque gluttus. cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parum descendat, malleo aut mateola adigito, caveto-
126 que ne librum scindas, cum adiges. palo prius locum ne feceris quo taleam demittas, ita melius vivet. taleae ubi trimae sunt, tum denique curae sint, ubi liber se vertet. si in scrobibus aut in sulcis seras, ternas taleas ponito easque divaricato. supra terram ne plus quattuor digitos traversos emineant, vel oculo serito... Diligenter eximere oleam oportet et radices quam plurumas cum terra ferre, ubi radices bene operueris, calcare bene, ne quid noceat. si quis quaerat, quod tempus oleae serendae sit, agro sicco per
127 sementem, agro laeto per ver. (30.) [1] Olivetum diebus XV ante aequinoctium vernum incipito putare. ex eo die dies XL recte putabis. id hoc modo putato: qua locus recte ferax erit, quae arida erunt et si quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito artatoque bene enodatoque stirpisque levis facito... Circum oleas autumnitate ablaqueato et stercus addito. qui olivetum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. *si male arabit*, radices susum abibunt, crassiores fient et eo in radices vires
128 oleae abibunt. [2] Quae genera olearum et in quo
20 15, sqq. genere terrae iuberet seri, quoque spectare oliveta, diximus in ratione olei. Mago in colle et siccis et argilla inter autumnum et brumam seri iussit, in crasso aut umido aut subriguo solo a messe ad brumam. quod praecepisse eum Africae intellegitur. Italia quidem nunc vere maxume serit. sed si et autumno libeat, post aequinoctium XL diebus ad vergiliarum occasum quattuor soli dies sunt quibus seri no-
129 ceat. Africae peculiare quod in oleastro inserit quadam aeternitate, cum senescant, proxuma adoptioni virga emissa atque ita alia arbore ex eadem iuvenescente iterumque et quotiens opus sit, ut aevis eadem oliveta constent. inseritur

autem oleaster calamo et inoculatione. [3] Olea ubi quer- 130
cus effossa sit male ponitur, quoniam vermes qui raucae
vocantur in radice quercus nascuntur et transeunt. Non in-
humare taleas aut siccare prius quam serantur utilius conper-
tum. Vetus olivetum ab aequinoctio verno intra vergiliarum
exortum interradi alternis annis melius inventum, item mu-
scum circumdare radici, circumfodi autem omnibus annis a
solstitio duum cubitorum scrobe pedali altitudine, stercorari
tertio anno. [4] Mago idem amygdalas ab occasu arcturi 131
ad brumam seri iubet, pira non eodem tempore omnia, quon-
iam non aeque floreant, eadem oblonga aut rotunda ab occasu
vergiliarum ad brumam, reliqua genera media hieme ab oc-
casu sagittae, subsolanum aut septentriones spectantia, lau-
rum ab occasu aquilae ad occasum sagittae. conexa enim de
tempore serendi aeque ratio est. Vere et autumno id magna 132
ex parte fieri decrevere. est et alia hora circa canis ortus,
paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis
intellegitur, sed haut omittenda nobis non tractus alicuius
rationem verum naturae totius indagantibus. In Cyrenaica 133
regione sub etesiarum flatu conserunt, nec non et in Graecia,
oleam maxume in Laconia. Coos insula et vitis tunc serit,
ceteri apud Graecos inoculare et inserere non dubitant, sed
arbores non serunt. plurumumque in eo locorum natura pol-
let. namque in Aegypto omni serunt mense et ubicumque
imbres aestivi sunt, at in India et Aethiopia necessario post
haec autumno seruntur arbores. [5] ergo tria tempora 134
eadem germinationis, ver et canis arcturique ortus. neque
enim animalium tantum est ad coitus aviditas, sed multo
maior est terrae ac satorum omnium libido, qua tempestive
uti plurumum interest conceptus, peculiare utique in insitis,
cum sit mutua cupiditas utrimque coeundi. Qui ver probant 135
ab aequinoctio statim admittunt, praedicantes germina par-
turire, ideo facilis corticum esse conplexus. qui praeferunt
autumnum ab arcturi ortu, quoniam statim radicem quandam
capiant et ad ver parata veniant atque non protinus germina-
tio auferat viris. Quaedam tamen statutum tempus anni ha-
bent ubique, ut cerasi et amygdalae circa brumam, serendi
vel inserendi. de pluribus locorum situs optume iudicabit.

frigida enim et aquosa verno conseri oportet, sicca et calida
136 autumno. [6] Communis quidem Italiae ratio tempora ad
hunc modum distribuit: moro ab idibus Februariis in aequi-
noctium, piro autumnum, ita ut brumam quindenis ne minus
diebus antecedant, malis aestivis et cotoneis, item sorbis,
prunis, post mediam hiemem in idus Februarias, siliquae
Graecae et persicis ante brumam per autumnum, nucibus iu-
glandi et pineae et abellanae et Graecae atque castaneae a
kalendis Martiis ad idus easdem, salici et genistae circa Mar-
tias kalendas. hanc in siccis semine, illam in umidis virga
16,74.77 seri diximus.

137 19. [7] Est etiamnum nova inserendi ratio, ne quid sciens
quidem praeteream quod usquam invenerim, Columellae exco-
gitata, ut adfirmat ipse, qua vel diversae insociabilesque ar-
borum naturae copulentur, ut fici atque oleae. iuxta hanc
seri ficum iubet non ampliore intervallo quam ut contingi
large possit ramo oleae quam maxume sequaci atque oboe-
dituro, eumque omni interim tempore edomari meditatione
138 curvandi. postea fico adepta viris, quod evenire trimae
aut utique quinquenni, detruncata superficie ipsumque depu-
115 tatum et, ut dictum est, adraso cacumine defigi in crure fici,
custoditum vinculis, ne curvatura fugiat. ita quodam propa-
ginum insitorumque temperamento triennio communi inter
duas matres coalescere. quarto anno abscisum totum ado-
ptantis esse, nondum volgata ratione aut mihi certe satis con-
perta.

139 (31.) Cetero eadem illa de calidis frigidisque et umidis
135 aut siccis supra dicta ratio et scrobis fodere monstravit. in
aquosis enim neque amplos neque altos facere expediet,
aliter in aestuoso et sicco, ut quam maxume accipiant aquam
contineantque. Haec et veteres arbores colendi ratio est.
ferventibus enim locis adcumulant aestate radices operiunt-
140 que, ne solis ardor exurat. aliubi ablaqueant perflatusque
admittunt. iidem hieme cumulis a gelu vindicant. contra
illi hieme aperiunt umoremque sitientibus quaerunt. ubi-
cumque circumfodiendi arbores ratio in circuitu pedes in
orbem ternos, neque id in pratis, quando amore solis
umorisque in summa tellure oberrant. Et de arboribus qui-

dem fructus gratia serendis inserendisque in universum sint
dicta haec.

20. (32.) Restat earum ratio quae propter alias serun- 141
tur, ac vineas maxume, caeduo ligno. Principatum in iis
optinent salices, quarum satio fit loco madido, tamen refosso
pedes duos et semipedem, talea sesquipedali vel pertica,
quae utilior quo plenior. Intervallo esse debent pedes seni.
trimae pedibus binis a terra putatione coercentur, ut se in 142
latitudinem fundant ac sine scalis tondeantur. salix enim fe-
cundior quo terrae propior. has quoque omnibus annis con-
fodi iubent mense Aprili. Haec est viminalium cultura. 143
perticalis et virga et talea seritur, fossura eadem. perticas
ex ea caedi iustum est quarto fere anno. et hae autem se-
nescentium locum praesarciunt pertica post annum. Salicis
viminalis iugera singula sufficiunt XXV vineae iugeribus.
Eiusdem rei causa populus alba seritur bipedaneo pastinato,
talea sesquipedali, biduo siccata, palmipedi intervallo, terra
superiniecta duorum cubitorum crassitudine.

(33.) Harundo etiamnum dilutiore quam hae solo gau- 144
det. seritur bulbo radicis, quod alii oculum vocant, dodran-
tali scrobe, intervallo duum pedum et semipedis, reficiturque
ex sese vetere harundineto exstirpato, quod utilius repertum
quam castrare, sicut antea. namque inter se radices serpunt
mutuoque discursu nentur. Tempus conserendi priusquam 145
oculi harundinum intumescant, ante kalendas Martias. cre-
scit ad brumam usque desinitque, cum durescere incipit. hoc
signum tempestivam habet caesuram. et hanc autem quotiens
et vineam fodiendam putant. seritur et traversa, non alte 146
terra condita, erumpuntque e singulis oculis totidem plantae.
seritur et deplantata pedali sulco, binis obrutis gemmis, ut
tertius nodus terram attingat, prono cacumine, ne rores con-
cipiat. caeditur decrescente luna. Vineis anno siccata uti-
lior quam viridis.

(34.) Castanea pedamentis omnibus praefertur facilitate 147
tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione caedua vel
salice laetior. quaerit solum facile, nec tamen harenosum,
maxumeque sabulum umidum aut carbunculum vel tofi etiam
farinam, quamlibet opaco septentrionalique et praefrigido

situ, vel etiam declivi. recusat eadem glaream, rubricam,
148 59 cretam omnemque terrae fecunditatem. Seri nuce diximus,
sed nisi ex maxumis non provenit, nec nisi quinis acervatim
satis. perfringi solum debet supra ex Novembri mense in
Februarium, quo solutae sponte cadunt ex arbore atque sub-
nascuntur. intervalla sint pedalia, undique sulco dodrantali.
ex hoc seminario transferuntur in aliud bipedali intervallo
149 plus biennio. Sunt et propagines, nulli quidem faciliores.
nudata enim radice tota in sulco prosternitur. tum ex cacu-
mine supra terram relicto renascitur et alia ab radice. sed
translata nescit hospitari pavetque novitatem biennio fere.
postea prosilit. ideo nucibus potius quam viveradicibus
150 plantaria caedua inplentur. Cultura non alia quam supra
dictis, fodiendo supputandisque per biennium sequens. de
cetero ipsa se colit umbra stolones supervacuos enecante.
caeditur intra septumum annum. Sufficiunt pedamenta iugeri
vicenis vinearum iugeribus, quando etiam bifida e stirpe fiunt,
151 durantque ultra alteram silvae suae caesuram. Aesculus
similiter provenit, caesura triennio senior, minus morosa na-
sci, in quacumque terra seritur vere balano, sed non nisi
aesculi, scrobe dodrantali, intervallis duorum pedum. sari-
tur leviter quater anno. Hoc pedamentum minume putrescit
caesumque maxume fruticat. Praeter haec sunt caedua, quae
diximus, fraxinus, laurus, persica, corylus, malus, sed tardius
nascuntur terramque defixa vix tolerant, non modo umorem.
sabucus contra firmissima ad palum taleis seritur ut populus.
16, 139 sqq. nam de cupresso satis diximus.
152 21. (35.) [1] Et praedictis velut armamentis vinearum restat
ipsarum natura praecipua tradenda cura. Vitium surculis et
quarundam arborum, quibus fungosior intus natura, geniculati
scaporum nodi intersaepiunt medullam. ferulae ipsae breves
et ad summa breviores articulis utique duobus internodia
153 includunt. medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit
longitudinem inpellens quamdiu nodi pervia patet fistula. cum
vero concreti ademere transitum, repercussa erumpit ab ima
sui parte iuxta priorem nodum alternis laterum semper
16, 168 13, 122 inguinibus, ut dictum est in harundine ac ferula, quorum
dexterum ab imo intellegitur articulo, laevom in proxumo,

atque ita per vicis. hoc vocatur in vite gemma, cum ibi cae-
spitem facit. ante vero quam faciat, in concavo oculus et
in cacumine ipso germen. sic palmites, nepotes, uvae, folia,
pampini gignuntur, mirumque firmiora esse in dextera parte
genita. [2] Hos ergo in surculis nodos, cum seruntur, me- 154
dios secare oportet ita ne profluat medulla. et in fico qui-
dem dodrantales paxilli solo patefacto seruntur sic ut descen-
dant quae proxuma arbori fuerint, duo oculi extra terram
emineant. oculi autem in arborum surculis proprie vocantur,
unde germinant. Hac de causa et in plantariis aliquando eo- 155
dem anno ferunt quos fuere laturi fructus in arbore, cum
tempestive sati praegnates inchoatos conceptus aliubi pariunt.
ita satas ficos tertio anno transferre facile. hoc pro sene-
scendi celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.
[3] Vitium numerosior satus est. primum omnium nihil seritur 156
ex his nisi inutile et deputatum in sarmenta. opputatur autem
quidquid proxumo tulit fructum. solebat capitulatus utrimque
e duro surculus seri, eoque argumento malleolus vocatur
etiamnunc. postea avelli cum sua calce coeptus est, ut in
fico, neque est aliud vivacius. tertium genus adiectum etiam-
num expeditius sine calce, quod sagittae vocantur, cum intorti
panguntur. iidem cum recisi nec intorti, trigemmes. plures
autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. Serere e pampi- 157
nariis sterile est, nec nisi fecundo oportet. quae raros habet
nodos infecunda iudicatur, densitas gemmarum fertilitatis in-
dicium est. quidam seri vetant nisi eos qui floruerint surcu-
los. sagittas serere minus utile, quoniam in transferendo
facile rumpitur quod intortum fuit. Seruntur pedali non
breviores longitudine, quinque sexve nodorum. pauciores
tribus gemmis in hac mensura esse non poterunt. Inseri eo- 158
dem die quo deputentur utilissimum. si multo postea necesse
sit serere custoditos, ut praecepimus, caveri utique ne extra 114
terram positi sole inarescant, vento aut frigore hebetentur.
qui diutius in sicco fuerint priusquam serantur in aqua plu-
ribus diebus revirescant. [4] Solum apricum et quam amplis- 159
simum in seminario sive in vinea bidente pastinari debet
ternos pedes bipalio alto, marra reici quaternum pedum fer-
mento, ita ut in pedes binos fossa procedat, fossum purgari

et extendi, ne crudum relinquatur, verum exigi mensura. male
pastinatum deprehendunt scamna inaequalia. metienda est
160 et ea pars quae interiacet pulvini. Surculi seruntur et in
scrobe et in sulco longiore. super quam tenerrima ingeritur
terra, sed in gracili solo frustra nisi substrata pinguiore. *gem-
mas non pauciores* quam duas integi oportet et proxu-
mam attingi terram, eodem paxillo deprimi et spissari. in-
teresse in plantario sesquipedes inter bina semina in lati-
tudinem, in longitudinem semisses. ita satos malleolos quarto
et vicesimo mense recidere ad imum articulum, nisi ipsi par-
catur. oculorum inde materia emicat, cum qua sexto ac trice-
161 simo mense viveradix transfertur. [5] Est et luxuriosa ratio
vitis serendi ut quattuor malleoli vehementi vinculo conligen-
tur in parte luxuriosa atque ita vel per ossa bubuli cruris vel
per colla fictilia traiecti obruantur binis eminentibus gem-
mis. umescunt hoc modo recisique palmitem emittunt. postea
fistula fracta radix libere capit viris uvaque fert omnium
162 corporum suorum acinos. In alio genere inventu novicio
finditur malleolus, medullaque erasa in se conligantur ipsi
caules ita ut gemmis parcatur omni modo. tum malleolus in
terra fimo mixta seritur, et cum spargere caulis coepit, deci-
ditur foditurque saepius. talis uvae acinos nihil intus ligni
habituros Columella promittit, cum vivere semina ipsa per-
163 quam mirum sit medulla adempta. Nasci surculos etiam qui-
bus non sit articulatio arboris, non omittendum videtur. nam-
que buxi tenuissimis quinis senisve conligatis depacti prove-
niunt. quondam in observatione erat ut defringerentur ex
inputata buxo, aliter vivere non crediti. detraxere hoc ex-
164 perimenta. [6] Seminari curam sequitur vinearum ratio.
quinque generum hae: sparsis per terram palmitibus, aut per
se vite subrecta, vel cum adminiculo sine iugo, aut pedatae
165 simplici iugo, aut conpluviatae quadriplici. Quae pedatae
ratio, eadem intellegetur eius quoque in qua sine admini-
culo vitis per se stabit. id enim non fit nisi pedamenti
inopia. simplici iugo constat porrecto ordine quem can-
terium appellant. melior ea vino, quoniam sibi ipsa non
obumbrat adsiduoque sole coquitur et adflatum magis sentit,
celerius rorem dimittit, pampinationi quoque et occationi omni-

que operi facilior. super cetera deflorescit utilius. Iugum 166
fit pertica aut harundine aut crine funiculove, ut in Hispania
Brundisique. Conpluviata copiosior vino est, dicta a cavis
aedium conpluviis. dividitur in quaternas partis totidem iugis.
huius serendi ratio dicetur, eadem valitura in omni genere,
in hoc vero numerosior tantum. [7] tribus vero seritur mo-
dis: optume in pastinato, proxume in sulco, novissime in
scrobe. de pastinatione dictum est. 22. Sulco latitudo 159 167
palae satis est, scrobibus ternorum pedum in quamque partem.
altitudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis minor
transferri debet, exstatura etiamnum duabus gemmis. emol- 168
liri terram minutis in scrobe imo sulcis fimoque misceri
necessarium. clivosa altiores scrobis poscunt, praeterea
pulvinatis a devexitate labris. qui ex his longiores fient, ut
vitis binas accipiant e diverso, alae vocabuntur. esse vitis
radicem in medio scrobe oportet, sed ipsam innixam solido
in orientem aequinoctialem spectare, adminicula prima e ca-
lamo accipere. Vineas limitari decumano XVIII pedum lati- 169
tudinis ad contrarios vehiculorum transitus, aliisque traversis
limitibus denum pedum distingui per media iugera, aut, si
maior modus sit, totidem pedum cardine quot decumano limi-
tari, semper vero quintanis seminari, hoc est ut quinto quoque
palo singulae iugo paginae includantur. [8] solo spisso non
nisi repastinato nec nisi viveradicem seri, tenero et soluto
vel malleolum sulco vel scrobe. In collis sulcos agere tra- 170
versos melius quam pastinare, ut defluvia talis eorum con-
tineantur, aquoso caelo vel sicco solo malleolos serere au-
tumno, nisi si tractus ratio mutavit. siccus enim et calidus
autumno poscit, umidus frigidusque etiam veris exitu. In
arido solo viveradix quoque frustra seritur, male et in siccis
malleolus, nisi post imbrem. at in riguis vel frondens vitis
et usque ad solstitium recte, ut in Hispania. Quiescere ventos
sationis die utilissimum. plerique austros optant, Cato abdi-
cat. [9] Interesse medio temperamento inter binas vitis 171
oportet pedes quinos, minumum autem laeto solo pedes qua-
ternos, tenui plurumum octonos, — Umbri et Marsi ad vicenos
intermittunt arationis gratia in his quae vocant porculeta, —
luvio et caliginoso tractu rariores poni, sicco densiores.

172 Subtilitas parsimoniae conpendia invenit, cum vinea in pa-
stinato seratur, obiter seminarium faciendi, ut et viveradix
loco suo et malleolus qui transferatur inter vitis et ordines
seratur, quae ratio in iugero circiter sedecim milia viveradi-
cum donat. interest autem biennium fructus, quo tardius in
173 sato provenit quam in translato. Viveradix posita in vinea
post annum resecatur usque ad terram, ut unus tantum emi-
neat oculus, adminiculo iuxta adfixo et fimo addito. simili
modo et secundo anno reciditur virisque concipit et intra se
pascit suffecturas oneri, alias festinatione pariendi gracilis
atque eiuncida, ni cohibeatur castigatione tali, in fetum exeat
tota. nihil avidius nascitur ac, nisi ad pariendum vires ser-
174 147 sqq. ventur, tota fit fetus. [10] Pedamenta optuma quae diximus
aut ridicae e robore oleaque si non sint, pali e iunipiro,
cupresso, laburno, sabuco. reliquorum generum sudes omni-
bus annis reciduntur. saluberrima in iugo harundo conexa
fasciculis durat annis quinis. Cum breviores palmites sar-
mento iunguntur inter se funium modo, ex hoc arcus funeta
175 dicuntur. [11] Tertius vineae annus palmitem velocem ro-
bustumque emittit et quem faciat aetas vitem. hic in iugum
insilit. aliqui tum excaecant eum supina falce auferendo ocu-
los, ut longius evocent, noxia iniuria. utilior enim con-
suetudo pariendi satiusque pampinos adiugatae detergere
176 usque quo placeat roborari eam. Sunt qui vetant tangi pro-
xumo anno quam translata sit, neque ante LX. mensem falce
curari, tunc autem ad tris gemmas recidi. alii et proxumo
quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve singulis
annis adiciant articulos, quarto demum perducant ad iugum.
id utrumque fructum tardum, praeterea retorridum et nodo-
sum reddit pumilionum incremento. optumum autem matrem
esse firmam, postea fetum audacem. nec tutum est quod ci-
177 catricosum, magno inperitiae errore. Quidquid est tale pla-
gis nascitur, non e matre. totas habeat illa viris, dum ro-
boratur, et annuos accipit tota fetus, cum permissum fuerit
nasci. nihil natura portionibus parit. Quae excreverit satis
firma protinus in iugo conlocari debebit, si etiamnum infir-
mior erit, sub ipso iugo hospitari recisa. viribus, non aetate
178 decernitur. temerarium est ante crassitudinem pollicarem

viti imperare. sequenti anno palmites alitentur pro viribus matris singuli aut gemini. iidem et secuto, si coget infirmitas, nutriantur, tertioque demum duo adiciantur. nec sunt plures quaternis umquam permittendi, breviterque non indulgendum et semper inhibenda fecunditas. et ea est natura ut parere malit quam vivere. quidquid materiae adimitur fructui accedit. illa semina mavolt quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. sic perniciose luxuriat, nec ampliat se, sed egerit. [12] Dabit consilium et soli natura. in ma- 179
cro, etiamsi viris habebit, recisa intra iugum moretur, ut omnis fetura sub eo exeat. minumum id esse debebit intervallum, ut attingat iugum, speretque, non teneat, adeo non recumbat in eo, nec delicate se spargat. ita temperetur hic modus ut crescere etiamnum malit quam parere. [13] Pal- 180
mes duas trisve gemmas habere sub iugo debet, ex quibus materia nascatur, tunc per iugum mergi adligarique, ut sustineatur iugo, non pendeat. vinculo mox adstrictius a tertia gemma adligari, quoniam et sic coercetur impetus materiae densioresque citra pampini exsultant. cacumen religari vetant. Natura haec est: deiecta pars aut praeligata fructum dat, plurumumque ipsa curvatura. quod citra est materiem mittit offensante, credo, spiritu et illa quam diximus medulla. 152
quae ita emicuerit materia fructum dabit anno sequente. Sic duo genera palmitum. quod e duro exit materiamque in 181
proxumum annum promittit pampinarium vocatur aut, ubi supra cicatricem est fructuarium. alterum ex anniculo palmite semperque fructuarium. Relinquitur sub iugo et qui vocatur custos. hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis, proxumo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumpserit. et alius iuxta eum, verrucae magnitudine, qui furunculus appellatur, si forte custos fallat. [14] Vitis ante- 182
quam septumum annum a surculo conpleat evocata ad fructum eiuncescit ac moritur. nec veterem placet palmitem in longum et ad quartum usque pedamentum emitti, quod alii dracones alii iuniculos vocant, ut faciant quae masculeta appellant. cum induruit vitis, pessumum in vinea traducere. Quinto anno et ipsi palmites intorquentur singulaeque sin- 183
gulis materiae emittuntur ac deinde e proxumis, prioresque

amputantur. semper custodem relinqui melius, sed is pro-
181 xumus viti esse debet, nec longior quam dictum est, et, si
luxuriaverint palmites, intorqueri, ut quattuor materias vel
184 duas, si uniiuga erit vinea, emittat. [15] Si per se vitis
ordinabitur sine pedamento, qualecumque initio adminiculum
desiderabit, dum stare condiscat et recta surgere. Cetera ad
primordium eadem. dividi autem putatione pollices in ae-
quali examine undique, ne praegravet fructus parte aliqua,
obiter idem deprimens prohibebit in excelsum emicare. Huic
vineae trium pedum altitudo excelsior nutat, ceteris a quinto,
185 dum ne excedat hominis longitudinem iustam. Iis quoque
quae sparguntur in terra brevis ad limitandum caveas cir-
cumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter
se pugnent occursantes, maiorque pars terrarum ita supinam
in tellure vindemiam metit, siquidem et in Africa et in Aegy-
pto Syriaque ac tota Asia et multis locis Europae hic mos
186 praevalet. ibi ergo iuxta terram conprimi debet vitis, eo-
dem modo et tempore nutrita radice quo in iugata vinea, ut
semper pollices tantum relinquantur, fertili solo cum tribus
gemmis, graciliore binis, praestatque multos esse quam lon-
gos. quae de natura soli diximus tanto potentiora sentientur
187 quanto propior fuerit uva terrae. [16] Genera separari ac
singulis conseri tractibus utilissimum, — mixtura enim gene-
rum etiam in vino, non modo in musto discors, — aut si mi-
sceantur, non alia quam pariter maturescentia iungi neces-
sarium. iuga altiora quo laetior ager et quo planior, item
roscido, nebuloso minusque ventoso conveniunt, contra umi-
liora gracili et arido et aestuoso ventisque exposito. iuga
ad pedamentum quam artissimo nodo vinciri oportet, vitem
levi contineri. quae genera vitium et in quali solo caeloque
14, 20 sqq. essent conserenda, cum enumeraremus naturas earum et
188 vinorum, notavimus. [17] De reliquo cultu vehementer am-
bigitur. plerique aestate tota post singulos rores confodi
iubent vineam, alii vetant gemmantem, decuti enim oculos
tractuque intrantium deteri, et ob id arcendum procul omne
quidem pecus, sed maxume lanatum, quoniam facillime auferat
gemmas. inimicos et pubescente uva rastros, satisque esse
vineam ter anno confodi, ab aequinoctio verno ad vergiliarum

exortum et canis ortum et nigrescente acino. quidam ita 189
determinant: veterem semel a vindemia ante brumam, cum
alii ablaqueare et stercorare satis putent, iterum ab idibus
Aprilis, antequam concipit, hoc est in VI. idus Maias. dein
prius quam florere incipiat et cum defloruerit et variante se
uva. peritiores adfirmant, si iusto saepius fodiatur, in tantum
tenerescere acinos ut rumpantur. quae fodiantur ante ferven-
tis horas diei fodiendas convenit, sicuti lutum neque arare
neque fodere, fossione pulverem excitatum contra soles ne-
bulasque prodesse. [18] Pampinatio verna in confesso est 190
ab idibus Maiis, intra dies X, utique antequam florere inci-
piat, et eam infra iugum debere fieri. de sequente variant
sententiae. cum defloruerit, aliqui pampinandum putant, alii
sub ipsa maturitate. sed de his Catonis praecepta decernent.
namque et putationum tradenda ratio est. [19] Protinus hanc 191
a vindemia, ubi caeli tepor indulget, adoriuntur. sed hoc fieri
numquam debet ratione naturae ante exortum aquilae, ut in
siderum causis docebimus proxumo volumine, immo vero 18,283
favonio, quoniam anceps culpa sit praeproperae festinatio-
nis. Si saucias recenti medicina mordeat quaedam hiemis
ruminatio, certum est gemmas earum frigore hebetari plagas-
que findi et caeli vitio exuri oculos lacrima destillante. nam
gelu fragilis fieri quis nescit? Operarum ista conputatio 192
est in latifundiis, non legitima naturae festinatio. quo matu-
rius putantur aptis diebus, eo plus materiae fundunt, quo
serius, eo fructum uberiorem. quare macras prius conveniat
putare. validas novissime. plagam omnem obliquam fieri, ut
facile decidant imbres, et ad terram verti quam levissima ci-
catrice acie falcis exacta plagaque conlevata, recidi autem
semper inter duas gemmas, ne sit volnus oculis in recisa
parte. nigram esse eam existimant et donec ad sincera ve- 193
niatur recidendam, quoniam e vitioso materia utilis non
exeat. si macra vitis idoneos palmites non habeat, ad terram
recidi eam novosque elici utilissimum. in pampinatione non
hos detrahere pampinos qui cum uva sint, id etenim uvas
supplantat praeterquam in novella vinea. inutiles iudicantur
in latere nati, non ab oculo, quippe etiam uva quae nascatur
e duro rigescente, ut nisi ferro detrahi non possit. Peda- 194

mentum quidam inter duas vitis utilius putant statui, et facilius ablaqueantur ita, meliusque est uniiugae vineae, si tamen et ipsi iugo sint vires nec flatu infesta regio. in quadripertita quam proxumum oneri adminiculum esse debet, ne tamen inpedimentum sentiat ablaqueatio cubito abesse non
195 amplius, ablaqueari autem prius quam putari iubent. [20] Cato de omni cultura vitium ita praecipit: Quam altissimam vineam facito adligatoque recte, dum ne nimium constringas. hoc modo eam curato: capita vitium *per sementem ablaqueato. vineam* putatam circumfodito, arare incipito. ultro citroque sulcos perpetuos ducito. vitis teneras quam primum propagato, *sic occato*, veteres quam minumum castrato. potius, si opus erit, deicito biennioque post praecidito. vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit.
196 si vinea ab vite calvata erit, sulcos interponito ibique vivam radicem serito. umbram a sulcis removeto, crebroque fodito. In vinea vetere serito ocinum, si macra erit. quod granum capit ne serito, et circum capita addito stercus,
197 paleas, vinaceas, aliquid horumce. Ubi vinea frondere coeperit, pampinato. vineas novellas adligato crebro, ne caulis praefringatur. et quae iam in perticam ibit eius pampinos teneros adligato leviter porrigitoque uti recte stent. ubi uva varia fieri coeperit, vitis subli-
198 gato... [21] Vitis insitio una est per ver, altera cum uva floret. ea optuma est... Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat bracchium crassam licebit. primum deputato. binas gemmas ne amplius relinquito. ex radicibus bene effodito. et cave radices ne saucies. ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco operitoque et bene occulcato. eodemque modo vineam statuito, adligato flexatoque uti fuerit, crebroque fodito. Ocinum, quod in vinea seri iubet, antiqui appellabant pabulum umbrae patiens, quod celerrime proveniat.

23. [22] Sequitur arbusti ratio mirum in modum damnata 199
a Saserna patre filioque, celebrata Scrofae, vetustissimis post
Catonem peritissimisque, ac ne a Scrofa quidem nisi Italiae
concessa, cum tam longo iudicetur aevo nobilia vina non nisi
in arbustis gigni et in his quoque laudatiora summis sicut
uberiora imis. adeo excelsitate proficitur. Hac ratione et 200
arbores eliguntur. prima omnium ulmus, excepta propter
nimiam frondem atinia. dein populus nigra, eadem de causa,
minus densa folio. non spernunt plerique et fraxinum ficum-
que, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. harum satus
cultusque abunde tractatus est. ante XXXVI. mensem 12,22 sqq. 15,1 sqq.
attingi falce vetantur. alterna servantur bracchia, alternis 16,62 sqq.
putantur annis, sexto anno maritantur. Transpadana Italia 201
praeter supra dictas cornu, opulo, tilia, acere, orno, carpino,
quercu arbustat agros, Venetia salice propter uliginem soli.
et ulmus detruncata media in ramorum scamna digeritur, nulla
fere XX pedum altiore arbore. tabulata earum ab octavo
pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris, a XII.
in campestribus et umidis. Meridianum solem spectare pal- 202
mae debent, rami a proiectu digitorum modo subrigi, tonsili
in his tenuium quoque virgultorum barba, ne obumbrent. In-
tervallum iustum arborum, si aretur solum, quadrageni pedes
in terga frontemque, in latera viceni. si non aretur, hoc in
omnis partis. singulis denas saepe adnutriunt vitis, damnato
agricola minus ternis. Maritare nisi validas inimicum, ene- 203
cante veloci vitium incremento. serere tripedaneo scrobe
necessarium distantis inter sese arboremque singulis pedibus.
nihil ibi malleolis atque pastinationi, nulla fodiendi inpendia,
utpote cum arbusti ratio hac peculiari dote praestet, quod ab
eodem solo seri fruges et vitibus prodest, superque quod
vindicans se altitudo, non, ut in vinea, ad arcendas anima-
lium iniurias pariete vel saepe vel fossarum utique inpendio
muniri se cogit. [23] In arbusto e praedictis sola viveradi- 204
cum ratio, item propaginum, et haec gemina, ut diximus, 97
qualorum et ipso tabulato maxume probata, quoniam a pe-
core tutissima est, altera deflexa vite vel palmite iuxta suam
arborem aut circa proxumam caelibem. quod supra terram
est e matre radi iubetur, ne fruticet. in terra non pauciores

quattuor gemmae obruuntur ad radicem capiendam, extra in
205 capite binae relincuntur. vitis in arbusto quattuor pedes in
longo constat, omni sulco tris lato, alto duos cum semipede.
post annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim ra-
dicibus suis adsuescat. caulis a capite ad duas gemmas re-
ciditur, tertio totus mergus absciditur reponiturque altius in
terram, ne ex reciso frondeat. tolli viveradix a vindemia
206 protinus debet. [24] Nuper repertum draconem serere
iuxta arborem, — ita appellamus palmitem emeritum pluri-
busque induratum annis, — hunc praecisum quam maxuma
amplitudine, tribus partibus longitudinis deraso cortice, qua-
tenus obruatur, unde et rasilem vocant, deprimere sulco,
reliqua parte ad arborem erecta, ocissimum in vite. Si gra-
cilis sit vitis aut terra, usitatum est quam proxume solum de-
cidi, donec firmetur radix, sicut neque roscidam seri neque
a septentrionis flatu. vites aquilonem spectare debent ipsae,
207 palmites autem earum meridiem. [25] Non est festinandum
ad putationem novellae, sed primo in circulos materies col-
ligenda, nec nisi validae putatio admovenda, seriore anno
fere ad fructum arbusta vite quam iugata. sunt qui omnino
putari vetant priusquam arborem longitudine aequaverit.
Prima falce sex pedes a terra recidatur, flagello infra reli-
cto et nasci coacto incurvatione materiae. tres ei gemmae,
208 non amplius, deputato supersint. ex his emissi palmites
proxumo anno imis ingerantur scamnis, ac per singulos annos
ad superiora scandant, relicto semper duramento in singulis
tabulatis et emissario uno qui subeat usque quo placuerit.
de cetero putatione omni flagella quae proxume tulerunt re-
cidantur, nova circumcisis undique capreolis spargantur in
tabulatis. Vernacula putatio deiectis per ramos vitium crini-
bus circumvestit arborem crinisque ipsos uvis, Gallica in
traduces porrigitur, Aemiliae viae in ridicas atiniarum amb-
209 itu, frondem earum fugiens. [26] Est quorundam inperitia
sub ramo vitem vinculo suspendendi, suffocante iniuria. con-
tineri debet vimine, non artari. — quin immo etiam quibus
salices supersunt molliore hoc vinculo facere malunt herba-
que Siculi quam vocant ampelodesmon, Graecia vero uni-
versa iunco, cypero, ulva. — liberata quoque vinculo per

aliquot dies vagari et incondita spargi atque in terra quam
per totum annum spectaverit recumbere. namque ut veterina 210
a iugo et canes a cursu volutatio iuvat, ita tum et vitium por-
rigi lumbos. arbor quoque ipsa gaudet adsiduo levata onere,
similis respiranti, nihilque est in opere naturae quod non
exemplo dierum noctiumque aliquas vicis feriarum velit. ob
id protinus a vindemia putari et lassas etiamnum fructu edito
inprobatur. putatae rursus adligentur alio loco, namque or-
bitas vinculi sentiunt vexatione non dubia. Traduces Gallica 211
cultura bini utrimque lateribus, si pars quadrageno distet
spatio, quaterni, si viceno. inter se obvii miscentur adligan-
turque una conciliati, virgultorum comitatu obiter rigorati qua
deficiant, aut si brevitas non patiatur ipsorum, adalligato pro-
tenduntur in viduam arborem unco. Traducem bimum prae-
cidere solebant. oneratis enim vetustate melius donare tem-
pus, ut transilem faciant, si largiatur crassitudo. alias utile
toros futuri draconis pasci. [27] Unum etiamnum genus est 212
medium inter hoc et propaginem, totas supplantandi in terram
vitis cuneisque findendi et in sulcos pluris simul ex una pro-
pagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastili-
bus, nec recisis qui a lateribus excurrant pampinis. Nova-
riensis agricola traducum turba non contentus, nec copia
ramorum, inpositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit.
itaque praeter soli vitia cultura quoque torva fiunt vina.
Alia culpa iuxta urbem Varracinis, quae alternis putantur 213
annis, non quia id viti conducat, sed quia vilitate reditum in-
pendia exsuperant. medium temperamentum in Carseolano
secuntur, cariosasque tantum vitis partis incipientisque inare-
scere deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere
supervacuo, pro nutrimento omni est raritas volneris. sed
nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam. [28] Ar- 214
busta arari quam altissime desiderant, tametsi frumenti
ratio non exigit. pampinari ea non est moris, et hoc conpen-
dium operae. deputantur cum vite pariter interlucata densi-
tate ramorum qui sint supervacui et absumant alimenta.
plagas ad septentriones aut ad meridiem spectare vetuimus, 84
melius, si neque in occasus solis. diu dolent talia quoque
ulcera et difficile sanescunt algendo nimis aestuandove. —

non eadem in vite quae in arbustis libertas, quoniam certa latera. sed facilius abscondere et detorquere quo velis plagas. — in arborum tonsura supiniore velut calices faciendi, ne consistat umor.

215 (36.) Viti adminicula addenda quae scandat adprehensa, si maiora sint. 24. Vitium generosarum pergulas quinquatribus putandas et, quarum servare uvas libeat, decrescente luna tradunt, quae vero interlunio sint putatae nullis animalium obnoxias esse. alia ratione plena luna noctu tondendas, cum sit ea in leone, scorpione, sagittario, tauro, atque in totum serendas plena aut crescente utique censent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena iugera vinearum.

216 (37.) [1] Et abunde satu cultuque arborum tractato, quoniam de palmis et cytiso in peregrinis arboribus adfa-
13, 26 et 130 sqq. tim diximus, ne quid desit, indicanda reliqua natura est magno opere pertinens ad omnia ea. infestantur namque et arbores morbis — quid enim genitum caret his malis? — et silvestrium quidem perniciosos negant esse vexarique tantum grandine in germinatione aut flore, aduri quoque fervore aut flatu frigidiore, praepostero die, quamquam suo frigora etiam
217 10 prosunt, ut diximus. Quid ergo? non et vites algore intereunt? hoc quidem est quo deprehendatur soli vitium, quoniam non evenit nisi in frigido. itaque per hiemes caeli rigorem probamus, non soli. nec infirmissimae arbores gelu periclitantur, sed maxumae, vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam praestrictus non potuit eo pervenire umor.
218 [2] Arborum quidam communes morbi, quidam privati generum. Communis vermiculatio est, sideratio ac dolor membrorum, unde partium debilitas, societate nominum quoque cum hominis miseriis. trunca dicimus certe corpora et oculos
219 germinum exustos ac multa simili sorte. itaque laborant et fame et cruditate, quae fiunt umoris quantitate, aliquae vero et obesitate, ut omnia quae resinam ferunt nimia pinguitudine in taedam mutantur et, cum radices quoque pinguescere coepere, intereunt ut animalia nimio adipe, aliquando et pestilentia per genera, sicut inter homines nunc servitia nunc
220 plebes urbana vel rustica. [3] Vermiculantur magis minusve quaedam, omnes tamen fere, idque aves cavi corticis sono

experiuntur. iam quidem ét hoc in luxuria esse coepit, praegrandesque roborum delicatiore sunt in cibo — cossis vocant — atque etiam farina saginati hi quoque altiles fiunt. 221 maxume autem arborum hoc sentiunt piri, mali, fici, minus quae amarae sunt et odoratae. eorum qui in ficis exsistunt alii nascuntur ex ipsis, alios parit qui vocatur cerastes, omnes tamen in cerasten figurantur sonumque edunt parvoli stridoris. et sorbus arbor infestatur vermiculis rufis ac pilosis, atque ita emoritur. mespila quoque in senecta obnoxia ei morbo est. [4] Sideratio tota e caelo constat. quapropter et 222 grando in his causis intellegi debet et carbunculatio et quod pruinarum iniuria evenit. haec enim verno tepore invitatis et erumpere audentibus satis mollibus insidens adurit lactescentis germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. pruinae perniciosior natura, quoniam lapsa persidet gelatque ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nisi inmoto aere et sereno. proprium tamen siderationis est sub ortu canis siccitatium vapor, cum insita ac novellae arbores moriuntur, praecipue ficus et vites. Olea praeter vermiculationem, 223 quam aeque ac ficus sentit, clavom etiam patitur, sive fungum placet dici vel patellam. haec est solis exustio. Nocere tradit Cato et muscum rubrum. nocet plerumque vitibus atque oleis et nimia fertilitas. Scabies communis omnium est. inpetigo et quae adgnasci solent cocleae, peculiaria ficorum vitia, nec ubique. sunt enim quaedam aegritudines et locorum. [5] Verum ut homini nervorum cruciatus sic et arbori, 224 ac duobus aeque modis. aut enim in pedes, hoc est radices, inrumpit vis morbi, aut in articulos, hoc est cacuminum digitos, qui longissime a toto corpore exeunt. inarescunt ergo, et sunt apud Graecos sua nomina utrique vitio. undique 225 primo dolor, mox et macies earum partium fragilis, postremo tabes morsque, non intrante suco aut non perveniente, maxumeque id fici sentiunt. Caprificus omnibus inmunis est quae adhuc diximus. scabies gignitur roribus lentis post vergilias. nam si rariores fuere, perfunduntne arborem, non scalpunt? scabie et grossi cadunt,** sive imbres nimii fuere. alio modo ficus laborat radicibus madidis. [6] Vitibus praeter 226 vermiculationem et siderationem morbus peculiaris articulatio

tribus de causis: una vi tempestatium germinibus ablatis,
altera, ut notavit Theophrastus, in supinum excisis, tertia
culturae inperitia laesis. Omnes earum iniuriae in articulis
sentiuntur. siderationis genus est in his deflorescentibus ro-
ratio, aut cum acini priusquam crescant decocuntur in callum.
aegrotant et cum alsere, laesis uredine attonsarum oculis. et
calore hoc evenit intempestivo, quoniam omnia modo con-
227 stant certoque temperamento. Fiunt et culpa vitia colen-
209 tium, cum praestringuntur, ut dictum est, aut circumfossor
iniurioso ictu verberavit, vel etiam subarator inprudens luxa-
vit radices corpusve desquamavit. est et quaedam contusio
falcis hebetioris. quibus omnibus causis difficilius tolerant
frigora aut aestus, quoniam in ulcus penetrat iniuria omnis a
foris. infirmissima vero malus maxumeque quae dulcis est.
228 Quibusdam debilitas sterilitatem, non necem adfert, ut si
quis pino cacumen auferat vel palmae. sterilescunt enim, nec
moriuntur. Aegrotant aliquando et poma ipsa per se sine
arbore, si necessariis temporibus imbres aut tepores vel ad-
flatus defuere aut contra abundavere. decidunt enim aut
deteriora fiunt. pessumum est inter omnia, cum deflorescen-
tem vitem et oleam percussit imber, quoniam simul defluit
229 fructus. [7] Sunt ex eadem causa nascentes et urucae, dirum
animal, eroduntque frondem, aliae florem, olivarum quoque,
ut in Mileto, ac depastam arborem turpi facie relincunt. na-
scitur hoc malum tepore umido et lento. fit aliud ex eodem,
si sol acrior insecutus inussit ipsum vitium ideoque mutavit.
Est etiamnum peculiare olivis et vitibus — araneum vo-
cant —, cum veluti telae involvont fructum et absumunt.
230 Adurunt et flatus quidam eas maxume, sed et alios fructus.
nam vermiculationem et poma ipsa per se quibusdam annis
sentiunt mala, pira, mespila, punica. in oliva ancipiti eventu,
quando sub cute nati fructum adimunt, augent, si in ipso nu-
cleo fuere erodentes eum. Gigni illos prohibent pluviae quae
fiunt post arcturum. eaedem si austrinae fuere, generant in
druppis quoque, quae maturescentes tum sunt praecipue ca-
231 ducae. id riguis magis evenit, etiamsi non cecidere, fasti-
diendis. Sunt et culicum genera aliquis molesta, ut glandi-
bus, fico, qui videntur ex umore nasci, tum dulci subdito

corticibus. et aegrotatio quidem fere in his est. [8] Quae- 232
dam temporum causae aut locorum non proprie dicantur
morbi, quoniam protinus necant, sicut tabes cum invasit ar-
borem aut uredo vel flatus alicuius regionis proprius, ut est
in Apulia atabulus, in Euboea Olympias. hic enim si flavit
circa brumam, frigore exurit arefaciens, ut nullis postea soli-
bus recreari possint. hoc genere convalles et adposita flu-
minibus laborant, praecipueque vitis, olea, ficus. quod cum 233
venit, detegitur statim in germinatione, in oliva tardius. sed
in omnibus signum est revivescendi, si folia amisere. alio-
quin quas putes praevaluisse moriuntur. nonnumquam inare-
scunt folia eademque revivescunt. aliae in septentrionalibus,
ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, si post brumam
continuavere XL diebus. et ibi autem et in reliquis partibus,
si protinus editis fructibus gelatio magna consecuta est, etiam
paucis diebus necat. [9] Quae iniuria hominum constant se- 234
cum habent causas. pix, oleum, adips inimica praecipue no-
vellis. Cortice in orbem detracto necantur, excepto subere,
quod sic etiam iuvatur, crassescens enim praestringit et
strangulat. nec andrachle offenditur, si non simul incidatur et
corpus. alioqui et cerasus et tilia et vitis corticem mittunt,
sed non vitalem, nec proxumum corpori, verum eum qui
subnascente alio expellitur. Quarundam natura rimosus cor- 235
tex, ut platanis. tiliae renascitur paulo minus quam totus.
ergo his quarum cicatricem trahit medentur luto fimoque. et
aliquando prosunt, si non vehementior frigorum aut calorum
vis secuta est. quaedam tardius ita moriuntur, ut robora et
quercus. refert et tempus anni. abieti enim et pino si quis
detraxerit sole taurum vel geminos transeunte, cum germi-
nant, statim moriuntur, eandem iniuriam hieme passae diutius
tolerant. similiter ilex et robur et quercus. Quae si angusta 236
decorticatio fuit, nihil nocetur supra dictis, infirmioribus qui-
dem et in solo gracili vel ab una tantum parte detractus in-
teremit. Similem et decacuminatio rationem habet piceae,
cedri, cupressi. hae enim detracto cacumine aut ignibus
adusto intereunt. similem et depastio animalium. Oleam 237
quidem etiam si lambat capra sterilescere auctor est Varro,
ut diximus. quaedam hac iniuria moriuntur, aliqua deteriora 8, 204; 15, 34

tantum fiunt, ut amygdalae — ex dulcibus enim transfigurantur in amaras —, aliqua vero etiam utiliora, ut apud Chios
13,36 17,201 pirus quam phocida appellant. nam detruncatio diximus
238 quibus prodesset. Intereunt pleraque et fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, punica. quaedam vel ab ulcere tantum. ficus hanc iniuriam spernit et omnia quae resinam gignunt. Radicibus amputatis mori minume mirum est. pleraeque tamen non omnibus sed maxumis aut quae sunt inter illas vitales
239 abscisis moriuntur. [10] Necant invicem inter sese umbra vel densitate atque alimenti rapina. necat et hedera vinciens. nec viscum prodest, et cytisus necatur eo quod halimon vocant Graeci. Quorundam natura non necat quidem, sed laedit odore aut suci mixtura, ut raphanus et laurus vitem. olfactatrix enim intellegitur et angi odore mirum in modum. ideo, cum iuxta sit, averti et recedere saporemque inimicum fugere.
240 hinc sumpsit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanum mandi praecipiens. odit et caulem et olus omne, odit et corylum, ni procul absint, tristis atque aegra. nitrum quidem et alumen, marina aqua calida et fabae putamina vel ervi ultima venena sunt.
241 25. (38.) Inter vitia arborum est et prodigiis locus. invenimus ficos sub foliis natas, vitem et malum punicam stirpe fructum tulisse, non palmite aut ramis, vitem uvas sine foliis, oleas quoque amisisse folia bacis haerentibus. sunt miracula fortuita. nam et oliva in totum ambusta revixit, et
242 in Boeotia derosae locustis ficus re germinavere. mutantur arbores et colore fiuntque ex nigris candidae, non semper prodigiose, eae maxume quae ex semine nascuntur. et populus alba in nigram transit. quidam et sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilescere putant. prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici aut contra, gravi ostento, cum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida uva et fico in nigras, aut ut
243 Laodiceae Xerxis adventu platano in oleam mutata. qualibus ostentis Aristandri apud Graecos volumen scatet, ne in infinitum abeamus, apud nos vero C. Epidi commentarii, in quibus arbores locutae quoque reperiuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento paulo ante Pompei Magni bella

civilia paucis ramis eminentibus. inventum Sibyllinis libris
internicionem hominum fore, tantoque eam maiorem quanto
propius ab urbe posita factum esset. Sunt prodigia et cum 244
alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum vel aris, et
cum in arboribus ipsis alienae. ficus in lauro nata est Cyzici
ante obsidionem. simili modo Trallibus palma in basi Cae-
saris dictatoris circa bella civilia eius. nec non et Romae
in Capitolio in capite Iovis bello Persei enata palma victo-
riam triumphosque portendit. hac tempestatibus prostrata
eodem loco ficus enata est M. Messalae C. Cassi censorum
lustro, a quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis au-
ctor prodidit. Super omnia quae umquam audita sunt erit 245
prodigium in nostro aevo Neronis principis ruina factum in
agro Marrucino, Vecti Marcelli e primis equestris ordinis
oliveto universo viam publicam transgresso arvisque inde e
contrario in locum oliveti profectis.

26. (39.) Nunc expositis arborum morbis consentaneum 246
est dicere et remedia. Ex his quaedam sunt communia
omnium, quaedam propria quarundam. communia ablaquea-
tio, adcumulatio, adflari radices aut cooperiri, riguus dato
potu vel ablato, fimum suco refectis, putatio levatis onere.
item suco emisso quaedam veluti detractio sanguinis, circum-
rasio corticis, vitium extenuatio et domitura palmitum, gem-
marum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, repumicatio et
quaedam politura. Arborum his aliae magis aliae minus gau- 247
dent, veluti cupressus et aquam adspernatur et fimum et cir-
cumfossuram amputationemque et omnia remedia odit, quin
etiam necatur riguis, vitis et punicae praecipue aluntur. ficus
arbor ipsa riguis alitur, pomum vero eius marcescit. amygda-
lae si colantur fossione, florem amittunt. nec insitas circum- 248
fodere oportet priusquam validae ferre coeperint poma. plu-
rumae autem amputari sibi volunt onerosa ac supervacua,
sicut nos unguis et capillum. reciduntur veteres totae ac rursus
a stolone aliquo resurgunt, sed non omnes, nec nisi quarum
naturam pati diximus. 16,123,130, 173,241

(40.) Rigua aestivis vaporibus utilia, hieme inimica, 249
autumno varia et e natura soli, quippe cum vindemiator Hi-
spaniarum stagnante solo uvas demetat. ceterum maiore in

parte orbis etiam pluvias autumni aquas erivare convenit. circa canis ortum rigua maxume prosunt ac ne tum quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. et aetas modum temperat, novellae enim minus sitiunt. desiderant autem maxume rigari quae adsuevere, contra siccis locis genita non expetunt umorem nisi necessarium.

250 (41.) Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonense Italiae agro, pago Fabiano, ubi et arva rigant. mirumque, herbae aqua illa necantur, fruges aluntur et riguus pro sarculo est. in eodem agro bruma, tanto magis si nives scateant geletve, ne frigus vitis adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant, memorabili natura in amne solis, eodem aestate vix tolerandi rigoris.

251 27. (42.) Carbunculi ac robiginum remedia demonstra-
18, 159. 161 bimus volumine proxumo. interim est scariphatio quaedam in remediis, cum macie corticis ex aegritudine adstringente se iustoque plus vitalia arborum conprimente exactam falcis aciem utraque manu inprimentes perpetuis incisuris deducunt ac veluti cutem laxant. salutare id fuisse argumento sunt dilatatae cicatrices et internato corpore expletae.

252 (43.) Magnaque ex parte similis hominum medicina et arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa. amygdalae ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite et ab ima parte circumforato defluens pituita abstergeatur. et ulmis detrahitur sucus inutilis, supra terram foratis usque ad medullam in senecta, aut cum alimento nimio abundare sentiuntur.
253 idem et ficorum turgido cortice incisuris in oblicum levibus emittitur. ita fit ne decidant fructus. pomiferis quae germinant nec ferunt fructum fissa radice inditur lapis, fertilesque fiunt. hoc idem in amygdalis e robore cuneo adacto, in piris
254 sorbisque e taeda ac cinere et terra cooperto. Etiam radices circumcidisse prodest vitium luxuriantium ficorumque et circumcisis cinerem addidisse. Fici serotinae fiunt, si primae grossi, cum fabae magnitudinem excessere, detrahantur. subnascuntur enim quae serius maturescunt. eaedem cum frondere incipiunt, si cacumina rami cuiusque detrahantur, firmiores fertilioresque fiunt, nam caprificatio maturat.

255 (44.) In ea culices nasci e grossis manifestum, quoniam,

cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quae in eos
versa adparet. exeundi tanta est aviditas ut plerique aut pede
relicto aut pinnae parte erumpant. Est et aliud genus culi-
cum quos vocant centrinas, fucis apium similes ignavia mali-
tiaque cum pernicie verorum et utilium. interemunt enim
illos atque ipsi conmoriuntur. vexant et tineae semina fico- 256
rum, contra quas remedium in eodem scrobe defodere taleam
lentisci inversa parte quae fuerit a cacumine. uberrimas
autem ficus rubrica amurca diluta et cum fimo infusa radicibus
frondere incipientium facit. caprificorum laudantur maxume
nigrae et in petrosis, quoniam frumenta pluruma habeant, ca-
prificatio ipsa post imbrem.

(45.) In primis autem cavendum ne ex remediis vitia 257
fiant, quod evenit nimia aut intempestiva medicina. interlu-
catio arboribus prodest, sed omnium annorum trucidatio inu-
tilissima. vitis tantum tonsuram annuam quaerit, alternam
vero myrtus, punicae, oleae, quia celeriter fruticescunt. ce-
terae rarius tondentur, nulla autumno. ac ne raduntur quidem
nisi vere. putatione plaga ad vitalia sunt omnia quaecumque
non supervacua.

(46.) Similis fimi ratio. gaudent eo, sed cavendum 258
ne in fervore solis admoveatur, ne inmaturum, ne validius
quam opus sit. urit vineas suillum nisi quinquennio inter-
posito, praeterquam si riguis diluatur, et e coriariorum sor-
dibus nisi admixta aqua. item largius. iustum existimant
in denos pedes quadratos tris modios. id quidem soli natura
decernet.

(47.) Columbino ac suillo plagis quoque arborum me- 259
dentur. si mala punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus
fimum suillum adhibent. eo anno vinolenta, proxumo dulcia fu-
tura. alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater
anno, singulis amphoris, aut cacumina spargi vino lasare di-
luto. si findantur in arbore, pediculum intorqueri. ficis uti-
que amurcam adfundi, ceteris arboribus aegris faecem vini,
aut lupinum circum radices earum seri. Aqua quoque lupini 260
decocti circumfusa pomis prodest. fici, cum Volcanalibus
tonuit, cadunt. remedium est ut ante stipula hordeacea areae
stringantur. Cerasos praecocis facit cogitque maturescere

calx admota radicibus. et haec autem omnia poma intervelli
melius est ut quae relicta sint grandescant.
261 28. Quaedam poena emendantur aut morsu excitantur, ut
palmae ac lentisci. salsis enim aquis aluntur. salis vim et
cineres, sed leniorem habent, ideo fici adsperguntur rutaque,
ne fiant verminosae neve radices putrescant. quin et vitium
radicibus aquam salsam iubent adfundi, si sint lacrimosae. si
vero fructus earum decidant, cinerem aceto conspergi ipsasque
que inlini aut sandaraca, si putrescat uva. si vero fertiles non
262 sunt, aceto acri subacto cinere rigari atque oblini. quod
si fructum non maturent prius inarescentem, praecisarum ad
radices plagam fibrasque aceto acri et urina vetusta madefacere
cere atque eo luto obruere, saepe fodere. olearum, si parum
promisere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt
eaque castigatione proficiunt. omnia haec annua caeli ratione
constant et aliquando serius poscuntur, aliquando celerius.
Nec non ignis aliquis prodest, ut harundini. ambusta namque
263 densior mitiorque surgit. Cato et medicamenta quaedam
conponit, mensurae quoque distinctione, ad maiorum arborum
radices amphoram, ad minorum urnam amurcae et aquae portionem
tionem aequam, ablaqueatis prius radicibus paulatim adfundi
iubens. in olea hoc amplius, stramentis antea circumpositis,
item fico. huius praecipue vere terram adaggerari radicibus.
ita futurum ut non decidant grossi maiorque fecunditas nec
264 scabra proveniat. simili modo, ne convolvolus fiat in vinea,
amurcae congios duos decoqui in crassitudinem mellis, rursusque
susque cum bituminis tertia parte et sulpuris quarta sub diu
coqui, quoniam exardescat sub tecto. hoc vitis circa capita
ac sub bracchiis ungui. ita non fore convolvolum. quidam
contenti sunt fumo huius mixturae suffire vineas secundo flatu
265 continuo triduo. Plerique non minus auxili et alimenti arbitrantur
trantur in urina quam Cato in amurca, addita modo pari aquae
portione, quoniam per se noceat. aliqui volucre appellant
animal praerodens pubescentis uvas. quod ne accidat, falcis,
cum sint exacutae, fibrina pelle detergent atque ita putant,
aut sanguine ursino lini volunt post putationem easdem.
266 *Sunt arborum pestes et formicae. has abigunt rubrica ac
pice liquida perunctis caudicibus, nec non et pisce suspenso

iuxta in unum locum congregant aut lupino trito cum oleo radices linunt. multi et talpas amurca necant, contraque urucas, et mala ne putrescant, lacerti viridis felle tangi cacumina iubent, privatim autem contra urucas ambiri arbores singulas
a muliere incitati mensis, nudis pedibus, recincta. item ne 267
quod animal pastu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto spargi folia, quotiens imber interveniat, quoniam abluatur ita virus medicaminis, mira quaedam excogitante sollertia humana, quippe cum averti grandines carmine credant plerique, cuius verba inserere non equidem serio ausim, quamquam a Catone proditis contra luxata membra iungenda harundinum fissurae. idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto, cuius rei rationem precationemque eodem volumine tradidit.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVIII.

Cap. 1. (Sect. 1.) Sequitur natura frugum hortorumque 1
ac florum quaeque alia praeter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, vel per se tantum herbarum inmensa contemplatione, si quis aestimet varietatem, numerum, flores, odores coloresque et sucos ac viris earum quas salutis aut voluptatis hominum gratia gignit. qua in parte primum omnium patrocinari terrae et adesse cunctorum parenti iuvat, quamquam inter initia operis defensae. quoniam 2. 154 sqq. 2
tamen ipsa materia accendit intus ad reputationem eiusdem parientis et noxia, nostris eam criminibus urguemus nostramque culpam illi inputamus. genuit venena. ecquis invenit illa praeter hominem? cavere ac refugere alitibus ferisque satis

est. atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti
et uri, saxo rhinocerotes, utroque apri dentium sicas, sciant-
que ad nocendum praeparare se animalia, quod tamen eorum
3 excepto homine tela sua venenis tinguit? nos et sagittas
unguimus ac ferro ipsi nocentius aliquid damus, nos et flumina
inficimus et rerum naturae elementa. ipsum quoque quo vi-
vitur aerem in perniciem vertimus. neque est ut putemus
ignorari ea ab animalibus, quae quidem quae praepararent
contra serpentium dimicationes, quae post proelium ad me-
8,88 96 sqq. dendum excogitarent, indicavimus. nec ab ullo praeter
4 hominem veneno pugnatur alieno. fateamur ergo culpam
ne his quidem quae nascuntur contenti, etenim quanto plura
eorum genera humana manu fiunt! quid? non et hominis
quidem e mente venena nascuntur? atra ceu serpentium lingua
vibrat tabesque animi contacta adurit culpantium omnia ac
dirarum alitum modo tenebris quoque suis et ipsarum noctium
quieti invidentium gemitu, quae sola vox eorum est, ut inau-
spicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere aut
5 prodesse vitae. nec ullum aliud abominati spiritus praemium
novere quam odisse omnia. verum et in hoc eadem naturae
maiestas tanto pluris bonos genuit ut fruges, quanto fertilior
in iis quae iuvant aluntque, quorum aestimatione et gaudio
nos quoque relictis exustioni suae istis hominum rubis per-
gemus excolere vitam, eoque constantius quo operae nobis
maior quam famae gratia expetitur. quippe sermo circa rura
est agrestisque usus, sed quibus vita constet honosque apud
priscos maxumus fuerit.
6 2. (2.) Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit
seque duodecimum fratrem appellavit inter illos Acca Lau-
rentia nutrice sua genitos, spicea corona quae vitta alba con-
ligaretur sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data, quae
prima apud Romanos fuit corona. honosque is non nisi vita
7 finitur et exsules etiam captosque comitatur. Bina tunc iugera
populo Romano satis erant, nullique maiorem modum attri-
buit, quo servorum paulo ante principis Neronis contento
huius spati viridiariis? piscinas iuvat maiores habere, gra-
tumque, si non aliquem culinas. Numa instituit deos fruge
colere et mola salsa supplicare atque, ut auctor est Hemina,

far torrere, quoniam tostum cibó salubrius esset, id uno modo
consecutus, statuendo non esse purum ad rem divinam nisi
tostum. is et Fornacalia instituit farris torrendi ferias et 8
aeque religiosas terminis agrorum. hos enim deos tunc ma-
xume noverant, Seiamque a serendo, Segestam a segetibus
appellabant, quarum simulacra in circo videmus, — tertiam
ex his nominare sub tecto religio est —, ac ne degustabant
quidem novas fruges aut vina antequam sacerdotes primitias
libassent.

3. (3.) Iugerum vocabatur quod uno iugo boum in die 9
exarari posset, actus in quo boves agerentur cum aratro uno
impetu iusto. hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitu-
dinem iugerum faciebat. dona amplissima imperatorum ac
fortium civium quantum quis uno die plurumum circumaravis-
set, item quartarii farris aut heminae, conferente populo.
Cognomina etiam prima inde: Pilumni qui pilum pistrinis in- 10
venerat, Pisonis a pisendo, iam Fabiorum, Lentulorum, Ci-
ceronum, ut quisque aliquod optume genus sereret. Iuniorum
familiae Bubulcum nominarunt qui bubus optume utebatur.
quin et in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat,
novaeque nuptae farreum praeferebant. Agrum male colere 11
censorium probrum iudicabatur, atque, ut refert Cato, cum
virum *bonum agricolam* bonumque colonum dixissent, am-
plissime laudasse existimabant. hinc et locupletes dicebant
loci, hoc est agri, plenos. pecunia ipsa a pecore appellaba-
tur. etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia
ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal
fuerat. multatio quoque non nisi ovium boumque inpendio
dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. cau-
tum quippe est ne bovem prius quam ovem nominaret qui
indiceret multam. Ludos boum causa celebrantis Bubetios 12
vocabant. Servius rex ovium boumque effigie primus aes
signavit. Frugem quidem aratro quaesitam furtim noctu pa-
visse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensum-
que Cereri necari iubebant gravius quam in homicidio convi-
ctum, inpubem praetoris arbitratu verberari noxiamve du-
plionemve decerni. Iam distinctio honosque civitatis ipsius 13
non aliunde erat. rusticae tribus laudatissimae eorum qui

rura haberent, urbanae vero, in quas transferri ignominia
esset, desidiae probro. itaque quattuor solae erant a partibus
urbis in quis habitabant, Suburrana, Palatina, Collina, Ex-
quilina. nundinis urbem revisitabant et ideo comitia nundinis
14 habere non licebat, ne plebes rustica avocaretur. Quies
somnusque in stramentis erat. gloriam denique ipsam a far-
ris honore adoream appellabant. equidem ipsa etiam verba
priscae significationis admiror. ita est enim in commentariis
pontificum: *Augurio canario agendo dies consti-
tuantur priusquam frumenta vaginis exeant et
antequam in vaginas perveniant.*
15 (4.) Ergo his moribus non modo sufficiebant fruges nulla
provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonae vilitas
incredibilis erat. Manius Marcius aedilis plebis primum fru-
mentum populo in modios assibus datavit. L. Minutius Au-
gurinus, qui Sp. Maelium coarguerat, farris pretium in tri-
nis nundinis ad assem redegit undecimus plebei tribunus,
qua de causa statua ei extra portam trigeminam a populo
16 stipe conlata statuta est. T. Seius in aedilitate assibus po-
pulo frumentum praestitit, quam ob causam et ei statuae in
Capitolio ac palatio dicatae sunt, ipse supremo die populi
umeris portatus in rogum est. quo verum anno Mater deum
advecta Romam est, maiorem ea aestate messem quam an-
17 tecedentibus annis decem factam esse tradunt. M. Varro
auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurumos duxit ele-
phantos, assibus singulis farris modios fuisse, item vini
congios ficique siccae pondo XXX, olei pondo X, carnis
pondo XII. nec e latifundiis singulorum contingebat arcen-
tium vicinos, quippe etiam lege Stolonis Licini incluso
modo quingentorum iugerum et ipso sua lege damnato, cum
18 substituta fili persona amplius possideret. Luxuriantis iam
rei publicae fuit ista mensura. Mani quidem Curi post
triumphos inmensumque terrarum adiectum imperio nota con-
cio est perniciosum intellegi civem cui septem iugera non
essent satis. haec autem mensura plebei post exactos reges
19 adsignata est. Quaenam ergo tantae ubertatis causa erat?
ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri, ut fas
est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali

aratore, sive illi eadem cura semina tractabant qua bella,
eademque diligentia arva disponebant qua castra, sive hone-
stis manibus omnia laetius proveniunt, quoniam et curiosius
fiunt. Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde 20
ei et cognomen. aranti quattuor sua iugera in Vaticano, quae
prata Quinctia appellantur, Cincinnato viator attulit dictatu-
ram, et quidem, ut traditur, nudo plenoque nunti laborum:
vela corpus, inquit, ut proferam senatus populique Romani
mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum no- 21
men inditum est subinde et ex agris senatum ducesque ar-
cessentibus. at nunc eadem illa vincti pedes, damnatae ma-
nus inscriptique voltus exercent, non tam surda tellure quae
parens appellatur colique dicitur ipsa honore his absumpto,
ut non invita ea et indignata credatur id fieri. sed nos mira-
mur ergastulorum non eadem emolumenta esse quae fuerint
imperatorum.

(5.) Igitur de cultura agri praecipere principale fuit 22
etiam apud exteros, siquidem et reges fecere, Hiero, Phi-
lometor Attalus, Archelaus, et duces, Xenophon et Poenus
etiam Mago, cui quidem tantum honorem senatus noster ha-
buit Carthagine capta ut, cum regulis Africae bibliothecas
donaret, unius eius duodetriginta volumina censeret in Lati-
nam linguam transferenda, cum iam M. Cato praecepta con-
didisset, peritisque Punice dandum negotium, in quo prae- 23
cessit omnis vir clarissimae familiae D. Silanus. sapientiae
vero auctores et carminibus excellentis quique alii inlustres
viri conposuissent quos sequeremur praetexuimus hoc in vo-
lumine, non in grege nominando M. Varrone qui octogesi-
mum primum vitae annum agens de ea re prodendum putavit.

4. Apud Romanos multo serior vitium cultura esse coe- 24
pit, primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere, quo-
rum a nobis nunc ratio tractabitur non volgari modo verum,
ut adhuc fecimus, et vetustis et postea inventis omni cura
perquisitis causaque rerum et ratione simul eruta. dice- 207 sqq.
mus et sidera siderumque ipsorum terrestria signa dabimus
indubitata, quandoquidem qui adhuc diligentius ea tracta-
vere quibusvis potius quam agricolis scripsisse possunt vi-
deri. (6.) ac primum omnium oraculis maiore ex parte age- 25

mus, quae non in alio vitae genere plura certiorave sunt.
cur enim non videantur oracula a certissimo die maxumeque
veridico usu profecta?
26 5. Principium autem a Catone sumemus: Fortissimi
viri et milites strenuissimi ex agricolis gignun-
tur minumeque male cogitantes. Praedium ne
cupide emas. in re rustica operae ne parcas, in
agro emendo minume. quod male emptum est
semper poenitet. agrum paraturos ante omnia
intueri oportet aquam, viam, vicinum. Singula
27 magnas interpretationes habent nec dubias. Cato in conter-
minis hoc amplius aestimari iubet, quo pacto niteant. in
bona enim, inquit, regione bene nitent. Atilius Re-
gulus ille Punico bello bis consul aiebat neque fecundissi-
mis locis insalubrem agrum parandum, neque effetis salu-
berrimum. Salubritas loci non semper incolarum colore de-
tegitur, quoniam adsueti etiam in pestilentibus durant. prae-
terea sunt quaedam *quibusdam* partibus anni salubria, nihil
28 autem salutare est nisi quod toto anno salubre. Malus est
ager cum quo dominus luctatur. Cato inter prima spectari
17,36 iubet ut solum sua virtute valeat qua dictum est positione,
ut operariorum copia prope sit oppidumque validum, ut
navigiorum evectus vel itinerum, ut bene aedificatus et cul-
tus, in quo falli plerosque video. segnitiem enim prioris
domini pro emptore esse arbitrantur. nihil est. damno eius
desertus ager. itaque Cato de bono domino melius emi, nec
temere contemnendam alienam disciplinam, agroque ut ho-
mini, quamvis quaestuosus sit, si tamen et sumptuosus, non
29 multum superesse. ille in agro quaestuosissimam iudicat vi-
tem — non frustra, quoniam ante omnia de inpensae ratione
cavit —, proxume hortos riguos — nec id falso, si sub op-
pido sint —, et prata antiqui parata dixere, idemque Cato
interrogatus, quis esset certissimus quaestus, respondit:
30 si bene pascas, qui proxumus? si sat bene. Summa
omnium in hoc spectando fuit ut fructus is maxume probare-
tur qui quam minumo inpendio constaturus esset. hoc ex lo-
corum occasione aliter alibi decernitur, eodemque pertinet
31 quod agricolam vendacem esse oportere dixit. fundum in

adulescentia conserendum sine cunctatione, aedificandum
non nisi consito agro, tunc quoque cunctanter, optumum-
que est, ut volgo dixere, aliena insania frui, sed ita ut vil-
larum tutela non sit oneri. eum tamen qui bene habitet sae-
pius ventitare in agrum, frontemque domini plus prodesse
quam occipitium non mentiuntur.

6. (7.) [1] Modus hic probatur ut neque fundus villam 32
quaerat neque villa fundum, non, ut fecerunt iuxta diversis
eadem aetate exemplis L. Lucullus et Q. Scaevola, cum
villa Scaevolae fructus non caperet, villam Luculli ager,
quo in genere censoria castigatio erat minus arare quam
verrere. nec hoc sine arte quadam est. novissimus villam
in Misenensi posuit C. Marius septiens consul, sed peritia
castra metandi, sic ut conparatos ei ceteros etiam Sulla Fe-
lix caecos fuisse diceret. [2] convenit neque iuxta paludis 33
ponendam esse neque adverso amne, quamquam Homerus
omnino e flumine semper antelucanas auras insalubris ve-
rissime tradidit. spectare in aestuosis locis septentriones
debet, meridiem in frigidis, temperatis exortum aequinoctia-
lem. Agri ipsius bonitas quibus argumentis iudicanda sit, 34
quamquam de terrae genere optumo disserentes abunde
dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas sub- 17, 25 sqq.
signabimus Catonis maxume verbis: ebulum vel prunus
silvestris vel rubus, bulbus minutus, trifolium,
herba pratensis, quercus, silvestris pirus ma-
lusque frumentarii soli notae, item nigra ter-
ra et cinerei coloris. omnis creta coquet, nisi
permacra, sabulumque, nisi id etiam pertenue
est, et multo campestribus magis quam clivosis
respondent eadem. [3] Modum agri in primis servan- 35
dum antiqui putavere, quippe ita censebant, satius esse
minus serere et melius arare, qua in sententia et Vergilium
fuisse video. verumque confitentibus latifundia perdidere
Italiam, iam vero et provincias. sex domini semissem Afri-
cae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps, non
fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio qui
numquam agrum mercatus est conterminum. Agro empto do-
mum vendendam inclementer atque non ex utilitate publici

status Mago censuit hoc exordio praecepta pandere ingressus, ut tamen adpareat adsiduitatem desideratam ab eo. [4]
36 Dehinc peritia vilicorum in cura habenda est, multaque de his Cato praecepit. nobis satis sit dixisse quam proxumum domino corde esse debere et tamen sibimetipsi non videri. coli rura ab ergastulis pessumum est et quidquid agitur a desperantibus. temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, et fortassis incredibile penitus aestimetur: *nihil*
37 *minus expedire quam agrum optume colere.* L. Tarius Rufus infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, antiquae alias parsimoniae, circiter miliens HS. liberalitate divi Augusti congestum usque ad detractationem heredis exhausit agros in Piceno coemendo colendoque in gloriam. internicionem ergo famemque censemus? immo,
38 Hercules, modum iudicem rerum omnium utilissimum. bene colere necessarium est, optume damnosum. praeterquam subole, suo colono aut pascendis alioqui colente domino aliquas messis colligere non expedit, si conputetur inpendium operae, nec temere olivam, nec quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia tradunt, itaque decipi advenas.
39 (8.) [1] Quonam igitur modo utilissime colentur agri? ex oraculo scilicet: *malis bonis.* sed defendi aequom est abavos qui praeceptis suis prospexere vitae. namque cum dicerent *malis*, intellegere voluere vilissimos. summum providentiae illorum fuit ut quam minumum esset inpendi. praecipiebant enim ista qui triumphales denas argenti libras in supellectile crimini dabant, qui mortuo vilico relinquere victorias et reverti in rura sua postulabant, quorum heredia colenda suscipiebat res publica, exercitusque ducebant se-
40 natu illis vilicante. Inde illa reliqua oracula: *nequam agricolam esse quisquis emeret quod praestare ei fundus posset, malum patrem familias quisquis interdiu faceret quod noctu posset, nisi in tempestate caeli, peiorem qui profestis diebus ageret quod feriatis deberet, pessumum qui sereno die sub tecto potius operaretur quam in*
41 *agro.* [2] Nequeo mihi temperare quo minus unum exemplum antiquitatis adferam ex quo intellegi possit apud popu-

lum etiam de culturis agendi morem fuisse, qualiterque de-
fendi soliti sint illi viri. C. Furius Chresimus e servitute li-
beratus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus
perciperet quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna
erat, ceu fruges alienas perliceret veneficiis. quamobrem 42
a Sp. Albino curuli *aedile* die dicta metuens damnationem,
cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusti-
cum omne in forum attulit et adduxit familiam validam atque,
ut ait Piso, bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie
facta, gravis ligones, vomeres ponderosos, boves saturos.
postea dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt, nec pos- 43
sum vobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes
meas vigiliasque et sudores. omnium sententiis absolutus
itaque est. profecto opera inpensa cultura constat, et ideo
maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixe-
runt. [3] Reliqua praecepta reddentur suis locis, quae pro- 44
pria generum singulorum erint. interim communia quae succur-
runt non omittemus, et in primis Catonis humanissimum utilis-
simumque: id agendum ut diligant vicini. causas reddit
ille, nos existimamus nulli esse dubias. inter prima idem
cavet ne familiae male sit. nihil sero faciendum in agricul-
tura omnes censent, iterum suo quaeque tempore facienda,
et tertio praecepto praetermissa frustra revocari. de terra
cariosa exsecratio Catonis abunde indicata est, quamquam 17, 34
praedicere non cessat is: quidquid per asellum fieri
potest vilissime constat. Felix biennio moritur, si fron- 45
dem agere non patiaris. id efficacissime contingit germinantis
ramis baculo decussis. sucus enim ex ipsa defluens necat radi-
ces. aiunt et circa solstitium avolsas non renasci nec harundine
sectas aut exaratas vomeri harundine inposita. similiter et 46
harundinem exarari felice vomeri inposita praecipiunt. iun-
cosus ager verti pala debet, aut in saxoso bidentibus. fru-
tecta igni optume tolluntur. umidiorem agrum fossis concidi 47
atque siccari utilissimum est, fossas autem cretosis locis
apertas relinqui, in solutiore terra saepibus firmari, ne pro-
*cidant, aut imbri*cibus, aut supinis lateribus procumbere,
quasdam occaecari et in alias dirigi maiores patentioresque
et, si sit occasio, silice vel glarea sterni. ora autem ea-

rum binis utrimque lapidibus statuminari et alio superintegi.
Silvae exstirpandae rationem Democritus prodidit, lupini
flore in suco cicutae uno die macerato sparsisque radicibus.
48 7. (9.) Et quoniam praeparatus est ager, nunc indica-
bitur natura frugum. sunt autem duo prima earum genera:
frumenta, ut triticum, hordeum, et legumina, ut faba, ci-
cer. differentia notior quam ut indicari deceat.
49 (10.) [1] Frumenti ipsius totidem genera per tempora
satu divisa: hiberna, quae circa vergiliarum occasum sata
terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum,
aestiva, quae aestate ante vergiliarum exortum seruntur, ut
milium, panicum, sesima, horminum, irio, Italiae dum-
taxat ritu. alioquin in Graecia et in Asia omnia a vergilia-
rum occasu seruntur, quaedam autem utroque tempore in
50 Italia, ex his quaedam et tertio veris. aliqui verna milium,
panicum, lentem, cicer, alicam appellant, sementiva au-
tem triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. et in tri-
tici genere pars aliqua pabuli est quadripedum causa sati,
ut farrago, et in leguminibus, ut vicia. at commune qua-
51 dripedum hominumque usui lupinum. [2] Legumina omnia
singulas habent radices praeter fabam, easque surculosas,
quia non in multa dividuntur, altissimas autem cicer. fru-
menta multis radicantur fibris sine ramis. Erumpit a primo
satu hordeum die septumo, legumina quarto vel, cum tar-
dissime, septumo, faba a XV. ad XX., legumina in Ae-
gypto tertio die. ex hordeo alterum caput grani in radicem
exit, alterum in herbam, quae et prior floret. radicem cras-
sior pars grani fundit, tenuior florem. ceteris seminibus ea-
52 dem pars et radicem et florem. [3] Frumenta hieme in herba
sunt, verno tempore fastigantur in stipulam quae sunt hi-
berni generis, at milium et panicum in culmum geniculatum
53 et concavom, sesima vero in ferulaceum. Omnium satorum
fructus aut spicis continetur, ut tritici, hordei, muniturque
vallo aristarum contra avis et parvas quadripedes, aut in-
cluditur siliquis, ut leguminum, aut vasculis, ut sesimae ac
papaveris. milium et panicum tantum pro indiviso, et parvis
avibus expositum est. indefensa quippe membranis conti-
nentur. panicum a paniculis dictum, cacumine languide nu-

tante, paulatim extenuato culmo paene in surculum, prae-
densis acervatur granis cum longissima pedali phoba. milio
comae granum conplexae fimbriato capillo curvantur. Sunt 54
et panico genera: mammosa, e pano parvis racemata panicu-
lis, et cacumine gemino. quin et colore distinguntur candido,
nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifariam et e milio fit,
e panico rarus. sed nullum ponderosius frumentum est aut
quod coquendo magis crescat. LX pondo panis e modio re-
ducunt modiumque pultis ex tribus sextariis madidis. Mili- 55
um intra hos decem annos ex India in Italiam invectum est
nigrum colore, amplum grano, harundineum culmo. adule-
scit ad pedes altitudine septem, praegrandibus culmis — pho-
bas vocant — omnium frugum fertilissimum. ex uno grano
terni sextarii gignuntur. seri debet in umidis. [4] Frumenta 56
quaedam in tertio genu spicam incipiunt concipere, quaedam
in quarto, sed etiamnum occultam. genicula autem sunt tri-
tico quaterna, farri sena, hordeo octona. sed non ante supra
dictum geniculorum numerum conceptus est spicae, qui ut
spem sui fecit, quattuor aut quinque tardissime diebus florere
incipiunt totidemque aut paulo pluribus deflorescunt, hor-
dea vero, cum tardissime, septem. Varro quater novenis
diebus fruges absolvi tradit et mense nono meti. [5] Fa- 57
bae in folia exeunt ac deinde caulem emittunt nullis di-
stinctum internodiis. reliqua legumina surculosa sunt. ex
his ramosa cicer, ervom, lens: quorundam caules spargun-
tur in terram, si non habeant adminiculum, ut pisi. *ubi* scan-
dant nisi habuere, ** aut deteriora fiunt. leguminum unicau-
lis faba sola, unus et lupinis, sed ceteris ramosus praetenui
surculo, omnibus vero fistulosus. Folium quaedam ab radice 58
mittunt, quaedam a cacumine. frumentum et hordeum vicia-
que et quidquid in stipula est in cacumine unum folium ha-
bet — sed hordeo scabra sunt, ceteris levia —, multiplicia
contra faba, cicer, pisum. Frumentis folium harundina-
ceum, fabae rotunda et magnae leguminum parti, longiora
erviliae et piso, phasiolis venosa, sesimae et irioni sanguinea.
Cadunt folia lupino tantum et papaveri. legumina diutius flo- 59
rent, et ex his ervom ac cicer, sed diutissime faba XL die-
bus, non autem singuli scapi tamdiu, quoniam alio desinente

alius incipit, nec tota seges sicut frumenti pariter. siliquantur
vero omnia diversis diebus et ab ima primum parte, paulatim
60 flore subeunte. [6] Frumenta cum defloruere, crassescunt
maturanturque cum plurumum diebus quadraginta, item faba,
paucissimis cicer. id enim a sementi diebus XL perficitur.
milium et panicum et sesima et omnia aestiva XL diebus ma-
turantur a flore, magna terrae caelique differentia. in Aegypto
enim hordeum sexto a satu mense, frumenta septumo metun-
tur, in Hellade septumo hordeum, in Peloponneso octavo, et
frumenta etiamnum tardius. Grana in stipula crinito textu
spicantur. in faba leguminibusque alternis lateribus sili-
quantur. Fortiora contra hiemes frumenta, legumina in cibo.
61 [7] Tunicae frumento plures. hordeum maxume nudum et
arinca, sed praecipue avena. calamus altior frumento quam
hordeo, arista mordacior hordeo. In area exteruntur triticum
et siligo et hordeum. sic et seruntur pura qualiter moluntur,
quia tosta non sunt. e diverso far, milium, panicum purgari nisi
tosta non possunt. itaque haec cum suis folliculis serantur cru-
da. et far in vaginulis suis servant ad satus atque non torrent.
62 (11.) Levissimum ex his hordeum raro excedit XV libras
et faba XXII. ponderosius far magisque etiamnum triticum.
far in Aegypto ex olyra conficitur. tertium genus spicae
hoc ibi est. Galliae quoque suum genus farris dedere, quod
illic bracem vocant, apud nos sandalam, nitidissimi grani. et
alia differentia, quod fere quaternis libris plus reddit panis
quam far aliud. populum Romanum farre tantum e frumento
CCC annis usum Verrius tradit.
63 (12.) [1] Tritici genera plura, quae fecere gentes. Ita-
lico nullum equidem conparaverim candore ac pondere, quo
maxume discernitur. montanis modo conparetur Italiae agris
externum, in quo principatum tenuit Boeotia, dein Sicilia,
mox Africa. tertium pondus erat Thracio, Syrio, deinde et
Aegyptio, athletarum cum decreto, quorum capacitas iumen-
tis similis quem diximus ordinem fecerat. Graecia et Ponti-
64 cum laudavit, quod in Italiam non pervenit. ex omni eadem
genere grani praetulit dracontion et strangiam et Selinusium
argumento crassissimi calami. itaque pingui solo haec genera
adsignabat. levissimum et maxume inane, speudian, tenuissimi

calami, in umidis seri iubebat, quoniam multo egeret alimento.
hae fuere sententiae Alexandro Magno regnante, cum claris- 65
sima fuit Graecia atque in toto orbe terrarum potentissima,
ita tamen ut ante mortem eius annis fere CXLV Sophocles
poeta in fabula Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta
laudaverit ad verbum translata sententia:

et fortunatam Italiam frumento canere candido,

quae laus peculiaris hodieque Italico est, quo magis admiror
posteros Graecorum nullam mentionem huius fecisse frumenti.
[2] Nunc ex his generibus quae Romam invehuntur levissi- 66
mum est Gallicum atque e Chersonneso advectum, quippe non
excedunt modii vicenas libras, si qui granum ipsum ponderet.
Sardum adicit selibras, Alexandrinum et trientis, hoc et Siculi
pondus, Boeoticum totam libram addit, Africum et dodran-
tis. in transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris
modios pendere, circa Clusium et senas. lex certe naturae 67
ut in quocumque genere pani militari tertia portio ad grani
pondus accedat, sicut optumum frumentum esse quod in sub-
actum congium aquae capiat. quibusdam generibus per se
pondus, sicut Baliarico modio tritici panis pondo XXXV reddit,
quibusdam non nisi mixtis, ut Cyprio et Alexandrino XX prope
libras non excedentibus. Cyprium fuscum est panemque ni- 68
grum facit, itaque miscetur Alexandrinum candidum, redeunt-
que XXV pondo. Thebaicum libram adicit. Marina aqua sub-
igi, quod plerique maritimis locis faciunt occasione lucrandi
salis, inutilissimum. non alia de causa opportuniora morbis
corpora exsistunt. Galliae et Hispaniae frumento in potum
resoluto quibus diximus generibus spuma ita concreta pro 62 67
fermento utuntur, qua de causa levior illis quam ceteris pa-
nis est. [4] Differentia est et calami, crassior quippe melio- 69
ris est generis. Plurumis tunicis Thracium triticum vestitur
ob nimia frigora illi plagae exquisitum. eadem causa et tri-
mestria invenit detinentibus terras nivibus quod tertio fere a
satu mense et in reliquo orbe metitur. totis hoc Alpibus
notum, et hiemalibus provinciis nullum hoc frumento laetius,
unicalamum praeterea nec usquam capax, seriturque non
nisi tenui terra. Est et bimestre circa Thraciae Aenum, quod 70
quadragesimo die quo satum est maturescit, mirumque nulli

frumento plus esse ponderis et furfuribus carere. utitur eo et Sicilia et Achaia, montuosis utraque partibus, Euboea quoque circa Carystum. in tantum fallitur Columella qui ne trimestris quidem proprium genus existimaverit esse, cum sit antiquissimi. Graeci setanion vocant. tradunt in Bactris grana tantae magnitudinis fieri ut singula spicas nostras aequent.

71 (13.) Primum ex omnibus frumentis seritur hordeum. dabimus et dies serendo cuique generi natura singulorum exposita. hordeum Indis sativom et silvestre, ex quo panis apud eos praecipuus et alica. Maxume quidam oryza gaudent, ex qua tisanam conficiunt quam reliqui mortales ex hordeo. oryzae folia carnosa, porro similia sed latiora, altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeae rotunditatis.

72 (14.) Antiquissimum in cibis hordeum, sicut Atheniensium ritu Menandro auctore adparet et gladiatorum cognomine qui hordearii vocabantur. polentam quoque Graeci non aliunde praeferunt. pluribus fit haec modis. Graeci perfusum aqua hordeum siccant nocte una ac postero die frigunt, dein
73 molis frangunt. sunt qui vehementius tostum rursus exigua aqua adspergant et siccent prius quam molant. alii vero virentibus spicis decussum hordeum recens purgant madidumque in pila tundunt atque in corbibus eluunt ac siccatum sole rursus tundunt et purgatum molunt. quocumque autem genere praeparato vicenis hordei libris ternas seminis lini et coriandri selibram salisque acetabulum torrentes ante omnia miscent
74 in mola. qui diutius volunt servare cum polline ac furfuribus suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in subtilem farinam molit, iisdem additis atque etiam milio. panem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, quadripedumque fere cibus est, (15.) cum tisanae inde usus validissimus
75 saluberrimusque tanto opere probetur. Unum laudibus eius volumen dicavit Hippocrates e clarissimis medicinae scientia. Tisanae bonitas praecipua Uticensi. in Aegypto vero est quae fiat ex hordeo, cui sunt bini anguli. in Baetica et Africa genus ex quo fiat hordei, glabrum appellat Turranius. idem olyram et oryzam eandem esse existimat. Tisanae conficiendae volgata ratio est.

76 (16.) Simili modo e tritici semine tragum fit, in Campa-

nia dumtaxat et Aegypto, (17.) amylum vero ex omni tritico
ac siligine, sed optumum e trimestri. inventio eius Chio in-
sulae debetur, et hodie laudatissimum inde est appellatum ab
eo quod sine mola fiat. proxumum trimestri quod e minume
ponderoso tritico. madescit dulci aqua in ligneis vasis ita ut in-
tegatur quinquiens in die mutata, melius si et noctu, ita ut mi-
sceatur pariter. emollitum prius quam acescat, linteo aut 77
sportis saccatum, tegulae infunditur inlitae fermento, atque
ita in sole densatur. post Chium maxume laudatur Creticum,
mox Aegyptium, — probatur autem levore et levitate atque
ut recens sit, — iam et Catonis dictum apud nos.

(18.) Hordei farina et ad medendum utuntur, mirumque 78
in usu iumentorum ignibus durato ac postea molito offisque
humana manu demissis [in alvom] maiores eis viris torosque
corporis fieri. Spicae quaedam binos ordines habent, quae-
dam pluris usque ad senos. grano ipsi aliquot differentiae: lon-
gius leviusque aut brevius aut rotundius, candidius nigrius-
que vel cui purpura est. ultimo ad polentam, contra tempesta-
tis candido maxuma infirmitas. Hordeum frugum omnium mol- 79
lissimum est. seri non volt nisi in sicca et soluta terra ac nisi
laeta. palea ex optumis, stramento vero nullum conparatur.
hordeum ex omni frumento minume calamitosum, quia ante tol-
litur quam triticum occupet robigo, itaque sapientes agricolae
triticum cibariis tantum serunt, hordeum sacculo seri dicunt.
propterea celerrime redit, fertilissimumque quod in Hispa- 80
niae Carthagine Aprili mense collectum est. hoc seritur eo-
dem mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. rapi-
tur omne a prima statim maturitate festinantius quam cetera.
fragili enim stipula et tenuissima palea granum continetur.
meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocta matu-
ritate tollatur.

8. (19.) Frumenti genera non eadem ubique, nec ubi ea- 81
dem sunt iisdem nominibus. volgatissima far, quod adoreum
veteres appellavere, siligo, triticum. haec plurumis terris
communia. arinca Galliarum propria copiosa et Italiae est,
Aegypto autem ac Syriae Ciliciaeque et Asiae ac Graeciae pe-
culiares zea, olyra, tiphe. Aegyptus similaginem conficit e 82
tritico suo nequaquam Italiae parem. qui zea utuntur non

habent far. est et haec Italiae in Campania maxume, semen-
112 que appellatur. hoc habet nomen res praeclara, ut mox do-
cebimus, propter quam Homerus ζείδωρος ἄρουρα dixit, non
ut aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. amylum quoque
83 ex ea fit priore crassius. haec sola differentia est. Ex omni
genere durissimum far et contra hiemes firmissimum. patitur
frigidissimos locos et minus subactos vel aestuosos sitientis-
que. primus antiquis Latio cibus, magno argumento in ado-
14 reae donis, sicuti diximus. pulte autem, non pane, vixisse
longo tempore Romanos manifestum, quoniam et pulmentaria
84 hodieque dicuntur. et Ennius antiquissimus vates obsidionis
famem exprimens offam eripuisse plorantibus liberis patres
conmemorat. et hodie sacra prisca atque natalium pulte fri-
tilla conficiuntur, videturque tam puls ignota Graeciae fuisse
quam Italiae polenta.

85 (20.) [1] Tritici semine avidius nullum est nec quod plus
alimenti trahat. siliginem proprie dixerim tritici delicias.
candor est et sine virtute, sine pondere, conveniens umidis
tractibus, quales Italiae sunt et Galliae Comatae. sed et
trans Alpis in Allobrogum tantum Meminorumque agro per-
tinax, in ceteris ibi partibus biennio in triticum transit. reme-
86 dium ut gravissima quaeque grana eius serantur. 9. E sili-
gine lautissimus panis pistrinarumque opera laudatissima.
praecellit in Italia, si Campana Pisis natae misceatur. rufior
illa, at Pisana candidior ponderosiorque cretacea. iustum
est e grano Campanae quam vocant castratam, e modio red-
ire sextarios quattuor siliginis vel e gregali sine castratura
87 sextarios quinque, praeterea floris semodium, et cibarii, quod
secundarium vocant, sextarios quattuor, furfuris sextarios tot-
idem, e Pisana autem siliginis sextarios quinque, cetera pa-
ria sunt. Clusina Arretinaque etiamnum sextarios siliginis
adiciunt, in reliquis pares. si vero pollinem facere libeat,
XVI pondo panis redeunt et cibarii tria furfurumque semodius.
molae discrimine hoc constat. nam quae sicca moluntur plus
farinae reddunt, quae salsa aqua sparsa candidiorem medul-
88 lam, verum plus retinent in furfure. Farinam a farre dictam
nomine ipso adparet. siligineae farinae modius Gallicae XXII
libras panis reddit, Italicae duabus tribusve amplius in arto-

pticio pane. nam furnaceis binas adiciunt libras in quocum-
que genere.
10. [2] Similago e tritico fit laudatissima. ex Africo iu- 89
stum est e modiis redire semodios et pollinis sextarios quin-
que, — ita autem appellant in tritico quod florem in siligine.
hoc aerariae officinae chartariaeque utuntur —, praeterea se-
cundarii sextarios quattuor furfurumque tantundem, panis
vero e modio similaginis CXXII, e floris modio CXVII. Pre- 90
tium huic annona media in modios farinae XL asses, similagini
castratae octonis assibus amplius, siligini castratae duplum.
Est et alia distinctio semel tempore L. Paulli nata, XVII pon-
do panis reddere visa, XVIII, tertia XIX cum triente, et secun-
darii panis quinas selibras, totidem cibarii, et furfurum sexta-
rios sex. [3] Siligo numquam maturescit pariter, nec ulla 91
segetum minus dilationem patitur propter teneritatem iis quae
maturuere protinus granum dimittentibus. sed minus quam ce-
tera frumenta in stipula periclitatur, quoniam semper rectam
habet spicam nec rorem continet qui robiginem faciat. [4] Ex 92
arinca dulcissimus panis. ipsa spissior quam far, et maior spi-
ca, eadem et ponderosior. raro modius grani non XVI libras
inplet. exteritur in Graecia difficulter, ob id iumentis dari ab
Homero dicta. haec enim est quam olyram vocat. eadem in
Aegypto facilis fertilisque. Far sine arista est, item siligo ex-
cepta quae Laconica appellatur. Adiciuntur his genera: bro- 93
mos, siligo excepta et tragos, externa omnia ab oriente inve-
cta, oryzae similia. tiphe et ipsa eiusdem est generis, ex qua
fit in nostro orbe oryza. apud Graecos est et zea, traduntque
eam ac tiphen, cum sint degeneres, redire ad frumentum, si
pistae serantur, nec protinus, sed tertio anno.
(21.) Tritico nihil est fertilius. hoc ei natura tribuit, 94
quoniam eo maxume alebat hominem, utpote cum e modio,
si sit aptum solum, quale in Byzacio Africae campo, centeni
quinquageni modii reddantur. misit ex eo loco divo Augusto
procurator eius ex uno grano — vix credibile dictu — CCCC
paucis minus germina, exstantque de ea re epistulae. misit et 95
Neroni similiter CCCLX stipulas ex uno grano. cum centesimo
quidem et Leontini Siciliae campi fundunt aliique et tota Bae-
tica et in primis Aegyptus. fertilissima tritici genera ramo-

sum et quod centigranium vocant. inventus est iam et scapus unus centum fabis onustus.

96 49 (22.) Aestiva frumenta diximus sesimam, milium, panicum. sesima ab Indis venit. ex ea et oleum faciunt, color eius candidus. huic simile est in Asia Graeciaque erysimum, idemque erat, nisi pinguius esset, quod apud nos vocant irionem, medicaminibus adnumerandum potius quam frugibus. eiusdem naturae et horminum Graecis dictum, sed cymino simile, seritur cum sesima. hac et irione nullum animal vescitur virentibus.

97 (23.) Pistura non omnium facilis, quippe Etruria spicam
farris tosti pisente pilo praeferrato, fistula serrata et stella
intus denticulata, ut, si intentius pisant, concidantur grana
ferrumque frangatur. maior pars Italiae ruido utitur pilo, ro-
tis etiam quas aqua verset, obiter et mola. de ipsa ratione
98 pisendi Magonis proponetur sententia: triticum ante perfundi
aqua multa iubet, postea evalli, dein sole siccatum pilo repeti.
simili modo hordeum. huius sextarios XX spargi duobus sex-
tariis aquae. lentem torreri prius, dein cum furfuribus levi-
ter pisi aut addito in sextarios XX lateris crudi frusto et ha-
renae semodio. erviliam iisdem modis quibus lentem. sesi-
mam in calida maceratam exporrigi, dein confricari et frigida
mergi ut paleae fluctuentur, iterumque exporrigi in sole su-
per lintea, quod nisi festinato peragatur, lurido colore mu-
99 cescere. Et ipsa autem quae evalluntur variam pisturarum
rationem habent. acus vocatur, cum per se pisitur spica,
tantum aurificum ad usus. si vero in area teritur cum stipula,
palea, in maiore terrarum parte ad pabula iumentorum. Mili
et panici et sesimae purgamenta apludam vocant et alibi aliis
nominibus.

100 (24.) Milio Campania praecipue gaudet pultemque candidam ex eo facit. fit et panis praedulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxume pulte aluntur et cruda etiam farina, equino lacte vel sanguine e cruris venis admixto. Aethiopes non aliam frugem quam mili hordeique novere.

101 (25.) Panico et Galliae quidem, praecipue Aquitania utitur, sed et circumpadana Italia addita faba, sine qua nihil conficiunt. Ponticae gentes nullum panico praeferunt cibum.

Cetera aestiva frumenta riguis magis etiam quam imbribus gaudent, milium et panicum aquis minume, cum in folia exeunt. vetant ea inter vitis arboresve frugiferas seri, terram emaciari hoc satu existimantes.

11. (26.) Mili praecipuus ad fermenta usus e musto sub- 102
acti in annuum tempus. simile fit e tritici ipsius furfuribus minutis et optumis e musto albo triduo maturato subactis ac sole siccatis. inde pastillos in pane faciendo dilutos cum similagine seminis fervefaciunt atque ita farinae miscent, sic optumum panem fieri arbitrantes. Graeci in binos semodios farinae satis esse bessem fermenti constituere. et haec 103
quidem genera vindemiis tantum fiunt, quo libeat vero tempore ex aqua hordeoque bilibres offae ferventi foco vel fictili patina torrentur cinere et carbone, usque dum rubeant. postea operiuntur in vasis donec acescant. hinc fermentum diluitur. cum fieret autem panis hordeaceus, ervi aut cicerculae farina ipse fermentabatur, iustum erat duae librae in quinque semodios. nunc fermentum fit ex ipsa farina quae subi- 104
gitur prius quam addatur sal, ad pultis modum decocta et relicta donec acescat. volgo vero nec subfervefaciunt, sed tantum pridie adservata materia utuntur, palamque est naturam acore fermentari, sicut evalidiora esse corpora quae fermentato pane aluntur, quippe cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico praecipua salubritas perhibita sit.

(27.) Panis ipsius varia genera persequi supervacuum 105
videtur, alias ab opsoniis appellati, ut ostrearii, alias a deliciis, ut artolagani, alias a festinatione, ut speustici, nec non a coquendi ratione, ut furnacei vel artopticii aut in clibanis cocti, non pridem etiam e Parthis invecto quem aquaticum vocant, quoniam aqua trahitur a tenui et spongeosa inanitate, alii Parthicum. summa laus siliginis bonitate et cribri tenuitate constat. quidam ex ovis aut lacte subigunt, butyro vero gentes etiam pacatae, ad operis pistorii genera transeunte cura. Durat sua Piceno in panis inventione gratia ex alicae 106
materia. eum novem diebus maceratum decumo ad speciem tractae subigunt uvae passae suco, postea in furnis ollis inditum, quae rumpantur ibi, torrent. neque est ex eo cibus nisi madefacto, quod fit lacte maxume mulso.

107 (28.) Pistores Romae non fuere ad Persicum usque bel-
lum annis ab urbe condita super DLXXX. ipsi panem facie-
bant Quirites, mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc
in plurumis gentium. artoptam Plautus appellat in fabula
quam Aulularia scripsit, magna ob id concertatione erudi-
108 torum an is versus poetae sit illius, certumque fit Atei Ca-
pitonis sententia cocos tum panem lautioribus coquere soli-
tos, pistoresque tantum eos qui far pisebant nominatos. nec
cocos vero habebant in servitiis, eosque ex macello condu-
cebant. Cribrorum genera Galliae e saetis equorum invenere
Hispaniae e lino excussoria et pollinaria, Aegyptus e papyro
atque iunco.

109 (29.) [1] Sed inter prima dicatur et alicae ratio praestan-
tissimae saluberrimaeque, quae palma frugum indubitata Ita-
liae contigit. fit sine dubio et in Aegypto, sed admodum sper-
nenda, in Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisano-
que agro, in Campania tamen laudatissima. campus est subia-
cens montibus nimbosis, totus quidem XL M passuum pla-
110 nities. terra eius — ut protinus soli natura dicatur, pulverea
summa, inferior bibula et pumicis vice fistulosa quoque
— montium culpa in bonum cedit. crebros enim imbris per-
colat atque transmittit, nec dilui aut madere voluit propter
felicitatem culturae, eadem acceptum umorem nullis fontibus
reddit, sed temperat et concoquens intra se vice furni con-
111 tinet. seritur toto anno, panico semel, bis farre. et ta-
men vere segetes quae interquievere fundunt rosam odora-
tiorem sativa. adeo terra non cessat parere, unde volgo dictum
plus apud Campanos unguenti quam apud ceteros olei fieri.
quantum autem universas terras campus Campanus antecedit,
tantum ipsum pars eius quae Leboriae vocantur, quem Phle-
graeum Graeci appellant. finiuntur Leboriae via ab utroque
latere consulari quae a Puteolis et quae a Cumis Capuam
112 ducit. [2] Alica fit e zea quam semen appellavimus. tun-
ditur granum eius in pila lignea, ne lapidis duritia conterat,
mobili, ut notum est, pilo vinctorum poenali opera. primori
inest pyxis ferrea. excussis inde tunicis iterum iisdem arma-
mentis nudata conciditur medulla. ita fiunt alicae tria genera:
minumum ac secundarium, grandissimum vero aphaerema

appellant. nondum habent candorem suum quo praecellunt,
iam tamen Alexandrinae praeferuntur. postea — mirum
dictu — admiscetur creta quae transit in corpus coloremque
et teneritatem adfert. invenitur haec inter Puteolos et Nea- 114
polim in colle Leucogaeo appellato, exstatque divi Augusti
decretum quo annua vicena milia Neapolitanis pro eo nume-
rari iussit e fisco suo, coloniam deducens Capuam, adiecitque
causam adserendi, quoniam negassent Campani alicam confici
sine eo metallo posse. in eodem reperitur et sulpur, emicant-
que fontes Araxi oculorum claritati et volnerum medicinae
dentiumque firmitati. [3] Alica adulterina fit maxume qui- 115
dem e zea quae in Africa degenerat. latiores eius spicae
nigrioresque et brevi stipula. pisunt cum harena et sic quo-
que difficulter deterunt utriculos, fitque dimidia nudi mensura,
posteaque gypsi pars quarta inspargitur atque, ut cohaesit,
farinario cribro subcernunt. quae in eo remansit excepticia
appellatur et grandissima est. rursus quae transit artiore cer-
nitur et secundaria vocatur, item cribraria quae simili modo
in tertio remansit cribro angustissimo et tantum harenas trans-
mittente. Alia ratio ubique adulterandi. e tritico candidissi- 116
ma et grandissima eligunt grana ac semicocta in ollis postea
arefaciunt sole ad initium, rursusque leviter adspersa molis
frangunt. Ex zea pulchrius quam e tritico fit graneum, quam-
vis id alicae vitium sit. candorem autem ei pro creta lactis
incocti mixtura confert.

12. (30.) Sequitur leguminum natura, inter quae maxu- 117
mus honos fabae, quippe ex qua temptatus sit etiam panis.
lomentum appellatur farina eà, adgravaturque pondus illa et
omni legumine. iam vero et pabulo venali fabae multiplex
usus omnium quadripedum generi, praecipue homini. fru-
mento etiam miscetur apud plerasque gentis, et maxume pa-
nico solida ac delicatius fracta. quin et prisco ritu fabata 118
suae religionis dis in sacro est, praevalens pulmentari cibo
et hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere, ob
haec Pythagoricae sententiae damnata, ut alii tradidere, quon-
iam mortuorum animae sint in ea, qua de causa parentando
utique adsumitur. Varro et ob haec flaminem ea non vesci 119
tradit et quoniam in flore eius litterae lugubres reperiantur.

In eadem peculiaris religio, namque fabam utique e frugi-
bus referre mos est auspici causa, quae ideo referiva appel-
latur. et auctionibus adhibere eam lucrosum putant. sola
certe frugum etiam exesa repletur crescente luna. aqua
120 marina aliave salsa non percoquitur. Seritur ante vergilia-
rum occasum leguminum prima, ut antecedat hiemem. Ver-
gilius eam per ver seri iubet circumpadanae Italiae ritu, sed
maior pars malunt fabalia maturae sationis quam trimestrem
fructum. eius namque siliquae caulesque gratissimo sunt pa-
bulo pecori. Aquas in flore maxume concupiscit, cum vero
defloruit, exiguas desiderat. solum in quo sata est laeti-
ficat stercoris vice. ideo circa Macedoniam Thessaliamque,
121 cum florere coepit, vertunt arva. Nascitur et sua sponte
plerisque in locis, sicut septentrionalis oceani insulis, quas
ob id nostri Fabarias appellant, item in Mauretania silvestris
passim, sed praedura et quae percoqui non possit. nasci-
tur in Aegypto spinoso caule, qua de causa crocodili oculis
122 timentes refugiunt. longitudo scapo quattuor cubitorum
est amplissima, crassitudo *digiti*, in totum, ni genicula ab-
essent, molli calamo similis, caput papaveri, colore roseo,
in eo fabae non supra tricenas, folia ampla, fructus ipse
amarus et odore, sed radix perquam lauta incolarum cibis,
cruda et omni modo cocta, harundinum radicibus similis.
nascitur et in Syria Ciliciaque et in Toronae Chalcidis
lacu.

123 (31.) Ex leguminibus autumno vereve seruntur lens et
in Graecia pisum. Lens amat solum tenue magis quam pin-
gue, caelum utique siccum. duo genera eius Aegypto, al-
terum rotundius nigriusque, alterum sua figura, unde vario
usu translatum est in lenticulas nomen. invenio apud aucto-
res aequanimitatem fieri vescentibus ea. Pisum in apricis
seri debet frigorum inpatientissimum. ideo in Italia et in
austeriore caelo non nisi verno tempore terra facili, soluta.

124 (32.) Ciceris natura est gigni cum salsilagine, ideo so-
lum urit nec nisi madefactum pridie seri debet. differentiae
plures, magnitudine, figura, colore, sapore. est enim
arietino capiti simile, unde ita appellant, album nigrumque,
est et columbinum quod alii Venerium appellant, candidum,

rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis ad-
hibet. est et cicercula minuti ciceris, inaequalis, angulosi,
veluti pisum, dulcissimum autem id quod ervo simillimum,
firmiusque quod nigrum et rufum quam quod album.
(33.) Siliquae rotundae ciceri, ceteris leguminum lon- 125
gae et ad figuram seminis latae, piso cylindratae. phasiolo-
rum cum ipsis manduntur granis. serere eos qua velis
terra licet ab idibus Octobris in kalendas Novembris. Legu-
mina, cum maturescere coeperunt, rapienda sunt, quoniam
cito exsiliunt latentque cum decidere, sicut et lupinum.
13. quamquam prius de rapis dixisse conveniat, — (34.)
in transcursu ea attigere nostri, paulo diligentius Graeci, 126
et ipsi tamen inter hortensia, — si iustus ordo fiat, a fru-
mento protinus aut certe faba dicendis, quando alii usus
praestantior ab his non est. ante omnia namque cunctis ani-
malibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum
quoque genera, magisque si decoquantur aqua. quadripedes 127
et fronde eorum gaudent, et homini non minore rapicio-
rum suis horis gratia quam cymarum, flavidorum quoque et
in horreis enecatorum vel maiore quam virentium. ipsa
vero durant et in sua terra servata et postea passa paene
ad alium proventum, famemque sentiri prohibent. a vino at-
que messe tertius hic transpadanis fructus. Terram non 128
morose eligit, paene ubi nihil aliud seri possit. nebulis et
pruinis ac frigore ultro aluntur, amplitudine mirabili. vidi
XL libras excedentia. In cibis quidem nostris pluribus mo-
dis commendantur, durantque ad alia, sinapis acrimonia do-
mita, etiam coloribus picta praeter suum sex aliis, purpu-
reo quoque. neque aliud in cibis tingui decet. Genera eo- 129
rum Graeci duo prima fecere, masculinum femininumque, et
ea serendi modo ex eodem semine. densiore enim satu ma-
sculescere, item in terra difficili. semen praestantius quo
subtilius. Species vero omnium tres. aut enim in latitudi- 130
nem fundi, aut in rotunditatem globari. tertiam speciem
silvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente,
raphani similitudine et folio anguloso scabroque, suco acri
qui circa messem exceptus oculos purget medeaturque cali-
gini admixto lacte mulierum. Frigore dulciora fieri existi-

mantur et grandiora. tepore in folia exeunt. Palma in Nur-
sino agro nascentibus. taxatio in libras sestertii singuli et in
penuria bini, proxuma in Algido natis.
131 (35.) Napi vero Amiternini, quorum eadem fere natura,
gaudent aeque frigidis. seruntur et ante kalendas Martias,
in iugero sextarii quattuor. diligentiores quinto sulco napum
seri iubent, rapa quarto, utrumque stercorato, rapa lae-
tiora fieri, si cum palea seminentur. serere nudum volunt
132 precantem sibi et vicinis serere se. Satus utrique generi
iustus inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque
Volcani. feruntque subtili observatione, quota luna prae-
cedente hieme nix prima ceciderit, si totidem luminum die
intra praedictum temporis spatium serantur, mire provenire.
seruntur et vere in calidis atque umidis.
133 14. (36.) Lupino usus proxumus, cum sit et homini et
quadripedum generi ungulas habenti communis. remedium
eius ne metentis fugiat exsiliendo, ut ab imbre tollatur. nec
ullius quae seratur natura adsensu terrae mirabilior est.
primum omnium cotidie cum sole circumagitur horasque
agricolis etiam nubilo demonstrat. ter praeterea floret, ter-
ram amat terraque operiri non volt. et unum hoc seritur
134 non arato. quaerit maxume sabulosa et sicca atque etiam
harenosa, coli utique non volt. tellurem adeo amat ut quam-
vis frutectoso solo coiectum inter folia veprisque ad terram
tamen radice perveniat. pinguescere hoc satu arva vi-
17, 54 neasque diximus. itaque adeo non eget fimo ut optumi vi-
cem repraesentet, nihilque aliud nullo inpendio constat, ut
135 quod ne serendi quidem gratia opus sit adferre. protinus
seritur ex arvo, ac ne spargi quidem postulat decidens
sponte. primumque omnium seritur, novissimum tollitur,
utrumque Septembri fere mense, quia, si non antecessit
hiemem, frigoribus obnoxium est. inpune praeterea iacet,
vel derelictum etiam, si non protinus secuti obruant imbres,
ab omnibus animalibus amaritudine sua tutum, plerumque ta-
men levi sulco integunt. ex densiore terra rubricam maxume
amat. ad hanc alendam post tertium florem verti debet, in
sabulo post secundum. cretosa tantum limosaque odit et in
136 his non provenit. Maceratum calida aqua homini quoque in

cibo est. nam bovem unum modii singuli satiant validumque
praestant, quando etiam inpositum puerorum ventribus pro
remedio est. Condi in fumo maxume convenit, quoniam in
umido vermiculi umbilicum eius in sterilitatem castrant. Si
depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.

15. (37.) Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agrico- 137
lis operosa. uno sulco sata non saritur, non stercoratur,
nec aliud quam deoccatur. Sationis eius tria tempora: circa
occasum arcturi, ut Decembri mense pascat. tum optume
seritur in semen. aeque namque fert depasta. secunda sa-
tio mense Ianuario est, novissima Martio, tum ad frondem
utilissima. Siccitatem ex omnibus quae seruntur maxume 138
amat. non adspernatur etiam umbrosa. ex semine eius, si
lecta matura est, palea ceteris praefertur. vitibus praeripit
sucum, languescuntque, si in arbusto seratur.

(38.) Nec ervi operosa cura est. hoc amplius quam 139
vicia runcatur, et ipsum medicaminis vim optinens, quippe
cum divom Augustum curatum *eo* epistulis ipsius memoria
exstet. Sufficiunt singulis boum iugis modii quini sati. Mar-
tio mense satum noxium esse bubus aiunt, item autumno
gravedinosum, innoxium autem fieri primo vere satum.

16. (39.) Et silicia, hoc est fenum Graecum, scari- 140
phatione seritur, non altiore quattuor digitorum sulco,
quantoque peius tractatur tanto provenit melius. rarum dictu
esse aliquid cui prosit neglegentia. id autem quod secale ac
farrago appellatur, occari tantum desiderat.

(40.) Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterri- 141
mum sed tantum ad arcendam famem, fecunda sed gracili sti-
pula, nigritia triste, pondere praecipuum. Admiscetur huic
far ut mitiget amaritudinem eius, et tamen sic quoque ingra-
tissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum cente-
simo grano, ipsumque pro laetamine est.

(41.) Farrago ex recrementis farris praedensa seritur, 142
admixta aliquando et vicia. eadem in Africa fit ex hordeo.
Omnia haec pabularia, degeneransque ex leguminibus quae
vocatur cracca in tantum columbis grata ut pastas ea negent
fugitivas illius loci fieri.

(42.) Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato 143

ocinum vocat, quo sistebant alvom bubus. id erat e pabuli
segete viride desectum antequam gelaret. Sura Mamilius
aliter id interpretatur et tradit fabae modios decem, viciae
duos, tantundem erviliae in iugero autumno misceri et seri
solitos, melius et avena Graeca, cui non cadit semen, ad-
mixta. hoc vocitatum ocinum boumque causa seri solitum.
Varro appellatum a celeritate proveniendi e Graeco quod
ὠκέως dicunt.
144 (43.) Medica externa etiam Graeciae est, ut a Medis
advecta per bella Persarum, quae Darius intulit, sed vel in
primis dicenda. tanta dos ei, cum ex uno satu amplius quam
tricenis annis duret. similis est trifolio caule foliisque, ge-
niculata. quidquid in caule adsurgit folia contrahuntur. unum
145 de ea et cytiso volumen Amphilochi est confusum. Solum
in quo seratur elapidatum purgatumque subigitur autumno,
mox aratum et occatum integitur crate iterum ac tertium,
quinis diebus interpositis et fimo addito. poscit autem sic-
cum sucosumque vel riguum. ita praeparato seritur mense
146 Maio, alias pruinis obnoxia. opus est densitate seminis
omnia occupari internascentisque herbas excludi. id prae-
stant iugero modii viceni. cavendum ne aduratur, terra-
que protinus integi debet. si sit umidum solum herbosumve,
vincitur et desciscit in pratum. ideo protinus altitudine un-
ciali herbis omnibus liberanda est, manu potius quam sar-
culo. secatur incipiens florere et quotiens refloruit. id sexiens
147 evenit per annos: cum minumum, quater. In semen matu-
rescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad
trimatum. verno sariri debet liberarique ceteris herbis, ad
trimatum marris ad solum radi. ita reliquae herbae intereunt
sine ipsius damno propter altitudinem radicum. si evicerint
herbae, remedium unicum aratio, saepius vertendo, donec
148 omnes aliae radices intereant. Dari non ad satietatem de-
bet, ne deplere sanguinem necesse sit. et viridis utilior est.
arescit surculose ac postremo in pulverem inutilem extenua-
tur. De cytiso, cui et ipsi principatus datur in pabu-
18, 130 lis, adfatim diximus inter frutices. et nunc frugum omnium
natura peragenda est, cuius in parte de morbis quoque di-
catur.

17. (44.) [1] Primum omnium frumenti vitium avena 149
est, et hordeum in eam degenerat sic ut ipsa frumenti sit
instar, quippe cum Germaniae populi serant eam neque alia
pulte vivant. soli maxume caelique umore hoc evenit vi-
tium. sequentem causam habet inbecillitas seminis, si diu-
tius retentum est terra prius quam erumpat. eadem ratio et 150
si cariosum fuit cum sereretur. prima autem statim eruptione
adgnoscitur, ex quo adparet in radice esse causam. Est et
aliud ex vicino avenae vitium, cum amplitudine inchoata
granum, sed nondum matura, prius quam roboret corpus,
adflatu noxio cassum et inane in spica evanescit quodam ab-
ortu. [2] Venti autem tribus temporibus nocent frumento 151
et hordeo: in flore aut protinus cum defloruere vel matu-
rescere incipientibus. tum enim exinaniunt grana, prioribus
causis nasci prohibent. Nocet et sol creber e nube. nascun-
tur et vermiculi in radice, cum sementem imbribus secutis
inclusit repentinus calor umorem. gignuntur et in grano, 152
cum spicae pluviis calor infervescit. est et cantharis dictus
scarabaeus parvos, frumenta erodens. omnia ea animalia
cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adips contraria seminibus,
cavendumque ne contacta eis serantur. imber in herba utilis
tantum, florentibus autem frumento et hordeo nocet, legu-
minibus innocuus praeterquam ciceri. maturescentia fru-
menta imbre laeduntur et hordeum magis. Nascitur et herba 153
alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque morti-
fera. nam lolium et tribulos et carduos lappasque non ma-
gis quam rubos inter frugum morbos potius quam inter ipsius
terrae pestis numeraverim. Caeleste frugum vinearumque 154
malum, nullo minus noxium est robigo. frequentissima haec
in roscido tractu convallibusque ac perflatum non habenti-
bus. e diverso carent ea ventosa et excelsa. Inter vitia se-
getum et luxuria est, cum oneratae fertilitate procumbunt.
commune autem omnium satorum vitium uruca, etiam cice-
ris, cum salsilaginem eius abluendo imber dulcius id facit.
[3] Est herba quae cicer enecat et ervom circumligando 155
se, vocatur orobanche. tritico simili modo aera, hordeo fe-
stuca quae vocatur aegilops, lenti herba securiclata, quam
Graeci a similitudine pelecinon vocant. et hae conplexu ne-

cant. Circa Philippos ateramum nominant in pingui solo her-
bam qua faba necatur, teramum qua in macro, cum udam
156 quidam ventus adflavit. Aerae granum minumum est in cor-
tice aculeato. cum est in pane, celerrime vertigines facit,
aiuntque in Asia et Graecia balneatores, cum velint turbam
pellere, carbonibus id semen inicere. nascitur et phalan-
gion in ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit.
limaces nascuntur in vicia, et aliquando e terra cocleae mi-
nutae mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem
fere hi sunt.

157 (45.) Remedia eorum quaecumque pertinent ad herbas
in sarculo et, cum semen iactatur, cinere. quae vero in se-
mine et circa radicem consistunt praecedente cura caventur.
Vino et semina perfusa minus aegrotare existimant. Vergi-
lius nitro et amurca perfundi iubet fabam. sic etiam gran-
158 descere promittit. quidam vero, si triduo ante satum urina
et aqua maceretur, praecipue adulescere putant. ter qui-
dem saritam modium fractae e modio solidae reddere, reli-
qua semina cupressi foliis tunsis si misceantur, non esse ver-
miculis obnoxia, nec si interlunio serantur. multi ad mili
remedia rubetam noctu arvo circumferri iubent prius quam
sariatur, defodique in medio inclusam fictili. ita nec passe-
rem nec vermis nocere, sed eruendam prius quam metatur,
alioquin amarum fieri. quin et armo talpae contacta semina
159 uberiora esse. Democritus suco herbae quae appellatur
aizoum, in tegulis nascens, et ab aliis aesum, Latine vero
sedum aut digitillum, medicata seri iubet omnia semina.
volgo vero, si uredo noceat et vermes radicibus inhaereant,
remedium est amurca pura ac sine sale spargere, dein sa-
rire, si in articulum seges ire coeperit, runcare, ne herbae
160 vincant. Pestem a milio atque panico, sturnorum passe-
rumve agmina, scio abigi herba cuius nomen ignotum est,
in quattuor angulis segetis defossa, mirum dictu, ut omnino
nulla avis intret. mures abiguntur cinere mustelae vel felis
diluto et semine sparso vel decoctarum aqua. sed redolet
virus animalium eorum etiam in pane. ob id felle bubulo se-
161 mina attingi utilius putant. Robigo quidem, maxuma sege-
tum pestis, lauri ramis in arvo defixis transit in ea folia ex

arvis. Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba dumtaxat, et depastae quidem vel saepius nullam in spica iniuriam sentiunt. retonsarum etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumque, ac satum non nasci. Babylone tamen bis secant, tertium depascunt, alioquin folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquage- 162
simo faenore messis reddit eximia fertilitas soli, diligentioribus verum cum centesimo. neque est cura difficilis quam diutissime aqua rigandi, ut praepinguis et densa ubertas diluatur. limum autem non invehunt Euphrates Tigrisque sic ut in Aegypto Nilus, nec terra ipsa herbas gignit. ubertas tamen tanta est ut sequente anno sponte restibilis fiat seges inpressis vestigio seminibus, quae tanta soli differentia admonet terrae genera in fruges describere.

(46.) Igitur Catonis haec sententia est: in agro crasso 163
et laeto frumentum seri, si vero nebulosus sit idem, *rapa*, raphanos, milium, panicum. in frigido et aquoso prius serendum, postea in calido, in solo autem rubricoso vel pullo vel harenoso, si non sit aquosum, lupinum, in creta et rubrica et aquosiore agro adoreum, in sicco et non herboso nec umbroso triticum, in solo valido fabam, viciam vero 164
quam minume in aquoso herbidoque, siliginem et triticum in loco aperto editoque qui sole quam diutissime torreatur, lentem in rudecto et rubricoso qui non sit herbidus, hordeum in novali et in arvo quod restibile possit fieri, trimestre ubi sementem maturam facere non possis et cuius crassitudo sit restibilis. Subtilis et illa sententia: serenda ea in tenuiore 165
terra quae non multo indigent suco, ut cytisus et cicere excepto legumina quae velluntur e terra, non subsecantur — unde et legumina appellata, quia ita leguntur —, in pingui autem quae cibi sunt maioris, ut olus, triticum, siligo, linum. sic ergo tenue solum hordeo dabitur — minus enim alimenti radix poscit —, lenior terra densiorque tritico. in 166
loco umidiore far adoreum potius quam triticum seretur, temperato et triticum et hordeum. colles robustius sed minus reddunt triticum. far, siligo et cretosum et uliginosum solum sortiuntur.

18. Et frugibus ostentum semel, quod equidem invenerim,

accidit P. Aelio Cn. Cornelio coss., quo anno superatus est
Hannibal. in arboribus enim tum nata produntur frumenta.
167 (47.) Et quoniam de frugum terraeque generibus ab-
unde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia
Aegypti facilitate conmemorata. Nilus ibi coloni vice fun-
5, 57 gens evagari incipit, ut diximus, solstitio a nova luna, primo
lente, dein vehementius, quamdiu in leone sol est. mox pi-
168 grescit in virginem transgresso atque in libra residit. si
duodecim cubita non excessit, fames certa est, nec minus,
si sedecim exsuperavit. tanto enim tardius decedit quanto
abundantius crevit, et sementem arcet. volgo credebatur a
decessu eius serere solitos mox sues inpellere vestigiis
semina deprimentis in madido solo, et credo antiquitus facti-
169 tatum. nunc quoque non multo graviora opera, sed tamen
inarari certum est abiecta prius semina in limo degressi
amnis, hoc est Novembri mense incipiente, postea pauci run-
cant — botanismon vocant —. reliqua pars non nisi cum
falce arva visit paulo ante kalendas Aprilis. peragitatur autem
messis mense Maio, stipula numquam cubitali, quippe sabu-
170 lum subest granumque limo tantum continetur. Excellentius
Thebaidis regioni frumentum, quoniam palustris Aegyptus.
similis ratio, sed felicitas maior, Babyloniae Seleuciae, Eu-
phrate atque Tigri restagnantibus, quoniam rigandi modus
ibi manu temperatur. Syria quoque tenui sulco arat, cum
multifariam in Italia octoni boves ad singulos vomeres anhe-
lent. In omni quidem parte culturae, sed in hac quidem maxume
valet oraculum illud: quid quaeque regio patiatur.
171 (48.) Vomerum plura genera: culter vocatur inflexus
praedensam priusquam proscindatur terram secans futurisque
sulcis vestigia praescribens incisuris quas resupinus in arando
mordeat vomer. alterum genus est volgare rostrati vectis.
tertium in solo facili, nec toto porrectum dentali, sed exigua
172 cuspide in rostro. latior haec quarto generi et acutior in
mucronem fastigata eodemque gladio scindens solum et acie
laterum radices herbarum secans. non pridem inventum in
Raetia Galliae ut duas adderent tali rotulas, quod genus vo-
173 cant plaumorati. cuspis effigiem palae habet. Serunt ita
non nisi culta terra et fere nova. latitudo vomeris caespites

versat. Semen protinus iniciunt cratisque dentatas supertra-
hunt. nec sarienda sunt hoc modo sata, sed protelis binis
ternisque sic arant. uno boum iugo censeri anno facilis soli
quadragena iugera, difficilis tricena iustum est.
19. (49.) [1] In arando magnopere servandum est Ca- 174
tonis oraculum: *quid est bene agrum colere? bene
arare. quid secundum? arare. quid tertium? ster-
corare. sulco vario ne ares. tempestive ares.*
Tepidioribus locis a bruma proscindi arva oportet, frigidio-
ribus ab aequinoctio verno, et maturius sicca regione quam
umida: maturius densa terra quam soluta, pingui quam ma-
cra. ubi siccae et graves aestates, terra cretosa aut graci- 175
lis, utilius inter solstitium et autumni aequinoctium aratur,
ubi leves aestus, frequentes imbres, pingue herbosumque
solum, ibi mediis caloribus. altum et grave solum etiam
hieme moveri placet, tenue valde et aridum paulo ante sa-
tionem. [2] Sunt et hic suae leges: *lutosam terram ne* 176
*tangito. vi omni arato, prius quam ares proscin-
dito.* Hoc utilitatem habet, quod inverso caespite herbarum
radices necantur. quidam utique ab aequinoctio verno pro-
scindi volunt. quod vere semel aratum est a temporis argu-
mento vervactum vocatur. hoc in novali aeque necessarium.
novale est quod alternis annis seritur. Araturos boves quam 177
artissime iungi oportet, ut capitibus sublatis arent. sic mi-
nume colla contundunt. si inter arbores vitisque aretur, fi-
scellis capistrari, ne germinum tenera praecerpant. sericulam
in stiva pendere qua intercidantur radices. hoc melius quam
convelli aratro bovesque luctari. in arando versum peragi
nec strigare in actu spiritus. Iustum est proscindi sulco do- 178
drantali iugerum uno die, iterari sesquiiugerum, si sit faci-
litas soli, si minus, proscindi semissem, iterari assem, quando
et animalium labori natura leges statuit. Omne arvom rectis
sulcis, mox et obliquis subigi debet. in collibus traverso
tantum monte aratur, sed modo in superiora modo in infe-
riora rostrante vomere, tantumque est laboris homini ut
etiam boum vice fungatur. certe sine hoc animali montanae
gentes sarculis arant. Arator nisi incurvos praevaricatur. 179
inde translatum hoc crimen in forum ibi utique caveatur ubi

inventum est. Purget vomerem subinde stimulus cuspidatus
rallo. scamna inter duos sulcos cruda ne relinquantur, glae-
bae ne exsultent. Male aratur arvom quod satis frugibus
occandum est. id demum recte subactum erit ubi non intel-
legetur utro vomer ierit. In usu est et conlicias interponere,
si ita locus poscat, ampliore sulco, quae in fossas aquam
educant.
180 20. [3] Aratione per traversum iterata occatio sequi-
tur, ubi res poscit, crate vel rastro, et sato semine iteratio,
haec quoque ubi consuetudo patitur, crate contenta vel ta-
bula aratro adnexa — quod vocant lirare — operiente semina,
181 unde primum appellata deliratio est. Quarto seri sulco
Vergilius existimatur voluisse, cum dixit optumam esse se-
getem quae bis soles, bis frigora sensisset. spissius solum,
sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in
Tuscis vero nono. at fabam et viciam non proscisso serere
182 sine damno conpendium operae est. [4] Non omittemus
unam etiamnum arandi rationem in transpadana Italia bello-
rum iniuria excogitatam. Salassi cum subiectos Alpibus de-
popularentur agros, panicum miliumque iam excrescens
temptavere. postquam respuebat natura, inararunt. at illae
messes multiplicatae docuere quod nunc vocant artrare, id
est aratrare, ut credo tunc dictum. hoc fit vel incipiente
183 culmo, cum iam is ad bina ternave emiserit folia. Nec recens
subtrahemus exemplum in Treverico agro tertio ante hunc
annum conpertum. nam cum hieme praegelida captae sege-
tes essent, reseverunt etiam campos mense Martio uberri-
masque messis habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per
genera frugum.
184 21. (50.) Siliginem, far, triticum, semen, hordeum oc-
cato, sarito, runcato quibus dictum erit diebus. singulae ope-
rae cuique generi in iugero sufficient. Sarculatio induratam
hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis novos-
que soles admittit. qui sariet caveat ne frumenti radices
subfodiat. triticum, semen, hordeum, fabam bis sarire me-
185 lius. Runcatio, cum seges in articulo esse incipit, volsis
inutilibus herbis, frugum radices vindicat segetemque discer-
nit a caespite. Leguminum cicer eadem quae far desiderat.

faba runcari non gestit, quoniam evincit herbas. lupinum oc-
catur tantum. milium et panicum occatur et saritur, non ite-
ratur, non runcatur. silicia et phasioli occantur tantum. Sunt 186
genera terrae quorum ubertas pectinari segetem in herba co-
gat—cratis et hoc genus dentatae stilis ferreis—, eademque
nihilominus et depascuntur. quae depasta sunt sarculo ite-
rum excitari necessarium. at in Bactris, Africa, Cyrenis omnia
haec supervacua fecit indulgentia caeli, et a semente non
nisi messibus in arva redeunt, quia siccitas coercet herbas,
fruges nocturno tractim rore nutriens. Vergilius alternis ces- 187
sare arva suadet. si patiantur ruris spatia, utilissimum pro-
cul dubio est. quod si neget condicio, far serendum unde
lupinum aut vicia aut faba sublata sint et quae terram fa-
ciant laetiorem. in primisque et hoc notandum, quaedam
propter alia seri obiter,—si parum provenirent, priore dixi- 17, 56
mus volumine, ne eadem saepius dicantur—, plurumum enim
refert soli cuiusque ratio.

22. (51.) Civitas Africae in mediis harenis petentibus 188
Syrtis Leptimque magnam vocatur Tacape, felici super omne
miraculum riguo solo, ternis fere milibus passuum in omnem
partem fons abundat, largus quidem, sed et certis horarum
spatiis dispensatur inter incolas. palmae ibi praegrandi sub-
ditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite seritur
frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno,
omniaque aliena umbra aluntur. quaterna cubita eius soli in 189
quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis sed in pugnum
contractis, quaternis denariis venumdantur. super omnia est
bifera vite bis anno vindemiare. et nisi multiplici partu exi-
naniatur ubertas, pereant luxuria singuli fructus. nunc vero
toto anno metitur aliquid, constatque fertilitati non occur-
rere homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Est 190
in Narbonensi provincia nobilis fons Orge nomine. in eo her-
bae nascuntur in tantum expetitae bubus ut mersis capitibus
totis eas quaerant. sed illas in aqua nascentis certum est non
nisi imbribus ali. ergo suam quisque terram aquamque noverit.

23. (52.) Si fuerit illa terra, quam appellavimus tene- 17, 36 191
ram, poterit sublato hordeo seri milium, eo condito rapa, his
sublatis hordeum rursus vel triticum, sicut in Campania, satis-

que talis terra aratur, cum seritur. alius ordo ut, ubi adoreum
fuerit, cesset quattuor mensibus hibernis et vernam fabam
recipiat ita ut ante hiemalem ne cesset. nimis pinguis alter-
nari potest. ita fit ut frumento sublato legumen tertio seratur,
gracilior et in annum tertium cesset. frumentum seri quidam
vetant nisi in ea quae proxumo anno quieverit.
192 (53.) Maxumam huius loci partem stercorationis optinet
17,50 ratio, de qua et priori diximus volumine. hoc tantum enim
in confesso est nisi stercorato seri non oportere, quamquam
et hic leges sunt propriae. Milium, panicum, rapa, napus
nisi in stercorato non seritur. non stercorato frumentum po-
tius quam hordeum seritur. item in novalibus, tametsi in il-
lis fabam seri volunt, eandem ubicumque quam recentissime
193 stercorato solo. Autumno aliquid saturus Septembri mense
fimum inaret post imbrem. utique si verno erit saturus, per
hiemen fimum disponat. iustum est vehis octodecim iu-
gero tribui, dispergere autem priusquam ares. at iacto se-
mine, si haec omissa sit stercoratio, sequens est priusquam
194 sarias, tantum pulvere. Quod ut hanc quoque curam determi-
nemus, iustum est singulas vehis fimi denario ire in singulas
pecudes minores, in maiores denas. nisi contingat hoc, male
substravisse pecori colonum adpareat. Sunt qui optume ster-
corari putent sub diu retibus inclusa pecorum mansione.
Ager si non stercoratur, alget, si nimium stercoratus est,
aduritur, satiusque est id saepe quam supra modum facere.
quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.
195 24. (54.) Semen optumum anniculum, bimum deterius,
trimum pessumum, ultra sterile. et in uno omnium definita
genere ratio est: quod in ima area subsedit ad semen reser-
vandum est, id enim optumum, quoniam gravissimum, neque
alio modo utilius dispescitur. quae spica intervallata semina
habebit abicietur. optumum granum quod rubet et dentibus
fractum eundem habet colorem, deterius cui plus intus albi
196 est. Certum terras alias plus seminis recipere, alias minus,
religiosumque inde primum colonis augurium: cum avidius
accipiat, esurire creditur et comesse semen. Sationem locis
umidis celerius fieri ratio est, ne semen imbre putrescat, sic-
cis serius, ut pluviae sequantur, ne diu iacens atque non con-

cipiens evanescat, itemque festinata satione densum spargi
semen, quia tarde concipiat, serotina rarum, quia densitate
nimia necetur. Artis quoque cuiusdam est aequaliter spar- 197
gere. manus utique congruere debet cum gradu semperque
cum dextro pede. fit quoque quorundam occulta ratione quod
sors genialis atque fecunda est. Non transferendum est ex
frigidis locis semen in calida, neque ex praecocibus in hiber-
na, quae in contrarium praecepere quidam falsa diligentia.

(55.) Serere in iugera temperato solo iustum est tritici 198
aut siliginis modios V, farris aut seminis, quod frumenti genus
ita appellamus, X, hordei VI, fabae quinta amplius quam tri-
tici, viciae XII, ciceris et cicerculae et pisi III, lupini X, lentis
III — sed hanc cum fimo arido seri volunt, — ervi VI, siliciae
VI, phasiolorum IIII, pabuli XX, mili, panici sextarios IIII,
pingui solo plus, gracili minus. Est et alia distinctio: in 199
denso aut cretoso aut uliginoso tritici aut siliginis modios sex,
in soluta terra et sicca et laeta quattuor. macies enim
soli, nisi rarum culmum habet, spicam minutam facit et ina-
nem. pinguia arva ex uno semine fruticem numerosum fun-
dunt densamque segetem ex raro semine emittunt. ergo 200
inter quattuor et sex modios pro natura soli quinto minus
seri plusve praecipiunt, item in consito aut clivoso ut
in macro. Huc pertinet oraculum illud magnopere custo-
diendum: Segetem ne defruges. adiecit his Attius in
Praxidico, ut sereretur, cum luna esset in ariete, geminis,
leone, libra, aquario, Zoroastres sole scorpionis duodecim
partis transgresso, cum luna esset in tauro.

(56.) Sequitur huc dilata et maxuma indigens cura de 201
tempore fruges serendi quaestio, magnaque ex parte ratione
siderum conexa, quamobrem sententias omnium in primis ad
id pertinentis exponemus. Hesiodus, qui princeps hominum
de agricultura praecipit, unum tempus serendi tradidit a ver-
giliarum occasu. scribebat enim in Boeotia Helladis, ubi ita
seri diximus. Inter diligentissimos convenit, ut in alitum 49 202
quadripedumque genitura, esse quosdam ad conceptum im-
petus et terrae. hoc Graeci ita definiunt, cum sit calida et
umida. Vergilius triticum et far a vergiliarum occasu seri
iubet, hordeum inter aequinoctium autumni et brumam, vi-

ciam vero, phasiolos et lentem boote occidente. quo fit ut
horum siderum aliorumque exortus et occasus digerendi sint
203 in suos dies. Sunt qui et ante vergiliarum occasum seri iu-
beant, dumtaxat in arida terra calidisque provinciis, custo-
diri enim semen *non* corrumpente umore, et a proxumo im-
bre uno die erumpere. alii statim ab occasu vergiliarum se-
qui imbris, a septumo fere die. aliqui in frigidis ab aequi-
noctio autumni, in calidis serius, ne ante hiemem luxurient.
204 Inter omnis autem convenit circa brumam serendum non
esse, magno argumento, quoniam hiberna semina, cum ante
brumam sata sint, septumo die erumpant, si post brumam,
vix quadragesimo. sunt qui properent atque ita pronuntient,
festinatam sementem saepe decipere, serotinam semper. e
contrario alii vel vere potius serendum quam malo autumno,
atque ubi fuerit necesse, inter favonium et vernum aequi-
205 noctium. quidam omissa caelesti subtilitate temporibus defi-
niunt: vere linum et avenam et papaver atque, uti nunc
etiam transpadani servant, usque in quinquatrus, fabam, si-
liginem Novembri mense, far Septembri extremo usque in
idus Octobris. alii post hunc diem in kalendas Novembris.
ita his nulla naturae cura est, illis nimia, et ideo caeca sub-
tilitas, cum res geratur inter rusticos litterarumque expertis,
206 non modo siderum. Et confitendum est caelo maxume con-
stare ea, quippe Vergilio iubente praedisci ventos ante
omnia ac siderum mores, neque aliter quam navigantibus
servari. spes ardua et inmensa misceri posse caelestem di-
vinitatem inperitiae rusticae, sed temptanda tam grandi vi-
tae emolumento. prius tamen sideralis difficultas, quam sen-
sere etiam periti, subicienda contemplationi est, quo deinde
laetior mens discedat a caelo et facta sentiat quae futura
praenosci non possint.

207 25. (57.) Primum omnium dierum ipsorum anni solis-
que motus prope inexplicabilis ratio est. ad CCCLXV ad-
iciunt etiamnum intercalario diei noctisque quadrantis. ita
fit ut tradi non possint certa siderum tempora. accedit con-
fessa rerum obscuritas, nunc praecurrente nec paucis diebus
tempestatum significatu, quod προχειμάζειν Graeci vocant,
nunc postveniente, quod ἐπιχειμάζειν, et plerumque alias

citius alias tardius caelesti effectu ad terram deciduo, volgo
serenitate reddita confectum sidus audimus. Praeterea cum 208
omnia haec statis sideribus caeloque adfixis constent, inter-
veniunt motu stellarum grandines, imbres et ipsi non levi effe-
ctu, ut docuimus, turbantque conceptae spei ordinem. idque, 152
ne nobis tantum putemus accidere, et reliqua fallit animalia sa-
gaciora circa hoc, ut quo vita eorum constet, aestivasque alites
praeposteri aut praeproperi rigores necant, hibernas aestus.
ideo Vergilius errantium quoque siderum rationem ediscen- 209
dam praecipit, admonens observandum frigidae Saturni stellae
transitum. sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob
infirmitatem animalis papiliones. id eo ipso anno cum com-
mentaremur haec notatum est, proventum eorum ter repetito
frigore exstinctum, advenasque volucres a. d. VI. kalendas
Febr. spem veris attulisse mox saevissima hieme conflictatas.
Res anceps: primum omnium a caelo peti legem, deinde 210
eam argumentis esse quaerendam. super omnia est mundi
convexitas terrarumque globi differentia, eodem sidere alio
tempore aliis aperiente se gentibus, quo fit ut causa eius non
iisdem diebus ubique valeat. addidere difficultatem et aucto-
res diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa
prodendo. tres autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, 211
Graeca. his addidit quartam apud nos Caesar dictator annos
ad solis cursum redigens singulos Sosigene perito scientiae
eius adhibito. et ea ipsa ratio postea conperto errore cor-
recta est ita ut XII annis continuis non intercalaretur, quia
coeperat sidera annus morari qui prius antecedebat. et Sosi- 212
genes ipse trinis commentationibus, quamquam diligentior ce-
teris, non cessavit tamen addubitare ipse semet corrigendo.
auctores prodidere ea quos praetexuimus volumini huic, raro
ullius sententia cum alio congruente. minus hoc in reliquis
mirum, quos diversi excusaverint tractus. eorum qui in ea-
dem regione dissedere, unam discordiam ponemus exempli
gratia: occasum matutinum vergiliarum Hesiodus — nam hu- 213
ius quoque nomine exstat astrologia — tradidit fieri, cum aequi-
noctium autumni conficeretur, Thales XXV. die ab aequinoctio,
Anaximander XXIX., Euctemon XLVIII. nos sequimur ob- 214
servationem Caesaris maxume, haec erit Italiae ratio. dice-

mus autem et aliorum placita, quoniam non unius terrae sed
totius naturae interpretes sumus, non auctoribus positis — id
enim verbosum est — sed regionibus. legentes tantum memi-
nerint brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, simul intel-
215 legere Cycladas insulas, cum Macedonia, Magnesiam, Thre-
ciam, cum Aegyptus, Phoenicen, Cyprum, Ciliciam, cum Boe-
otia, Locridem, Phocidem et finitimos semper tractus, cum
Hellespontus, Chersonesum et continentia usque Atho mon-
tem, cum Ionia, Asiam et insulas Asiae, cum Peloponnesus,
Achaiam et ad vesperam iacentis terras. Chaldaei Assyriam
216 et Babyloniam demonstrabunt. Africam, Hispanias, Gallias
sileri non erit mirum, nemo enim observavit in his qui prode-
ret siderum exortus. non tamen difficili ratione dignoscentur
6, 212 sqq. in illis quoque terris digestione circulorum quam in sexto
217 volumine fecimus, qua cognatio caeli non gentium modo
verum urbium quoque singularum intellegitur, ergo ex his ter-
ris quas nominavimus sumpta convexitate circuli pertinentis ad
quas quisque quaeret terras iidem erunt siderum exortus per
omnium circulorum paris umbras. indicandum et illud, tem-
pestates ipsas cardines suos habere quadrinis annis, et eas-
dem non magna differentia reverti ratione solis, octonis vero
augeri easdem, centesima revolvente se luna.

218 (58.) Omnis autem ratio observata est tribus modis, ex-
ortu siderum occasuque et ipsorum temporum cardinibus.
exortus occasusque binis modis intelleguntur. aut enim ad-
ventu solis occultantur stellae et conspici desinunt, aut eius-
dem abscessu proferunt se. emersum hoc melius quam exor-
tum consuetudo dixisset, et illud occultationem potius quam
219 occasum. alio modo, quo die incipiunt adparere vel desinunt,
oriente sole aut occidente, matutini vespertinive cognominati,
prout alteruter eorum mane vel crepusculo contingit. do-
drantes horarum cum minumum intervalla ea desiderant ante
solis ortum vel post occasum, ut adspici possint. praeterea
bis quaedam exoriuntur et occidunt, omnisque sermo de his
2, 7 sqq. est stellis quas adhaerere caelo diximus.

220 (59.) Cardo temporum quadripertita anni distinctione
constat per incrementa lucis. augetur haec a bruma, et ae-
quatur noctibus verno aequinoctio diebus XC horis tribus.

dein superat noctis ad solstitium diebus XCIIII horis duode-
cim, ** usque ad aequinoctium autumni, et tum aequata die
procedit ex eo ad brumam diebus LXXXVIII horis tribus.
Horae nunc in omni accessione aequinoctiales, non cuiuscum 221
que diei, significantur, omnesque eae differentiae fiunt in
octavis partibus signorum, bruma capricorni a. d. VIII. kalen-
das Ianuar. fere, aequinoctium vernum arietis, solstitium can-
cri, alterumque aequinoctium librae, qui et ipsi dies raro non
aliquos tempestatum significatus habent. rursus hi cardines 222
singulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media
omnes dierum spatia, quoniam inter solstitium et aequinoctium
autumni fidiculae occasus autumnum inchoat die XLVI., at ab
aequinoctio eo ad brumam vergiliarum matutinus occasus hie-
mem die XLIIII., inter brumam et aequinoctium die XLV. fla-
tus favoni vernum tempus, ab aequinoctio verno initium aesta-
tis die XLVIII. vergiliarum exortu matutino. nos incipiemus 223
a sementibus frumenti, hoc est vergiliarum occasu matutino.
nec deinde parvorum siderum mentione concidenda ratio est
et difficultas rerum augenda, cum sidus vehemens Orionis iis-
dem diebus longo decedat spatio.

(60.) Sementibus tempora plerique praesumunt et ab un- 224
decimo die autumnalis aequinocti fruges serunt, adveniente
coronae exortu, continuis diebus certo prope imbrium pro-
misso, Xenophon non antequam deus signum dederit. hoc Ci-
cero Novembris imbre fieri interpretatus est, cum sit vera
ratio non prius serendi quam folia coeperint decidere. hoc 225
ipso vergiliarum occasu fieri putant aliqui a. d. III. idus
Novembris, ut diximus, servantque id sidus etiam vestis insti- 2,125
tores, et est in caelo notatu facillimum, ergo ex occasu eius
de hieme augurantur quibus est cura insidiandi, negotiatoris
avaritia. nubilo occasu pluviosam hiemem denuntiat, statim-
que augent lacernarum pretia, sereno asperam, et reliqua-
rum vestium accendunt. sed ille indocilis caeli agricola 226
hoc signum habeat inter suos vepris, humumque suam adspi-
ciens, cum folia decident, viderit decidua. sic iudicetur anni
temperies, alibi tardius, alibi maturius. ita enim sentitur ut
caeli locique adficit natura, idque in hac ratione praecellit,
quod eadem et in mundo publica est et unicuique loco pecu-

227 liaris. miretur hoc qui non meminerit ipso brumali die pule-
ium in carnariis florere. adeo nihil occultum esse natura vo-
luit, et serendi igitur hoc dedit signum. Haec est vera inter-
pretatio argumenta naturae secum adferens, quippe sic ter-
ram peti suadet promittitque quandam stercoris vicem et con-
tra rigores terram satusque operiri a se nuntiat ac monet fe-
stinare.
228 (61.) Varro in fabae utique satu hanc observationem cu-
stodiri praecepit. alii plena luna serendam, lentem vero a
vicesima quinta ad tricesimam, viciam quoque iisdem lunae
diebus. ita demum sine limacibus fore. quidam pabuli causa
sic seri iubent, seminis autem vere. Est et alia manifestior
ratio mirabiliore naturae providentia, in qua Ciceronis senten-
tiam ipsius verbis subsignabimus:

Iam vero semper viridis semperque gravata
Lentiscus triplici solita est grandescere fetu,
Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi.

229 Ex his unum hoc erit idem et lino ac papaveri serendo.
Cato de papavere ita tradit: Virgas et sarmenta quae
tibi usioni supererunt in segete comburito. ubi
eas combusseris, ibi papaver serito. silvestre in
miro usu est melle decoctum ad faucium remedia visque so-
mnifera etiam sativo. Et hactenus de hiberna semente.
230 26. (62.) Verum ut pariter omnis culturae quoddam bre-
viarium peragatur, eodem tempore conveniet arbores sterco-
rare, adcumulare item vineas — sufficit in iugerum opera, —
et, ubi patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, solum semi-
nariis bipalio praeparare, incilia aperire, aquam de agro pelle-
231 re, torcular lavare et recondere. A kalendis Novembr. galli-
nis ova subponere nolito, donec bruma conficiatur. in eum
diem ternadena subicito aestate tota, hieme pauciora, non ta-
men infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitra-
tur qualis fuerit brumae dies et circa eum terni, item solstitio
aestatem. circa brumam plerisque bis septem halcyonum fe-
[illegible] quiete mollitum caelum. sed et in his et in
[illegible] ventu significationum intellegi sidera debe-
[illegible] tique praefinitos exspectari tempestatum

(63.) Per brumam vitem ne colito. Vina tum defae- 232
cari vel etiam diffundi Hyginus suadet a confecta ea septumo
die, utique si septuma luna conpetat, cerasa circa brumam
seri. bubus glandem tum adspergi convenit in iuga singula
modios. largior valetudinem infestat, et quocumque tempore
detur, si minus XXX diebus continuis data sit, narrant verna
scabie poenitere. Materiae caedendae tempus hoc dedimus. 16, 188
reliqua opera nocturna maxume vigilia constent, cum sint 233
noctes tanto ampliores, qualos, cratis, fiscinas texere, facis
incidere, ridicas praeparare interdiu XXX, palos LX, in lucu-
bratione vespertina ridicas V, palos X, totidem antelucana.

(64.) A bruma in favonium Caesari nobilia sidera signi- 234
ficant, tertio kalendas Ianuarias matutino canis occidens, quo
die Atticae et finitimis regionibus aquila vesperi occidere
traditur. pridie nonas Ianuarias Caesari delphinus matutino
exoritur et postero die fidicula, quo Aegypto sagitta vesperi
occidit. item ad VI. idus Ianuarias eiusdem delphini vesper- 235
tino occasu continui dies hiemant Italiae, cum sol in aqua-
riam sentiatur transire, quod fere XVI. kalendas Februar.
evenit, VIII. kalendas stella regia appellata Tuberoni in pe-
ctore leonis occidit matutino, et pridie nonas Februarias fi-
dicula vesperi. Huius temporis novissimis diebus, ubicum- 236
que patietur caeli ratio, terram ad rosarum et vineae satum
vertere bipalio oportet, — iugero operae LX sufficiunt, — fos-
sas purgare aut novas facere, antelucanis ferramenta acuere,
manubria aptare, dolia quassa sarcire, ovium tegimenta con-
cinnare ipsarumque lanas scabendo purgare.

(65.) [1] A favonio in aequinoctium vernum Caesari si- 237
gnificat, XIIII. kalendas Mart. triduum varie, et VIII. kalen-
das hirundinis visu et postero die arcturi exortu vespertino,
item tertio nonas Mart. Caesar cancri exortu id fieri observa-
vit, maior pars auctorum vindemitoris emersu, octavo idus
aquilonii piscis exortu et postero die Orionis. in Attica mil-
vom adparere servatur. Caesar et idus Martias feralis sibi
notavit scorpionis occasu, XV. kalendas vero April. Italiae
milvom ostendi, XII. kalendas ecum occidere matutino. [2]
Hoc intervallum temporis vegetissimum agricolis maxumeque 238
operosum est, in quo praecipue falluntur. neque enim eo die

vocantur ad munia quo favonius flare debeat, sed quo coepe-
rit. hoc acri intentione servandum est, hoc illo mense si-
gnum deus habet observatione minume fallaci aut dubia, si
239 quis attendat. unde autem spiret is ventus quaque parte ve-
2, 122 niat, diximus secundo volumine et dicemus mox paulo ope-
337 rosius. interim ab eo die, quisquis ille fuerit, quo flare coe-
perit, non utique VII. idus Febr., sed sive ante, quando prae-
vernat, sive postea, quando hiemat post diem certum, innu-
mera rusticos cura distringat et prima quaeque peragantur
240 quae differri nequeunt. trimestria serantur, vites putentur
17, 176 qua diximus ratione, oleae curentur, poma serantur inse-
ranturque, vineae pastinentur, semina digerantur, instauren-
tur alia, harundines, salices, genistae serantur caedanturque,
241 17, 78 serantur vero ulmi, populi, platani, uti dictum est. Tum
et segetes convenit purgare, sarire hibernas fruges maxume-
que far. lex certa in eo, cum quattuor fibrarum esse coepe-
rit, faba vero non antequam trium foliorum. tunc quoque levi
sarculo purgare verius quam fodere, florentem utique XV
primis diebus non attingere. hordeum nisi sicco ne sarito.
putationem aequinoctio peractam habeto. Vineae iugerum
quaternae operae putant, adligant in arbusto singulae operae
242 arbores XV. Eodem hoc tempore hortorum rosariorumque
19, 49 sqq. 21, 14 sqq. cura est, quae separatim proxumis voluminibus dice-
tur, eodem et topiari. tum optume scrobes fiunt. terra in
futurum proscinditur Vergilio maxume auctore, ut glaebas
sol coquat. utilior sententia quae non nisi temperatum solum
medio vere arari iubet, quoniam in pingui statim sulcos oc-
cupent herbae, gracili insecuti aestus exsiccent omnemque
sucum venturis seminibus auferant. talia autumno melius
243 arari certum est. [3] Cato verna opera sic definit: scro-
bes fieri seminariis, vitiaria propagari, in locis crassis et
umidis ulmos, ficos, poma, oleas seri, prata stercorari luna
sitiente, quae rigua non erunt, a flatu favoni defendi, purgari,
herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, seminaria fieri
et vetera sarciri, haec antequam vineam fodere incipias. item-
que piro florente arare incipias macra harenosaque. postea
uti quaeque gravissima et aquosissima ita postremo arato.
244 Ergo haec aratio has habebit notas, lentisci primum fructum

ostendentis ac piri florentis. erit et tertia in bulborum satu
scillae, item in coronamentorum narcissi, namque et haec
ter florent primoque flore primam arationem ostendunt, medio
secundam, tertio novissimam, quando inter sese alia aliis no-
tas praebent. ac non in novissimis cavetur ne fabis floren- 245
tibus attingatur hedera, id enim noxium et exitiale ei est tem-
pus. quaedam vero et suas habent notas, sicuti ficus. cum
folia pauca in cacumine acetabuli modo germinent, tunc ma-
xume serendas ficus.

(66.) [1] Aequinoctium vernum a. d. VIII. kalendas 246
April. peragi videtur. ab eo ad vergiliarum exortum matuti-
num Caesari significant kalendae April. III. nonas April. in
Attica vergiliae vesperi occultantur, eaedem postridie in Boe-
otia, Caesari autem et Chaldaeis nonis, Aegypto Orion et gla-
dius eius incipiunt abscondi. Caesari VI. idus significat im-
bris librae occasus. XIIII. kalend. Maias Aegypto suculae 247
occidunt vesperi, sidus vehemens et terra marique turbidum,
XVI. Atticae, XV. Caesari, continuo quatriduo significant, As-
syriae autem XII. kalendas. hoc est volgo appellatum sidus Pa-
rilicium, quoniam XI. kalend. Maias urbis Romae natalis, quo
fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit, nimbo-
rum argumento hyadas appellantibus Graecis eas stellas, quod
nomen nostri a similitudine cognominis Graeci propter sues
inpositum arbitrantes, inperitia appellavere suculas. Cae- 248
sari et VIII. kalendas notatur dies. VII. kalendas Aegypto
hoedi exoriuntur, VI. kalendas Boeotiae et Atticae canis ve-
speri occultatur, fidicula mane oritur. V. kalendas Assyriae
Orion totus absconditur, IIII. autem canis. VI. nonas Maias
Caesari suculae matutino exoriuntur et VIII. idus capella
pluvialis, Aegypto autem eodem die canis vesperi occultatur.
sic fere in VI. idus, qui est vergiliarum exortus, decurrunt
sidera. [2] In hoc temporis intervallo XV diebus primis agri- 249
colae rapienda sunt quibus peragendis ante aequinoctium non
suffecerit, dum sciat inde natam exprobrationem foedam pu-
tantium vitis per imitationem cantus alitis temporariae quam
cuculum vocant. dedecus enim habetur opprobriumque meri-
tum falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petu-
lantiae sales etiam cum primo vere ludantur. auspicio tamen

detestabiles videntur. adeo minuma-quaeque in agro natu-
250 ralibus trahuntur argumentis. Extremo autem hoc tempore
panici milique satio est. iustum hoc seri maturato hordeo.
atque etiam in eodem arvo signum illius maturitati et horum
sationi commune lucentes vespere per arva cicindelae — ita
appellant rustici stellantis volatus, Graeci vero lampyridas —,
incredibili benignitate naturae.
251 27. (67.) [1] Iam vergilias in caelo notabilis caterva
fecerat. non tamen his contenta terrestris fecit alias veluti
vociferans: cur caelum intuearis, agricola? cur sidera quae-
ras, rustice? iam te breviore somno fessum premunt noctes.
ecce tibi inter herbas tuas spargo peculiaris stellas easque
vespera et ab opere disiungenti ostendo ac, ne possis praeter-
252 ire, miraculo sollicito. videsne ut fulgor ignis similis ala-
rum conpressu tegatur, secumque lucem habeat et nocte?
dedi tibi herbas horarum indices et, ut ne sole quidem ocu-
los tuos a terra avoces, heliotropium ac lupinum circumagun-
tur cum illo. cur etiamnum altius spectas, ipsumque caelum
253 scrutare? habes ante pedes tuos ecce vergilias. In certis
hae diebus proveniunt durantque, sed esse sideris huiusce
partum eas certum est. proinde quisquis aestivos fructus
ante illas severit ipse frustrabitur sese. hoc intervallo et
apicula procedens fabam florere indicat, fabaque florescens
eam evocat. dabitur et aliud finiti frigoris indicium: cum ger-
minare videris morum, iniuriam postea frigoris timere nolito.
254 [2] ergo opera taleas olivarum ponere ipsasque oleas interra-
dere, rigare prata aequinocti diebus primis, cum herba cre-
verit in festucam, arcere aquas, vineam pampinare. et huic
lex sua, cum pampini quattuor digitos longitudine expleve-
rint, — pampinat una opera iugerum — , segetes iterare. sa-
ritur vero diebus viginti. ab aequinoctio sartura nocere et
vineae et segeti existimatur. et ovis lavandi hoc idem tempus
255 est. [3] A vergiliarum exortu significant Caesari postridie
arcturi occasus matutinus, III. idus Maias fidiculae exortus,
XII. kalendas Iunias capella vesperi occidens et in Attica
canis. XI. kalendas Caesari Orionis gladius occidere incipit,
IIII. nonas Iunias Caesari et Assyriae aquila vesperi oritur,
VII. idus arcturus matutino occidit Italiae, IIII. delphinus

vesperi exoritur. XVII. kalendas Iulias gladius Orionis exori- 256
tur, quod in Aegypto post quatriduum. XI. kalendas eiusdem
Orionis gladius Caesari occidere incipit. VIII. kalendas Iulias
vero longissimus dies totius anni et nox brevissima solsti-
tium conficiunt. [4] In hoc temporis intervallo vineae pam- 257
pinantur, curatur ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella.
oves tondentur, lupinum stercorandi causa vertitur, terra pro-
scinditur, vicia in pabulum secatur, faba metitur, dein cuditur.

28. Prata circa kalendas Iun. caeduntur, quorum facilli- 258
ma agricolis cura ac minumi inpendi haec de se postulat dici.
Relinqui debent in laeto solo vel riguo, eaque aqua pluvia
rigari via publica. utilissimum, si malae herbae, arare, deinde
cratire, serere florem ex fenilibus, atque ex praesepibus feno
dilapsum spargere priusquam cratiantur, nec primo anno ri-
gari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbae vellantur
obtrituque hebetentur. Senescunt prata restituique debent 259
faba in iis sata vel rapis vel milio, mox insequente anno fru-
mento rursusque in prata tertio relinqui, praeterea quotiens
secta sint siciliri, hoc est quae feniseces praeterierunt secari.
est enim in primis inutile enasci herbas sementaturas. Herba
optuma in prato trifoli, proxuma graminis, pessuma nummuli,
siliquam et diram ferentis. invisa et equisaetis est, a simili-
tudine equinae saetae. Secandi tempus, cum spica deflore- 260
scere coepit atque roborari. secandum antequam inarescat.
Cato: fenum, inquit, ne sero seces. prius quam se-
men maturum sit secato. quidam pridie rigant, ubi sunt
rigua. noctibus roscidis secari melius. quaedam partes Ita-
liae post messem secant. [5] Fuit hoc quoque maioris in- 261
pendi apud priores, Creticis tantum transmarinisque cotibus
notis nec nisi oleo aciem falcis excitantibus. igitur cornu pro-
pter oleum ad crus ligato fenisex incedebat. Italia aquarias
cotis dedit limae vice imperantis ferro. sed aquaria ** protinus
virent. Falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius ac vel
inter vepris quoque tractabile, Galliarum latifundia maioris
conpendi, quippe medias caedunt herbas brevioresque prae-
tereunt. Italus fenisex dextra una manu secat. Iustum est 262
una opera in die iugerum desecari, adligarique manipulos
mille ducentos, quaterna pondo. sectum verti ad solem nec

nisi siccum construi oportet. ni fuerit observatum hoc di-
ligenter, exhalare matutino nebulam quandam metas, mox
263 sole accendi et conflagrare certum est. Rursus rigari dese-
cta oportet, ut secetur autumnale fenum quod vocant cordum.
Interamnae in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua,
ter vero plerisque in locis, et postea in ipso pabulo non mi-
nus emolumenti est quam a feno. armentariorum id cura, iu-
mentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optu-
mo maxume quadrigarum quaestu.
264 (68.) [1] Solstitium peragi in octava parte cancri et
221 256 octavo kalendas Iul. diximus. magnus hic anni cardo, magna
res mundi. in hoc usque a bruma crescunt dies, creverat sex
mensibus sol ipse ad aquilonem scandens ac per ardua eni-
sus ab ea meta incipit flecti et degredi ad austrum, aucturus
265 noctis aliis sex mensibus ablaturusque diei mensuram. Ex
hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios
tempus, et praeparandi se contra saevam feramque hiemem,
decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam.
quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, verti-
que iussit ipsa die folia et esse confecti sideris signum, nec
silvestrium arborum remotarumque, ut in saltus devios mon-
tisque eundum esset quaerentibus signa, non rursus urbana-
rum et quae topiario tantum coluntur, quamquam his et in villa
266 visendis. vertit oleae ante pedes satae, vertit tiliae ad mille
usus petendae, vertit populi albae etiam vitibus nuptae. ad-
huc parum est. ulmum, inquit, vite dotatam habes, et huius
vertam. pabulo folia eius stringis aut deputas, adspice et
tenes sidus. alia parte caelum respiciunt quam qua specta-
267 vere pridie. salice omnia adligas, humillima arborum ipse
toto capite altior, et huius circumagam. quid te rusticum
quereris? non stat per me quominus caelum intellegas et cae-
lestia scias. dabo et auribus signum: palumbium utique ex-
audi gemitus. transisse solstitium caveto putes, nisi cum in-
268 cubantem videris palumbem. [2] Ab solstitio ad fidiculae oc-
casum VI. kalendas Iulias Caesari Orion exoritur, zona au-
tem eius quarto nonas Assyriae, Aegypto vero procyon ma-
tutino aestuosus, quod sidus apud Romanos non habet nomen,
nisi caniculam hanc volumus intellegi, hoc est minorem canem,

ut in astris pingitur, ad aestum magnopere pertinens, sicut
paulo mox docebimus. IIII. nonas Chaldaeis corona oc- 270 269
cidit matutino, Atticae Orion totus eo die exoritur. pridie
idus Iulias Aegypto Orion desinit exoriri, XVI. kal. Augu-
stas Assyriae procyon exoritur, dein post triduum fere ubique
confessum inter omnis sidus indicans quod canis ortum voca-
mus, sole partem primam leonis ingresso. Hoc fit post solsti- 270
tium XXIII. die. sentiunt id maria et terrae, multae vero et
ferae, ut suis locis diximus. neque est minor ei veneratio 2,107 9,58
quam descriptis in deos stellis, accenditque solem et ma-
gnam aestus optinet causam. XIII. kal. August. Aegypto aqui-
la occidit matutino etesiarumque prodromi flatus incipiunt,
quod Caesar X. kalendas sentire Italiam existimavit. aquila 271
Atticae matutino occidit, III. kal. regia in pectore leonis
stella matutino Caesari emergit. VIII. idus Aug. arcturus
medius occidit, III. idus fidicula occasu suo autumnum incho-
at, uti is adnotat. sed vera ratio id fieri invenit VI. idus eas-
dem. [3] In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur 272
decretorio uvis sidere illo quod caniculam appellavimus, un- 268
de carbunculare dicuntur ut quodam uredinis carbone exustae.
non conparantur huic malo grandines, procellae quaeque um-
quam annonae intulere caritatem. agrorum quippe mala sunt
illa, carbunculus autem regionum late patentium, non difficili
remedio, nisi calumniari naturam rerum homines quam sibi
prodesse mallent. ferunt Democritum, qui primus intellexit 273
ostenditque caeli cum terris societatem, spernentibus hanc
curam eius opulentissimis civium, praevisa olei caritate ex
futuro vergiliarum ortu qua diximus ratione ostendemus- 17,225
que iam planius, magna tum vilitate propter spem olivae co-
emisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem
quietemque doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. at- 274
que ut adparuit causa et ingens divitiarum cursus, restituisse
mercedem anxiae et avidae dominorum poenitentiae, conten-
tum ita probavisse opes sibi in facili, cum vellet, fore. Hoc
postea Sextius e Romanis sapientiae adsectatoribus Athenis
fecit eadem ratione. tanta litterarum occasio est, quas equi-
dem miscebo agrestibus negotiis quam potero dilucide atque
perspicue. Plerique dixere rorem inustum sole acri frugibus 275

robiginis causam esse et carbunculi vitibus, quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare sole innoxio. id manifestum fiet attendentibus. nam primum omnium non hoc evenire nisi noctibus et ante solis ardorem deprehenditur, totumque lunari ratione constat, quoniam talis iniuria non fit nisi interlunio plenave luna, hoc est praeva- 2,46 lente. utroque enim habitu plena est, ut saepius diximus, sed interlunio omne lumen quod a sole accepit caelo regerit. 276 differentia utriusque habitus magna, sed manifesta. namque interlunio aestate calidissima est, hieme gelida. e diverso in plenilunio aestate frigidas facit noctis, hieme tepidas. causa evidens, sed alia redditur a Fabiano Graecisque auctoribus. 277 aestate enim interlunio necesse est cum sole nobis proxumo circulo currat igne eius comminus recepto candens, eadem interlunio absit hieme, quoniam abscedit et sol, item in plenilunio aestivo procul abeat adversa soli, hieme autem ad nos per aestivom circulum accedat. ergo per se roscida quotiens alget, infinitum quantum illo tempore cadentis pruinas congelat.

278 (69.) [1] Ante omnia autem duo genera esse caelestis iniuriae meminisse debemus: unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellae ceteraque similia intelleguntur, quae cum acciderint, vis maior appellatur. haec 223. 2, 106 ab horridis sideribus exeunt, ut saepius diximus, veluti 279 arcturo, Orione, haedis. alia sunt illa quae silente caelo serenisque noctibus fiunt nullo sentiente nisi cum facta sunt. publica haec, sed et magnae differentiae a prioribus, aliis robiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero sterilitatem. De his nunc dicemus a nullo ante nos prodita, priusque causas reddemus.

280 29. [2] Duae sunt praeter lunarem, paucisque caeli locis constant. namque vergiliae privatim attinent ad fructus, ut quarum exortu aestas incipiat, occasu hiems, semestri spatio intra se messis vindemiasque et omnium maturitatem conplectente. est praeterea in caelo qui vocatur lacteus cir- 281 culus, etiam visu facilis. huius defluvio velut ex ubere aliquo sata cuncta lactescunt duorum siderum observatione, aquilae in septentrionali parte et in austrina caniculae, cuius

mentionem suo loco fecimus. ipse circulus fertur per sagit- 268
tarium atque geminos, solis centro bis aequinoctialem cir-
culum secans commissuras eorum optinente hinc aquila illinc
canicula. ideo effectus utriusque ad omnis frugiferas perti- 282
nent terras, quoniam in his tantum locis solis terraeque cen-
tra congruunt. igitur horum siderum diebus si purus atque
mitis aer genitalem illum lacteumque sucum transmisit in ter-
ras, laeta adulescunt sata. si luna qua dictum est ratione 277
roscidum frigus adspersit, admixta amaritudo ut in lacte
puerperium necat. modus in terris huius iniuriae quem fe- 283
cit in quacumque convexitate comitatus utriusque causae, et
ideo non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. aquilam
diximus in Italia exoriri a. d. XIII. kal. Ianuarias, nec 16, 103
patitur ratio naturae quicquam in satis ante eum diem spei
esse certae. si vero interlunium incidat, omnis hibernos
fructus et praecocis laedi necesse est. [3] Rudis fuit prisco- 284
rum vita atque sine litteris. non minus tamen ingeniosam
fuisse in illis observationem adparebit quam nunc esse ratio-
nem. tria namque tempora fructibus metuebant, propter
quod instituerunt ferias diesque festos, Robigalia, Floralia,
Vinalia. Robigalia Numa constituit anno regni sui XI., quae 285
nunc aguntur a. d. VII. kal. Mai. quoniam tunc fere segetes
robigo occupat. hoc tempus Varro determinat sole tauri par-
tem decumam optinente, sicut tunc ferebat ratio. sed vera
causa est quod post dies undeviginti ab aequinoctio verno per
id quatriduum varia gentium observatione in IIII. kal. Maias
canis occidit, sidus et per se vehemens et cui praeoccidere
caniculam necesse sit. itaque iidem Floralia IIII. kalendas 286
easdem instituerunt urbis anno DXVI. ex oraculis Sibyllae, ut
omnia bene deflorescerent. hunc diem Varro determinat
sole tauri partem XIIII. optinente. ergo si in hoc quatriduum
inciderit plenilunium, fruges et omnia quae florebunt laedi
necesse erit. Vinalia priora, quae ante hos dies sunt VIIII. 287
kal. Mai. degustandis vinis instituta, nihil ad fructus attinent,
nec quae adhuc diximus ad vitis oleasque, quoniam earum
conceptus exortu vergiliarum incipit a. d. VI. idus Mai., ut
docuimus. aliud hoc quatriduum est, quod neque rore sor- 248
bile velim, — exurit enim frigidum sidus arcturi postridie

288 occidens —, et multo minus plenilunium incidere. [4] IIII. no-
nas Iunias iterum aquila exoritur vesperi, decretorio die flo-
rentibus oleis vitibusque, si plenilunium in eum incidat. equi-
dem et solstitium VIII. kal. Iul. simili causa duxerim et ca-
nis ortum post dies a solstitio XXIII, sed interlunio acci-
dente, quoniam vapore constat culpa acinique praecocun-
tur in callum. rursus plenilunium nocet a. d. IIII. nonas Iul.,
cum Aegypto canicula exoritur, vel certe XVI. kal. Augu-
stas, cum Italiae, item XIII. kal. Augustas, cum aquila
289 occidit, usque in X. kalendas easdem. extra has causas sunt
Vinalia altera, quae aguntur a. d. XIIII. kalendas Septem-
bris. Varro ea fidicula incipiente occidere mane determinat,
quod volt initium autumni esse et hunc diem festum tempe-
statibus leniendis institutum. nunc fidiculam occidere a. d. VI.
290 idus Augustas servatur. [5] Intra haec constat caelestis ste-
rilitas, neque negaverim posse eam permutare algentium lo-
corum et aestuantium naturas. et a nobis rationem demon-
stratam esse satis est, reliqua observatione cuiusque con-
stabunt. alterutrum quidem fore in causa, hoc est plenilu-
291 nium aut interlunium, non erit dubium. et in hoc mirari
benignitatem naturae succurrit, iam primum hanc iniuriam
omnibus annis accidere non posse propter statos siderum
cursus, nec nisi paucis noctibus anni, idque quando futurum
sit facile nosci. ac ne per omnis menses timeretur, earum
quoque lege divisum aestate interlunia praeterquam biduo
secura esse, hieme plenilunia, nec nisi aestivis brevissimis-
292 que noctibus metui, diebus non item valere. praeterea tam
facile intellegi ut formica minumum animal interlunio quie-
scat, plenilunio etiam noctibus operetur, avem parram ori-
ente sirio ipso die non adparere, donec occidat, e diverso
chlorionem prodire ipso die solstiti, neutrum vero lunae sta-
tum noxium esse, ne noctibus quidem nisi serenis et omni
aura quiescente, quoniam neque in nube neque in flatu ca-
dunt rores, sic quoque non sine remedio.
293 (70.) Sarmenta aut palearum acervos et evolsas herbas
fruticesque per vineas camposque, cum timebis, incendito,
fumus medebitur. hic e paleis et contra nebulas auxiliatur,
ubi nebulae nocent. quidam tris cancros vivos cremari iu-

bent in arbustis, ut carbunculi non noceant. alii siluri car- 294 nem leviter uri a vento, ut per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si fidiculae occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vitis, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriae regem scripsit, si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.

(71.) Opera rustica huius intervalli: terram iterare, ar- 295 bores circumfodere, ubi aestuosa regio poscat, adcumulare — germinantia nisi in solo luxurioso fodienda non sunt —, seminaria purgare sarculo, messem hordeaceam facere, aream in messem creta praeparare, Catonis sententia amurca temperatam, Vergili operosius. maiore ex parte aequant tantum et fimo bubulo dilutiore inlinunt. id satis ad pulveris remedium videtur.

30. (72.) Messis ipsius ratio varia. Galliarum latifundiis 296 valli praegrandes dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetem inpelluntur, iumento in contrarium iuncto. ita dereptae in vallum cadunt spicae. stipulae alibi mediae falce praeciduntur atque inter duas mergites spica destringitur. alibi ab radice vellunt, quique id faciunt proscindi ab se obiter agrum interpretantur, cum extrahant sucum. diffe- 297 rentia haec: ubi stipula domos contegunt quam longissimam servant, ubi feni inopia est, stramento paleam quaerunt. panici culmo non tegunt, mili culmum fere inurunt, hordei stipulam bubus gratissimam servant. panicum et milium singillatim pectine manuali legunt Galliae. Messis ipsa alibi 298 tribulis in area, alibi equarum gressibus exteritur, alibi perticis flagellatur. triticum quo serius metitur copiosius invenitur, quo celerius vero hoc speciosius ac robustius. lex aptissima, antequam granum indurescat et cum iam traxerit colorem, oraculum vero biduo celerius messem facere potius quam biduo serius. siliginis et tritici eadem ratio in area horreoque. far, quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi, et stipula tantum et aristis liberatur. Palea plures gentium pro feno utuntur. 299 melior ea quo tenuior minutiorque et pulveri propior, ideo optuma e milio, proxuma ex hordeo, pessuma ex tritico,

praeterquam iumentis opere laborantibus. culmum, saxosis
locis cum inaruit, baculo frangunt sub strata animalium. si
300 palea deficit, et culmus teritur. ratio haec: maturius de-
sectus, muria dura sparsus, dein siccatus in manipulos con-
volvitur atque ita pro feno bubus datur. sunt qui accendant
in arvo et stipulas, magno Vergili praeconio. summa autem
eius ratio ut herbarum semen exurant. ritus diversos magni-
tudo facit messium et raritas operariorum.
301 (73.) Conexa est ratio frumenti servandi. Horrea ope-
rosi tripedali crassitudine pariete latericio exaedificari iubent
aliqui. praeterea superne inpleri nec adflatus admittere aut
fenestras habere ullas. alii ab exortu tantum aestivo aut
septentrione, eaque sine calce construi, quoniam sit fru-
15, 33 mento inimicissima. nam quae de amurca praeceperunt indi-
302 cavimus. alibi contra suspendunt granaria lignea columnis
et perflari undique malunt, atque etiam a fundo. alii omnino
pendente tabulato extenuari granum arbitrantur et, si tegulis
subiaceat, confervescere. multi ventilare quoque vetant.
curculionem enim non descendere infra quattuor digitos, nec
303 amplius periclitari. Columella et favonium ventum confecto
frumento praedicat, quod miror equidem, siccissimum alio-
qui. sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus
suspensa invehere iubeant. nobis referre plurumum tempe-
stivitas condendi videbitur. nam si parum tostum atque ro-
bustum collectum sit aut calidum conditum, vitia innasci ne-
304 cesse est. Diuturnitatis causae plures: aut in ipsius grani
corio, cum est numerosius, ut milio, aut suci pinguedine
qui pro umore sufficit tantum, ut sesimae, aut amaritudine,
ut lupino et ciceruculae. In tritico maxume nascuntur anima-
lia, quoniam spissitate sua concalescit et furfure crasso ve-
stitur. tenuior hordeo palea, exilis et legumini, ideo non
generant. faba crassioribus tunicis operitur, ob hoc effer-
305 vescit. Quidam ipsum triticum diuturnitatis gratia adsper-
gunt amurca, mille modios quadrantali, alii Chalcidica aut
Carica creta aut etiam absinthio. est et Olynthi ac Cerinthi
Euboeae terra quae corrumpi non sinat. nec fere condita in
306 spica laeduntur, utilissime tamen servantur in scrobibus,
quos siros vocant, ut in Cappadocia ac Threcia et Hispania

et in parte Africae, ante omnia ut sicco solo fiant curant,
mox ut palea substernatur. praeterea cum spica sua conduntur.
ita frumenta si nullus spiritus penetret, certum est nihil
maleficum nasci. Varro auctor est sic conditum triticum du- 307
rare annis quinquaginta, milium vero centum, fabam et legumina
in oleariis cadis oblita cinere longo tempore servari,
idem fabam a Pyrrhi regis aetate in quodam specu
Ambraciae usque ad piraticum Pompei Magni bellum durasse
annis circiter CCXX. Ciceri tantum nullae bestiolae 308
in horreis innascuntur. sunt qui urceis cineri substratis et
inlitis acetum habentibus leguminum acervos superingerant
ita non nasci maleficia credentes, alii qui in salsamentariis
cadis gypso inlinant, alii qui lentem aceto laserpiciato respergant
siccatamque oleo unguant. sed brevissima observatio
quod vitiis carere velis interlunio legere. quare plurumum
refert condere quis malit an vendere. crescente enim
luna frumenta grandescunt.

31. (74.) Sequitur ex divisione temporum autumnus a 309
fidiculae occasu ad aequinoctium ac deinde vergiliarum occasum
initiumque hiemis. in his intervallis significant pridie
idus Aug. Atticae ecus oriens vesperi, Aegypto et Caesari
delphinus occidens. XI. kalend. Septembris Caesari et Assyriae
stella quae vindemitor appellatur exoriri mane incipit
vindemiae maturitatem promittens. eius argumentum erunt
acini colore mutati. Assyriae V. kalendas et sagitta occidit
et etesiae desinunt. vindemitor Aegypto nonis exoritur, 310
Atticae arcturus matutino, et sagitta occidit mane. V. idus
Septembris Caesari capella oritur vesperi, arcturus vero
medius pridie idus vehementissimo significatu terra marique
per dies quinque. ratio eius haec traditur: si delphino oc- 311
cidente imbres fuerint, non defuturos per arcturum. signum
orientis eius sideris servetur hirundinum abitus, namque deprehensae
intereunt. XVI. kalendas Octobris Aegypto spica
quam tenet virgo exoritur matutino etesiaeque desinunt. hoc
idem Caesari XIIII. kalendas, XIII. Assyriae significant, et
XI. kalendas Caesari commissura piscium occidens ipsumque
aequinocti sidus VIII. kalendas Octobris. dein consentiunt, 312
quod est rarum, Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeni-

scus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus IIII. kalendas capellam matutino exoriri et III. kalendas haedos. VI. nonas Octobris Atticae corona exoritur mane, Asiae et Caesari V. nonas heniochus occidit matutino. IIII. nonas Caesari corona
313 exoriri incipit, et postridie occidunt haedi vesperi. VIII. idus Octobris Caesari fulgens in corona stella exoritur, et VI. idus vergiliae vesperi, idibus corona tota. XVII. kalendas Novembris suculae vesperi exoriuntur. pridie kalendas Caesari arcturus occidit et suculae exoriuntur cum sole. quarto nonas arcturus occidit vesperi. quinto idus Novembris gladius
314 Orionis occidere incipit. dein III. idus vergiliae occidunt. In his temporum intervallis opera rustica: rapa, napos serere
181 quibus diximus diebus. volgus agreste rapa post ciconiae discessum male seri putat, nos omnino post Volcanalia, et praecocia cum panico, a fidiculae autem occasu viciam phasiolos, pabulum. hoc silente luna seri iubent. Et frondis praeparandae tempus hoc est. unus frondator quattuor frondarias fiscinas conplere in die iustum habet. si decrescente luna
315 praeparetur, non putrescit. aridam colligi non oportet. Vindemiam antiqui numquam existimavere maturam ante aequinoctium, iam passim rapi cerno. quamobrem et huius tempora notis argumentisque signentur. leges ita se habent: uvam calidam ne legito, hoc est in aestiva siccitate ac nisi imber intervenerit. uvam rorulentam ne legito, hoc est si ros nocturnus fuerit, nec prius quam sole discutiatur.
316 vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere coeperit aut cum exempto acino ex densitate intervallum non conpleri adparuerit, ac iam non augeri acinos. plurumum refert, si contin-
317 gat crescente luna vindemiare. Pressura una culleos XX inplere debet. hic est pes iustus. ad totidem culleos et lacus XX iugeribus unum sufficit torculum. premunt aliqui singulis, utilius binis, licet magna sit vastitas singulis. longitudo in his refert, non crassitudo. spatiosa melius premunt. antiqui funibus vittisque loreis ea detrahebant et vectibus. intra C annos inventa Graecanica, mali rugis per cocleas bullantibus, palis adfixa arbori stella, a palis arcas lapidum attollente secum arbore, quod maxume probatur. intra viginti

duos hos annos inventum parvis prelis et minore torculario,
aedificio breviore malo in medio directo, tympana inposita
vinaceis superne toto pondere urguere et super prela con-
struere congeriem. Hoc et poma colligendi tempus. obser- 318
vatio, cum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit.
hoc et faeces exprimendi, hoc et defrutum coquendi silente
luna noctu aut, si interdiu, plena, ceteris diebus aut ante
exortum lunae aut post occasum. nec de novella vite aut pa-
lustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum,
quia, si ligno contingatur vas, adustum et fumosum fieri pu-
tant. Iustum vindemiae tempus ab aequinoctio ad vergilia- 319
rum occasum dies XLIV. ab eo die oraculum occurrit frigi-
dum picari pro nihilo ducentium. sed iam et kalendis Ia-
nuariis defectu vasorum vindemiantis vidi piscinisque musta
condi aut vina effundi priora, ut dubia reciperentur. hoc 320
non tam saepe proventu nimio evenit quam segnitia aut ava-
ritia insidiantium caritati civili. sed aequi patrisfamilias mo-
dus est annona cuiusque anni uti. id peraeque etiam lucro-
sissimum. Reliqua de vinis adfatim dicta sunt, item vin- 14, 59 sqq. 15, 5 sqq.
demia facta olivam esse rapiendam, et quae ad oleum perti-
nent quaeque a vergiliarum occasu agi debent. 49

32. (75.) His quae sunt necessaria adicientur de luna 321
ventisque et praesagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta.
namque Vergilius etiam in numeros lunae digerenda quaedam
putavit Democriti secutus ostentationem. nos legum utilitas,
quae in toto opere, in hac quoque movet parte. omnia quae
caeduntur, carpuntur, conduntur innocentius decrescente
luna quam crescente fiunt. stercus nisi decrescente luna ne 322
tangito. maxume autem intermenstrua dimidiaque stercorato.
verris, iuvencos, arietes, haedos decrescente luna castrato.
ova luna nova subponito. scrobis luna plena noctu facito.
arborum radices luna plena operito. umidis locis interlunio
serito et circa interlunium quatriduo. ventilari quoque fru-
menta ac legumina et condi circa extremam lunam iubent,
seminaria, cum luna supra terram sit, fieri, calcari musta,
cum luna sub terra, item materias caedi quaeque alia suis lo-
cis diximus. Neque est facilior observatio ac iam dicta no- 323
bis secundo volumine, sed quod intellegere vel rustici 2, 41 sqq.

possint: quotiens ab occidente sole cernetur prioribusque
noctis horis lucebit, crescens erit et oculis dimidiata iudica-
bitur, cum vero occidente sole orietur ex adverso, ita ut
pariter adspiciantur, tum erit plenilunium. quotiens ab ortu
solis orietur prioribusque noctis horis detrahet lumen et in
diurnas extendet, decrescens erit iterumque dimidia, in coitu
324 vero, quod interlunium vocant, cum adparere desierit. supra
terras autem erit quamdiu et sol interlunio et prima tota die,
secunda horae noctis unius dextante sicilico, ac deinde ter-
tia et usque XV. multiplicatis horarum iisdem portionibus.
XV. tota supra terras noctu erit eademque sub terris tota die.
325 XVI. ad primae horae nocturnae dextantem sicilicum sub
terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies
adiciet usque ad interlunium, et quantum primis partibus
noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantundem novissi-
mis ex die adiciet supra terram. alternis autem mensibus
XXX inplebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Haec
erit ratio lunaris. ventorum paulo scrupulosior.

326 33. (76.) Observato solis ortu quocumque die libeat
stantibus hora diei sexta sic ut ortum eum a sinistro umero
habeant, contra mediam faciem meridies et a vertice septen-
trio erit. qui ita limes per agrum currit cardo appellatur.
circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cer-
327 nat, alioquin post hominem erit. ergo permutatis lateribus,
ut ortus illius diei a dextro umero fiat, occasus a sinistro,
tunc erit hora sexta, cum minuma umbra contra medium fiet
hominem. per huius mediam longitudinem duci sarculo sul-
cum vel cinere liniam verbi gratia pedum viginti conveniat,
mediamque mensuram, hoc est in decumo pede, circumscribi
328 circulo parvo, qui vocetur umbilicus. quae pars fuerit a ver-
tice umbrae, haec erit ventus septentrionalis. illo tibi, puta-
tor, arborum plagae ne spectent, neve arbusta vineaeve nisi
in Africa, Cyrenis, Aegypto. illinc flante ne arato, quaeque
334 alia praecipiemus. quae pars liniae fuerit a pedibus umbrae
meridiem spectans, haec ventum austrum dabit quem a Grae-
329 2, 119 cis notum diximus vocari. illinc flatu veniente materiam
vineamque, agricola, ne tractes. umidus aut aestuosus Ita-
liae est, Africae quidem incendia cum serenitate adfert. in

hunc Italiae palmites spectent, sed non plagae arborum vi-
tiumve. hic olivae timeatur vergiliarum quatriduo, hunc ca-
veat insitor calamis gemmisque inoculator. De ipsa regionis 330
eius hora praemonuisse conveniat. frondem medio die, arbo-
rator, ne caedito. cum meridiem adesse senties, pastor, ae-
state contrahente se umbra, pecudem e sole in opaca cogito.
cum aestate pasces, in occidentem specta ante meridiem,
post meridiem in orientem, aliter noxium, sicut hieme et
vere si in rorulentum duces. ne contra septentrionem pave-
ris supra dictum. clodantur ita lippiuntve ab adflatu et alvo
cita pereunt. qui feminas concipi voles in hunc ventum spe-
ctantis iniri cogito.

34. (77.) [1] Diximus ut in media linia designaretur 327 331
umbilicus. per hunc medium traversa currat alia. haec erit ab
exortu aequinoctiali ad occasum aequinoctialem, et limes qui
ita secabit agrum decumanus vocabitur. ducantur deinde aliae
duae liniae in decussis obliquae, ita ut a septentrionis dextra
laevaque ad austri dextram ac laevam descendant. omnes 332
per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint,
omnium intervalla paria. quae ratio semel in quoque agro
ineunda erit vel, si saepius libeat uti, e ligno facienda, re-
gulis paribus in tympanum exiguum sed circinatum adactis.
ratione qua doceo occurrendum ingeniis quoque inperitorum
est. meridiem excuti placet, quoniam semper idem est, sol 333
autem cotidie ex alio caeli momento quam pridie oritur, ne
quis forte ad exortum capiendam putet liniam. Ita caeli ex-
acta parte quod fuerit liniae caput septentrioni proxumum a
parte exortiva solstitialem habebit exortum, hoc est longis-
simi diei, ventumque aquilonem borean Graecis dictum. in 334
hunc ponito arbores vitisque. sed hoc flante ne arato, fru-
gem ne serito, semen ne iacito. praestringit enim, atque
praecellit hic radicibus arborum quas positurus adferes. prae-
doctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. — nec 335
sum oblitus in hac parte ventum Graecis poni quem cae-
cian vocant. sed idem Aristoteles, vir inmensae subtili-
tatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit,
qua contrarius aquilo Africo flat. — nec tamen eum toto
anno in praedictis timet agricola. mollitur sidere aestate me-

dia mutatque nomen et etesias vocatur. ergo cum frigidum
senties, caveto, ac quacumque aquilo praedicitur tanto per-
336 niciosior septentrio est. In hunc Asiae, Graeciae, Hispa-
niae, maritimae Italiae, Campaniae, Apuliae arbusta vineae-
que spectent. qui maris concipi voles in hunc pascito, ut
sic ineuntem ineat. Ex adverso aquilonis ab occasu brumali
Africus flabit, quem Graeci liba vocant. in hunc a coitu cum
337 se pecus circumegerit, feminas conceptas esse scito. [2] Ter-
tia a septentrione linia, quam per latitudinem umbrae duxi-
mus et decumanam vocavimus, exortum habebit aequinoctia-
lem ventumque subsolanum, Graecis apelioten dictum. in
hunc salubribus locis villae vineaeque spectent. ipse leniter
pluvius, tamen est siccior favonius, ex adverso eius ab
aequinoctiali occasu, zephyrus Graecis nominatus. in hunc
spectare oliveta Cato iussit. hic ver inchoat aperitque ter-
ras tenui frigore saluber, hic vitis putandi frugesque curandi,
arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi ius dabit
338 adflatuque nutricium exercebit. Quarta a septentrione linia,
eadem austro ab exortiva parte proxuma, brumalem habebit
exortum ventumque volturnum, eurum Graecis dictum, sic-
ciorem et ipsum tepidioremque. in hunc apiaria et vineae
Italiae Galliarumque spectare debent. ex adverso volturni
flabit corus, ab occasu solstitiali et occidentali latere septen-
trionis, Graecis dictus argestes, ex frigidissimis et ipse, sic-
339 ut omnes qui a septentrionis parte spirant. hic et grandi-
nes infert, cavendus et ipse non secus ac septentrio. vol-
turnus si a serena caeli parte coeperit flare, non durabit
in noctem, at subsolanus in maiorem partem noctis exten-
ditur. quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus
diebus permanebit. aquilonem praenuntiat terra siccescens
repente, austrum umescens rore occulto.

340 35. (78.) Etenim praedicta ventorum ratione, ne sae-
pius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempesta-
tum praesagia, quoniam et hoc placuisse Vergilio magno-
pere video, siquidem in ipsa messe saepe concurrere proe-
341 lia ventorum damnosa inperitis refert. tradunt eundem De-
mocritum metente fratre eius Damaso ardentissimo aestu
orasse ut reliquae segeti parceret raperetque desecta sub

tectum, paucis mox horis saevo imbre vaticinatione adpro-
bata. quin immo et harundinem non nisi inpendente pluvia
seri iubent et fruges insecuturo imbre. quamobrem et haec
breviter attingimus, scrutati maxume pertinentia, primumque
a sole capiemus praesagia. Purus oriens atque non fer- 342
vens serenum diem nuntiat, at hibernam pallidus grandinem.
si et occidit pridie serenus et oritur, tanto certior fides sere-
nitatis. concavos oriens pluvias praedicit, idem ventos, cum
ante exorientem eum nubes rubescunt, quod si et nigrae ru-
bentibus intervenerint et pluvias. cum occidentis aut orien-
tis radii videntur coire, pluvias. si circa occidentem rube- 343
scunt nubes, serenitatem futuri diei spondent. si in exortu
spargentur partim ad austrum partim ad aquilonem, pura
circa eum serenitas sit licet, pluviam tamen ventosque signi-
ficabunt. si in ortu aut in occasu contracti cernentur radii,
imbrem. si in occasu eius pluet aut radii nubem in se tra-
hent, asperam in proxumum diem tempestatem significabunt.
cum oriente radii non inlustres eminebunt, quamvis circum- 344
datae nubes non sint, pluviam portendent. si ante exortum
nubes globabuntur, hiemem asperam denuntiabunt. si ab
ortu repellentur et ad occasum abibunt, serenitatem. si nu-
bes solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent
tanto turbidior tempestas erit, si vero etiam duplex orbis
fuerit, eo atrocior. quod si in exortu aut in occasu fiet, ita 345
ut rubescant nubes, maxuma ostendetur tempestas. si non
ambibunt sed incumbent, a quocumque vento fuerint eum
portendent, si a meridie, et imbrem. si oriens cingetur
orbe, ex qua parte is se aperit exspectetur ventus. si totus
defluxerit aequaliter, serenitatem dabit. si in exortu longe 346
radios per nubis porriget et medius erit inanis, pluviam
significabit. si ante ortum radii se ostendent, aquam et ven-
tum. si circa occidentem candidus circulus erit, noctis le-
vem tempestatem, si nebula, vehementiorem, si candente
sole, ventum, si ater circulus fuerit, ex qua regione is ru-
perit se ventum magnum.

(79.) Proxuma sint iure lunae praesagia. Quartam eam 347
maxume observat Aegyptus. si splendens exorta puro nitore
fulsit, serenitatem, si rubicunda, ventos, si nigra, pluvias

portendere creditur. in quinta cornua eius optunsa pluviam, erecta et infesta ventos semper significant, quarta tamen maxume. cornu eius septentrionale acuminatum atque rigidum illum praesagit ventum, inferius austrum, utraque recta noctem ventosam. si quartam orbis rutilus cinget, et ven-
348 tos et imbris praemonebit. Apud Varronem ita est: Si quarto die luna erit directa, magnam tempestatem in mari praesagiet, nisi si coronam circa se habebit et eam sinceram, quoniam illo modo non ante plenam lunam hiematurum ostendit. si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit, si rutila, ventos, nigrescens imbris.
349 si caligo orbis nubem incluserit, ventos qua se ruperit, si gemini orbes cinxerint, maiorem tempestatem, et magis, si tres erunt aut nigri, interrupti atque distracti. nascens luna si cornu superiore obatrato surget, pluvias decrescens dabit, si inferiore, ante plenilunium, si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxume splendebit ex ea ventum ostendet. si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. si ante quartam non adparuerit vento favonio flante, hiemalis toto mense erit. si XVI. vehementius flammea adparuerit, asperas tempestates prae-
350 sagiet. Sunt et ipsius lunae VIII articuli, quotiens in angulos solis incidat, plerisque inter eos tantum observantibus praesagia eius, hoc est III., VII., XI., XV., XVIIII., XXIII., XXVII. et interlunium.

351 (80.) Tertio loco stellarum observationem esse oportet. Discurrere eae videntur interdum, ventique protinus secuntur, in quorum parte ita praesagiere. caelum cum aequaliter totum erit splendidum, articulis temporum quos proposuimus, autumnum serenum praestabit ac frigidum. si ver et aestas non sine rigore aliquo transierint, autumnum serenum
352 et tersum minusque ventosum facient. autumni serenitas ventosam hiemem facit. cum repente stellarum fulgor obscuratur, ut id neque nubilo nec caligine fiat, pluvia aut graves

denuntiantur tempestates. si volitare plures stellae videbuntur, quo ferentur albescentes ventos ex iis partibus nuntiabunt, una si cursitabunt, certos, si id in pluribus partibus fiet, inconstantis ventos et undique, si stellarum errantium aliquam orbes incluserint, imbris. Sunt in signo cancri duae stellae 353
parvae aselli appellatae, exiguum inter illas spatium optinente nubecula quam praesepia appellant. haec cum caelo sereno adparere desierit, atrox hiems sequitur. si alteram earum aquiloniam caligo abstulit, auster saevit, si austrinam, aquilo. Arcus cum sunt duplices, pluvias nuntiant, a pluviis serenitatem non perinde certam. circulus nubis circa sidera aliqua pluviam.

(81.) Cum aestate vehementius tonuit quam fulsit, ven- 354
tos ex ea parte denuntiat, contra si minus tonuit, imbrem. cum sereno caelo fulget, pluviae erunt et tonitrua, aut hiemabit, atrocissime autem, cum ex omnibus quattuor partibus caeli fulgurabit. cum ab aquilone tantum, in posterum diem aquam portendet, cum a septentrione, ventum eum. cum ab austro vel coro aut favonio nocte serena fulgurabit, ventum et imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit. tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

(82.) Nubes cum sereno in caelum feruntur, a quacum- 355
que parte id fiet venti exspectentur. si eodem loco globabuntur, adpropinquantesque soli discutientur, et hoc ab aquilone fiet, ventos, si ab austro, imbris portendent. sole occidente si ex utraque parte eius caelum petent, tempestatem significabunt. vehementius atrae ab oriente in noctem aquam minantur, ab occidente in posterum diem. si nubes ut vellera 356
lanae spargentur multae ab oriente, aquam in triduum praesagient. cum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. si cacumina pura fient, disserenabit. nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando inminebit. caelo quamvis sereno nubecula quamvis parva flatum procellosum dabit.

(83.) Nebulae montibus descendentes aut caelo cadentes 357
vel in vallibus sidentes serenitatem promittent.

(84.) Ab his terreni ignes proxume significant. pallidi namque murmurantesque tempestatum nuntii sentiuntur, plu-

viae iam in lucernis fungi. si flexuose volitet flamma, ven-
358 tum. et lumina, cum ex sese flammas elidunt aut vix accen-
duntur, item cum in aeneo pendente scintillae coacervantur, vel
cum tollentibus ollas carbo adhaerescit, aut cum contectus
ignis e se favillam discutit scintillamve emittit, vel cum cinis
in foco concrescit et cum carbo vehementer perlucet.
359 (85.) Est et aquarum significatio: mare si tranquillum
in portu cursitabit murmurabitve intra se, ventum praedicit,
si idem hieme, et imbrem. litora ripaeque si resonabunt tran-
quillo, asperam tempestatem, item maris ipsius tranquillo so-
nitus spumaeve dispersae aut aquae bullantes. pulmones marini
in pelago plurium dierum hiemem portendunt. saepe et silentio
intumescit flatumque altius solito iam intra se esse ventos fa-
tetur.
360 (86.) Et quidam et montium sonitus nemorumque mugitus
praedicunt, et sine aura quae sentiatur folia ludentia, lanu-
go populi aut spinae volitans aquisque pluma innatans, atque
etiam in campis venturam tempestatem praecedens suus fra-
gor. caeli quidem murmur non dubiam significationem habet.
361 (87.) Praesagiunt et animalia: delphini tranquillo mari
lascivientes flatum ex qua veniunt parte, item spargentes
aquam, iidem turbato tranquillitatem. lolligo volitans, con-
chae adhaerescentes, echini adfigentes sese aut harena sabur-
rantes tempestatis signa sunt, ranae quoque ultra solitum vo-
362 cales et fulicae matutino clangore, item mergi anatesque pin-
nas rostro purgantes ventum, ceteraeque aquaticae aves con-
cursantes. grues in mediterranea festinantes, mergi, gaviae
maria aut stagna fugientes, grues silentio per sublime volan-
tes serenitatem. sic noctua in imbre garrula, at sereno tem-
pestatem, corvique singultu quodam latrantes seque concu-
tientes, si continuabunt, ventos, si vero carptim vocem re-
363 sorbebunt, ventosum imbrem. graculi sero a pabulis rece-
dentes hiemem, et albae aves cum congregabuntur et cum
terrestres volucres contra aquam clangores dabunt perfunden-
tesque sese, sed maxume cornix, hirundo tam iuxta aquam
volitans ut pinna saepe percutiat, quaeque in arboribus habi-
tant fugitantes ** in nidis suis. et anseres continuo clangore
intempestivi, ardea in mediis harenis tristis.

(88.) Nec mirum aquaticas aut in totum volucres prae- 364
sagia aeris sentire, pecora exsultantia et indecora lascivia
ludentia easdem significationes habent, et boves caelum olfa-
ctantes seque lambentes contra pilum., turpesque porci alie-
nos sibi manipulos feni lacerantes, segniterque et contra in-
dustriam suam apes conditae, formicae concursantes aut ova
progerentes, item vermes terreni erumpentes.

(89.) Trifolium quoque inhorrescere et folia contra tem- 365
pestatem subrigere certum est. (90.) nec non in conviviis
mensisque nostris vasa quibus esculentum additur sudorem
repositoriis relinquentia diras tempestates praenuntiant.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVIIII.

(Sect. 1.) Siderum quoque tempestatumque ratio vel in- 1
peritis facili atque indubitato modo demonstrata est, vereque
intellegentibus non minus conferunt rura deprehendendo caelo
quam sideralis scientia agro colendo. proxumam multi hor-
torum curam fecere. nobis non protinus transire ad ista tem- 2
pestivom videtur, miramurque quos scientiae gratiam erudi-
tionisve gloriam ex his petentis tam multa praeteriisse nulla
mentione habita tot rerum sponte curave provenientium, prae-
sertim cum plerisque earum pretio usuque vitae maior etiam
quam frugibus perhibeatur auctoritas. atque, ut a confessis
ordiamur utilitatibus quaeque non solum terras omnis verum
etiam maria replevere, seritur ac dici neque inter fruges ne-
que inter hortensia potest linum. Sed in qua non occurret 3

vitae parte, quodve miraculum maius, herbam esse quae admo-
veat Aegyptum Italiae in tantum ut Galerius a freto Siciliae
Alexandriam septumo die pervenerit, Balbillus sexto, ambo
praefecti, aestate vero proxuma Valerius Marianus ex praeto-
4 riis senatoribus a Puteolis nono die lenissimo flatu? herbam
esse quae Gadis ad Herculis columnas septumo die Ostiam
adferat et citeriorem Hispaniam quarto, provinciam Narbonen-
sem tertio, Africam altero, quod etiam mollissimo flatu conti-
git C. Flavio legato Vibi Crispi proconsulis? audax vita, sce-
lerum plena, aliquid seri ut ventos procellasve recipiat, et
5 parum esse fluctibus solis vehi, iam vero nec vela satis esse
maiora navigiis, sed, quamvis *vix* amplitudini antemnarum sin-
gulae arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia
vela praeterque in proris et alia in puppibus pandi, ac tot
modis provocari mortem. denique tam parvo semine nasci
quod orbem terrarum ultro citro portet, tam gracili avena,
tam non alte a tellure tolli, neque id viribus suis necti, sed
fractum tunsumque et in mollitiem lanae coactum. iniuria ac
6 summa audacia est ** pervenire. nulla exsecratio sufficit con-
7, 209 tra inventorem dictum suo loco a nobis, cui satis non fuit ho-
minem in terra mori, nisi periret et insepultus. at nos pri-
18, 326 sqq. ore libro imbris et flatus cavendos frugum causa victusque
praemonebamus, ecce seritur hominis manu, metitur eiusdem
hominis ingenio quod ventos in mari optet. praeterea, ut
sciamus favisse poenas, nihil gignitur facilius, ut sentiamus
nolente id fieri natura, urit agrum deterioremque etiam ter-
ram facit.

7 Cap. 1. (2.) [1] Seritur sabulosis maxume unoque sulco,
nec magis festinat aliud. vere satum aestate vellitur, et hanc
quoque terrae iniuriam facit. ignoscat tamen aliquis Aegypto
serenti ut Arabiae Indiaeque mercis inportet. itane et Gal-
liae censentur hoc reditu? montisque mari oppositos esse non
est satis et a latere oceani obstare ipsum quod vocant inane?
8 Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges ultimique hominum existi-
mati Morini, immo vero Galliae universae vela texunt, iam
quidem et transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem
eorum feminae novere. qua admonitione succurrit quod M.
Varro tradit, in Serranorum familia gentilicium esse feminas

lintea veste non uti. in Germania autem defossi atque sub ter- 9
ra id opus agunt. similiter etiam in Italia regione Aliana inter
Padum Ticinumque amnis, ubi a Saetabi tertia in Europa lino
palma, secundam enim in vicino Alianis capessunt Retovina
et in Aemilia via Faventina. candore Alianis semper crudis
Faventina praeferuntur, Retovinis tenuitas summa densitasque,
candor qui Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gra-
tiam, apud alios offensionem habet. nervositus filo aequalior
paene quam araneis tinnitusque, cum dente libeat experiri.
ideo duplex quam ceteris pretium. [2] Et ab his Hispania ci- 10
terior habet splendorem lini praecipuum torrentis in quo po-
litur natura, qui adluit Tarraconem. et tenuitas mira ibi pri-
mum carbasis repertis. non dudum ex eadem Hispania Zoeli-
cum venit in Italiam plagis utilissimum, civitas ea Gallaeciae et
oceano propinqua. est sua gloria et Cumano in Campania ad
piscium et alitum capturam. eadem et plagis materia. neque 11
enim minores cunctis animalibus insidias quam nobismetipsis
lino tendimus. sed Cumanae plagae concidunt apros et Tuscae
vel ferri aciem vincunt, vidimusque iam tantae tenuitatis ut
anulum hominis cum epidromis transirent uno portante multitu-
dinem qua saltus cingerentur — nec id maxume mirum, sed sin-
gula earum stamina centeno quinquageno filo constare —, sicut
paulo ante Iulio Lupo qui in praefectura Aegypti obiit. mirentur 12
hoc ignorantes in Aegyptii quondam regis quem Amasim vocant
thorace in Rhodiorum insula Lindi in templo Minervae CCCLXV
filis singula fila constare, quod se expertum nuperrime pro-
didit Mucianus ter consul, parvasque iam reliquias eius super-
esse hac experientium iniuria. Italia et Pelignis etiamnum linis 13
honorem habet, sed fullonum tantum in usu. nullum est candi-
dius lanaeve similius, sicut in culcitis praecipuam gloriam Ca-
durci optinent. Galliarum hoc et tomenta pariter inventum. Ita-
liae quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.
[3] Aegyptio lino minumum firmitatis, plurumum lucri. quattuor 14
ibi genera: Taniticum ac Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum re-
gionum nominibus in quibus nascuntur. superior pars Aegypti in
Arabiam vergens gignit fruticem quem aliqui gossipion vocant,
plures xylon et ideo lina inde facta xylina. parvos est similem-
que barbatae nucis defert fructum cuius ex interiore bombyce

lanugo netur. nec ulla sunt cum candore molliora pexiorave.
15 vestes inde sacerdotibus Aegypti gratissimae. quartum genus
othoninum appellant. fit e palustri velut harundine, dumtaxat
panicula eius. Asia e genista facit lina ad retia praecipue in
piscando durantia, frutice madefacto decem diebus, Aethiopes
12, 38 Indique e malis, Arabes cucurbitis in arboribus, ut diximus,
genitis.
16 (3.) Apud nos maturitas eius duobus argumentis intellegi-
tur, intumescente semine aut colore flavescente. tum evolsum
et in fasciculos manualis conligatum siccatur in sole pendens
conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis con-
trariis in se fascium cacuminibus, ut semen in medium cadat.
inter medicamina huic vis et in quodam rustico ac praedulci
Italiae transpadanae cibo, sed iam pridem sacrorum tantum
17 gratia. deinde post messem triticeam virgae ipsae merguntur
in aquam solibus tepefactam, pondere aliquo depressae, nulli
enim levitas maior. maceratas indicio est membrana laxatior,
iterumque inversae ut prius sole siccantur, mox arefactae in
saxo tunduntur stuppario malleo. quod proxumum cortici fuit,
stuppa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus
aptior. et ipsa tamen pectitur ferreis hamis, donec omnis mem-
18 brana decorticetur. medullae numerosior distinctio candore, mol-
litia. cortices quoque decussi clibanis et furnis praebent usum.
ars depectendi digerendique — iustum e quinquagenis fascium
libris quinas denas carminari —, linumque nere et viris de-
corum est. iterum deinde in filo politur, inlisum crebro silici ex
aqua, textumque rursus tunditur clavis, semper iniuria melius.
19 (4.) Inventum iam est etiam quod ignibus non absumere-
tur. vivom id vocant, ardentisque in focis conviviorum ex eo
vidimus mappas sordibus exustis splendescentis igni magis
quam possent aquis. regum inde funebres tunicae corporis fa-
villam ab reliquo separant cinere. nascitur in desertis adustis-
que sole Indiae, ubi non cadunt imbres, inter diras serpentis,
adsuescitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu pro-
20 pter brevitatem. rufus de cetero colos splendescit igni. Cum
inventum est, aequat pretia excellentium margaritarum. vo-
catur autem a Graecis ἀσβέστινον ex argumento naturae. Ana-
xilaus auctor est linteo eo circumdatam arborem surdis icti-

bus et qui non exaudiantur caedi. ergo huic lino principatus
in toto orbe. proxumus byssino, mulierum maxume deliciis
circa Elim in Achaia genito, quaternis denariis scripula eius
permutata quondam ut auri reperio. Linteorum lanugo, e ve- 21
lis navium maritimarum maxume, in magno usu medicinae est,
et cinis spodi vim habet. Est et inter papavera genus quod-
dam quo candorem lintea praecipuum trahunt.

(5.) Temptatum est tingui linum quoque, ut vestium in- 22
saniam acciperet, in Alexandri Magni primum classibus Indo
amne navigantis, cum duces eius ac praefecti in certamine
quodam variassent insignia navium. stupueruntque litora fla-
tu versicoloria pellente. Velo purpureo ad Actium cum M.
Antonio Cleopatra venit eodemque effugit. hoc fuit impera-
toriae navis insigne.

(6.) Postea in theatris tantum umbram fecere, quod pri- 23
mus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret.
carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur Len-
tulus Spinther Apollinaribus ludis. mox Caesar dictator totum
forum Romanum intexit viamque sacram ab domo sua et cli-
vom usque in Capitolium, quod munere ipso gladiatorio mira-
bilius visum tradunt. deinde et sine ludis Marcellus Octavia 24
Augusti sorore genitus in aedilitate sua avonculo XI. consule
a. d. kalend. Augusti velis forum inumbravit, ut salubrius liti-
gantes consisterent, quantum mutatis moribus Catonis censo-
rii qui sternendum quoque forum muricibus censuerat! Vela
nuper et colore caeli, stellata, per rudentis iere etiam in
amphitheatris principis Neronis. rubent in cavis aedium et
muscum ab sole defendunt. cetero mansit candore perti-
tinax gratia. Honor etiam e Troiano bello. cur enim non et 25
proeliis intersit ut naufragiis? thoracibus lineis paucos tamen
pugnasse testis est Homerus. hinc fuisse et navium arma-
menta apud eundem interpretantur eruditiores, quoniam, cum
σπαρτὰ dixit, significaverit sata.

2. (7.) Sparti quidem usus multa post saecula coeptus est, 26
nec ante Poenorum arma quae primum Hispaniae intulerunt.
Herba et haec, sponte nascens et quae non queat seri, iuncus-
que proprie aridi soli, uni terrae dato vitio. namque id ma-
lum telluris est, nec aliud ibi seri aut nasci potest. in Africa

exiguum et inutile gignitur. Carthaginiensis Hispaniae citeri-
oris portio, nec haec tota sed quatenus parit, montis quoque
27 sparto operit. Hinc strata rusticis eorum, hinc ignes faces-
que, hinc calciamina et pastorum vestis. animalibus noxium
praeterquam cacuminum teneritate. ad reliquos usus laboriose
vellitur ocreatis cruribus manu textisque manicis, convolutum
osseis iligneisve conamentis. nunc iam in hiemem iuxta, fa-
cillime tamen ab idibus Maiis in Iunias. hoc maturitatis tempus.
28 (8.) Volsum fascibus in acervo animatum biduo, tertio re-
solutum, spargitur in sole siccaturque et rursus in fascibus re-
dit sub tecta. postea maceratur, aqua marina optume, sed et
dulci, si marina desit, siccatumque sole iterum rigatur. si re-
pente urgueat desiderium, perfusum calida in solio ac sicca-
29 tum stans conpendium operae fatetur. hoc autem tunditur ut
fiat utile, praecipue in aquis marique invictum. in sicco prae-
ferunt e cannabi funis. sed spartum alitur etiam demersum,
veluti natalium sitim pensans. est quidem eius natura inter-
30 polis, rursusque quam libeat vetustum novo miscetur. verum-
tamen conplectatur animo qui volet miraculum aestimare quan-
to sit in usu omnibus terris navium armamentis, machinis aedi-
ficationum aliisque desideriis vitae. ad hos omnis usus quae
sufficiant minus triginta milia passuum in latitudinem a litore
Carthaginis novae minusque C in longitudinem esse reperien-
tur. longius vehi inpendia prohibent.
31 (9.) Iunco Graecos ad funis usos nomini credamus quo
herbam eam appellant, postea palmarum foliis philyraque ma-
nifestum est. inde translatum a Poenis sparti usum perquam
simile veri est.
32 (10.) Theophrastus auctor est esse bulbi genus circa ri-
pas amnium nascens, cuius inter summum corticem eamque
partem qua vescuntur esse laneam naturam ex qua inpilia
vestesque quaedam conficiantur. sed neque regionem in qua id
fiat nec quicquam diligentius praeterquam eriophoron id ap-
pellari in exemplaribus quae equidem invenerim tradit, neque
omnino ullam mentionem habet sparti cuncta magna cura
15, 1 persecutus CCCXC annis ante nos, ut iam et alio loco
diximus, quo adparet post id temporis in usum venisse
spartum.

(11.) Et quoniam a miraculis rerum coepimus, sequemur 33 eorum ordinem, in quibus vel maxumum est aliquid nasci ac vivere sine ulla radice. Tubera vocantur, undique terra circumdata, nullis fibris nixa aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur aut rimas sentiente. neque ipsa terrae cohaerent, cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere nec aliud quam terrae callum. Siccis haec fere et sabulosis locis frutectosisque 34 nascuntur. excedunt saepe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. duo eorum genera, harenosa dentibus inimica et altera sincera. distinguntur et colore, rufo nigroque et intus candido, laudatissima Africae. Crescant anne vitium id terrae — neque enim aliud intellegi potest — ea protinus globetur magnitudine qua futurum est, et vivant an non, haut facile arbitror intellegi posse. putrescendi enim ratio communis est iis cum ligno. Lartio Licinio praetorio viro iura reddenti in 35 Hispania Carthagine paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber ut deprehensus intus denarius primos dentis inflecteret, quo manifestum erit terrae naturam in se globari. quod certum est, ex his erunt quae nascantur et seri non possint.

3. (12.) Simile est et quod in Cyrenaica provincia vo- 36 cant misy, praecipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius, et quod in Threcia iton et quod in Graecia geranion.

(13.) De tuberibus haec traduntur peculiariter: cum fue- 37 rint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci et maxume e tonitribus, nec ultra annum durare, tenerrima autem verno esse. quibusdam locis accepta riguis feruntur, sicut Mytilenis negant nasci nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. est autem is locus in quo pluruma nascuntur. Asiae nobilissima circa Lampsacum et Alopeconnesum, Graeciae vero circa Elim.

(14.) Sunt et in fungorum genere Graecis dicti pezicae, 38 qui sine radice aut pediculo nascuntur.

(15.) Ab his proxumum dicetur auctoritate clarissimum laserpicium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia repertum, cuius sucum laser vocant, magnificum in usu medicamentisque et ad pondus argentei denari repensum. mul- 39

tis iam annis in ea terra non invenitur, quoniam publicani qui
pascua conducunt maius ita lucrum sentientes depopulantur
pecorum pabulo. unus omnino caulis nostra memoria reper-
tus Neroni principi missus est. si quando-incidit pecus in
spem nascentis, hoc deprehenditur signo, ove cum comede-
40 rit dormiente protinus, capra sternutante. diuque iam non
aliud ad nos invehitur laser quam quod in Perside aut Media
et Armenia nascitur, large sed multo infra Cyrenaicum, id
quoque adulteratum cummi aut sacopenio aut faba fracta, quo
minus omittendum videtur C. Valerio M. Herennio coss. Cy-
renis advecta Romam publice laserpici pondo XXX, Caesa-
rem vero dictatorem initio belli civilis inter aurum argentum-
41 que protulisse ex aerario laserpici pondo MD. Id apud au-
ctores Graeciae evidentissimos invenimus natum imbre piceo
repente madefacta tellure erga Hesperidum hortos Syrtimque
maiorem septem annis ante oppidum Cyrenarum; quod con-
ditum est urbis nostrae anno CXLIII., vim autem illam per
42 quattuor milia stadium Africae valuisse. in ea laserpicium
gigni solitum, rem feram ac contumacem et, si coleretur, in
deserta fugientem, radice multa crassaque, caule ferulaceo
ac simili crassitudine. huius folia maspetum vocabant, apio
maxume similia. semen erat foliaceum, folium ipsum verno
43 deciduum. vesci pecora solita, primoque purgari, mox pin-
guescere carne mirabilem in modum iucunda. post folia amis-
sa caule ipso et homines vescebantur decocto assoque, elixo
eorum quoque corpora XL primis diebus purgante, utili his
omnibus. sucus duobus modis capiebatur, e radice atque caule.
et haec duo erant nomina, rhizias atque caulias vilior illo ac
44 putrescens. radici cortex niger. ad mercis adulteria su-
cum ipsum in vasa coiectum admixto furfure subinde concu-
tiendo ad maturitatem perducebant, ni ita fecissent, putre-
scentem. argumentum erat maturitatis colos siccitasque su-
45 dore finito. Alii tradunt laserpici radicem fuisse maiorem cu-
bitali, tuberque in ea supra terram. hoc inciso profluere so-
litum sucum ceu lactis, supernato caule quem magydarim vo-
carunt. folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a ca-
nis ortu austro flante. ex his laserpicium nasci solitum an-
nuo spatio et radice et caule consummantibus sese. hi et cir-

cumfodi solitum prodidere, nec purgari pecora, sed aegra sanari aut protinus mori, quod in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

46 (16.) Alterum genus eius est quod magydaris vocatur, tenerius et minus vehemens, sine suco, quod circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. gignitur et in Parnaso monte copiosum quibusdam laserpicium vocantibus, per quae omnia adulteratur rei saluberrimae utilissimaeque auctoritas. probatio sinceri prima in colore modice rufo et, cum frangatur, candido intus, mox tralucente gutta quae aqua salivaque liquescat. usus in multis medicaminibus.

47 (17.) Sunt etiamnum duo genera non nisi sordido nota volgo, cum quaestu multum polleant. in primis rubia tinguendis lanis et coriis necessaria. laudatissima Italica et maxume suburbana, et omnes paene provinciae scatent ea. sponte provenit seriturque similitudine erviliae, verum spinosus ei caulis. geniculatus hic est quinis circa articulos in orbe foliis. semen eius *rubrum* est. rubia quos in medicina usus habeat dicemus suo loco. 24, 94

48 (18.) At quae vocatur radicula lavandis demum lanis sucum habet, mirum quantum conferens candori mollitiaeque. nascitur sativa ubique, sed sponte praecipua in Asia Syriaque, saxosis et asperis locis, trans Euphraten tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui et ipso, cibis indigenarum expetito et unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur, folio oleae. struthion Graeci vocant. floret aestate, grata adspectu, verum sine odore, spinosae caule lanuginis. semen ei nullum, radix magna, quae conciditur ad quem dictum est usum.

49 4. (19.) [1] Ab his superest reverti ad hortorum curam et suapte natura memorandam, et quoniam antiquitas nihil prius mirata est quam Hesperidum hortos ac regum Adonis et Alcinoi, itemque pensilis, sive illos Semiramis sive Assyriae rex Syrus fecit, de quorum opere alio volumine dicemus. 50 Romani quidem reges ipsi coluere. quippe etiam Superbus nuntium illum saevom atque sanguinarium filio remisit ex horto. in XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea h o r t u s, in horti vero h e r e d i u m, quam ob rem comitata est et religio quaedam, hortoque et

foro tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus
in remedio satyrica signa, quamquam hortos tutelae Veneris
adsignante Plauto. iam quidem hortorum nomine in ipsa urbe
51 delicias agros villasque possident. Primus hoc instituit Athe-
nis Epicurus oti magister. usque ad eum moris non fuerat
in oppidis habitari rura. Romae quidem per se hortus ager
52 pauperis erat. [2] ex horto plebei macellum, quanto innocen-
tiore victu! mergi enim, credo, in profunda satius est et
ostrearum genera naufragio exquiri, avis ultra Phasim
amnem peti et fabuloso quidem terrore tutas, immo sic pretio-
siores, alias in Numidiam atque Aethiopiae sepulchra, aut
pugnare cum feris mandique capientem quod mandat alius.
at, Hercules, quam vilia haec, quam parata voluptati satieta-
53 tique, nisi eadem quae ubique indignatio occurreret! feren-
dum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia magni-
tudine, alia monstro, pauperibus interdicta, inveterari vina
saccisque castrari, nec cuiquam adeo longam esse vitam ut
non ante se genita potet, e frugibus quoque quendam halitum
sibi excogitasse luxuriam, ac medulla tantum earum super-
que pistrinarum operibus et caelaturis vivere, alio pane pro-
cerum, alio volgi, tot generibus usque ad infimam plebem
54 descendente annona. etiamne in herbis discrimen inventum
est, opesque differentiam fecere in cibo etiam uno asse venali?
in his quoque aliqua sibi nasci tribus negant caule in tantum
saginato ut pauperis mensa non capiat? silvestris fecerat na-
tura corrudas, ut passim quisque demeteret. ecce altiles spe-
ctantur asparagi, et Ravenna ternos libris rependit. heu pro-
digia ventris! mirum esset non licere pecori carduis vesci,
55 non licet plebei! aquae quoque separantur, et ipsa naturae
elementa vi pecuniae discreta sunt. hi nivis, illi glaciem po-
tant, poenasque montium in voluptatem gulae vertunt. ser-
vatur algor aestibus excogitaturque ut alienis mensibus nix
algeat. decocunt alii aquas, mox et illas hiemant. nihil uti-
56 que homini sic quomodo rerum naturae placet. etiamne
herba aliqua diviti tantum pascitur? — nemo sacros Aven-
tinosque montis et iratae plebis secessus circumspexerit.
mox enim certe aequabit quos pecunia separaverit. ita-
que, Hercules, nullum macelli vectigal maius fuit Romae

clamore plebis incusantis apud omnis principes, donec remis-
sum est portorium mercis huius. conpertumque non aliter
quaestuosius censum haberi aut tutius ac minore fortunae iure.
cum credatur pensio ea pauperum. his in solo sponsor est et
sub die reditus superficiesque caelo quocumque gaudens.
[3] Hortorum Cato praedicat caulis. hinc primum agricolae 57
aestimabant prisci, et sic statim faciebant iudicium nequam es-
se in domo matrem familias — etenim haec cura feminae dice-
batur — ubi indiligens esset hortus, quippe e carnario aut
macello vivendum esse. nec caulis ut nunc maxume proba-
bant, damnantes pulmentaria quae egerent alio pulmentario.
id erat oleo parcere, nam gari desideria etiam in exprobra-
tione erant. horti maxume placebant quae non egerent igni 58
parcerentque ligno, expedita res et parata semper, unde et
acetaria appellantur, facilia concoqui nec oneratura sensum
cibo, et quae minume accenderent desiderium panis. pars
eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri
solitam, atque non Indicum piper quaesitum quaeque trans
maria petimus. iam in fenestris suis plebs urbana in imagine 59
hortorum cotidiana oculis rura praebebant, antequam prae-
figi prospectus omnis coegit multitudinis innumerae saeva la-
trocinatio. quamobrem sit aliquis et his honos, neve aucto-
ritatem rebus vilitas adimat, cum praesertim etiam cognomina
procerum inde nata videamus, Lactucinosque in Valeria fami-
lia non puduisse appellari, et contingat aliqua gratia operae
curaeque nostrae Vergilio quoque confesso quam sit difficile
verborum honorem tam parvis perhibere.

(20.) Hortos villae iungendos non est dubium riguosque 60
maxume habendos, si contingat, praefluo amne, si minus, e
puteo rota organisve pneumaticis vel tollenonum haustu riga-
tos. solum proscindendum a favonio in autumnum praepa-
rantibus post XIIII dies iterandumque ante brumam. octo iu-
gerum operis palari iustum est, fimum tris pedes alte cum ter-
ra misceri, areis distingui easque resupinis pulvinorum toris,
ambiri singulas tramitum sulcis qua detur accessus homini
scatebrisque decursus.

(21.) In hortis nascentium alia bulbo commendantur, alia
capite, alia caule, alia folio, alia utroque, alia semine, alia

cartilagine, alia carne, alia utroque, alia cortice aut cute
et cartilagine, alia tunicis carnosis.
61 (22.) Aliorum fructus in terra est, aliorum et extra, alio-
rum non nisi extra. quaedam iacent crescuntque, ut cucur-
bitae et cucumis. eadem pendent, quamquam graviora multo
etiam iis quae in arboribus gignuntur, sed cucumis cartilagine
et carne constat, cucurbita cortice et cartilagine. cortex huic
62 uni maturitate transit in lignum. terra conduntur raphani na-
pique et rapa, atque alio modo inulae, siser, pastinacae.
quaedam vocabimus ferulacea, ut anetum, malvas. namque
tradunt auctores in Arabia malvas septumo mense arborescere
63 baculorumque usum praebere. exemplo est arbor malvae in
Mauretania Lixi oppidi aestuario, ubi Hesperidum horti fuisse
produntur CC pass. ab oceano, iuxta delubrum Herculis anti-
quius Gaditano, ut ferunt. ipsa altitudinis pedum XX, cras-
situdinis quam circumplecti nemo possit. in simili genere
habebitur et cannabis. nec non et carnosa aliqua appellabi-
mus, ut spongeas in umore pratorum enascentis. fungorum
16, 31 enim callum in ligni arborumque natura diximus, et alio
33 sqq. genere tuberum paulo ante.
64 5. (23.) Cartilaginum generis extraque terram est cucu-
mis mira voluptate Tiberio principi expetitus. nullo quippe
non die contigit ei pensilis eorum hortos promoventibus in
solem rotis olitoribus rursusque hibernis diebus intra specu-
larium munimenta revocantibus. quin et lacte mulso semine
eorum biduo macerato apud antiquos Graeciae auctores scri-
65 ptum est seri oportere, ut dulciores fiant. crescunt qua co-
guntur forma, in Italia virides et quam minumi, in provinciis
quam maxumi et cerini aut nigri. placent copiosissimi Africae,
grandissimi Moesiae. cum magnitudine excessere, pepones vo-
cantur. vivont hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici
queunt in cibis, non insalubres tamen plurumum. natura oleum
66 odere mire, nec minus aquas diligunt, desecti quoque. ad eas
modice distantis adrepunt, contra oleum refugiunt aut, si quid
obstet, vel si pendeant, curvantur intorquenturque. id vel una
nocte deprehenditur, si vas cum aqua subiciatur, a quattuor
digitorum intervallo descendentibus ante posterum diem, at si
oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. iidem in fistulam

flore demisso mira longitudine crescunt. ecce cum maxume 67
nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie.
forte primo natum ita audio unum, mox semine ex illo genus
factum, melopeponas vocant. non pendent hi, sed humi ro-
tundantur. mirum in his praeter figuram coloremque et odo-
rem quod maturitatem adepti quamquam non pendentes sta-
tim a pediculo recedunt. Columella suum tradit commentum, 68
ut toto anno contingant, fruticem rubi quam vastissimum in
apricum locum transferre et recidere duum digitorum relicta
stirpe circa vernum aequinoctium. ita in medulla rubi semine
cucumeris insito terra minuta fimoque circumaggeratas resi-
stere frigori radices. Cucumerum Graeci tria genera fe-
cere, Laconicum, Scytalicum, Boeoticum. ex his tantum Laco-
nicum aqua gaudere. sunt qui herba quae vocatur culix no-
mine trita semen eorum maceratum seri iubeant, ut sine semine
nascantur.

(24.) Similis et cucurbitis natura, dumtaxat in nascendo. 69
aeque hiemem odere, amant rigua ac fimum. seruntur ambo
semine in terra sesquipedali fossura, inter aequinoctium ver-
num et solstitium, Parilibus tamen aptissime. aliqui malunt ex
kalendis Mart. cucurbitas et nonis cucumis et per Quinqua-
trus serere, simili modo reptantibus flagellis scandentis per
parietum aspera in tectum usque natura sublimitatis avida.
vires sine adminiculo standi non sunt, velocitas pernix, levi
umbra camaras ac pergulas operiens. inde haec prima duo 70
genera, camararium et plebeium, quod humi repit. in priore
mire tenui pediculo libratur pondus inmobile aurae. cucur-
bita quoque omni modo fastigatur, vaginis maxume vitilibus,
coiecta in eas postquam defloruit, crescitque qua cogitur for-
ma, plerumque et draconis intorti figura. libertate vero pen-
sili concessa iam visa est novem pedum longitudinis. particu-
latim cucumis floret, sibi ipse superflorescens, et sicciores
locos patitur, candida lanugine obductus, magisque dum cre-
scit. Cucurbitarum numerosior usus. et primus caulis in cibo, 71
atque ex eo in totum natura diversa. nuper in balnearum usum
venere urceorum vice, iampridem vero etiam cadorum ad vina
condenda. cortex viridi tener deraditur nihilominus in cibis.
cibus saluber ac levis pluribus modis, ex his tamen qui per-

72 fici humano ventre non queant sed non intumescant. semina
quae proxuma collo fuerunt proceras pariunt, item ab imis, sed
non conparandas supra dictis, quae in medio rotundas, quae
in lateribus crassas brevioresque. siccantur in umbra et, cum
73 libeat serere, in aqua macerantur. Cibis quo longiores tenui-
oresque ** et gratiores, et ob id salubriores quae pendendo
crevere, minumumque seminis tales habent, duritia eius in
cibis gratiam terminante. eas quae semini serventur ante hie-
mem praecidi non est mos. postea fumo siccantur conden-
74 dis hortensiorum seminibus rusticae supellectili. Inventa est
ratio qua cibis quoque servarentur, eodemque modo cucumis,
usque ad alios paene proventus, et id quidem in muria fit, sed
et scrobe opaco in loco harena substrato, fenoque sicco oper-
tis ac deinde terra, viridis servari tradunt. Sunt et silvestres
in utroque genere et omnibus fere hortensiis. sed et his me-
20, 3 et 13 dica tantum natura est, quam ob rem differentur in sua volu-
mina.
75 (25.) Reliqua cartilaginum naturae terra occultantur
18, 126 sqq. omnia. in quibus de rapis abunde dixisse poteramus videri,
nisi medici masculini sexus facerent in his rotunda, latiora ve-
ro et concava feminini, praestantiora suavitate et ad condien-
dum faciliora, quae saepius sata transeunt in marem. iidem
naporum quinque genera fecere, Corinthium, Cleonaeum, Lio-
76 thasium, Boeoticum et quod per se viride dixerunt. Ex his
in amplitudinem adulescit Corinthium, nuda fere radice. so-
lum enim hoc genus superne tendit, non ut cetera in terram.
Liothasium quidam Threcium appellant, frigorum patientissi-
mum. ab eo Boeoticum dulce est, rotunditate etiam brevi no-
tabile, neque ut Cleonaeum praelongum. in totum quidem
quorum tenuia folia ipsi quoque dulciores, quorum scabra et
77 angulosa et horrida amariores. Est praeterea genus silvestre
cuius folia sunt erucae similia. palma Romae Amiterninis da-
tur, dein Nursinis, tertia nostratibus. cetera de satu eorum
18, 129 in rapis dicta sunt.
78 (26.) [1] Cortice et cartilagine constant raphani, mul-
tisque eorum cortex crassior etiam quam quibusdam arborum.
amaritudo pluruma illis est et pro crassitudine corticis. ce-
tera quoque aliquando lignosa. et vis mira colligendi spiri-

tum laxandique ructum. ob id cibus inliberalis, utique si pro- 79
xume olusm andatur. si vero ipse cum olivis druppis, rarior
ructus fit minusque faetidus. Aegypto mire celebratur olei
propter fertilitatem quod semine eius faciunt. hoc maxume
cupiunt serere, si liceat, quoniam et quaestus plus quam e
frumento et minus tributi est nullumque copiosius oleum.
[2] Genera raphani Graeci fecere tria foliorum differentia: 80
cripsi atque levis et tertium silvestre. atque huic levia qui-
dem sed breviora ac rotunda copiosaque ac fruticosa, sapor
autem asper et medicamenti instar ad eliciendas alvos. et
in prioribus tamen differentia a semine, quoniam aliqua peius,
aliqua admodum exiguum ferunt. haec vitia non cadunt nisi
in crispa folia. [3] Nostri alia fecere genera: Algidense a 81
loco, longum atque tralucidum, alterum rapi figura quod
vocant Syriacum, suavissimum fere ac tenerrimum hiemisque
patiens. praecipuum tamen est quod e Syria non pridem ad-
vectum adparet, quoniam apud auctores non reperitur. id
autem tota hieme durat. etiamnum unum silvestre Graeci 82
agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam,
fronde copiosius quam corpore. in omnibus autem probandis
maxume spectantur caules. inmitium enim rotundiores cras-
sioresque ac longis canalibus. folia ipsa tristiora et angulis
horrida. [4] Seri volt raphanus terra soluta, umida. fimum 83
odit palea contentus. frigore adeo gaudet ut in Germania
infantium puerorum magnitudinem aequet. seritur post idus
Febr. ut vernus sit, iterumque circa Volcanalia, quae satio
melior. multi et Martio et Aprili serunt et Septembri. inci-
piente incremento confert alterna folia circumobruere, ipsos
vero adcumulare, nam qui extra terram emersit durus fit at-
que fungosus. Aristomachus detrahi folia per hiemem iubet 84
et, ne lacunae stagnent, adcumulari. ita in aestatem grande-
scere. quidam prodidere, si palo adacto caverna palea inster-
natur sex digitorum altitudine, deinde in semen fimumque et
terra congeratur, ad magnitudinem scrobis crescere. praeci-
pue tamen salsis aluntur. itaque etiam talibus aquis inrigantur
et in Aegypto nitro sparguntur, ubi sunt suavitate praecipui.
in totum quoque salsugine amaritudo eorum eximitur fiuntque 85
coctis similes. namque et cocti dulcescunt et in naporum vi-

cem transeunt. crudos medici suadent ad colligenda acria viscerum dandos cum sale ieiunis esse, atque ita vomitionibus 86 praeparant meatum. tradunt et praecordiis necessarium hunc sucum, quando phthiriasim cordi intus inhaerentem non alio potuisse depelli conpertum sit in Aegypto regibus corpora mortuorum ad scrutandos morbos insecantibus. atque, ut est Graeca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis praelatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta 87 ex argento, rapum e plumbo. scires non ibi genitum Manium Curium imperatorem quem, Samnitium legatis aurum repudiaturo adferentibus, rapum torrentem in foco inventum annales nostri prodidere. scripsit et Moschion Graecus unum de raphano volumen. utilissimi in cibis hiberno tempore existimantur, iidemque dentibus semper inimici, quoniam atterant. ebora certe poliunt. odium his cum vite maxumum, refugitque iuxta satos.

88 (27.) Lignosiora sunt reliqua in cartilaginum genere a nobis posita, mirumque omnibus vehementiam saporis esse. ex his pastinacae unum genus agreste sponte provenit, staphylinos Graece dicitur. alterum seritur radice vel semine vere primo vel autumno, ut Hygino placet, Februario, 89 Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime refosso. annicula utilis esse incipit, bima utilior, gratior autumno patinisque maxume, et sic quoque virus intractabile illi est. Hibiscum a pastinaca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinae utile. est et quartum genus in eadem similitudine pastinacae quam nostri Gallicam vocant, Graeci vero daucon, cuius genera etiam quattuor fecere, inter medica dicendum.

90 (28.) Siser et ipsum Tiberius princeps nobilitavit flagitans omnibus annis a Germania. Gelduba appellatur castellum Rheno inpositum ubi generositas praecipua, ex quo adparet frigidis locis convenire. inest longitudine nervos qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta, quae mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitur. nervos idem et pastinacae maiori, dumtaxat anniculae. siseris satus mensibus Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.

91 (29.) Brevior his est et torosior amariorque inula per se stomacho inimicissima, eadem dulcibus mixtis saluberrima. pluribus modis austeritate victa gratiam invenit. namque et

in pollinem tunditur arida liquidoque dulci temperatur, et de-
cocta posca aut adservata vel macerata pluribus modis, et
tunc mixta defruto aut subacta melle uvisve passis aut pin-
guibus caryotis. alio rursus modo cotoneis malis vel sorbis 92
aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata defectus prae-
cipue stomachi excitat, inlustrata maxume Iuliae Augustae
cotidiano cibo. supervacuum eius semen, quoniam oculis ex
radice excisis ut harundo seritur, et haec autem et siser et
pastinaca utroque tempore, vere et autumno, magnis semi-
num intervallis, inula ne minus quam ternorum pedum, quon-
iam spatiose fruticat. siser autem transferre melius.

(30.) Proxuma hinc est bulborum natura, quos Cato in 93
primis serendos praecepit celebrans Megaricos. verum nobi-
lissima est scilla, quamquam medicamini nata exacuendoque
aceto. nec ulli amplitudo maior, sicut nec vis asperior. duo
genera medicae, masculum albis foliis, femina nigris. et ter-
tium genus est cibis gratum, Epimenidu vocatur, angustius
folio ac minus aspero. Seminis plurumum omnibus. celerius 94
tamen proveniunt satae bulbis circa latera natis, et ut cre-
scant, folia quae sunt his ampla deflexa circa obruuntur. ita
sucum omnem in se trahunt capita. sponte nascuntur copio-
sissime in Baliaribus Ebusoque insulis ac per Hispanias.
unum de iis volumen condidit Pythagoras philosophus, colli-
gens medicas viris, quas proxumo reddemus libro. Reli- [20,102 sqq.] 95
qua genera bulborum differunt colore, magnitudine, suavitate,
quippe cum quidam crudi mandantur, ut in Cherroneso Taurica.
post hos in Africa nati maxume laudantur, mox Apuli. ge-
nera Graeci haec fecere: bulbinen, setanion, opitiona, cyica,
aegilipa, sisyrinchiŏn. in hoc mirum imas eius radices crescere
hieme, verno autem, cum adparuerit viola, minui ac contrahi,
tunc deinde bulbum pinguescere. est inter genera et quod 96
in Aegypto aron vocant, scillae proxumum amplitudine, foliis
lapathi, caule recto duum cubitorum, baculi crassitudine, ra-
dice mollioris naturae, quae estur et cruda. Effodiuntur 97
bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt — signum maturitatis
folia inarescentia ab imo —, vetustiores inprobant, item lon-
gos ac parvos, contra rubicundis rotundioribusque laus et
grandissimis. amaritudo plerisque in vertice est, media eorum

dulcia. Bulbos non nasci nisi e semine priores tradiderunt,
sed in Praenestinis campis sponte nascuntur, ac sine modo
etiam in Remorum arvis.

98 6. (31.) Hortensiis omnibus fere singulae radices, ut
raphano, betae, apio, malvae, amplissima autem lapatho, ut
quae descendat ad tria cubita, silvestri minor et umida, ef-
fossa quoque diu vivit. quibusdam tamen capillatae, ut apio,
malvae, quibusdam surculosae, ut ocimo, aliis carnosae, ut
betae aut magis etiamnum croco, aliquis ex cortice et carne
constant, ut raphano, rapis, quorundam geniculatae sunt, ut
99 graminis. Quae rectam non habent radicem statim plurumis
nituntur capillamentis, ut atriplex et blitum. scilla autem et
bulbi et cepae et alium non nisi in rectum radicantur. sponte
nascentium quaedam numerosiora sunt radice quam folio, ut
100 spalax, perdicium, crocum. Florent confertim serpyllum,
habrotonum, napi, raphani, menta, ruta, et cetera quidem,
cum coepere, deflorescunt, ocimum autem particulatim et ab
imo incipit, qua de causa diutissime floret. hoc et in helio-
tropio herba evenit. flos aliis candidus, aliis luteus, aliis pur-
pureus. Folia cadunt a cacuminibus origano, inulae et ali-
quando rutae iniuria laesae. maxume concava sunt cepae,
gethyo.

101 (32.) Alium cepasque inter deos in iureiurando habet
Aegyptus. cepae genera apud Graecos Sarda, Samothracia,
Alsidena, setania, schista, Ascalonia ab oppido Iudaeae no-
minata. omnibus etiam odor lacrimosus et praecipue Cypriis,
minume Cnidiis. omnibus corpus totum pinguitudinis earum
102 cartilagine. E cunctis setania minuma, excepta Tusculana,
sed dulcis. schista autem et Ascalonia condiuntur. schistam
hieme cum coma sua relincunt, vere folia detrahunt, et alia
subnascuntur iisdem divisuris, unde et nomen. hoc exemplo
reliquis quoque generibus detrahi iubent, ut in capita cre-
103 scant potius quam in semen. Ascaloniarum propria natura.
etenim velut steriles sunt ab radice, et ob id semine seri
illas, non deponi iussere Graeci, praeterea serius circa ver,
cum germinent, transferri, ita crassescere et tum properare
praeteriti temporis pensitatione. festinandum autem in his
est, quoniam maturae celeriter putrescunt. si deponantur,

caulem mittunt et semen, ipsaeque evanescunt. Est et co- 104
lorum differentia. in Isso enim et Sardibus candidissimae pro-
veniunt. sunt in honore et Creticae, de quibus dubitant an
eaedem sint quae Ascaloniae, quoniam satis capita crasse-
scunt, depositis caulis et semen. distant sapore tantum dulci.
Apud nos duo prima genera: unum condimentariae, quam 105
illi gethyon, nostri pallacanam vocant, seritur mensibus Mar-
tio, Aprili, Maio, alterum capitatae quae ab aequinoctio au-
tumni vel a favonio. genera eius austeritatis ordine: Africana,
Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina, optuma autem
quae rotundissima. item rufa acrior quam candida, sicca
quam viridis, et cruda quam cocta, sicca quam condita. Se- 106
ritur Amiternina frigidis et umidis locis, et sola ali modo ca-
pite, reliquae semine. proxuma quae aestate nullum semen
emittunt, sed caput tantum quod inarescit. sequenti autem
anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrum-
pitur. ergo omnibus annis separatim semen cepae causa se-
ritur, separatim cepae seminis. servantur autem optume in
paleis. gethyum paene sine capite est, cervicis tantum lon- 107
gae et ideo totum in fronde, saepiusque resecatur ut porrum.
ideo et illud serunt, non deponunt. cetero cepas ter fosso
seri iubent exstirpatis radicibus herbarum, in iugera denas
libras, intermisceri satureiam, quoniam melius proveniat, run-
cari praeterea et sariri, si non saepius, quater. Ascaloniam
mense Februario serunt nostri. semen ceparum nigrescere
incipiens antequam marcescant metunt.

(33.) Et de porro in hac cognatione dici conveniat, 108
praesertim cum sectivo auctoritatem nuper fecerit princeps
Nero vocis gratia ex oleo statis mensum omnium diebus ni-
hilque aliud ac ne pane quidem vescendo. seritur semine
ab aequinoctio autumno, si sectivom facere libuit, densius.
in eadem area secatur, donec deficiat, stercoraturque sem-
per. si nutritur in capita, antequam secetur, cum increvit, 109
in aliam aream transfertur summis foliis leviter recisis ante
medullam et capitibus retractis tunicisve extremis. antiqui
silice vel testa subiecta capita dilatabant — hoc item in bul-
bis —, nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delum-
batae alant neque distrahant. insigne quod, cum fimo laetoque 110

solo gaudeat, rigua odit. et tamen proprietate quadam soli constant, laudatissimus in Aegypto, mox Ostiae atque Ariciae. sectivi duo genera: herbaceum folio incisuris eius evidentibus quo utuntur medicamentarii, alterum genus flavidioris foli rotundiorisque, levioribus incisuris. Fama est Melam equestris ordinis, reum ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione suco porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto confestim exspirasse sine cruciatu. ampliorem modum negant noxium esse.

111 (34.) Alium ad multa ruris praecipue medicamenta prodesse creditur. tenuissimis et quae separantur in universum velatur membranis, mox pluribus coagmentatur nucleis, et his separatim vestitis. asperi saporis quo plures nuclei fuere hoc est asperius. taedium huic quoque halitu, ut cepis, nullum
112 tamen coctis. Generum differentia in tempore — praecox maturescit sexaginta diebus —, tum in magnitudine. ulpicum quoque in hoc genere Graeci appellavere alium Cyprium, alii antiscorodon, praecipue Africae celebratum inter pulmentaria ruris, grandius alio. tritum in oleo et aceto mirum quantum increscit spuma. Quidam ulpicum et alium in plano seri vetant castellatimque grumulis inponi distantibus inter se pedes ternos. inter grana digiti IIII interesse debent, simul atque tria folia eruperunt, sariri. grandescunt
113 quo saepius sariuntur. Maturescentium caules depressi in terram obruuntur. ita cavetur ne in frondem luxurient. In frigidis utilius vere seri quam autumno. cetero ut odore careant, omnia haec iubentur seri, cum luna sub terra sit, colligi, cum in coitu. sine his Menander e Graecis auctor est alium edentibus, si radicem betae in pruna tostam superede-
114 rint, odorem exstingui. Sunt qui et alium et ulpicum inter Conpitalia ac Saturnalia seri aptissime putent. alium et semine provenit, sed tarde. primo enim anno porri crassitudinem capite efficit, sequenti dividitur, tertio consummatur, pulchriusque tale existimant quidam. in semen exire non debet, sed intorqueri caulis satus gratia, uti caput validius fiat.
115 Quod si diutius alium cepamque inveterare libeat, aqua salsa tepida capita unguenda sunt. ita diuturniora fient melioraque usui et in satu sterilia. alii contenti sunt primo super pru-

nas suspendisse abundeque ita profici arbitrantur ne germinent,
quod facere alium cepamque extra terram quoque certum est
et cauliculo acto evanescere. aliqui et alium palea servari
optume putant. Alium est et in arvis sponte nascens — alum 116
vocant — quod adversus inprobitatem alitum depascentium
semina coctum, ne renasci possit, abicitur, statimque quae
devoravere aves stupentes manu capiuntur et, si paulum com-
morere, sopitae. est et silvestre quod ursinum vocant,
odore simili, capite praetenui, foliis grandibus.

7. (35.) In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, 117
blitum, napus, eruca. tertio enim die erumpunt, anetum
quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis, cucurbita
septumo, prior cucumis, nasturtium, sinapi quinto, beta
aestate sexto, hieme decumo, atriplex octavo, cepae XIX. aut
XX., gethyum decumo aut duodecimo, contumacius corian-
drum, cunila quidem et origanum post XXX. diem, omnium
autem difficillime apium: quadragesimo enim die cum celer-
rime, quinquagesimo maiore ex parte emergit. Aliquid et 118
seminum aetas confert, quoniam recentia maturius gignunt
in porro, gethyo, cucumi, cucurbita, ex vetere autem celerius
proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, corian-
drum. mirum in betae semine, non enim tota eodem anno
gignit, sed aliquid sequente, aliquid et tertio. itaque ex co-
pia seminis modice nascitur. quaedam anno tantum suo pa-
riunt, quaedam saepius, sicut apium, porrum, gethyum, haec
enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate proveniunt.

(36.) Semina plurumis rotunda, aliquis oblonga, paucis 119
foliacea et lata, ut atriplici, quibusdam angusta et canalicu-
lata, ut cumino. differunt et colore nigro candidoque, item
duritia surculacea. in folliculo sunt raphano, sinapi, rapo.
nudum semen api, coriandri, aneti, feniculi, cumini, cortice
obductum bliti, betae, atriplicis, ocimi, at lactucis in lanu-
gine. Nihil ocimo fecundius. cum maledictis ac probris se- 120
rendum praecipiunt ut laetius proveniat, sato pavitur terra,
ut cuminum qui serunt precantur ne exeat. Quae in cortice
sunt difficillime inarescunt, maxumeque ocimum, et ideo sic-
cantur omnia ac sunt fecunda. utique meliora nascuntur
acervatim sato semine quam sparso. ita certe porrum et

apium serunt in laciniis conligatum, apium etiam paxillo ca-
121 verna facta ac fimo ingesto. Nascuntur autem omnia aut
semine aut avolsione, quaedam et semine et surculo, ut ruta,
origanum, ocimum, — praecidunt enim et hoc, cum pervenit
ad palmum altitudinis — quaedam et semine et radice, ut
cepa, alium, bulbi et si quorum radices seminiferorum relincun-
tur. eorum vero quae a radice nascuntur radix diuturna et fru-
ticosa est, ut bulbi, gethyi, scillae. fruticant alia et non capi-
122 tata, ut apium et beta. Caule reciso fere quidem omnia
regerminant exceptis quae non scabrum caulem habent, et in
usum vero ocimum, raphanus, lactuca. hanc etiam suaviorem
putant a regerminatione. raphanus utique iucundior detractis
foliis antequam decaulescat. hoc et in rapis. nam et eadem
dereptis foliis cooperta terra crescunt durantque in aestatem.
123 (37.) Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nastur-
tio, erucae, atriplici, coriandro, aneto. haec enim ubique
eadem sunt neque aliud alio melius usquam. rutam furtivam
tantum provenire fertilius putant sicut apis furtivas pessume.
nascuntur autem etiam non sata, *menta*, mentastrum, nepete,
intubum, puleium. contra plura genera sunt eorum quae dixi-
124 mus dicemusque et in primis apio. 8. id enim quod sponte in
umidis nascitur helioselinum vocatur, uno folio nec hirsutum,
rursus in siccis hipposelinum, pluribus foliis, simile heliose-
lino. tertium est oreoselinum, cicutae foliis, radice tenui,
semine aneti, minutiore tantum. et sativi autem differentiae
in folio denso, crispo aut rariore et leviore, item caule te-
nuiore aut crassiore, et caulis aliorum candidus est, aliorum
purpureus, aliorum varius.
125 (38.) Lactucae Graeci tria fecere genera: unum lati
caulis, adeo ut ostiola olitoria ex his factitari prodiderint, —
folium his paulo maius herbaceo et angustissimum, ut alibi
consumpto incremento, — alterum rotundi caulis, tertium
sessile, quod Laconicum vocant. alii colore et tempore
satus genera discrevere. esse enim nigras quarum semen
mense Ianuario seratur, albas quarum Martio, rubentis qua-
rum Aprili, et omnium earum plantas post binos menses de-
126 ferri. diligentiores plura genera faciunt, purpureas, cri-
spas, Cappadocias, Graecas, longioris has foli caulisque lati,

praeterea longi et angusti, intubis similis. pessumum autem
genus cum exprobratione amaritudinis appellavere πικρίδα.
est etiamnum alia distinctio albae quae μηκωνὶς vocatur a
copia lactis soporiferi, quamquam omnes somnum parere cre-
duntur. apud antiquos Italiae hoc solum genus earum fuit, et
ideo lactucis nomen a lacte. purpuream maxumae radicis 127
Caecilianam vocant, rotundam vero ac minuma radice, latis
foliis, ἀστυτίδα, quidamque εὐνουχεῖον, quoniam haec ma-
xume refragetur veneri. est quidem natura omnibus refrige-
ratrix et ideo aestate gratia. stomacho fastidium auferunt ci-
bique adpetentiam faciunt. divos certe Augustus lactuca 128
conservatus in aegritudine fertur prudentia Musae medici,
cum prioris C. Aemili religio nimia eum necaret, in tantum
recepta commendatione, ut servari etiam in alienos menses
eas oxymeli tum repertum sit. sanguinem quoque augere cre-
duntur. Est etiamnum quae vocatur caprina lactuca, de qua
dicemus inter medicas. et ecce cum maxume coepit inrepere 20, 58
sativis admodum probata quae Cilicia vocatur, folio Cappa-
dociae, ni crispum latiusque esset.

(39.) Neque ex eodem genere possunt dici neque ex 129
alio intubi, hiemis ii patientiores virusque praeferentes, sed
caule non minus grati. seruntur verno plantae eorum, ultimo
vere transferuntur. est et erraticum intubum quod in Aegypto
cichorium vocant, de quo plura alias. Inventum omnis 20, 73 21, 86
thyrsos vel folia lactucarum prorogare urceis conditos et
recentis in patinis coquere. Seruntur lactucae anno toto 130
laetis et riguis stercoratisque, binis mensibus inter semen
plantamque et maturitatem. legitimum tamen a bruma semen
iacere, plantam favonio transferre, aut semen favonio, plantam
aequinoctio verno. albae maxume hiemem tolerant. Umore 131
omnia hortensia gaudent, et stercore praecipue lactucae et
magis intubi. seri etiam radices inlitas fimo interest et re-
pleri ablaqueata humo. quidam et aliter amplitudinem augent,
recisis, cum ad semipedem excreverunt, fimoque suillo re-
centi inlitis. candorem vero putant contingere iis dumtaxat
quae sint seminis albi, si harena de litore a primo incre-
mento congeratur in medias atque increscentia folia contra
ipsas religentur.

132 (40.) Beta hortensiorum levissima est. eius quoque a
colore duo genera Graeci faciunt, nigrum et candidius, quod
praeferunt — parcissimi seminis — appellantque Siculum, can-
doris sane discrimine praeferentes et lactucam. nostri
betae genera vernum et autumnale faciunt, a temporibus
133 satus, quamquam et Iunio seritur. transferuntur autem in
planta hae quoque, et oblini fimo radices suas locumque
similiter madidum amant. usus his et cum lentibus ac faba,
idemque qui oleris, et praecipuus ut lenitas excitetur acri-
monia sinapis. medici nocentiorem quam olus esse iudica-
vere, quamobrem adpositas non memini. degustare etiam re-
134 ligio est, ut validis potius in cibo sint. gemina iis natura,
et oleris et capite ipso exsilientis bulbi, species summa
in latitudine. ea contingit, ut in lactucis, cum coeperint
colorem trahere inposito levi pondere. neque alii horten-
siorum latitudo maior. in binos pedes aliquando se pan-
dunt multum et soli natura conferente. hae quidem in Cir-
135 ceiensi agro amplissimae proveniunt. Sunt qui betas punica
malo florente optume seri existiment, transferri autem, cum
quinque foliorum esse coeperint. mira differentia, si vera
est, candidis alvom elici, nigris inhiberi, et cum brassica
corrumpatur in dolio vini sapor, odorem betae foliis demersis
restitui.

136 (41.) [1] Olus caulisque, quibus nunc principatus horto-
rum, apud Graecos in honore fuisse non reperio, sed Cato
20, 78 sqq. brassicae miras canit laudes, quas in medendi loco redde-
mus. genera eius facit: extentis foliis, caule magno, alte-
ram crispo folio, quam apiacam vocat, tertiam minutis cauli-
137 bus, lenem, teneram, minumeque probat. Brassica toto
anno seritur, quoniam et toto secatur, utilissime tamen ab
aequinoctio autumni, transferturque, cum quinque foliorum
est. cyma a prima sectione praestat proxumo vere. hic est
quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus,
Apici luxuriae et per eum Druso Caesari fastiditus, non sine
138 castigatione Tiberi patris. Post cymam ex eadem brassica
contingunt aestivi autumnalesque cauliculi, mox hiberni, ite-
rumque cymae, nullo aeque genere multifero, donec fertilitate
sua consumatur. altera satio ab aequinoctio verno est, cuius

planta extremo vere plantatur, ne prius cyma quam caule
pariat. tertia circa solstitium, ex qua, si umidior locus est,
aestate, si siccior, autumno plantatur. umor fimusque si de-
fuere, maior saporis gratia est, si abundavere, laetior fer-
tilitas. fimum asininum maxume convenit. [2] Est haec 139
quoque res inter opera ganeae, quapropter non pigebit ver-
bosius persequi. praecipuus fit caulis sapore ac magnitu-
dine, primum omnium si in repastinato seras, dein si terram
fugientis cauliculos sequare terra tollentisque se proceritate
luxuriosa exaggerando aliam adcumules ita ne plus quam ca-
cumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur bis conputabili
inpendio taedioque. [3] Cetera genera conplura sunt: Cu- 140
manum sessili folio, capite patulum, Aricinum altitudine non
excelsius. folio numerosius quam tenuius hoc utilissimum exi-
stimatur, quia sub omnibus paene foliis fruticat cauliculis
peculiaribus. Pompeianum procerius, caule ab radice tenui,
intra folia crassescit. rariora haec angustioraque, sed tene-
ritas in dote ei. frigora non tolerat, quibus etiam aluntur
Bruttiani praegrandes foliis, caule tenues, sapore acuti. Sa- 141
bellico usque in admirationem crispa sunt folia quorum
crassitudo caulem ipsum extenuat, sed dulcissimi perhi-
bentur ex omnibus. nuper subiere Lacuturres ex convalle
Aricina, ubi quondam fuit lacus turrisque quae remanet,
capite praegrandes, folio innumeri, alii in orbem correcti,
alii in latitudinem torosi. nec plus ullis capitis post Tri-
tianum, cui pedale aliquando conspicitur et cyma nullis se-
rior. Cuicumque autem generi pruinae plurumum suavita- 142
tis conferunt et, nisi obliquo volnere defendatur medulla,
plurumum nocent. semini destinati non secantur. Est etiam
sua gratia numquam plantae habitum excedentibus — hal-
myridia vocant, quoniam nisi in maritimis non proveniunt —
navigatione quoque longinqua viridis adservari, si statim
desecti ita ne humum attingant in cados olei quam proxume
siccatos opturatosque condantur omni spiritu excluso. Sunt 143
qui plantam in transferendo alga subdita pediculo nitrive triti
quod tribus digitis capiatur celeriorem ad maturitatem fieri
putent. sunt qui semen trifoli nitrumque simul tritum adsper-
gant foliis. nitrum in coquendo etiam viriditatem custodit,

aut Apiciana coctura, oleo ac sale, priusquam coquantur,
144 maceratis. Est inter herbas genus inserendi praecisis ger-
minibus et caulis in medullam semine ex aliis addito. hoc
et in cucumere silvestri. nec non olus quoque silvestre est
triumpho divi Iuli carminibus praecipue iocisque militaribus
celebratum, alternis quippe versibus exprobravere lapsana
se vixisse apud Durrachium, praemiorum parsimoniam cavil-
lantes. est autem id cyma silvestris.
145 (42.) Omnium in hortis rerum lautissima cura asparagis.
16, 173 De origine eorum in silvestribus curis abunde dictum et
quomodo eos iuberet Cato in harundinetis seri. est et aliud
genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam in
montibus nascens, refertis superioris Germaniae campis, non
inficeto Tiberi Caesaris dicto herbam ibi quandam nasci si-
146 millimam asparago. nam quod in Neside Campaniae insula
sponte nascitur longe optumum existimatur. hortensium seri-
tur spongeis. est enim plurumae radicis altissimeque germi-
nat. viret thyrso primum emicante, qui caulem educens tem-
pore ipso fastigatus in toros striatur. potest et semine seri.
147 Nihil diligentius conprehendit Cato, novissimumque libri
est, ut adpareat repentem ac noviciam viro curam fuisse.
locum subigi iubet umidum aut crassum, semipedali undique
intervallo seri, ne calcetur, praeterea ad liniam grana bina
aut terna paxillo demitti — videlicet semine tum tantum se-
148 rebantur —, id fieri secundum aequinoctium vernum. ster-
core satiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur
asparagus. primo anno stramento ab hieme protegi, vere
aperiri, sariri, runcari, tertio incendi verno. quo maturius
incensus est hoc melius provenit. itaque harundinetis maxume
convenit quae festinant incendi. sariri iubet idem non ante-
quam asparagus natus fuerit, ne in sariendo radices vexentur.
149 ex eo velli asparagum ab radice — nam si defringatur,
stirpescere et intermori —, velli, donec in semen eat. id
autem maturescere ad ver, incendique, ac rursus, cum ad-
paruerit asparagus, sariri ac stercorari. ac post annos no-
vem, cum iam vetus sit, digeri subacto stercoratoque, tum
spongeis seri, singulorum pedum intervallo. quin et ovillo
150 fimo nominatim uti, quoniam aliud herbas creet. Nec quic-

quam postea temptatum utilius adparuit, nisi quod circa idus
Februar. defosso semine acervatim parvolis scrobibus se-
runt, plurumum maceratum fimo, dein nexis inter se radici-
bus spongeas factas post aequinoctium autumni disponunt
pedalibus intervallis fertilitate in denos annos durante. nul-
lum gratius his solum quam Ravennatium hortorum. in- 16, 173 19, 54 151
dicavimus et corrudam. hunc enim intellego silvestrem aspa-
ragum, quem Graeci ὄρμινον aut μυάκανθον vocant aliisve
nominibus. invenio nasci et arietis cornibus tunsis atque de-
fossis.

(43.) Poterant videri dicta omnia quae in pretio sunt, 152
ni restaret res maxumi quaestus non sine pudore dicenda.
certum est quippe carduos apud Carthaginem magnam Cor-
dubamque praecipue sestertium sena milia e parvis reddere
areis, quoniam portenta quoque terrarum in ganeam verti-
mus, etiam ea quae refugiunt consciae quadripedes. carduos 153
serunt duobus modis, autumno planta, et semine ante nonas
Martias, plantaeque ex eo disponuntur ante idus Novembris
aut in locis frigidis circa favonium. stercorantur etiam, si dis
placet, laetiusque proveniunt, condiuntur quoque aceto melle
diluto addita laseris radice et cumini, ne quis dies sine car-
duo sit.

(44.) Cetera in transcursu dici possunt. Ocimum Pari- 154
libus optume seri ferunt, quidam et autumno, iubentque, cum
hieme seratur, aceto semen perfundi. Eruca quoque et na-
sturtium vel aestate vel hieme facillime nascuntur. eruca
praecipue frigorum contemptrix diversae est quam lactuca
naturae, concitatrixque veneris. idcirco iungitur illi fere in 155
cibis, ut nimio frigori par fervor inmixtus temperamentum
aequet. Nasturtium nomen accepit a narium tormento, et
inde vigoris significatio proverbio usurpavit id vocabulum
veluti torporem excitantis. in Arabia mirae amplitudinis dici-
tur gigni.

(45.) Ruta quoque seritur favonio et ab aequinoctio 156
autumni. odit hiemem et umorem ac fimum, apricis gaudet et
siccis terraque quam maxume lateraria. cinere volt nutriri,
hic et semini miscetur ut careat urucis. Auctoritas ei et pe-
culiaris apud antiquos fuit. invenio mulsum rutatum populo

datum a Cornelio Cethego in consulatu collega Quinti Fla-
minini comitiis peractis. amicitia ei cum fico tantum, nusquam
157 laetior provenit quam sub hac arbore. seritur et surculo, me-
lius in perforatam fabam indito, quae suco nutrit conprehen-
dendo surculum. serit et se ipsa, namque incurvato ca-
cumine alicuius rami, cum attigerit terram, statim radicatur.
Eadem et ocimo natura, nisi quod difficilius arescit. sed du-
rata runcatur non sine difficultate pruritivis ulceribus, ni mu-
nitis manibus id fiat oleove defensis. conduntur autem et eius
folia servanturque fasciculis.
158 (46.) Ab aequinoctio verno seritur apium semine pau-
lum in pila pulsato. crispius sic putant fieri aut si satum cal-
cetur cylindro pedibusve. proprium ei quod colorem mutat.
honos in Achaia coronare victores sacri certaminis Nemeae.
159 (47.) Eodem tempore seritur menta planta vel, si non-
dum germinat, spongea. *non* minus haec umido gaudet. ae-
state viret, hieme flavescit. Genus eius silvestre mentastrum.
ex hoc propagatur ut vitis, vel si inversi rami serantur. Men-
tae nomen suavitas odoris apud Graecos mutavit, cum alio-
qui mintha vocaretur, unde veteres nostri nomen declinave-
160 runt. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapi-
bus. semel sata diutina aetate durat. congruit puleio, cuius na-
2, 108; 18, 227 tura in carnariis reflorescens saepius dicta est. haec quo-
que servantur simili genere, mentam dico puleiumque et ne-
petam. condimentorum tamen omnium aquae fastidiis cumi-
161 num amicissimum. nascitur in summa tellure vix haerens et
in sublime tendens. in putribus et calidis maxume locis medio
serendum vere. alterum eius genus silvestre, quod rusticum
vocant, alii Thebaicum, si tritum ex aqua potetur in dolore
stomachi. in Carpetania nostri orbis maxume laudatur, alio-
qui Aethiopico Africoque palma est. quidam huic Aegyptium
praeferunt.
162 (48.) Sed praecipue olusatrum mirae naturae est. hippo-
selinum Graeci vocant, alii zmyrnium. e lacrima caulis sui
nascitur. seritur et radice. sucum eius qui colligunt mur-
rae saporem habere dicunt, auctorque est Theophrastus mur-
163 ra sata natum. Hipposelinum veteres praeceperant in locis
incultis, lapidosis iuxta maceriam seri. nunc et repastinato

seritur et a favonio post aequinoctium autumni. quippe cum
cappari quoque seratur siccis maxume, area in defossum ca-
vata, ripisque undique circumstructis lapide, alias evagatur
per agros et cogit solum sterilescere. floret aestate, viret
usque ad vergiliarum occasum, sabulosis familiarissimum. vi-
tia eius quod trans maria nascitur diximus inter peregri- 13, 127
nos frutices.

(49.) Peregrinum et careum gentis suae nomine appel- 164
latum, culinis principale. in quacumque terra seri volt ratione
eadem qua olusatrum, laudatissimum tamen in Caria, proxu-
mum Phrygia.

(50.) Ligusticum silvestre est in Liguriae suae montibus. 165
seritur etiam ubique. suavius sativom, sed sine viribus. pa-
nacem aliqui vocant. Cratevas apud Graecos cunilam bubulam
eo nomine appellat, ceteri fere conyzam, id est cunilaginem,
thymbram vero quae sit cunila. Haec apud nos habet voca-
bulum et aliud satureia dicta in condimentario genere. seritur
mense Februario, origano aemula. nusquam utrumque ad-
ditur, quippe similis effectus. sed cunilae Aegyptium origa-
num tantum praefertur.

(51.) Peregrinum fuit et lepidium. seritur a favonio, dein, 166
cum fruticavit, iuxta terram praeciditur, tunc runcatur sterco-
raturque, per biennium hoc. postea iisdem fruticibus utuntur,
si non saevitia hiemis ingravat, quando inpatientissimum est
frigorum. exit et in cubitalem altitudinem, foliis lauri, sed
mollius. usus eius non sine lacte.

(52.) Git pistrinis, anesum et anetum culinis et medicis 167
nascuntur. sacopenium et ipsum in hortis quidem, sed medi-
cinae tantum.

(53.) Sunt quaedam comitantia aliorum satus, ut papaver.
namque cum brassica seritur ac porcillaca, et eruca cum lactu-
ca. Papaveris sativi tria genera: candidum, cuius semen to- 168
stum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur.
hoc et panis rustici crustae inspergitur, adfuso ovo inhaerens,
ubi inferiorem crustam apium gitque cereali sapore condiunt.
alterum genus est papaveris nigrum, cuius scapo inciso la-
cteus sucus excipitur. tertium genus rhoean vocant Graeci,
id nostri erraticum. sponte quidem, sed in arvis cum hordeo 169

maxume nascitur, erucae simile, cubitali altitudine, flore rufo
et protinus deciduo, unde et nomen a Graecis accepit. De
20,198 reliquis generibus papaveris sponte nascentis dicemus in
medicinae loco. fuisse autem in honore apud Romanos sem-
per indicio est Tarquinius Superbus, qui legatis a filio mis-
sis decutiendo papavera in horto altissima sanguinarium illud
responsum hac facti ambage reddidit.

170 (54.) Rursus alio comitatu aequinoctio autumni seruntur
coriandrum, anetum, atriplex, malva, lapathum, caerefolium,
quod paederota Graeci vocant, et acerrimum sapore igneique
effectus ac saluberrimum corpori sinapi, nulla cultura, melius
tamen planta tralata. quin e diverso vix est sato semel eo li-
171 berare locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus
eius etiam pro pulmentario in patellis decocto, citra in-
tellectum acrimoniae. cocuntur et folia, sicut reliquorum
olerum. sunt autem trium generum: unum gracile, alterum
simile rapi foliis, tertium erucae. semen optumum Aegy-
ptium. Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii
saurion.

172 (55.) Serpyllo et sisymbrio montes plerique scatent, sic-
ut Threcii. utique deferunt ex his avolsos ramos seruntque,
item Sicyone ex suis montibus et Athenis ex Hymetto. simili
modo et sisymbrium serunt. laetissimum nascitur in puteorum
parietibus et circa piscinas ac stagna.

173 9. (56.) Reliqua sunt ferulacei generis, ceu feniculum
8,99 anguibus, ut diximus, gratissimum, ad condienda pluruma,
13,124 cum inaruit. eique perquam similis thapsia, de qua diximus
inter externos frutices. deinde utilissima funibus cannabis se-
ritur a favonio. quo densior est eo tenuior. semen eius, cum
est maturum, ab aequinoctio autumni distringitur et sole aut
174 vento aut fumo siccatur. ipsa cannabis vellitur post vinde-
miam ac lucubrationibus decorticata purgatur. optuma Ala-
bandica, plagarum praecipue usibus. tria eius ibi genera. in-
probatur cortici proxumum aut medullae, laudatissima est e
medio quae mesa vocatur, secunda Mylasea. quod ad proce-
ritatem quidem attinet, Rosea agri Sabini arborum altitudinem
175 13,123 aequat. Ferulae duo genera in peregrinis fruticibus
diximus. semen eius in Italia cibus est. conditur quippe du-

ratque in urceis vel anni spatio. duo ea genera caules et
racemi. corymbiam hanc vocant corymbosque quos con-
diunt.

10. (57.) Morbos hortensia quoque sentiunt sicut reli- 176
qua terra sata. namque et ocimum senectute degenerat in
serpyllum, et sisymbrium in zmintham, et ex semine brassi-
cae veteris rapa fiunt, atque invicem. et necatur cuminum
a limodoro, nisi repurgetur. est autem unicaule, radice
bulbo simili, non nisi in gracili solo nascens. alius privatim
cumini morbus scabies. et ocimum sub canis ortu pallescit.
omnia vero accessu mulieris menstrualis flavescunt. bestio- 177
larum quoque genera innascuntur, napis pulices, raphano uru-
cae et vermiculi, item lactucis et oleri, utrisque hoc amplius
limaces et cocleae, porro vero privata animalia quae facillime
stercore iniecto capiuntur condentia in id se. ferro quoque
non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum auctor
est Sabinus Tiro in libro cepuricon quem Maecenati dicavit.

(58.) Idem contra formicas, non minumum hortorum exi- 178
tium, si non sint rigui, remedium monstravit limum marinum
aut cinerem opturandis earum foraminibus, sed efficacissime
heliotropio herba necantur. quidam et aquam diluto latere
crudo inimicam his putant. Naporum medicina ervi aliquid 179
una seri, sicut olerum cicer, arcet enim urucas. quo si omisso
enatae sint, remedium est absinthi sucus decocti inspersus vel
sedi quam aizoum vocant. genus hoc herbae diximus. 18, 159
Semen olerum si suco eius madefactum seratur, olera nulli 180
animalium obnoxia futura tradunt, in totum vero necari uru-
cas, si palo inponantur in hortis ossa capitis ex equino genere,
feminae dumtaxat. adversus urucas et cancrum fluviatilem
in medio horto suspensum auxiliari narrant. sunt qui sangui-
neis virgis tangant ea quae nolunt his obnoxia esse. Infestant
et culices hortos riguos, praecipue si sint arbusculae aliquae.
hi galbano accenso fugantur.

11. Nam quod ad permutationem seminum attinet, quibus- 181
dam ex his firmitas maior est, ut coriandro, betae, porro, na-
sturtio, sinapi, erucae, cunilae et fere acribus, infirmiora
autem sunt atriplici, ocimo, cucurbitae, cucumi, et aestiva
omnia hibernis magis durant, minume autem gethyum. sed ex

his quae sunt fortissima nullum ultra quadrimatum utile est,
dumtaxat serendo. culinis et ultra tempestiva sunt.
182 (59.) Peculiaris medicina raphano, betae, rutae, cunilae
in salsis aquis, quae et alioqui plurumum suavitati et fertili-
tati conferunt. ceteris dulcium aquarum rigua prosunt. uti-
lissimae ex iis quae frigidissimae et quae potu suavissimae.
minus utiles e stagno et quas elices inducunt, quoniam herba-
rum semina invehunt. praecipue tamen imbres alunt, nam et
bestiolae innascentes necantur.
183 12. (60.) His horae rigandi matutino atque vespera, ne
infervescat aqua sole, ocimo tantum et meridiana. etiam sa-
tum celerrime erumpere putant inter initia ferventi aqua ad-
spersum. omnia autem translata meliora grandioraque fiunt,
maxume porri napique. in translatione et medicina est, de-
sinuntque sentire iniurias, ut gethyum, porrum, raphani, api-
184 um, lactucae, rapa, cucumis. Omnia autem silvestria fere
sunt et foliis minora et caulibus, suco acriora, sicut cunila,
origanum, ruta. solum vero ex omnibus lapathum silvestre
melius. hoc in sativis rumex vocatur, nasciturque fortissimum,
tradunt certe semel satum durare nec vinci umquam a terra,
185 maxume iuxta aquam. sucus eius cum tisana tantum in cibis
leviorem gratioremque saporem praestat. silvestre ad multa
medicamina utile est, adeoque nihil omisit cura ut carmine
quoque conprehensum reperiam in fabis caprini fimi singulis
cavatis, si porri, erucae, lactucae, api, intubi, nasturti semina
inclusa serantur, mire provenire. Quae sunt silvestria eadem
in sativis sicciora intelleguntur et acriora.
186 (61.) Namque et sucorum saporumque dicenda differen-
tia est, vel maior in his quam pomis. sunt autem acres cuni-
lae, origani, nasturti, sinapis, amari absinthi, centaurei, aqua-
tiles cucumeris, cucurbitae, lactucae, acuti thymi, cunilae,
acuti et odorati api, aneti, feniculi. salsus tantum e saporibus
non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, et cicer-
culis tantum.
187 (62.) Atque ut intellegatur vana ceu plerumque vitae
persuasio, panax piperis saporem reddit et magis etiam sili-
quastrum ob id piperitidis nomine accepto, libanotis odorem
12, 127 turis, zmyrnium murrae. de panace abunde dictum est.

libanotis locis putribus et macris ac roscidis seritur semine.
radicem habet olusatri, nihil ture differentem. usus eius post
annum stomacho saluberrimus. quidam eam nomine alio ros-
marinum appellant. zmyrnium olus seritur iisdem locis, mur- 188
ramque radice resipit. eadem et siliquastro satio. reliqua a
ceteris et odore et sapore differunt, ut anetum, tantaque est
diversitas atque vis, ut non solum aliud alio mutetur sed
etiam in totum auferatur. Apio eximunt coci obsoniis ace-
tum, eodem cellarii in saccis odorem vino gravem. Et hacte- 189
nus hortensia dicta sint, ciborum gratia dumtaxat. maxumum
quidem opus in iisdem naturae restat, quoniam proventus tan-
tum adhuc summasque quasdam tractavimus. vera autem cu-
iusque natura non nisi medico effectu pernosci potest, opus
ingens occultumque divinitatis et quo nullum reperiri possit
maius. Ne singulis id rebus contexeremus iusta fecit ratio,
cum ad alios medendi desideria pertinerent, longis utriusque
dilationibus futuris, si miscuissemus. nunc suis quaeque par-
tibus constabunt poteruntque a volentibus iungi.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XX.

(Sect. 1.) Maxumum hinc opus naturae ordiemur et cibos 1
suos homini narrabimus faterique cogemus ignota esse per
quae vivat. nemo id parvom ac modicum existimaverit no-
minum vilitate deceptus. pax secum in his aut bellum natu-
rae dicetur, odia amicitiaque rerum surdarum ac sensu ca-
rentium et, quo magis miremur, omnia ea hominum causa,

quod Graeci sympathiam et antipathiam appellavere, quibus cuncta constant, ignis aquis restinguentibus, aquas sole devorante, luna pariente, altero alterius iniuria deficiente si-
2 dere. atque, ut a sublimioribus recedamus, ferrum ad se trahente magnete lapide et alio rursus abigente a sese, adamanta opum gaudium, infragilem omni cetera vi et invictum, sanguine hircino rumpente, quaeque alia in suis locis dicemus paria vel maiora miratu. tantum venia sit a minumis sed a salutaribus ordienti primumque ab hortensiis.

3 19, 74 Cap. 1. (2.) Cucumim silvestrem esse diximus, multo infra magnitudinem sativi. ex eo fit medicamentum quod vocatur elaterium suco expresso semini, cuius causa nisi maturius incidatur, semen exsilit oculorum etiam periculo. servatur autem decerptus una nocte, postero die inciditur harundine. semen quoque cinere conditur ad coercendam suci abundantiam, qui expressus suscipitur aqua caelesti atque subsidit, deinde sole cogitur in pastillos ad magnos mortalium usus, obscuritates et vitia oculorum, genarum ulcera.
4 Tradunt hoc suco tactis radicibus vitium non attingi uvas ab avibus. radix autem ex aceto cocta podagris inlinitur sucoque dentium dolori medetur, arida cum resina impetiginem et scabiem quaeque psoram et lichenas vocant, parotidas, panos sanat et cicatricibus colorem reddit, et foliorum sucus auribus surdis cum aceto instillatur.

5 (3.) Elaterio tempestivos est autumno, nec ullum ex medicamentis longiore aevo durat. incipit a trimatu. si quis recentiore uti velit, pastillos in novo fictili igni lento in aceto domet. melius quo vetustius, fuitque iam ducentis annis servatum, ut auctor est Theophrastus, et usque ad quinquagesimum lucernarum lumina exstinguit. hoc enim veri experimentum est, si admotum prius quam exstinguat scintil-
6 lare sursum ac deorsum cogat. pallidum ac leve herbaceo ac scabro melius ac leniter amarum. putant conceptus adiuvari adalligato semine, si terram non attigerit, partus vero, si in arietis lana adligatum inscientis lumbis fuerit, ita ut pro-
7 tinus ab enixu rapiatur extra domum. Ipsum cucumim qui magnificant nasci praecipuum in Arabia, mox in Arcadia, Cyrenis alii tradunt similem heliotropio cuius inter folia et ramos

provenire magnitudine nucis iuglandis, semina autem esse ad speciem scorpionum caudae reflexa, sed candida. aliqui 8 etiam scorpionium cucumim vocant efficacissimo contra scorpionum ictus et semine et elaterio, et ad purgandam utroque alvom. modus portione virium ab dimidio obolo ad solidum, copiosius necat. sic et contra phthiriasim bibitur et hydropicis. inlitum anginas et arterias cum melle et oleo vetere sanat.

2. (4.) Multi hunc esse apud nos qui anguinus vocetur, 9 ac aliis erraticus, arbitrantur, quo decocto sparsa mures non attingunt. iidem podagris eum et articularibus morbis decoctum in acetum inlinunt praesentaneo remedio, lumborum vero dolores semine sole siccato, dein trito, XX X pondere in hemina dato aquae sanat, tumores subitos inlito cum lacte mulierum. purgat eas elaterium, sed gravidis abortum facit. suspiriosis prodest, morbo vero regio in naris coiectum. lentigines ac maculas e facie tollit in sole inlitum.

(5.) Multi eadem omnia sativis attribuunt, magni etiam 10 sine iis momenti. namque et eorum semen quantum tres digiti adprehenderint cum cumino tritum potumque in vino tussientibus auxiliatur, et phreneticis in lacte mulieris, et dysintericis acetabuli mensura, purulenta autem exspuentibus cum cumino pari pondere, et iocineris vitiis in aqua mulsa. urinam movet ex vino dulci, et in renium dolore clysteribus simul cum cumino infunditur.

(6.) Qui pepones vocantur refrigerant maxume in cibo 11 et emolliunt alvom. caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus inponitur. radix sanat ulcera concreta in modum favi, quae ceria vocant. eadem contrahit vomitiones. siccatur, in farinam tunsa datur quattuor obolis in aqua mulsa, ita ut qui biberit quingentos passus postea ambulet. haec farina et in smegmata adicitur. cortex quoque vomitionem movet, 12 faciem purgat. hoc et folia cuiuscumque sativi inlita. eadem cum melle et epinyctidas sanant, cum vino canis morsus, item multipedae, — sepa Graeci vocant, oblongam, pilosis pedibus, pecori praecipue nocivam. morsum tumor insequitur et putrescit locus —, ipse cucumis odore defectum animi. coctos deraso cortice ex oleo, aceto et melle iucundiores esse certum est.

13 3. (7.) Cucurbita quoque silvestris invenitur, σομφὸς a Graecis appellata, inanis, unde et nomen, digitali crassitudine, non nisi in saxosis nascens. huius conmanducatae sucus stomacho admodum prodest.

14 (8.) Colocynthis vocatur alia, ipsa plena, sed minor quam sativa. utilior pallida quam herbacea. arefacta per se inanit alvom. infusa quoque clysteribus intestinorum omnibus vitiis medetur et renium et lumborum et paralysi. eiecto semine aqua mulsa in eo decoquitur ad dimidias, sic tutis-
15 simo infunduntur oboli quattuor. prodest et stomacho farinae aridae pilulis cum decocto melle sumptis. in morbo regio semina eius VII sumuntur et protinus aqua mulsa. carnes eius cum absinthio et sale dentium dolorem tollunt, sucus vero cum aceto calefactus mobilis sistit. item spinae et lumborum ac coxendicum dolores, cum oleo si infricetur. praeterea, mirum dictu, semina eius si fuerint pari numero adal-
16 ligata ** febribus dicuntur quas Graeci periodicas vocant. Sativae quoque rasae sucus tepefactus auribus medetur, caro eius interior sine semine clavis pedum et suppurationibus quae Graeci vocant ἀποστήματα. decoctae autem universae sucus dentium motus stabilit et dolores inhibet, vinum cum ea fervefactum oculorum etiam impetus. folia eius cum recentibus cupressi contunsa et inposita, ipsa quoque tosta
17 in argilla ac trita cum adipe anseris volneribus medetur. nec non ramentis corticis recens podagras refrigerat, et ardores capitis, infantium maxume, et ignis sacros vel isdem strigmentis inpositis vel seminibus. sucus ex strigmentis inlitus cum rosaceo et aceto febrium ardores refrigerat. aridae cinis inpositus mire combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis, sed omnium consensu stomacho utilissimae iudicantur et interaneorum vesicarumque exulcerationibus.

18 (9.) Est et rapo vis medica. perniones fervens inpositum sanat, item frigus pellit e pedibus. aqua decocti eius fervens podagris etiam frigidis medetur, et crudum tunsum cum sale, cuicumque vitio pedum. semen inlitum et potum in vino contra serpentis et toxica salutare esse proditur, a
19 multis vero antidoti vim habere in vino et oleo. Democritus in totum ea abdicavit in cibis propter inflationes, Diocles

magnis laudibus tulit, etiam venerem stimulari ab iis professus, item Dionysius, magisque si eruca condirentur, tosta quoque articulorum dolori cum adipe prodesse.

(10.) Silvestre rapum in arvis maxume nascitur, frutico- 20
sum, semine candido, duplo maiore quam papaver. hoc ad levigandum cutem in facie totoque corpore utuntur mixta farina pari mensura ervi, hordei et tritici et lupini. radix ad omnia inutilis.

4. (11.) Naporum duas differentias et in medicina Graeci 21
servant. angulosis foliorum caulibus, flore aneti, quod bunion vocant, purgationibus feminarum et vesicae et urinae utile decoctum, potum ex aqua mulsa vel suci drachma, semen dysintericis tostum tritumque in aquae calidae cyathis quattuor. sed urinam inhibet, si non lini semen una bibatur. alterum genus buniada appellant et raphano et rapo simile, seminis praeclari contra venena. ob id et in antidotis utuntur illo.

(12.) Raphanum et silvestrem esse diximus. lauda- 19, 80 22
tissimus in Arcadia, quamquam et alibi nascitur, utilior urinae dumtaxat ciendae, cetero aestuosus. in Italia et armoraciam vocant.

(13.) Et sativi vero praeter ea quae circa eos dicta 19, 80 23
sunt stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bilem detrahunt. praeterea cortices in vino decocti mane poti ad ternos cyathos conminuunt et eiciunt calculos. iidem in posca decocti contra serpentium morsus inlinuntur. ad 24
tussim etiam mane ieiunis raphanus prodest cum melle, semen eorum tostum ipsumque conmanducatum, adligato raphano aquam foliis eius decoctis bibere vel sucum ipsius cyathis binis contra phthiriasis, phlegmoni ipsos inlinere tunsos, livori vero recenti corticem cum melle, veternosis autem quam acerrimos mandere, semenque tostum, dein contritum cum melle suspiriosis. iidem et contra venena pro- 25
sunt, cerastis, scorpionibus adversantur, — vel ipso vel semine infectis manibus inpune tractabis, inpositoque raphano scorpiones moriuntur —, salutares et contra fungorum aut hyoscyami venena atque, ut Nicander tradit, et contra sanguinem tauri. et contra viscum quoque dari Apollodori duo

iubent, sed Citieus semen ex aqua tritum, Tarentinus sucum.
lienem item extenuant, iocineri prosunt et lumborum dolo-
ribus, hydropicis quoque ex aceto aut sinapi sumpti et lethar-
26 gicis et comitialibus et melancholicis. Praxagoras et iliosis
dandos censet, Plistonicus et coeliacis. intestinorum etiam
ulcera sanant ac purulenta praecordiorum, si cum melle
edantur. quidam ad haec coquere eos in luto malunt, sic et
feminas purgari. ex aceto et melle sumpti intestinorum ani-
malia detrahunt, iidem ad tertias decocto eorum poto cum
vino enterocelicis prosunt, sanguinem quoque inutilem sic
27 extrahunt. Medius ad haec et sanguinem exscreantibus coctos
dari iubet, et puerperis ad lactis copiam augendam, Hippo-
crates capitis mulierum defluvia fricari raphanis, et super
umbilicum inponi contra tormenta volvae. reducunt et cica-
tricem ad colorem. semen quoque ex aqua inpositum sistit
28 ulcera quae phagedaenas vocant. Democritus venerem hoc
cibo stimulari putat, ob id fortassis voci nocere aliqui tradi-
derunt. folia quae in oblongis dumtaxat nascuntur, excitare
oculorum aciem dicuntur, ubi vero acrior raphani medicina
admota sit, hysopum dari protinus imperant. haec antipa-
thia est. et aurium gravitati sucum raphani instillant. nam
vomituris summo cibo esse eos utilissimum est.
29 (14.) Pastinacae simile hibiscum, quod molochen agriam
vocant et aliqui κλειστολοχείαν, ulceribus, cartilagini, os-
sibus fractis medetur. folia eius ex aqua pota alvom solvont,
serpentis abigunt, apium, vesparum, crabronum ictibus inlita
medentur. radicem eius ante solis ortum erutam involvont
lana coloris quem nativom vocant, praeterea ovis quae femi-
nam peperit, strumisque vel suppuratis adligant. quidam ad
hunc usum auro effodiendam censent, cavendumque ne ter-
ram attingat. Celsus et podagris quae sine tumore sint radi-
cem eius in vino decoctam inponi iubet.
30 5. (15.) Alterum genus est staphylinos, quod pastinacam
erraticam vocant. eius semen contritum et in vino potum tu-
mentem alvom et suffocationes mulierum doloresque lenit in
tantum ut volvas corrigat, inlitum quoque e passo ventri
earum prosit, et viris vero prosit cum panis portione aequa
tritum ex vino potum contra ventris dolores. pellit et uri-

nam, et phagedaenas ulcerum sistit recens cum melle inpo-
situm vel aridum farina inspersum. radicem eius Dieuches 31
contra iocineris ac lienis, ilium, lumborum et renium vitia
ex aqua mulsa dari iubet, Cleophantus et dysintericis veteri-
bus. Philistio in lacte coquit et ad stranguriam dat radicis
uncias quattuor, ex aqua hydropicis, similiter et opisthoto-
nicis et pleuriticis et comitialibus. habentes eam feriri a
serpentibus negantur, aut qui ante gustaverint non laedi.
percussis inponitur cum axungia, folia contra cruditates man-
duntur. Orpheus amatorium inesse staphylino dixit, fortas- 32
sis quoniam venerem stimulari hoc cibo certum est. ideo
conceptus adiuvari aliqui prodiderunt. Ad reliqua et sativa
pollet. efficacior tamen silvestris magisque in petrosis nata.
semen sativae quoque contra scorpionum ictus ex vino aut
posca salutare est. radice eius circumscalpti dentes dolore
liberantur.

(16.) Syria in hortis operosissima, venitque in prover- 33
bium Graecis: multa Syrorum olera. simillimam staphylino
herbam serit quam alii gingidion vocant, tenuius tantum et
amarius eiusdemque effectus. estur coctum crudumque sto-
machi magna utilitate, siccat enim ex alto omnis eius umores.

(17.) Siser erraticum sativo simile est et effectu: sto- 34
machum excitat, fastidium absterget ex aceto laserpiciato
sumptum aut ex pipere et mulso vel ex garo. urinam ciet,
ut Opion credit, et venerem. in eadem sententia est et Dio-
cles, praeterea cordi convenire convalescentium aut post
multas vomitiones perquam utile. Heraclides contra argen- 35
tum vivom dedit, et veneri subinde offensanti aegrisque se
recolligentibus. Hicesius ideo stomacho inutile videri dixit,
quoniam nemo tris siseres edendo continuaret, esse tamen
utile convalescentibus ad vinum transeuntibus. sativi priva-
tim sucus cum lacte caprino potus sistit alvom.

(18.) Et quoniam plerosque similitudo nominum Graeco- 36
rum confundit, conteximus et de sili, sed hoc est volgatae
notitiae. optumum Massiliense, lato enim grano et fulvo est,
secundum Aethiopicum nigrius, Creticum odoratissimum
omnium. radix iucundi odoris est. semen esse et voltures di-
cuntur. prodest homini ad tussim veterem, rupta, convolsa

in vino albo potum, item opisthotonicis et iocinerum vitiis et torminibus et stranguriae duarum aut trium lingularum
37 mensura. sunt et folia utilia, ut quae partus adiuvent etiam quadripedum. hoc maxume pasci dicuntur cervae pariturae. inlinuntur et igni sacro, multumque in summo cibo concoctionibus confert, vel folio vel semine. quadripedum quoque alvom sistit sive tritum potui infusum sive mandendo conmanducatum e sale. boum morbis sil tritum infunditur.

38 (19.) Inula quoque a ieiunis conmanducata dentis confirmat. si, ut eruta est, terram non attingat, condita tussim emendat, radicis vero decoctae sucus taenias pellit, siccatae autem in umbra farina tussi et convolsis et inflationibus et arteriis medetur. venenatorum morsus abigit. folia ex vino lumborum dolori inlinuntur.

39 (20.) Cepae silvestres non sunt. sativae olfactu ipso et delacrimatione caligini medentur, magis vero suci inunctione. somnum etiam facere traduntur et ulcera oris sanare conmanducatae cum pane, et canis morsus virides ex aceto inlitae aut siccae cum melle et vino, ita ut post diem tertium solvantur. sic et attrita sanant. coctam in cinere et epiphoris multi inposuere cum farina hordeacea et genitalium ulceri-
40 bus. suco et cicatrices oculorum et albugines et argema inunxere, et serpentium morsus et omnia ulcera cum melle, item auricularum cum lacte mulierum, et in iisdem sonitum aut gravitatem emendantes cum adipe anserino aut cum melle stillavere. et ex aqua bibendum dedere repente obmute-
41 scentibus. in dolore quoque ad dentis conluendos instillavere et plagis bestiarum omnium, privatim scorpionum. alopecias fricuere et psoras tunsis cepis. coctas dysintericis vescendas dedere et contra lumborum dolores, purgamenta quoque earum cremata in cinerem inlinentes ex aceto ser-
42 pentium morsibus, ipsasque multipedae ex aceto. Reliqua inter medicos mira diversitas. proxumi utilis esse praecordiis et concoctioni, inflationemque et sitim facere dixerunt. Asclepiadis schola ad colorem quoque validum profici hoc cibo et, si ieiuni cotidie edant, firmitatem valetudinis custo-
43 diri, stomacho utilis esse, spiritus agitatione ventrem mollire, haemorrhoidas pellere subditas pro balanis, sucum cum

suco feniculi contra incipientis hydropisis mire proficere,
item contra anginas cum ruta et melle, excitari eadem lethar-
gicos. Varro quae sale et aceto sparsa est arefactaque vermi-
culis non infestari auctor est.

6. (21.) Porrum sectivom profluvia sanguinis sistit in 44
naribus contrito eo opturatis, vel gallae mixto aut mentae,
item ex abortu profluvia poto suco cum lacte mulierum. tussi
etiam veteri et pectoris ac pulmonis vitiis medetur. inlitis fo-
liis sanantur vari et ambusta et epinyctides — ita vocatur
ulcus, quae et syce, in angulo oculi perpetuo umore manans,
quidam eodem nomine appellant pusulas liventis ac noctibus
inquietantes — et alia ulcera cum melle trito, vel bestiarum 45
morsus ex aceto, item serpentium aliorumque venenatorum,
aurium vero vitia cum felle caprino vel pari mensura mulsi,
stridores cum lacte mulieris, capitis dolores, si in naris fun-
datur, dormiturisve in aurem duobus suci coclearibus, uno
mellis. sucus et ad serpentium scorpionumque ictum bibitur 46
cum mero et ad lumborum dolores cum vini hemina potus.
sanguinem vero exscreantibus et phthisicis, destillationibus
longis vel sucus vel ex ipso cibus prodest, item morbo regio
vel hydropicis et ad renium dolores, cum tisanae suco aceta-
buli mensura. idem modus cum melle volvas purgat. estur 47
vero et contra fungorum venena, inponitur et volneribus,
venerem stimulat, sitim sedat, ebrietates discutit, sed oculo-
rum aciem hebetare traditur, inflationes quoque facere quae
tamen stomacho non noceant ventremque molliant. voci
splendorem adfert.

(22.) Capitato maior est ad eadem effectus. sanguinem 48
reicientibus sucus eius cum gallae aut turis farina vel acacia
datur. Hippocrates et sine alia mixtura dari iubet volvasque
contractas aperire se putat, fecunditatem etiam feminarum
hoc cibo augeri. contritum ex melle ulcera purgat. tussim et 49
destillationes thoracis, pulmonis et arteriae vitia sanat, da-
tum in sorbitione tisanae vel crudum praeter capita sine
pane, ita ut alternis diebus sumatur, vel si pura exscreentur.
sic et voci vel veneri somnoque multum confert. capita bis
aqua mutata cocta alvom sistunt et fluctiones veteres, cortex
decoctus inlitusque inficit canos.

50 (23.) Alio magna vis, magnae utilitates contra aquarum et locorum mutationes. serpentes abigit et scorpiones odore atque, ut aliqui tradidere, bestias, contra omnis ictus medetur potu vel cibo vel inlitu, privatim contra haemorrhoidas cum vino redditum vomitu. ac, ne contra araneorum murium venenatum morsum valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalianches vocatur, debellat, item hyoscyamum, canum morsus, in quae volnera cum melle inponitur.
51 ad serpentium quidem ictus potum cum restibus suis efficacissime ex oleo inlinitur, attritisque corporum partibus, vel si in vesicas intumuerint. quin et suffitu eo evocari secundas partus existimat Hippocrates, cinere eorum cum oleo ca-
52 pitis ulcera manantia sanitati restituens. suspiriosis coctum, aliqui crudum id dedere, Diocles hydropicis cum centaurio aut in fico duplici ad evacuandam alvom, quod efficacius praestat viride cum coriandro in mero potum, suspiriosis aliqui et tritum in lacte dederunt. Praxagoras et contra morbum regium vino miscuit et contra ileum in oleo et pulte, sic inlinens strumis quoque. antiqui et insanientibus dabant crudum, Diocles phreneticis elixum. contra anginas tritum in
53 posca gargarizare prodest. dentium dolorem tribus capitibus in aceto tritis inminuit, vel si decocti aqua conluantur addaturque ipsum in cava dentium. auribus etiam instillatur sucus cum adipe anserino, phthiriasis et porrigines potum, item infusum cum aceto et nitro conpescit, destillationes cum lacte coctum vel tritum permixtumve caseo molli, quo genere et
54 raucitatem extenuat in pisi aut fabae sorbitione. in totum autem coctum utilius est crudo elixumque tosto. sic et voci confert. taenias et reliqua animalia interaneornm pellit in aceto mulso coctum, tenesmo in pulte medetur, temporum doloribus inlinitur elixum, et pusulis coctum, dein cum melle tritum, tussi cum adipe vetusto decoctum vel cum lacte aut, si sanguis etiam exscreetur, vel pura, sub pruna coctum et cum mellis pari modo sumptum, convolsis, ruptis cum sale
55 et oleo. nam cum adipe tumores suspectos sanat. extrahit fistulis vitia cum sulpure et resina, etiam harundines cum pice. lepras, lichenas, lentigines exulcerat sanatque cum origano, vel cinis eius ex oleo et garo inlitus, sic et sacros

ignis. suggillata aut liventia ad colorem reducit combustum ex melle. credunt et comitialem morbum sanari, si quis eo 56
in cibis utatur ac potione, quartanas quoque excutere potum caput unum cum laserpici obolo in vino austero. tussim et alio modo ac pectorum suppurationes quantaslibet sanat fractae incoctum fabae atque ita in cibo sumptum donec sanitatem restituat. facit et somnos atque in totum rubicundiora corpora. venerem quoque stimulat cum coriandro viridi tri- 57
tum potumque e mero. vitia eius sunt quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachum laedit copiosius sumptum, sitim gignit. cetero contra pituitam et gallinis et gallinaceis prodest mixtum farre in cibo. iumenta urinam reddere atque non torqueri tradunt, si trito natura tangatur.

7. (24.) Lactucae sponte nascentis primum genus est 58
eius quam caprinam vocant, qua pisces in mare deiecta protinus necantur qui sunt in proxumo. huius lac spissatum mox in aceto pondere obolorum duum adiecto aquae uno cyatho hydropicis datur. caule et foliis contunsis, adsperso sale, nervi incisi sanantur. eadem trita ex aceto conluta matutinis bis mense dentium dolorem prohibent.

(25.) Alterum est genus quod Graeci caesapon vocant. 59
huius folia trita et cum polenta inlita ulceribus medentur. haec in arvis nascuntur. tertium genus in silvis nascens isatin vocant. huius folia trita cum polenta volneribus prosunt. quarto infectores lanarum utuntur. similis erat lapatho silvestri foliis, nisi plura haberet et nigriora. sanguinem sistit, phagedaenas et putrescentia ulcera quae serpunt sanat, item tumores ante suppurationem. contra ignem sacrum radice vel foliis prodest vel ad lienes pota. haec propria singulis.

(26.) Communia autem sponte nascentibus candor, caulis 60
interdum cubitali longitudine, et thyrso et foliis scabritia. ex his rotunda folia et brevia habentem sunt qui hieracion vocent, quoniam accipitres scalpendo eam sucoque oculos tinguendo obscuritatem, cum sensere, discutiant. sucus 61
omnibus candidus, viribus quoque papaveri similis, carpitur per messis inciso caule, conditur fictili novo, ad multa praeclarus. sanat omnia oculorum vitia cum lacte mulierum, argema, nubiculas, cicatrices adustionesque omnis, praecipue

caligines. inponitur etiam oculis in lana contra epiphoras.
62 idem sucus alvom purgat in posca potus ad duos obolos.
serpentium ictibus medetur in vino potus, et folia thyrsique
triti ex aceto bibuntur. volneri inlinuntur maxume contra
scorpionum ictus, verum contra phalangia conmixto vino et
63 aceto. aliis quoque venenis resistunt, exceptis quae stran-
gulando necant aut iis quae vesicae nocent, item psimithio
excepto. inponuntur et ventri ex melle atque aceto ad de-
trahenda vitia alvi. urinae difficultates sucus emendat. Cra-
tevas eum et hydropicis obolis duobus in aceto et cyatho vini
64 dari iubet. quidam et e sativis colligunt sucum minus effica-
19, 127 sq. cem. peculiares earum vires partim iam dictae sunt, somnum
faciendi veneremque inhibendi, aestum refrigerandi, stoma-
chum purgandi, sanguinem augendi. non paucae restant, quo-
niam et inflationes discutiunt ructusque lenis faciunt, concoctio-
nem adiuvant, cruditatem ipsae numquam faciunt. nec ulla res
in cibis magis aviditatem incitat inhibetque eadem. in causa
alterutraque modus est. sic et alvom copiosiores solvont, mo-
65 dicae sistunt. lentitiam pituitae digerunt atque, ut aliqui tradi-
derunt, sensus purgant. stomachis dissolutis utilissime adiu-
vantur in eo usu et oxypori obolis asperitatem addito dulci
ad intinctum aceti temperantes. si crassior pituita sit, scil-
lite aut vino absinthite, si et tussis sentiatur, hysopite ad-
66 mixto. dantur coeliacis cum intubo erratico et ad duritiam
praecordiorum. dantur et melancholicis candidae copiosio-
res et ad vesicae vitia. Praxagoras et dysintericis dedit.
ambustis quoque prosunt recentibus, priusquam pusulae fiant,
cum sale inlitae. ulcera etiam quae serpunt coercent, initio
cum aphronitro, mox in vino. tritae igni sacro inlinuntur.
convolsa et luxata caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida
67 leniunt, eruptiones papularum, ex vino et polenta. in cho-
lera quoque coctas patinis dederunt, ad quod utilissimae
quam maxumi caulis et amarae. quidam lacte infundunt. de-
fervefacti hi caules et stomacho utilissimi traduntur, sicut
somno aestiva maxume lactuca et amara lactensque, quam
19, 126 meconidem vocavimus. Hoc lacte et oculorum claritati
cum muliebri lacte utilissimum esse praecipitur, dum tempe-
stive *cum* capite inunguantur oculi et ad vitia quae frigore

in his facta sint. Miras et alias invenio laudes: thoracis 68 vitiis prodesse non secus quam habrotonum cum melle Attico, conpurgari et feminas hoc cibo, semen sativarum contra scorpiones dari, semine trito ex vino poto et libidinum imaginationes in somno conpesci, temptantis aquas non nocere lactucam edentibus. quidam tamen frequentiores in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.

8. (27.) Nec beta sine remediis est utraque: sive candi- 69 dae sive nigrae radix recens et madefacta suspensa funiculo contra serpentium morsus efficax esse dicitur, candida beta cocta et cum alio crudo sumpta contra taenias, nigrae radices ita in aqua coctae porriginem tollunt, atque in totum efficacior esse traditur nigra. sucus eius capitis dolores veteres et vertigines, item sonitum aurium sedat infusus iis, ciet urinam. medetur dysintericis iniecta et morbo regio, 70 dolores quoque dentium sedat inlitus sucus et contra serpentium ictus valet, sed hic radici dumtaxat expressus. ipsa vero decocta pernionibus occurrit. alba epiphoras sedat fronte inlita, aluminis parvo admixto ignem sacrum. sine oleo 71 trita sic et adustis medetur. et contra eruptiones papularum, coctaque eadem contra ulcera quae serpunt inlinitur, et alopeciis cruda et ulceribus quae in capite manant. sucus eius cum melle naribus inditus caput purgat. coquitur et cum lenticula addito aceto, ut ventrem molliat. validius cocta fluctiones stomachi et ventris sistit.

(28.) Est et beta silvestris quam limonion vocant, alii 72 neuroides, multum minoribus foliis tenuioribusque ac densioribus, undecim saepe, caule lili. huius folia ambustis utilia gustantium os adstringunt. semen acetabuli mensura dysintericis prodest. aqua eius e radice decocta maculas vestium elui dicunt itemque membranarum.

(29.) Intubi quoque non extra remedia sunt. sucus eo- 73 rum cum rosaceo et aceto capitis dolores lenit, idemque cum vino potus iocineris et vesicae, et epiphoris inponitur. erraticum apud nos quidam ambulam appellavere. in Aegypto cichorium vocant quod silvestre sit, sativom autem serim, quod est minus et venosius.

(30.) Cichorium refrigerat. in cibo sumptum et inlitum 74

collectiones, sucus decocti ventrem solvit, iocineri et renibus et stomacho prodest. item, si in aceto decoquatur, urinae tormina discutit, item morbum regium e mulso, si sine febri sit. vesicam adiuvat. mulierum quidem purgationibus decoctum in aqua adeo prodest ut emortuos partus trahat. adiciunt Magi suco totius cum oleo perunctos favorabiliores fieri et quae velint facilius impetrare. quod quidem propter singularem salubritatem aliqui chreston appellant, alii pancration.

75 (31.) Est et silvestre genus, alii hedypnoida vocant, latioris foli. stomachum dissolutum adstringit cocta, crudaque sistit alvom. et dysintericis prodest, magis cum lente. rupta et convolsa utroque genere iuvantur, item genitura quibus valetudinis morbo effluat.

76 (32.) Seris et ipsa lactucae simillima duorum generum est: silvestris melior, nigra ista et aestiva, deterior hiberna et candidior. utraque amara, stomacho utilissima, praecipue quem umor vexet. cum aceto in cibo refrigerant vel inlitae,
77 discutiuntque et alios quam stomachi. cum polenta silvestrium radices stomachi causa sorbentur, et cardiacis inlinuntur super sinistram mammam, et ex aceto, omnes hae et podagricis utiles et sanguinem reicientibus, item quibus genitura fluat, alterno dierum potu. Petronius Diodotus, qui anthologumena scripsit, in totum damnavit serim multis modis arguens, sed aliorum omnium opinio resistit.

78 9. (33.) Brassicae laudes longum est exsequi, cum et Chrysippus medicus privatim volumen ei dicaverit per singula membra hominis digestum, et Dieuches, ante omnis autem Pythagoras, et Cato non parcius celebraverit, cuius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur qua me-
79 dicina usus sit annis DC Romanus populus. In tris species divisere eam Graeci antiquissimi: crispam, quam selinada vocaverunt a similitudine api foliorum, stomacho utilem, alvom modice mollientem, alteram heliam, latis foliis e caule exeuntibus, unde caulodem quidam vocavere, nullius in medicina momenti. tertia est proprie appellata crambe, tenuioribus foliis et simplicibus densissimisque, amarior sed efficacissima.
80 Cato crispam maxume probat, dein levem grandibus foliis, caule magno. prodesse tradit capitis doloribus, oculorum ca-

ligini scintillationique, lieni, stomacho, praecordiis crudam
ex aceto et melle, coriandro, ruta, menta, laseris radicula
sumptam acetabulis duobus matutino, tantamque esse vim ut
qui terat haec validiorem fieri se sentiat. ergo vel cum his 81
tritam sorbendam, vel ex hoc intinctu sumendam. podagrae
autem morbisque articulariis inlini cum rutae, coriandri et sa-
lis mica, hordei farina, aqua quoque eius decocta nervos
articulosque mire iuvari. si foveantur volnera et recentia et
vetera, etiam carcinomata quae nullis aliis medicamentis sa-
nari possint foveri prius calida aqua iubet ac bis die tritam
inponi. sic etiam fistulas et luxata et umores evocari, quae- 82
que discuti opus sit. insomnia etiam vigiliasque tollere de-
coctam, si ieiuni edint quam plurumam ex oleo et sale, tor-
mina, si decocta iterum decoquatur addito oleo, sale, cu-
mino, polenta. si ita sumatur sine pane, magis profuturam.
inter reliqua bilem detrahi per vinum nigrum pota. quin et 83
urinam eius qui brassicam esitaverit adservari iubet, cale-
factamque nervis remedio esse. verba ipsius subiciam ad
exprimendam sententiam: pueros pusillos si laves ea
urina, numquam debilis fieri. auribus quoque ex
vino sucum brassicae tepidum instillari suadet, idque etiam
tarditati audientium prodesse adseverat, et impetigines eadem
sanari sine ulcere.

(34.) Graecorum quoque opiniones iam et Catonis causa 84
poni convenit, in iis dumtaxat quae ille praetermiserit. bilis
trahere non percoctam putant, item alvom solvere, eandem-
que bis coctam sistere. vino adversari ut inimicam vitibus,
antecedente in cibis caveri ebrietatem, postea sumpta cra-
pulam discuti. hunc cibum et oculorum claritati conferre 85
multum, sucum vero crudae vel angulis tantum tactis cum
Attico melle plurumum. facillime concoqui, ciboque eo sen-
sus purgari. Erasistrati schola clamat nihil esse utilius sto-
macho nervisque, ideo paralyticis et tremulis dari iubet et
sanguinem exscreantibus. Hippocrates coeliacis et dysinte- 86
ricis bis coctam cum sale, item ad tenesmon et renium causas,
lactis quoque ubertatem puerperis hoc cibo fieri iudicans et
purgationem feminis. crudus quidem caulis si mandatur, par-
tus quoque emortuos pellit. Apollodorus adversus fungorum

venena semen aut sucum bibendum senset, Philistion opistho-
87 tonicis sucum ex lacte caprino cum sale et melle. invenio et podagra liberatos edendo eam decoctaeque ius bibendo. hoc et cardiacis datum et comitialibus morbis addito sale, item splenicis in vino albo per dies XL. iotericis nec non et phreneticis radicis crudae sucum gargarizandum bibendumque demonstrat, contra vero singultus cum coriandro et aneto, melle
88 ac pipere ex aceto. inlitam quoque prodesse inflationibus stomachi, item serpentium ictibus et sordidis ulceribus ac vetustis, vel aquam ipsam cum hordeacea farina, sucum ex aceto vel cum feno Graeco. sic aliqui et articulis podagrisque inponunt. epinyctidas et quidquid aliud serpit in corpore inposita levat, item repentinas caligines, has et si manditur ex aceto, suggillata vero et alios livores pura inlita, lepras et psoras cum alumine rotundo ex aceto. sic et fluentis
89 capillos retinet. Epicharmus testium et genitalium malis hanc utilissime inponi, efficacius eandem cum faba trita *ait*, item convolsis, cum ruta contra ardorem febrium et stomachi vitia, cum rutae semine ad secundas. et muris aranei morsus foliorum aridorum farina alterutra parte exinanit.

90 (35.) Ex omnibus brassicae generibus suavissima et cyma, etsi inutilis habetur, difficilis in coquendo et renibus contraria. illud quoque non est omittendum, aquam decoctae ad tot usus laudatam faetere humi effusam. stirpium brassicae aridorum cinis inter caustica intellegitur, ad coxendicum dolores cum adipe vetusto, at cum lasere et aceto in vicem
91 psilotri evolsis inlitus pilis nasci alios prohibet. bibitur et cum oleo subfervefactus vel per se elixus ad convolsa et rupta intus lapsoque ex alto. nulla ergo sunt crimina brassicae? immo vero apud eosdem animae gravitatem facere, dentibus et gingivis nocere, et in Aegypto propter amaritudinem non estur.

92 (36.) Silvestris sive erraticae inmenso plus effectus laudat Cato, adeo ut aridae quoque farinam in olfactorio collectam vel odore tantum naribus rapto, vitia earum graveolentiamque sanare adfirmet. hanc alii petraeam vocant, inimicissimam vino, quam praecipue vitis fugiat aut, si non possit
93 fugere, moriatur. folia habet ima, rotunda, parva, levia, plan-

tis oleris similior, candidior sativa et hirsutior. hanc inflatio-
nibus mederi, melancholicis quoque ac volneribus recentibus
cum melle, ita ne solvantur ante diem septumum, strumis,
fistulis, in aqua contritam Chrysippus auctor est. et alii vero
conpescere mala corporis quae serpant — nomas vocant —,
item excrescentia absumere, cicatrices ad planum redigere.
oris ulcera et tonsillas manducatam et coctam suco gargarizato 94
cum melle tollere, item psoras et lepras veteres, ipsius tri-
bus partibus cum duabus aluminis in aceto acri inlitis. Epi-
charmus satis esse eam contra canis rabiosi morsum inponi,
melius si cum lasere et aceto acri, necari quoque canes ea,
si detur ex carne. semen eius tostum auxiliatur contra ser-
pentis, fungos, tauri sanguinem. folia cocta splenicis in cibo 95
data et cruda inlita cum sulpure et nitro prosunt, item mam-
marum duritiae. radicum cinis uvae in faucibus tumenti tactu
medetur, et parotidas cum melle inlitus reprimit, serpentium
morsus sanat. virium brassicae unum et magnum argumentum
addemus admirabile: crustae si occupent intus vasa omnia
in quibus aquae fervent in tantum ut non sit avellere eas, si
brassica in iis decoquatur, abscedunt.

(37.) Inter silvestris brassicas et lapsana est pedalis al- 96
titudine, hirsutis foliis, sinapi similis, nisi candidior esset
flore. coquitur in cibo, alvom lenit et mollit.

(38.) Marina brassica vehementissime ex omnibus alvom
ciet. coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, sto-
macho inimicissima.

(39.) Scillarum in medicina alba est ** feminae nigrae. 97
quae candidissima fuerit utilissima erit. huic aridis tunicis
direptis quod reliquom e vivo est consectum suspenditur lino
modicis intervallis. postea arida frusta in cadum aceti quam
asperrimi pendentia inmerguntur ita ne ulla parte vas contin-
gant. hoc fit ante solstitium, diebus XLVIII. gypso deinde 98
oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei solem accipien-
tibus. post eum numerum dierum tollitur vas, scilla eximitur,
acetum transfunditur. hoc clariorem oculorum aciem facit,
salutare est stomachi laterumque doloribus *diebus* binis,
sumptum. sed tanta vis est ut avidius haustum exstinctae
animae momento aliquo speciem praebeat. prodest et gingi- 99

vis et dentibus vel per se conmanducata. taenias et reliqua
ventris animalia pellit ex aceto et melle sumpta. linguae quo-
que recens subiecta praestat ne hydropici sitiant. coquitur
pluribus modis, in olla quae coiciatur in clibanum aut furnum,
100 vel adipe aut luto inlita, aut frustatim in patinis. et cruda
siccatur, deinde conciditur coquiturque in aceto, tum serpen-
tium ictibus inponitur. tosta quoque purgatur et medium eius
iterum in aqua coquitur. usus sic coctae ad hydropicos, ad
urinam ciendam tribus obolis cum melle et aceto potae, item
splenicos et stomachicos, si non sentiant ulcus, quibus inna-
tet cibus, ad tormina, regios morbos, tussim veterem cum
101 suspirio. Discutit et foliis strumas quadrinis diebus soluta,
furfures capitis et ulcera manantia inlita ex oleo cocta. co-
quitur et in melle cibi gratia, maxume uti coctionem facias.
sic et interiora purgat. rimas pedum sanat in oleo cocta et
mixta resinae. semen eius lumborum dolori ex melle inponi-
tur. Pythagoras scillam in limine quoque ianuae suspensam
malorum medicamentorum introitum pellere tradit.
102 (40.) Ceterum bulbi ex aceto et sulpure volneribus in
facie medentur. per se vero triti nervorum contractioni et
ex vino porrigini, cum melle canum morsibus. Erasistrato
placet cum pice. sanguinem idem sistere eos tradit inlitos
cum melle. alii, si e naribus fluat, coriandrum et farinam
103 adiciunt. Theodorus et lichenas ex aceto bulbis curat,
erumpentia in capite, cum vino austero aut ovo. et bulbos
epiphoris idem inlinit et siccae lippitudini media eorum. vitia
quae sunt in facie rubentes maxume in sole inliti cum melle
et nitro emendant, lentiginem cum vino aut cum cumino cocto.
volneribus quoque mire prosunt per se aut, ut Damion, ex
104 mulso, si quinto die solvantur. iisdem et auriculas fractas
curat et testium pituitas. in articulorum doloribus miscent
farinam. in vino cocti inliti ventri, duritiam praecordiorum
emolliunt. dysintericis in vino ex aqua caelesti temperato
dantur, ad convolsa intus cum silphio pilulis fabae magni-
tudine. ad sudorem tunsi inlinuntur. nervis utiles, ideo et
105 paralyticis dantur. luxata in pedibus qui sunt rufi ex his ci-
tissime sanant cum melle et sale. venerem maxume Megarici
stimulant, hortensii partum cum sapa aut passo sumpti, sil-

vestres interaneorum plagas et vitia cum silphio pilulis
devoratis sedant. horum semen contra phalangia bibitur 106
in vino. ipsi ex aceto inlinuntur contra serpentium ictus.
semen antiqui bibendum insanientibus dabant. flos bulborum
tritus crurum maculas varietatesque igne factas emendat.
Diocles hebetari oculos ab iis putat. elixos assis minus utilis
esse adicit et difficile concoqui ex vi uniuscuiusque naturae.

(41.) Bulbinem Graeci vocant herbam porraceis foliis, 107
rubicundo bulbo. haec traditur volneribus mire utilis dum-
taxat recentibus. bulbus, quem vomitorium vocant ab effectu,
folia habet nigra, ceteris longiora.

10. (42.) Utilissimus stomacho cibus asparagi traduntur. 108
cumino quidem addito inflationes stomachi colique discutiunt,
iidem oculis claritatem adferunt, ventrem leniter molliunt,
pectoris et spinae doloribus intestinorumque vitiis prosunt,
vino cum cocuntur addito. ad lumborum et renium dolores
semen obolorum trium pondere, pari cumini bibitur. venerem
stimulant, urinam cient utilissime, praeterquam vesica exul- 109
cerata, radice quoque. plurumorum praedicatione trita et in
vino albo pota calculos quoque exturbat, lumborum et re-
nium dolores sedat. quidam et ad volvae dolorem radicem
cum vino dulci propinant. eadem in aceto decocta contra ele-
phantiasim proficit. asparago trito ex oleo perunctum pungi
ab apibus negant.

(43.) Silvestrem asparagum aliqui corrudam, aliqui Li- 110
bycum vocant, Attici orminum. huius ad supra dicta omnia
efficacior vis, et candidiori maior. morbum regium extenuat.
veneris causa aquam eorum decoctam bibi iubent ad heminam.
idem et semen valet cum aneto ternis utriusque obolis. da-
tur et ad serpentium ictus sucus decoctus. radix miscetur
radici marathri inter efficacissima auxilia. si sanguis per uri- 111
nam reddatur, semen et asparagi et api et cumini ternis obolis
in vini cyathis duobus quinis diebus Chrysippus dari iubet.
sic et hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat,
docet, item veneri, vesicae quoque nisi decoctum, quae aqua
si canibus detur, occidi eos, in vino decoctae radicis sucum,
si ore contineatur, dentibus mederi.

11. (44.) Apio gratia in volgo est. namque rami lactis 112

potionibus per rura innatant et in condimentis peculiarem gratiam habent. praeterea oculis inlitum cum melle, ita ut subinde foveantur ferventi suco decocti, aliisque membrorum epiphoris per se tritum aut cum pane vel polenta inpositum mire auxiliatur. pisces quoque, si aegrotent in piscinis, apio
113 viridi recreantur. verum apud eruditos non aliud erutum terra in maiore sententiarum varietate est. distinguitur sexu. Chrysippus feminam esse dicit crispioribus foliis et duris, crasso caule, sapore acri et fervido, Dionysius nigriorem, brevioris radicis, vermiculos gignentem, ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas, nam id defunctorum epulis feralibus dicatum esse, visus quoque claritati inimicum.
114 caule feminae vermiculos gigni, ideoque eos qui ederint sterilescere, maris feminasve, in puerperiis vero ab eo cibo comitialis fieri qui ubera hauriunt. innocentiorem tamen esse marem. eaque causa est ne inter nefastos frutex damnetur. mammarum duritiam inpositis foliis emollit. suaviores aquas
115 potui incoctum praestat. suco maxume radicis cum vino lumborum dolores mitigat, eodem iure instillato gravitatem aurium. semine urinam ciet, menstrua ac secundas partus et, si foveantur semine decocto, suggillata reddit colori. cum ovi albo inlitum aut ex aqua coctum potumque renibus medetur, in frigida tritum oris ulceribus. semen cum vino vel radix cum veteri vino vesicae calculos frangunt. semen datur et arquatis ex vino albo.

116 (45.) Apiastrum Hyginus quidem melissophyllum appellat, sed in confessa damnatione est venenatum in Sardinia. contexenda enim sunt omnia ex eodem nomine apud Graecos pendentia.

117 (46.) Olusatrum, quod hipposelinum vocant, adversatur scorpionibus. poto semine torminibus et interaneis medetur, item difficultatibus urinae semen eius decoctum ex mulso potum. radix eius in vino decocta calculos pellit et lumborum ac lateris dolores. canis rabiosi morsibus potum et inlitum medetur. sucus eius algentis calefacit potus. quartum genus ex eodem aliqui faciunt oreoselinum, palmum alto frutice, recto semine cumino simili, urinae et menstruis efficax. he-

leoselino vis privata contra araneos, sed et oreoselino feminae purgantur e vino.

12. (47.) Alio genere petroselinon quidam appellant in saxis natum, praecipuum ad vomicas, coclearibus binis suci additis in cyathum marrubi suci atque ita calidae aquae tribus cyathis. addidere quidam buselinon differens brevitate caulis a sativo et radicis colore rufo, eiusdem effectus. praevalere contra serpentis potu et linitu. 118

(48.) Ocimum quoque Chrysippus graviter increpuit inutile stomacho, urinae, oculorum quoque claritati, praeterea insaniam facere et lethargos et iocineris vitia, ideoque capras id adspernari, hominibus quoque fugiendum censet. addunt quidam tritum, si operiatur lapide, scorpionem gignere, conmanducatum et in sole positum vermis, Afri vero, si eo die feriatur quispiam a scorpione quo ederit ocimum, non posse servari. quin immo tradunt aliqui manipulo ocimi cum cancris decem marinis vel fluviatilibus trito convenire ad id scorpiones ex proxumo omnis. Diodotus in empiricis etiam pediculos facere ocimi cibum. secuta aetas acriter defendit, nam id esse capras, nec cuiquam mentem motam, et scorpionum terrestrium ictibus marinorumque venenis mederi ex vino addito aceti exiguo. usu quoque conpertum deficientibus ex aceto odoratu salutare esse, item lethargicis et inflammatis refrigerationi, inlitum capitis doloribus cum rosaceo aut myrteo aut aceto, item oculorum epiphoris inpositum ex vino. stomacho quoque utile inflationes ructu ex aceto dissolvere sumptum, alvom sistere inpositum, urinam ciere, sic et morbo regio et hydropicis prodesse, etiam choleris, destillationes stomachi inhiberi. ergo etiam coeliacis Philistio dedit, et coctum dysintericis, et contra Plistonicum aliqui et in tenesmo et sanguinem exscreantibus in vino, duritia quoque praecordiorum. inlinitur mammis exstinguitque lactis proventum. auribus utilissimum infantium, praecipue cum adipe anserino. semen tritum et haustum naribus sternumenta movet et destillationes quoque capiti inlitum, volvas purgat in cibo ex aceto. verrucas mixto atramento sutorio tollit. venerem stimulat, ideo etiam equis asinisque admissurae tempore ingeritur.

119 (beside "increpuit inu-") · 120 (beside "si eo die") · 121 (beside "defendit, nam") · 122 (beside "ex aceto dis-") · 123 (beside "cum adipe")

124 13. Silvestri ocimo vis efficacior ad eadem omnia, pe-
culiaris ad vitia quae vomitionibus crebris contrahuntur vo-
micisque volvae, contra bestiarum morsus e vino radice
efficacissima.

125 (49.) Erucae semen scorpionum venenis et muris aranei
medetur, bestiolas omnis innascentis corpori arcet, vitia
cutis in facie cum melle inlitum, lentigines ex aceto, cica-
trices nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. aiunt
verbera subituris potum ex vino duritiam quandam contra
126 sensum induere. in condiendis opsoniis tanta est suavitas
ut Graeci euzomon appellaverint. putant, subtrita eruca si
foveantur oculi, claritatem restitui, tussim infantium sedari.
radix eius in aqua decocta fracta ossa extrahit. nam de
19, 154 venere stimulanda diximus, ** tria folia silvestris erucae
sinistra manu decerpta et trita in aqua mulsa si bibantur.

127 (50.) E contrario nasturtium venerem inhibet, animum
19, 155 exacuit, ut diximus. duo eius genera. alvom purgat, de-
trahit bilem potum X pondere in aquae VII. strumis cum lo-
mento inlitum opertumque brassica praeclare medetur. alte-
rum est nigrius, quod capitis vitia purgat, visum conpurgat,
conmotas mentis sedat ex aceto sumptum, lienem ex vino
potum vel cum fico sumptum, tussim ex melle, si cotidie
128 ieiuni sumant. semen ex vino omnia intestinorum animalia
pellit, efficacius addito mentastro. prodest et contra suspiria
et tussim cum origano et vino dulci, pectoris doloribus de-
coctum in lacte caprino. panos discutit cum pice extrahitque
corpori aculeos et maculas inlitum ex aceto, contra carcino-
129 mata adicitur ovorum album. et lienibus inlinitur ex aceto,
infantibus vero e melle utilissime. Sextius adicit ustum ser-
pentis fugare, scorpionibus resistere, capitis dolori contra
ire, alopecias emendare addito sinapi, gravitatem aurium
trito inposito auribus cum fico, dentium dolores infuso in
auris suco, porriginem et ulcera capitis cum adipe anserino.
130 furunculos concoquit cum fermento. carbunculos ad suppu-
rationem perducit et rumpit, phagedaenas ulcerum expurgat
cum melle. coxendicibus et lumbis cum polenta ex aceto
inlinitur, item licheni, unguibus scabris, quippe natura eius

caustica est. optumum autem Babylonium, silvestri ad omnia
ea effectus maior.
(51.) In praecipuis autem medicaminibus ruta est. latiora 131
sativae folia, rami fruticosiores. silvestris horrida ad effe-
ctum est et ad omnia acrior. sucus exprimitur tunsa et ad-
spersa modice aqua, et in pyxide Cypria adservatur. hic
copiosior datus veneni noxiam optinet, in Macedonia maxume
iuxta flumen Aliacmonem, mirumque, cicutae suco exstingui-
tur. adeo etiam venenorum venena sunt, quando cicutae su-
cus prodest manibus et ** colligentium rutam. cetero inter 132
prima miscetur antidotis, praecipueque Galatica. quaecum-
que autem ruta et per se pro antidoto valet foliis tritis et ex
vino sumptis, contra aconitum maxume et viscum, item fun-
gos, sive in potu detur sive in cibo. simili modo contra ser-
pentium ictus, utpote cum mustelae dimicaturae cum his ru-
tam prius edendo se muniant. sed valent et contra scorpio- 133
num et contra araneorum, apium, crabronum, vesparum
aculeos et cantharidas ac salamandras canisve rabiosi morsus.
acetabuli mensura sucus e vino bibitur, et folia trita vel
conmanducata inponuntur cum melle ac sale vel cum aceto
et pice decocta. suco perunctos aut etiam habentis negant
feriri ab his maleficiis, serpentisque, si uratur ruta, nidorem
fugere. efficacissima tamen est silvestris radix cum vino 134
sumpta. eandem adiciunt efficaciorem esse sub diu potam.
Pythagoras et in hac marem minoribus herbaceique coloris
foliis a femina discrevit. eam laetioribus foliis et colore idem
oculis noxiam putavit, falsum, quoniam scalptores et pictores
hoc cibo utuntur oculorum causa cum pane vel nasturtio, ca-
prae quoque silvestres propter visum, ut aiunt. multi suco 135
eius cum melle Attico inuncti discusserunt caligines, vel cum
lacte mulieris puerum enixae, vel puro suco angulis oculo-
rum tactis. epiphoras cum polenta inposita lenit, item capitis
dolores pota cum vino aut cum aceto et rosaceo inlita, si
vero sit cephalaea, cum farina hordeacea et aceto. eadem
cruditates discutit mox et inflationes, dolores stomachi vete-
res. volvas aperit corrigitque conversas inlita in melle toto 136
ventre et pectore. hydropicis cum fico et decocta ad dimi-
dias partis potaque ex vino. sic bibitur et ad pectoris dolores

laterumque et lumborum, tussis, suspiria, pulmonum, ioci-
nerum, renium vitia, horrores frigidos. ad crapulae grave-
dines decocuntur folia poturis. et in cibo vel cruda vel de-
cocta conditave prodest, item torminibus in hysopo decocta
137 et cum vino. sic et sanguinem sistit interiorem et narium
indita, sic et conlutis dentibus prodest. auribus quoque in
131 dolore sucus infunditur, custodito, ut diximus, modo in sil-
vestri, contra tarditatem vero sonitusque cum rosaceo vel
138 cum laureo oleo aut cumino et melle. sucus et phreneticis
ex aceto tritae instillatur in tempora et cerebrum. adiecerunt
aliqui et serpyllum et laurum inlinentes capita et colla. de-
derunt et lethargicis ex aceto olfaciendum, dederunt et co-
mitialibus bibendum decoctae sucum in cyathis quattuor ante
accessiones quarum frigus intolerabile est, alsiosisque cru-
139 dam in cibo. urinam quoque vel cruentam pellit, femina-
rum etiam purgationes secundasque, etiam emortuos partus,
ut Hippocrati videtur, ex vino dulci nigro pota itaque inlita.
et volvarum causa et suffire iubet. Diocles et cardiacis inponit
ex aceto et melle cum farina hordeacea, et contra ileum de-
cocta farina in oleo velleribus collecta. multi vero et contra
purulentas exscreationes siccae drachmas duas, sulpuris
unam et dimidiam sumi censent, et contra cruentas ramos
140 tris decoctos in vino. datur et dysintericis cum caseo in
vino contrita. dederunt et cum bitumine infriatam potioni
propter anhelitum, ex alto lapsis seminis tris uncias. olei
libra vinique sextario inlinitur cum oleo coctis foliis partibus
quas frigus adusserit. si urinam movet, ut Hippocrati vide-
tur, mirum est quosdam dare velut inhibentem potui, contra
141 incontinentiam urinae. psoras et lepras cum melle et alu-
mine inlita emendat, item vitiligines, verrucas, strumas et
similia cum trychno et adipe suillo ac taurino sebo, ignem
sacrum ex aceto et oleo vel psimithio, carbunculum ex aceto.
nonnulli laserpicium una inlini iubent, sine quo epinyctidas
pusulas curant. inponunt et mammis turgentibus decoctam et
142 pituitae eruptionibus cum cera, testium vero epiphoris cum
ramis lauri teneris, adeo peculiari in visceribus his effectu
ut silvestri ruta cum axungia veteri inlitos ramices sanari
prodant. fracta quoque membra semine trito cum cera in-

posito. radix rutae sanguinem oculis subfusum et toto cor-
pore cicatrices aut maculas inlita emendat. ex reliquis quae
traduntur mirum est, cum ferventem rutae naturam esse con-
veniat, fasciculum eius in rosaceo decoctum addita uncia
aloes perunctis sudorem reprimere, itemque generationem
inpediri hoc cibo. ideo in profluvio genitali datur et venerem 143
crebro per somnia imaginantibus. praecavendum est gravidis
abstineant hoc cibo, necari enim partus invenio. eadem ex
omnibus satis quadripedum quoque morbis in maxumo usu
est, sive difficile spirantibus sive contra maleficorum anima-
lium ictus, infusa per naris ex vino aut, si sanguisugam ex-
hauserint, ex aceto, et quocumque in simili morborum ge-
nere ut in homine temperata.

14. (52.) Mentastrum silvestris menta est differens 144
specie foliorum quae sunt figura ocimi, pulei colore, pro-
pter quod quidam silvestre puleium vocant. iis conmanducatis
et inpositis sanari elephantiasim Magni Pompei aetate for-
tuito cuiusdam experimento propter putorem facie inlita con-
pertum est. eadem inlinuntur bibunturque adversus ictus 145
scorpionum cum sale, oleo et aceto, item adversus scolo-
pendras et serpentium ictus drachmis duabus in vini cya-
this duobus, adversus scolopendras ius decocti. adversus
omnia venena servantur folia arida ad farinae modum. sub-
stratum vel accensum fugat etiam scorpiones. potum femi- 146
nas purgat a partu, sed partus necat. ruptis, convolsis, sed
parcius, orthopnoicis, torminibus, choleris efficacissimum,
item lumbis, podagris inpositum. sucus auribus verminosis
instillatur. in regio morbo bibitur, strumis inlinitur, somnia
veneris inhibet, taenias pellit ex aceto potum, contra porri-
ginem ex aceto infunditur capiti in sole.

(53.) Mentae ipsius odor animum excitat et sapor avidi- 147
tatem in cibis, ideo embammatum mixturae familiaris. ipsa
acescere aut coire denserique lac non patitur, quare lactis
potionibus additur, ne huius coagulati potu strangulentur.
data in aqua aut mulso eadem vi resistere et generationi cre-
ditur cohibendo genitalia denseri. aeque maribus ac feminis 148
sistit sanguinem, et purgationes feminarum inhibet, cum
amylo ex aqua pota coeliacorum impetus. ** et vomi-

cas volvae curavit illa, iocinerum vitia ternis obolis ex
mulso datis, item sanguinem exscreantibus in sorbitionem.
ulcera in capite infantium mire sanat, arterias umidas siccat,
149 siccas adstringit. pituitas corruptas purgat in mulso et aqua,
voci suco utilis, sub certamine dumtaxat, qui et gargarizatur
uva tumente adiecta ruta et coriandro ex lacte. utilis et
contra tonsillas cum alumine, linguae asperae cum melle et
convolsae ius intus per se vitiisque pulmonis. singultus et
vomitiones sistit cum suco granati, ut Democritus monstrat.
150 recentis sucus narium vitia spiritu subductus emendat, ipsa
trita choleras, in aceto quidem pota, sanguinis fluctiones
intus, ileum etiam inposita cum polenta et si mammae ten-
dantur. inlinitur et temporibus in capitis dolore, sumitur et
contra scolopendras et scorpiones marinos et ad serpentis.
epiphoris inlinitur et omnibus in capite eruptionibus, item
151 sedis vitiis. intertrigines quoque, vel si teneatur tantum,
prohibet. auribus instillatur cum mulso. aiunt et lieni mederi
eam in horto gustatam ita ne vellatur, si is qui mordeat dicat
se lieni mederi, per dies VIIII, aridae quoque farinam tribus
digitis adprehensam et stomachi dolorem sedare in aqua et
similiter adspersa potione ventris animalia expellere.
152 (54.) Magna societas cum hac ad recreandos defectos
animo puleio cum surculis suis in ampullas vitreas aceti
utrisque deiectis. qua de causa dignior e puleio corona Var-
roni quam e rosa cubiculis nostris pronuntiata est, nam et
capitis dolores inposita dicitur levare, quin et olfactu capita
tueri contra frigorum aestusque iniuriam et ab siti traditur,
neque aestuare eos qui duos e puleio surculos inpositos auri-
bus in sole habeant. inlinitur etiam in doloribus cum po-
153 lenta et aceto. femina efficacior. est autem haec flore pur-
pureo. mas candidum habet. in nausias cum sale et polenta in
frigida aqua pota inhibet, sic et pectoris ac ventris dolorem.
stomachi autem ex aqua item rosiones sistit et vomitiones
cum aceto et polenta. intestinorum vitia melle decocta et
nitro sanat, urinam pellit ex vino et, si Amineum sit, et
154 calculos et interiores omnis dolores. ex melle et aceto
sedat menstrua et secundas, volvas conversas corrigit, de-
functos partus eicit. semen obmutescentibus olfactu admo-

vetur, comitialibus in aceto cyathi mensura datur. si aquae insalubres bibendae sint, tritum adspergitur. salsitudines corporis, si cum vino tractetur, minuit, nervorum causa et in contractione cum sale et aceto et melle infricatur in opisthotono. bibitur ad serpentium ictus decoctum, ad 155 scorpionum in vino tritum, maxume quod in siccis nascitur. ad oris exulcerationes, ad tussim efficax habetur. flos recentis incensus pulices necat odore. Xenocrates pulei ramum lana involutum in tertianis ante accessionem olfactandum dari aut stragulis subici et ita conlocari aegrum inter remedia tradit.

(55.) Silvestri ad eadem vis efficacior. simile est ori- 156 gano, minoribus foliis quam sativom, et a quibusdam dictamnos vocatur. gustatum a pecore caprisque balatum concitat, unde quidam Graeci littera mutata blechonem vocaverunt. natura tam fervens est ut inlitas partis exulceret. tussi in perfrictione fricari ante balinea convenit, et ante accessionum horrorem convolsis et torminibus. podagris mire prod- 157 est, spasticis cum melle et sale bibendum datur, pulmonum vitia exscreabilia facit. ad lienem cum sale utile est et vesicae et suspiriis et inflationibus, decoctum suco aequaliter, et volvas corrigit et contra scolopendram terrestrem vel marinam, item scorpiones, privatimque valet contra hominis morsum. radix contra increscentia ulcera recens potentissima, arida vero cicatricibus decorem adfert.

(56.) Item puleio est nepetaeque societas. decocta enim 158 in aqua ad tertias discutiunt frigora mulierumque menstruis prosunt et aestate sedant calores. nepeta quoque viris contra serpentis habet. fumum ex ea nidoremque fugiunt, quam et substernere in metu eo dormituris utile est. tunsa aegilopiis inponitur et capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto inlinitur. sucus eius instillatus naribus supinis profluvium sanguinis sistit, item radix quae cum myrti semine in passo tepido gargarizata anginis medetur.

(57.) Cuminum silvestre est praetenue, quaternis aut 159 quinis foliis veluti serratis, sed ut sativo magnus usus, in stomachi praecipue remediis. discutit pituitas, inflationes tritum et cum pane sumptum vel potum ex aqua vinoque,

tormina quoque et intestinorum dolores. verumtamen omne
160 pallorem bibentibus gignit. ita certe ferunt Porci Latronis
clari inter magistros dicendi adsectatores similitudinem colo-
ris studiis contracti imitatos et paulo ante Iulium Vindicem
adsertorem illum a Nerone libertatis captationi testamenti
sic lenocinatum. narium sanguinem pastillis inditum vel ex
aceto recens sistit et oculorum epiphoris per se inpositum,
tumentibus cum melle prodest. infantibus inponi in ventre
161 satis est. morbo regio in vino albo a balineis datur,
15. Aethiopicum maxume in posca et in ligmate cum melle.
Africano privatim urinae incontinentiam cohiberi putant.
sativom datur ad iocineris vitia tostum, tritum in aceto,
item ad vertiginem, iis vero quos acrior urina mordeat
in dulci tritum, ad volvarum vitia in vino, praeterque in-
positis vellere foliis, testium tumoribus tostum tritumque
162 cum melle aut cum rosaceo et cera. silvestre ad omnia
eadem efficacius, praeterea ad serpentis cum oleo, ad scor-
piones, scolopendras. sistit et vomitionem nausiasque ex
vino quantum adprehenderint tres digiti. propter colum
quoque bibitur inliniturque vel penicillis fervens adprimitur
fasciis. strangulationes volvae potum in vino aperit tribus
drachmis in tribus cyathis vini. auribus instillatur ad sonitus
atque tinnitus cum sebo vitulino vel melle. suggillatis inlini-
tur cum melle et uva passa et aceto, lentigini nigrae ex
aceto.
163 (58.) Est cumino simillimum quod Graeci vocant ami.
quidam vero Aethiopicum cuminum id esse existimant. Hip-
pocrates regium appellat, videlicet quia efficacius Aegyptio
iudicavit. plerique alterius naturae in totum putant, quoniam
sit exilius et candidius. similis autem et huic usus. namque
et panibus Alexandrinis subicitur et condimentis interponitur.
164 inflationes et tormina discutit, urinas et menstrua ciet,
suggillata, oculorum epiphoras mitigat, cum lini semine
scorpionum ictus in vino potum drachmis duabus privatim-
que cerastarum cum pari portione murrae. colorem quoque
bibentium similiter mutat in pallorem. suffitum cum uva
passa aut resina volvam purgat. tradunt facilius concipere
eas quae odorentur id per coitum.

(59.) De cappari satis diximus inter peregrinos frutices. 165
non utendum transmarino, innocentius est Italicum. ferunt 18, 127
eos qui cotidie id edunt paralysi non periclitari nec lienis
doloribus. radix eius vitiligines albas tollit, si trita in sole
fricentur. splenicis prodest in vino potus radicis cortex 166
duabus drachmis, dempto balinearum usu, feruntque XXXV
diebus per urinam et alvom totum lienem mitti. bibitur in
lumborum doloribus ac paralysi. dentium dolores sedat tri-
tum ex aceto semen decoctum vel manducata radix. infundi- 167
tur et aurium dolori decoctum oleo. ulcera quae phagedae-
nas vocant folia et radix recens cum melle sanant. sic et
strumas discutit radix, parotidas vermiculosque cocta in aqua.
iocineris doloribus tunsa cum farina hordeacea inponitur.
vesicae quoque malis medetur. dant et ad taenias in aceto
et melle. oris exulcerationes in aceto decocta tollit. sto-
macho inutilem esse inter auctores convenit.

(60.) Ligusticum — aliqui panaces vocant — stomacho 168
utile est, item convolsionibus, inflationibus. sunt et qui
cunilam bubulam appellaverint, ut diximus, falso. 19, 165

16. (61.) Cunilae praeter sativam plura sunt in medi- 169
cina genera. quae bubula appellatur semen pulei habet utile
ad volnera conmanducatum inpositumque, ut quinto post die
solvatur. et contra serpentis in vino bibitur ac tritum plagae
inponitur. volnera ab his facta perfricant. ** item testudines
cum serpentibus pugnaturae, quidamque in hoc usu panaceam
vocant. sedat et tumores et virilium mala sicca vel foliis tritis,
in omni usu mire congruens vino.

(62.) Est alia cunila, gallinacea appellata nostris, Grae- 170
cis origanum Heracleoticum. prodest oculis trita addito sale.
tussim quoque emendat et iocinerum vitia, laterum dolores
cum farina, oleo et aceto in sorbitionem temperata, praeci-
pue vero serpentium morsus.

(63.) Tertium genus est eius quae a Graecis mascula, a 171
nostris cunilago vocatur, odoris foedi, radicis limosae, folio
aspero. viris eius vehementissimas in omnibus generibus
earum tradunt, manipulo quoque eius abiecto omnis e tota
domo blattas convenire ad eam, privatim adversus scorpio-

nes ex posca pollere, tribus foliis ex oleo perunclo homine
fugari serpentis.
172 (64.) E contrario quae mollis vocatur, pilosioribus fo-
liis ac ramis et aculeatis, trita mellis odorem habet, digitis
tactu eius cohaerentibus, altera turis, quam libanotida ap-
19, 187 pellavimus. medetur utraque contra serpentis ex vino vel
aceto, pulices etiam contritae cum aqua sparsae necant.
173 (65.) Sativa quoque suos usus habet. sucus eius cum
rosaceo auriculas iuvat, ipsa ad ictus bibitur. fit ex ea mon-
tana, serpyllo similis, efficax contra serpentis. urinam mo-
vet, purgat a partu mulieres. concoctionem mire adiuvat et
aviditatem ad cibos utraque, vel in cruditate ieiunis in po-
tione adspersa. luxatis quoque utilis, contra vesparum et
similis ictus, ex farina hordeacea et posca utilissima. liba-
notidis alia genera suis locis dicentur.
174 17. (66.) Piperitis, quam et siliquastrum appellavimus,
19, 187 contra morbos comitialis bibitur. Castor taliter demon-
strabat: caule rubro et longo, densis geniculis, foliis lauri,
semine albo, tenui, gustu piperis, utilem gingivis, dentibus,
oris suavitati et ructibus.
175 (67.) Origanum quod in sapore cunilam aemulatur, ut
19, 165 diximus, plura genera in medicina habet. onitim, alii pra-
sion appellant non dissimile hysopo. privatim eius usus
contra rosiones stomachi in tepida aqua et contra cruditates,
araneos scorpionesque in vino albo, luxata et incussa in
aceto et oleo et lana.
176 (68.) Tragoriganum similius est serpyllo silvestri. uri-
nam ciet, tumores discutit, contra viscum potum viperaeque
ictum efficacissimum, stomacho acida ructanti et praecordiis.
tussientibus quoque cum melle datur et pleuriticis et peri-
pleumonicis.
177 (69.) Heraclium quoque tria genera habet: nigrius la-
tioribus foliis, glutinosum, alterum exilioribus, mollius,
sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion vocare malunt.
tertium est inter haec medium, minus quam cetera efficax.
optumum Creticum, nam et iucunde olet. proxumum Zmyr-
naeum odorius, Heracleoticum ad potum utilius, quod onitin
178 vocant. communis autem usus serpentis fugare, percussis

esui dare decoctum, eo potu urinam ciere, ruptis, convolsis
mederi cum panacis radice, hydropicis cum fico aut cum
hysopo acetabuli mensuris decoctum ad sextam, item ad
scabiem, pruriginem, psoras in descensione balinearum.
sucus auribus infunditur cum lacte. tonsillis quoque et uvis
medetur, capitis ulceribus. venena opi et gypsi exstinguit 179
decoctum, si cum cinere in vino bibatur. alvom mollit ace-
tabuli mensura, suggillatis inlinitur, item dentium dolori,
quibus et candorem facit, cum melle et nitro. sanguinem
narium sistit. ad parotidas decoquitur cum hordeacea farina,
ad arterias asperas cum galla et melle teritur, ad lienem
folia cum melle et sale. crassiores pituitas et nigras ex- 180
tenuat coctum cum aceto et sale sumptum paulatim. regio
morbo tritum cum oleo in naris infunditur. lassi perunguntur
ex eo ita ut ne venter attingatur. epinyctidas cum pice sanat,
furunculos aperit cum fico tosta, strumas cum oleo et aceto
et farina hordeacea, lateris dolores cum fico inlitum, fluctio-
nes sanguinis in genitalibus tunsum ex aceto inlitum, reli-
quias purgationum a partu.

(70.) Lepidium inter urentia intellegitur. sic et in facie 181
cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile
sanetur. sic et lepras et psoras tollit semper facile et cica-
tricum ulcera. tradunt in dolore dentium adalligatum bracchio
qua doleat convertere dolorem.

(71.) Git ex Graecis alii melanthion, alii melaspermon 182
vocant. optumum quam excitatissimi odoris et quam nigerri-
mum. medetur serpentium plagis et scorpionum. inlini ex
aceto ac melle reperio incensoque serpentis fugari. bibitur
drachma una et contra araneos. destillationem narium 183
discutit tunsum in linteolo olefactum, capitis dolores inlitum
ex aceto et infusum naribus, cum irino oculorum epiphoras
et tumores, dentium dolores coctum cum aceto, ulcera oris
tritum aut conmanducatum, item lepras et lentigines ex aceto,
difficultates spirandi addito nitro potum, duritias tumoresque
veteres et suppurationes inlitum. lacte mulierum auget con-
tinuis diebus sumptum. colligitur sucus eius ut hyoscyami, 184
similiterque largior venenum est, quod miremur, cum semen
gratissime panis etiam condiat. oculos quoque purgat, urinam

et menses ciet. quin immo linteolo deligatis tantum granis
XXX secundas trahi reperio. aiunt et clavis in pedibus mederi
tritum in urina, culices suffitu necare, item muscas.
185 (72.) Et anesum adversum scorpiones ex vino habetur
Pythagorae inter pauca laudatum sive crudum sive decoctum,
item viride aridumve omnibus quae condiuntur quaeque in-
tinguntur desideratum, panis etiam crustis inferioribus sub-
ditum. saccis quoque additum cum amaris nucibus vina
186 commendat. quin ipsum oris halitum iucundiorem facit fae-
toremque tollit manducatum matutinis cum zmyrnio et melle
exiguo, mox vino conlutum. voltum iuveniorem praestat.
insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes ole-
faciant. adpetentiam ciborum praestat, quando id quoque
inter artificia deliciae fecere, ex quo labor desiit cibos po-
scere. ob has causas quidam anicetum id vocavere.
187 (73.) Laudatissimum est Creticum, proxumum Aegyptium.
hoc ligustici vicem praestat in condimentis, dolores capitis
levat suffitum naribus. epiphoris oculorum Evenor radicem
eius tunsam inponit, Iollas ipsum cum croco pari modo et
vino, et per se tritum cum polenta ad magnas fluctiones ex-
trahendisque si qua in oculos inciderint. narium quoque car-
188 cinodes consumit inlitum ex aqua. sedat anginas cum hy-
sopo ac melle ex aceto gargarizatum, auribus infunditur
cum rosaceo, thoracis pituitas purgat tostum, cum melle
sumptum melius. cum acetabulo anesi nuces amaras L purga-
tas tere in melle ad tussim. facillime vero anesi drachmae
tres, papaveris duae miscentur melle ad fabae magnitudinem
189 et ternae diebus sumuntur. praecipuum autem est ad ructus.
ideo inflationibus stomachi et intestinorum torminibus et coe-
liacis medetur. singultus et olfactum potumque decoctum
inhibet. foliis decoctis digerit cruditates. sucus decocti cum
apio olfactus sternumenta inhibet. potum somnos concitat,
calculos pellit, vomitiones cohibet et praecordiorum tumo-
res, et pectorum vitiis, nervis quoque quibus succinctum
190 est corpus utilissimum. prodest et capitis doloribus instil-
lari sucum cum oleo decocti. non aliud utilius ventri et in-
testinis putant, ideo dysintericis et in tenesmos datur tostum.
aliqui addunt et opium, pilulis in die ternis lupini magnitu-

dine in vini cyatho dilutis., Dieuches et ad lumborum dolores 191
suco usus est, semen hydropicis et coeliacis dedit tritum
cum menta, Evenor radicem et ad renis. Dalion herbarius
parturientibus ex eo cataplasma inposuit cum apio, item vol-
varum dolori, deditque bibendam cum aneto parturientibus.
phreneticis quoque inlinunt vel recens cum polenta. sic
et infantibus comitiale vitium, aut contractiones sentientibus.
Pythagoras quidem negat corripi vitio comitiali in manu ha- 192
bentis, ideoque quam plurumum domi serendum, parere quo-
que facilius olfactantis, et statim a partu dandum potui po-
lenta adspersa. Sosimenes contra omnis duritias ex aceto
usus est eo et contra lassitudines in oleo decoquens addito
nitro. semine eius poto lassitudinis auxilium viatoribus spo-
pondit. Heraclides ad inflationes stomachi semen tribus di- 193
gitis cum castorei obolis duobus ex mulso dedit, similiter
ad ventris aut intestinorum inflationes et orthopnoicis quod
ternis digitis prenderit seminis, tantundem hyoscyami cum
lacte asinino. multi vomituris acetabula eius et folia lauri de-
cem trita in aqua, bibenda inter cenam suadent. strangula- 194
tus volvae, si manducetur et linatur calidum vel si bibatur
cum castoreo in aceto et melle, sedat. vertigines a partu
cum semine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum,
vini albi tribus cyathis discutit. Tlepolemus ad quartanas
ternis digitis seminis anesi et feniculi usus est in aceto et
mellis cyatho uno. lenit articularis morbos, cum amaris 195
nucibus inlitum. sunt qui et aspidum venenis adversari natu-
ram eius putent. urinam ciet, sitim cohibet, venerem stimu-
lat, cum vino sudorem leniter praestat, vestis quoque a tineis
defendit. efficacius semper recens et quo nigrius, stomacho
tamen inutile praeterquam inflato.

18. (74.) Anetum quoque ructus movet et tormina se- 196
dat, alvom sistit. epiphoris radices inlinuntur ex aqua vel
vino. singultus cohibet semen fervens olfactu. sumptum ex
aqua sedat cruditates. cinis eius uvam in faucibus levat, ocu-
los et genituram hebetat.

(75.) Sacopenium quod apud nos gignitur in totum 197
transmarino alienatur. illud enim hammoniaci lacrymae simile
sagapenion vocatur. prodest laterum et pectoris doloribus,

convolsis, tussibus vetustis exscreationibusque, praecordiorum tumoribus. sanat et vertigines, tremulos, opisthotonicos, lienes, lumbos, perfrictiones. datur olfactandum ex aceto in strangulatu volvae. ceteris et potui datur et cum oleo infricatur. prodest et contra mala medicamenta.

198 (76.) Papaveris sativi tria diximus genera, et sponte nascentis alia promisimus. e sativis albi calyx ipse teritur et e vino bibitur somni causa. semen elephantiasi medetur. e nigro papavere sopor gignitur scapo inciso, ut Diagoras suadet, cum turgescit, ut Iollas, cum deflorescit, hora sereni diei tertia, hoc est cum ros in eo exaruerit. incidi iubent sub capite et calyce, nec in alio genere ipsum inciditur caput.
199 sucus et hic et herbae cuiuscumque lana excipitur aut, si exiguus est, ungue pollicis, ut lactucis, et postero die magis quod inaruit. papaveris vero largus densatur et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi soporifera modo, verum, si copiosior hauriatur, etiam mortifera per somnos, opium vocant. sic scimus interemptum P. Licini Caecinae praetorii viri patrem in Hispania Bavili, cum valetudo inpetibilis
200 odium vitae fecisset, item plerosque alios. qua de causa magna concertatio exstitit. Diagoras et Erasistratus in totum damnavere ut mortiferum, infundi vetantes praeterea, quoniam visui noceret. addidit Andreas ideo non protinus excaecari eo, quoniam adulteraretur Alexandriae. sed postea usus eius non inprobatus est medicamento nobili quod diacodion
201 vocant. semine quoque eius trito in pastillos e lacte utuntur ad somnum, item ad capitis dolores cum rosaceo, cum hoc et aurium dolori instillatum. podagris inlinitur cum lacte mulierum, — sic et foliis ipsis utuntur —, item ad ignis sacros et volnera ex aceto. ego tamen damnaverim collyriis addi, multoque magis quas vocant lexipyretus quasque pepticas
202 et coeliacas. nigrum tamen coeliacis in vino datur. sativom omne maius. rotunda ei capita, at silvestri longa ac pusilla, sed ad omnis effectus valentiora. decoquitur et bibitur contra vigilias, eademque aqua fovent ora. optumum in siccis et ubi raro pluat. cum capita ipsa et folia decocuntur, sucus me-
203 conium vocatur multum opio ignavior. Experimentum opi est primum in odore — sincerum enim perpeti non est —,

mox in lucernis, ut pura luceat flamma et ut exstincto demum oleat, quae in fucato non eveniunt. accenditur quoque difficilius et crebro exstinguitur. est sinceri experimentum et in aqua, quoniam ut nubecula innatat, fictum in pusulas coit. sed maxume mirum est aestivo sole deprehendi. sincerum enim sudat et se diluit donec suco recenti simile fiat. Mnesides optume servari putat hyoscyami semine adiecto, alii in faba.

19. (77.) Inter sativa et silvestria medium genus, quon- 204
iam in arvis sed sponte nasceretur, rhoeam vocavimus 19, 169
et erraticum. quidam id decerptum protinus cum toto calyce mandunt. alvom exinanit. capita quinque decocta in vini tribus heminis pota et somnum faciunt.

(78.) Silvestrium unum genus ceratitim vocant, nigrum, 205
cubitali altitudine, radice crassa et corticosa, calyculo inflexo ut corniculo. folia minora et tenuiora quam ceteris silvestribus. semen exile tempestivom est messibus, alvom purgat dimidio acetabulo in mulso. folia trita cum oleo ar- 206
gema iumentorum sanant. radix acetabuli mensura cocta in duobus sextariis ad dimidias datur ad lumborum vitia et iocineris. carbunculis medentur ex melle folia. quidam hoc genus glaucion vocant, alii paralium. nascitur enim in adflatu maris aut nitroso loco.

(79.) Alterum e silvestribus genus heraclium vocatur, 207
ab aliis aphron, foliis, si procul intuearis, specimen passerum praebentibus, radice in summa terrae cute, semine spumeo. ex hoc lina splendorem trahunt aestate. tunditur in pila comitialibus morbis acetabuli mensura in vino albo, vomitionem enim facit, medicamento quod diacodion et arteriace vocatur utilissimum. fit autem huius papaveris aut 208
cuiuscumque silvestris capitibus CXX in aquae caelestis sextariis tribus biduo maceratis in eademque discoctis, deinde siccato iterumque cum melle decocto ad dimidias partis vapore tenui. addidere postea drachmas senas croci, hypocisthidis, turis, acaciae et passi Cretici sextarium. haec ostentatione, simplex quidem et antiqua illa salubritas papavere et melle constat.

(80.) Tertium genus est tithymalon, — mecona vocant, 209

alii paralion —, folio lini, albo, capite magnitudinis fabae.
colligitur uva florente, siccatur in umbra. semen potum pur-
gat alvom, dimidio acetabulo in mulso. cuiuscumque autem
papaveris caput viride vel siccum inlitum epiphoras oculorum
lenit. opium ex vino meraculo si protinus detur, scorpionum
ictibus resistit. aliqui hoc tantum nigro tribuunt, si capita
eius vel folia terantur.
210 20. (81.) Est et porcillaca quam peplin vocant, non
multum sativa efficacior, cuius memorabiles usus traduntur:
sagittarum venena et serpentium haemorrhoidum et preste-
rum restingui, pro cibo sumpta et plagis inposita extrahi,
item hyoscyami pota e passo expresso suco. cum ipsa non
est, semen eius simili effectu prodest. resistit et aquarum
vitiis, capitis dolori ulceribusque in vino tunsa et inposita,
211 reliqua ulcera conmanducata cum melle sanat. sic et infan-
tium cerebro inponitur umbilicoque prociduo, in epiphoris
vero omnium fronti temporibusque cum polenta, sed ipsis
oculis e lacte et melle, eadem, si procidant oculi, foliis
tritis cum corticibus fabae, pusulis cum polenta et sale et
aceto. ulcera oris tumoremque gingivarum conmanducata
cruda sedat, item dentium dolores, tonsillarum ulcera sucus
212 decoctae. quidam adiecere paulum murrae. nam mobilis
dentis stabilit conmanducata. cruda sedat vocemque firmat et
sitim arcet. cervicis dolores cum galla et lini semine et
melle pari mensura sedat, mammarum vitia cum melle aut
Cimolia creta, salutaris et suspiriosis semine cum melle
213 hausto. stomachum in acetariis sumpta conroborat. ardenti
febribus inponitur cum polenta, et alias manducata refrigerat
etiam intestina. vomitiones sistit, dysinteriae et vomicis estur
ex aceto vel bibitur cum cumino, tenesmis autem cocta.
comitialibus cibo vel potu prodest, purgationibus mulierum
acetabuli mensura in sapa, podagris calidis cum sale inlita
214 et sacro igni. sucus eius potus renis iuvat ac vesicas, ven-
tris animalia pellit. ad volnerum dolores ex oleo cum polenta
inponitur. nervorum duritias emollit. Metrodorus, qui ἐπι-
τομὴν τῶν ῥιζοτομουμένων scripsit, purgationibus a partu
215 dandam censuit. venerem inhibet venerisque somnia. prae-
torii viri pater est, Hispaniae princeps, quem scio propter

inpetibilis uvae morbos radicem eius filo suspensam e collo
gerere praeterquam in balineis, ita liberatum incommodo
omni. quin etiam inveni apud auctores caput inlitum ea de-
stillationem anno toto non sentire. oculos tamen hebetare
putatur.

(82.) Coriandrum inter silvestria non invenitur. praeci- 216
puum esse constat statim Aegyptium. valet contra serpentium
genus unum quod amphisbaenas vocant potum inpositumque.
sanat et alia volnera, epinyctidas, pusulas tritum. sic et omnis
tumores collectionesque cum melle aut uva passa, panos vero
ex aceto tritum. seminis grana tria in tertianis devorari iubent
aliqui ante accessionem, vel plura inlini fronti. sunt qui et 217
ante solis ortum cervicalibus subici efficaciter putent. vis
magna ad refrigerandos ardores viridi. ulcera quoque quae
serpunt sanat cum melle vel uva passa, item testis, ambusta,
carbunculos, auris, cum lacte mulieris epiphoras oculorum,
ventris et intestinorum fluctiones semen ex aqua potum.
bibitur et in choleris cum ruta. pellit animalia interaneorum, 218
cum mali punici suco et oleo semen potum. Xenocrates tra-
dit rem miram, si vera est, menstrua contineri uno die, si
unum granum biberint feminae, biduo, si duo, et totidem
diebus quot grana sumpserint, M. Varro coriandro subtrito
cum aceto carnem incorruptam aestate servari putat.

(83.) Atriplex et silvestre est et sativom, accusatum 219
Pythagora tamquam faceret hydropicos morbosque regios et
pallorem, concoqueretur difficillime, ac ne in hortis quidem
iuxta id nasci quicquam nisi languidum culpavit. addidere
Dionysius et Diocles plurumos gigni ex eo morbos, nec nisi
mutata saepe aqua coquendum, stomacho contrarium esse,
lentigines et papulas gignere. miror quare difficulter in Italia 220
nasci tradiderit id Solo Zmyrnaeus. Hippocrates volvarum
vitiis infundit id cum beta. Lycus Neapolitanus contra can-
tharidas bibendum dedit, panos, furunculos incipientis, du-
ritias omnis vel cocto vel crudo utiliter inlini putavit, item
ignem sacrum cum melle, aceto nitroque, similiter poda-
gras. unguis scabros detrahere dicitur sine ulcere. sunt 221
qui et morbo regio dent semen eius cum melle, arterias et
tonsillas nitro addito perfricent, alvom moveant, cocto vel

per se vel cum malva aut lenticula, concitantes vomitiones.
silvestri capillos tingunt et ad supra scripta utuntur.
222 21. (84.) E contrario in magnis laudibus malva est utra-
que et sativa et silvestris. duo genera earum amplitudine foli
discernuntur. maiorem Graeci malopen vocant in sativis, al-
teram ab emolliendo ventre dictam putant malachen. e sil-
vestribus, cui grande folium et radices albae, althaea voca-
223 tur, ab excellentia effectus quibusdam plistolochia. omne
solum in quo seruntur pinguius faciunt, contra omnis aculeatos
ictus efficaces, praecipue scorpionum, vesparum similium-
que et muris aranei. quin et trita cum oleo qualibet earum per-
uncti ante vel habentes eas non feriuntur. folium inpositum
scorpionibus torporem adfert. valent et contra psimithi vene-
na. aculeos omnis extrahunt inlitae crudae cum aphronitro,
potae vero decoctae cum radice sua leporis marini venenum
224 restingunt, ut quidam dicunt, si vomatur. De iisdem mira
et alia traduntur, sed maxume, si quis cotidie suci ex qua-
libet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cari-
turum. ulcera manantia in capite sanant in urina putrefactae,
lichenas et ulcera oris cum melle, radix decocta furfures
capitis et dentium mobilitates. eius quae unum caulem habet
radice circa dentem qui doleat pungito, donec desinat dolor.
225 eadem strumas et parotidas panosque addita hominis saliva
purgat citra volnus. semen in vino nigro potum pituita et
nausiis liberat. radix mammarum vitiis occurrit adalligata in
lana nigra, tussim in lacte cocta et sorbitionis modo sumpta
226 quinis diebus emendat. stomacho inutilis Sextius Niger dicit,
Olympias Thebana abortivas esse cum adipe anseris, aliqui
purgari feminas foliis earum manus plenae mensura in oleo
et vino sumptis. utique constat parturientis foliis substratis
celerius solvi. protinus a partu revocandum, ne volva se-
227 quatur. dant et sucum bibendum parturientibus ieiunis in vino
decoctae hemina. quin et semen adalligant bracchio geni-
tale non continentium. adeoque veneri nascuntur, et semen
unicaulis adspersum curationi feminarum aviditates augere ad
infinitum Xenocrates tradit, itemque tris radices iuxta adalli-
gatas. tenesmo et dysintericis utilissime infundi, item sedis
vitiis, vel si foveantur. melancholicis quoque sucus datur

cyathis ternis tepidus, et insanientibus quaternis, decoctae
cómitialibus heminae suci. hic et calculosis et inflatione et 228
torminibus aut opisthotonico laborantibus tepidus inlinitur.
et sacris ignibus et ambustis decocta in oleum folia inponun-
tur, et ad volnerum impetus cruda cum pane. sucus decoctae
nervis prodest et vesicae et intestinorum rosionibus. volvas
et cibo et infusione emollit oleum, sucus decoctae permeatus
suavis facit. Althaeae in omnibus supra dictis efficacior ra- 229
dix, praecipue convolsis ruptisque. cocta in aqua alvom
sistit. ex vino albo strumas et parotidas, et mammarum in-
flammationes et panos in vino folia decocta et inlita tollunt.
eadem arida in lacte decocta quamlibet perniciosae tussi
citissime medentur. Hippocrates volneratis sitientibusque 230
defectu sanguinis radicis decoctae sucum bibendum dedit, et
ipsam volneribus cum melle et resina, item contunsis, luxa-
tis, tumentibus et musculis, nervis, articulis inposuit ut su-
pra, spasticis, dysintericis in vino bibendam dedit. mirum
aquam radice ea addita addensari sub diu atque glaciescere.
efficacior autem quo recentior.

(85.) Nec lapathum dissimilis effectus habet. est au- 231
et tem silvestre, quod alii oxalida appellant, sapore proxu-
mum, foliis acutis, colore betae candidae, radice minuma,
nostri vero rumicem, alii lapathum cantherinum, ad strumas
cum axungia efficacissimum. est et alterum genus — fere oxy-
lapathon vocant —, sativo id est similius, sed acutiora folia ac
rubriora, non nisi in palustribus nascens. sunt qui et hydro-
lapathon tradant in aqua natum et aliud hippolapathon maius
sativo candidiusque ac spissius. Silvestria scorpionum icti- 232
bus medentur et feriri prohibent habentis. radix aceto de-
cocta, si conluatur sucus, dentibus auxiliatur, si vero biba-
tur, morbo regio. semen stomachi inextricabilia vitia sanat.
hippolapathi radices privatim unguis scabros detrahunt. dys- 233
intericos semen duabus drachmis in vino potum liberat.
oxylapathi semen lotum in aqua caelesti sanguinem reicien-
tibus adiecta acacia lentis magnitudine prodest. praestantis-
simos pastillos faciunt ex foliis et radice addito nitro et ture
exiguo. in usu aceto diluunt.

(86.) Sed sativom in epiphoris oculorum inlinunt fron- 234

tibus. radice lichenas et lepras curant, in vino vero decocta strumas et parotidas et calculos, poto vino et lienes inlita, coeliacos aeque et dysintericos et tenesmos. ad eademque omnia efficacius ius lapathi, et ructus facit et urinam ciet et caliginem oculorum discutit, item pruritum corporis in solia
235 balinearum additum aut prius ipsum inlitum sine oleo. firmat et conmanducata radix dentis. eadem decocta cum vino sistit alvom, folia solvont. Adiecit Solo, ne quid omittamus, bulapathon, radicis tantum altitudine differens et erga dysintericos effectu potae ex vino.

236 22. (87.) Sinapi, cuius in sativis tria genera diximus,
19, 171 Pythagoras principatum habere ex his quorum sublime vis feratur iudicavit, quoniam non aliud magis in naris et cerebrum penetret. ad serpentium ictus et scorpionum tritum cum aceto inlinitur. fungorum venena discutit. contra pituitam tenetur in ore, donec liquescat, aut gargarizatur cum
237 aqua mulsa. ad dentium dolores manditur, ad uvam gargarizatur cum aceto et melle, stomacho utilissimum contra omnia vitia, pulmonibus exscreationes facilis facit in cibo sumptum, et suspiriosis datur, item comitialibus tepidum cum suco cucumerum. sensus atque sternutamentis caput purgat, alvom mollit, menstrua et urinam ciet. hydropicis
238 inponitur cum fico et cumino tunsum ternis partibus. comitiali morbo aut volvarum conversione suffocatas excitat odore aceto mixto, item lethargicos, adicitur tordylon — est autem hoc semen ex seseli —, et si vehementior lethargus premat, cruribus aut etiam capiti inlinitur cum fico ex aceto. veteres dolores thoracis, lumborum, coxendicum, umerorum et in quacumque parte ex alto corporis vitia extrahenda sunt inlitum caustica vi emendat pusulas faciendo, at in magna duritia sine fico inpositum vel, si vehementior ustio timeatur,
239 per duplicis pannos. utuntur eo ad alopecias cum rubrica, psoras, lepras, phthiriasis, tetanicos, opisthotonicos. inungunt quoque scabras genas aut caligantis oculos cum melle, sucusque tribus modis exprimitur in fictili, calescitque in eo sole modice. exit et e cauliculo sucus lacteus qui ita, cum
240 induruit, dentium dolori medetur. semen ac radix, cum inmaduere musto, conteruntur manusque plenae mensura sor-

bentur ad confirmandas faucis, stomachum, oculos, caput sen-
susque omnis, mulierum etiam lassitudines, saluberrimae
genere medicinae. calculos quoque discutit potum in aceto.
inlinitur et livoribus suggillatisque cum melle et adipe anse-
rino, aut cera Cypria. fit et oleum ex eo semine madefacto
in oleo expressoque, quo utuntur ad nervorum rigores lum-
borumque et coxendicum et perfrictiones.

(88.) Sinapis natura esse effectusque eosdem habere tra- 241
ditur adarca inter silvestria dicta, in cortice calamorum 16, 167
sub ipsa coma nascens.

(89.) Marrubium plerique inter primas herbas commen-
davere, quod Graeci prasion vocant, alii linostrophon, non-
nulli philopaeda aut philochares, notius quam ut indicandum
sit. huius folia semenque contrita prosunt contra serpentis,
pectorum et lateris dolores, tussim veterem, et iis qui san-
guinem reiecerint eximie utile, scopis eius cum panico aqua
decoctis, ut asperitas suci mitigetur. inponitur strumis cum
adipe. sunt qui viridis semen, quantum duobus digitis ca- 242
piant, cum farris pugillo decoctum addito exiguo olei et sa-
lis sorberi ieiunis ad tussim iubeant. alii nihil conparant in
eadem causa marrubi et feniculi sucis ad sextarios ternos ex-
pressis decoctisque ad sextarios duos, tum addito mellis
sextario, rursus decocto ad sextarios duos, si cocleari
mensura in die sorbeatur in aquae cyatho. virilium vitiis 243
tunsum cum melle mire prodest. lichenas purgat ex aceto,
ruptis, convolsis, spasticis nervis salutare. potum alvom
solvit cum sale et aceto, item menstrua et secundas mulie-
rum. arida farina cum melle ad tussim siccam efficacissima
est, item ad gangraenas et pterygia. sucus vero auriculis et
naribus et morbo regio minuendaeque bili cum melle prodest,
item contra venena inter pauca potens. ipsa herba stomachum 244
et exscreationes pectoris purgat cum iride et melle, urinam
ciet, cavenda tamen exulceratae vesicae et renium vitiis.
dicitur sucus et claritatem oculorum adiuvare. Castor mar-
rubi duo genera tradit, nigrum et quod magis probat candi-
dum. in ovom inane sucum addit is ipsumque ovom infundit,
mel aequis portionibus, tepefactum vomicas rumpere, pur-

gare, persanare promittens, inlitis etiam volneribus a cane
factis tunso cum axungia veteri.
245 (90.) Serpyllum a serpendo putant dictum, quod in sil-
vestri evenit, in petris maxume. sativom non serpit, sed ad
palmum altitudine increscit. pinguius voluntarium et candi-
dioribus foliis ramisque, adversus serpentis efficax, maxume
cenchrim et scolopendras terrestris ac marinas et scorpiones,
decoctis ex vino ramis foliisque. fugat et odore omnis, si
246 uratur, et contra marinorum venena praecipue valet. capi-
tis doloribus decoctum in aceto inlinitur temporibus ac fronti
cum rosaceo, item phreneticis, lethargicis, contra tormina
et urinae difficultates, anginas, vomitiones, drachmis quat-
tuor datur. ex aqua bibitur ad iocinerum desiderium. folia
obolis quattuor dantur ad lienem ex aceto. ad cruentas ex-
screationes teritur in cyathis duobus aceti et mellis.
247 (91.) Sisymbrium silvestre quibusdam thymbraeum ap-
pellatum, pedali non amplius altitudine. quod in riguis
nascitur simile nasturtio est, utrumque efficax adversus acu-
leata animalia, ut crabrones et similia, quod in sicco odora-
tum est et inseritur coronis, angustiore folio. sedant utra-
que capitis dolorem, item epiphoras, ut Philinus tradit. alii
248 panem addunt, alii per se decocunt in vino. sanat et epi-
nyctidas cutisque vitia in facie mulierum intra quartum diem
noctibus inpositum diebusque detractum. vomitiones, sin-
gultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, sive in
cibo sumptum sive suco potum. non edendum gravidis nisi
mortuo conceptu, quippe etiam inpositum eicit. movet uri-
nam cum vino potum, silvestre et calculos. quos vigilare
opus sit excitat infusum capiti cum aceto.
249 (92.) Lini semen cum aliis quidem in usu est, sed et
per se mulierum cutis vitia emendat in facie, oculorum aciem
suco adiuvat. epiphoras cum ture et aqua aut cum murra ac
vino sedat, parotidas cum melle aut adipe aut cera, sto-
machi solutiones inspersum polentae modo, anginas in aqua
et oleo decoctum et cum aneso inlitum. torretur, ut alvom
250 sistat. coeliacis et dysintericis inponitur ex aceto. ad ioci-
neris dolores estur cum uva passa, ad phthisim utilissime e
semine fiunt ecligmata. musculorum, nervorum, articulorum

cervicum duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis nitro aut sale aut cinere additis. eadem cum fico parotidem concoquit ac maturat, cum radice vero cucumeris silvestris extrahit quaecumque corpori inhaereant, sic et fracta ossa. serpere ulcus in vino decocta prohibet, eruptiones pituitae 251 cum melle. emendat unguis scabros cum pari modo nasturti, testium vitia et ramices cum resina et murra et gangraenas ex aqua, stomachi dolores cum feno Graeco sextariis utriusque decoctis in aqua mulsa, intestinorum, thoracis perniciosa vitia clystere in oleo aut melle.

(93.) Blitum iners videtur ac sine sapore aut acrimonia 252 ulla, unde convicium feminis apud Menandrum faciunt mariti. stomacho inutile est. ventrem adeo turbat ut choleram faciat aliquis. dicitur tamen adversus scorpiones potum e vino prodesse, clavis pedum inlini, item lienibus et temporum dolori ex oleo. Hippocrates menstrua sisti eo cibo putat.

23. (94.) Meum in Italia non nisi a medicis seritur et 253 his admodum paucis. duo genera eius: nobilius Athamanticum vocant, illi tamquam ab Athamante inventum, hi quoniam laudatissimum in Athamante reperiatur, foliis aneto simile et caule aliquando bipedali, radicibus multis obliquis nigris, quibusdam altis, minus rufum quam illud alterum. urinam ciet in aqua potum radice trita vel decocta. inflationes stomachi mire discutit, item tormina et vesicae vitia, volvarumque articulis cum melle, infantibus cum apio inlitum imo ventri urinas movet.

(95.) Feniculum nobilitavere serpentes gustatu, ut dixi- 254 mus, senectam exuendo oculorumque aciem suco eius refi- 8, 98 ciendo, unde intellectum hominum quoque caliginem praecipue eo levari. colligitur hic caule turgescente et in sole siccatur inunguiturque ex melle — ubique hoc est —, laudatissimus in Iberia lacrimis fit et e semine recenti. fit et e radicibus prima germinatione incisis.

(96.) Est in hoc genere et silvestre quod hippoma- 255 rathum, alii myrsineum vocant, foliis maioribus, gustu acriore, procerius, baculi crassitudine, radice candida. nascitur in calidis sed saxosis. Diocles et aliud hippomarathi genus tradidit, longo et angusto folio, semine coriandri.

256 Medicinae in sativo ad scorpionum ictus et serpentium se-
mine in vino poto. sucus et auribus instillatur vermiculosque
in his necat. ipsum condimentis prope omnibus inseritur,
oxyporis etiam aptissime. quin et panis crustis subditur. se-
men stomachum dissolutum adstringit, vel in febribus sum-
ptum, nausiam ex aqua tritum sedat, pulmonibus et iocineri-
bus laudatissimum. ventrem sistit, cum modice sumitur, uri-
nam ciet ad tormina potum decoctum, in lactis defectu potum
257 mammas replet. radix cum tisana sumpta renis purgat. sive
decocti suco sive semine sumpto prodest et hydropicis radix
ex vino cocta, item convolsis. inlinuntur folia tumoribus ar-
dente ex aceto, calculos vesicae pellunt, venerem stimulant.
geniturae abundantiam quoquo modo haustum facit, verendis
amicissimum, sive ad fovendum radice cum vino decocta sive
contritum in oleo inlitum. multi et suggillatis cum cera
inlinunt, et radice in suco vel cum melle contra canis mor-
258 sum utuntur et contra multipedam ex vino. Hippomara-
thum ad omnia vehementius calculos praecipue pellit, prod-
est vesicae cum vino leni et feminarum menstruis haerenti-
bus. efficacius in eo semen quam radix. modus in utroque
quod duobus digitis tritum additur in potionem. Petrichus
qui ophiaca scripsit et Micion qui rhizotomumena adversus
serpentis nihil hippomaratho efficacius putavere. sane et
Nicander non in novissimis posuit.

259 (97.) Cannabis in silvis primum nata est, nigrior foliis
et asperior. semen eius exstinguere genituram virorum dici-
tur. sucus ex eo vermiculos aurium et quodcumque animal
intraverit eicit, sed cum dolore capitis, tantaque vis ei
est ut aquae infusus coagulare eam dicatur. et ideo iumento-
rum alvo succurrit potus in aqua. radix articulos contractos
emollit in aqua cocta, item podagras et similis impetus.
ambustis cruda inlinitur, sed saepius mutatur priusquam
arescat.

260 (98.) Ferula semen aneto simile habet. quae ab uno
caule dividitur in cacumine femina putatur. caules eduntur
decocti, commendanturque muria ac melle, stomacho utiles.
sin plures sumpti, capitis dolorem faciunt. radix denari
pondere in vini cyathis duobus bibitur adversus serpentis, et

ipsa radix inponitur. sic et torminibus medetur, ex oleo au-
tem et aceto contra sudores inmodicos vel in febribus pro-
ficit. sucus ferulae alvom solvit fabae magnitudine devo- 261
ratus. e viridi medulla volvis utilis est ad omnia ea vitia. ad
sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur in vino
trita vel medulla. sunt qui comitialibus morbis dandum pu-
tent luna quarta, sexta, septuma, lingulae mensura. natura
ferularum murenis infestissima est, tactae siquidem ea mo-
riuntur. Castor radicis sucum et oculorum claritati conferre
multum putavit.

(99.) Et de carduorum satu inter hortensia diximus, 262
quapropter et medicinam ex his non differamus. silve- 19, 152
strium genera sunt duo, unum fruticosius a terra statim,
alterum unicaule crassius. utrique folia pauca, spinosa,
muricatis cacuminibus, sed alter florem purpureum mittit in-
ter medios aculeos celeriter canescentem et abeuntem cum
aura, *σκόλυμον* Graeci vocant. hic antequam floreat con- 263
tunsus atque expressus inlito suco alopecias replet. radix
cuiuscumque ex aqua decocta potoribus sitim facere narra-
tur. stomachum conroborat et volvis, si credimus, etiam
conferre aliquid traditur ut mares gignantur. id enim Chae-
reae Glaucias adscripsit qui circa carduos diligentissimus
videtur. mastiche e carduis odorem commendat oris.

24. (100.) Sed discessuri ab hortensiis unam conposi- 264
tionem ex his clarissimam subteximus adversus venenata ani-
malia incisam in lapide versibus Coi in aede Aesculapi: ser-
pylli duum denariorum pondus, opopanacis et mei tantundem
singulorum, trifoli seminis pondus denari, anesi et feniculi
seminis et ami et api denarium senum singulis generibus,
ervi farinae duodecim. haec tunsa cribrataque vino quam
possit excellenti digeruntur in pastillos victoriati ponderum.
ex his singuli dantur ex vini mixti cyathis ternis. hac the-
riace Magnus Antiochus rex adversus omnia venenata usus
traditur aspide excepta.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XXI.

1 Cap. 1. (Sect. 1.) In hortis seri et coronamenta iussit
Cato inenarrabili florum maxume subtilitate, quando nulli
potest facilius esse loqui quam rerum naturae pingere, lasci-
vienti praesertim et in magno gaudio fertilitatis tam variae
2 ludenti. quippe reliqua usus alimentique gratia genuit, ideo-
que saecula annosque tribuit iis, flores vero odoresque in
diem gignit, magna, ut palam est, admonitione hominum
quae spectatissime floreant celerrime marcescere, sed ne
pictura quidem sufficiente imagini colorum reddendae mixtu-
rarumque varietati, sive alterni atque multiplices inter se
nectantur, sive privatis generum funiculis in orbem, in obli-
cum, in ambitum quaedam coronae per coronas currunt.
3 2. (2.) Tenuioribus utebantur antiqui struppos appellan-
tes, unde nata strophiola. quin et vocabulum ipsum tandem
communicatum est inter sacra tantum et bellicos honores co-
ronis suum nomen vindicantibus. cum vero e floribus fierent,
serta a serendo serieve appellabantur, quod apud Graecos
quoque non adeo antiquitus placuit.
4 (3.) Arborum enim ramis coronari in sacris certaminibus
mos erat primum. postea variari coeptum mixtura versico-
lori florum, quae invicem odores coloresque accenderet,
Sicyone ingenio Pausiae pictoris atque Glycerae corona-
riae dilectae admodum illi, cum opera eius pictura imitare-
tur, illa provocans variaret, essetque certamen artis ac na-
turae, quales etiam nunc exstant artificis illius tabellae, at-
que in primis appellata stephaneplocos qua pinxit ipsam.
5 idque factum est post Olympiada centesimam. sic coronis e
floribus receptis paulo mox subiere quae vocantur Aegyptiae
ac deinde hibernae, cum terra flores negat, ramento e cor-

nibus tincto. paulatimque et Romae subrepsit appellatio, corollis inter initia propter gracilitatem nominatis, mox et corollariis, postquam e lamna tenui aerea inaurata aut inargentata dabantur.

3. (4.) Crassus Dives primus argento auroque folia 6
imitatus ludis suis coronas dedit, accesseruntque et lemnisci, quos adici ipsarum coronarum honos erat, propter Etruscas quibus iungi nisi aurei non debebant. puri diu fuere ii. caelare eos primus instituit P. Claudius Pulcher bratteasque etiam philyrae dedit.

(5.) Semper tamen auctoritas vel ludicro quaesitarum fuit. 7
namque ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant et servos suos equosque mittebant. inde illa XII tabularum lex: *qui coronam parit ipse pecuniave, eius virtutisve ergo duitur ei.* quam servi equive meruissent pecunia partam lege dici nemo dubitavit. quis ergo honos? ut ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset inposita. alias in usu promiscuo ne ludicrae quidem erant. (6.) ingensque 8
et hinc severitas. L. Fulvius argentarius bello Punico secundo cum corona rosacea interdiu e pergula sua in forum prospexisse dictus ex auctoritate senatus in carcerem abductus non ante finem belli emissus est. P. Munatius cum demptam Marsyae coronam e floribus capiti suo inposuisset atque ob id duci eum in vincula triumviri iussissent, appellavit tribunos plebi. nec intercessere illi, aliter 9
quam Athenis, ubi comissabundi iuvenes ante meridiem conventus sapientium quoque doctrinae frequentabant. apud nos exemplum licentiae huius non est aliud quam filia divi Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam litterae illius dei gemunt.

(7.) Florum quidem populus Romanus honorem Scipioni 10
tantum habuit. Serapio cognominabatur propter similitudinem suarii cuiusdam negotiatoris. obierat in tribunatu plebei admodum gratus dignusque Africanorum familia, nec erat in bonis funeris inpensa. asses ergo contulit populus ac funus elocavit, quaque praeterferebatur flores e prospectu omni sparsit.

11 (8.) Et iam tunc coronae deorum honos erant et larum publicorum privatorumque ac sepulchrorum et manium, summaque auctoritas pactili coronae, uti Saliorum sacris invenimus sollemnis eas. transiere deinde ad rosaria, eoque luxuria processit ut non esset gratia nisi mero folio sutili, mox petitis ab India aut ultra Indos. lautissimum quippe habetur e nardi folio eas dari aut veste Serica versicoloris, unguentis madidas. hunc habet novissime exitum luxuria feminarum.

12 (9.) Et apud Graecos quidem de coronis privatim scripsere et Mnesitheus atque Callimachus medici quae nocerent capiti, quoniam et in hoc est aliqua valitudinis portio, in potu atque hilaritate praecipue odorum vi subrepente fallaciter. scelerata est Cleopatrae sollertia. namque in adparatu belli Actiaci gratificationem ipsius reginae Antonio timente nec nisi praegustatos cibos sumente fertur pavorem eius lusisse extremis coronae floribus veneno inlitis ipsaque capiti inposita, mox procedente hilaritate invitavit Antonium ut coronas biberent. quis ita timeret insidias? ergo concerpta in scyphum incipienti haurire opposita manu: en ego sum, inquit illa, Marce Antoni, quam tu nova praegustantium diligentia caves, adeo mihi, si possim sine te vivere, occasio aut ratio deest! inde inductam custodiam bibere
13 iussit illico exspirantem. De floribus supra dictos scripsit Theophrastus apud Graecos, ex nostris autem inscripsere aliqui libros anthologicon, flores vero persecutus est nemo, quod equidem inveniam. nec nos nunc scilicet coronas nectemus — id enim frivolum est —, sed de floribus quae videbuntur digna memorabimus.

14 4. (10.) Paucissima nostri genera coronamentorum inter hortensia novere, ac paene violas rosasque tantum. Rosa nascitur spina verius quam frutice, in rubo quoque proveniens, illic etiam iucundi odoris, quamvis angusti. germinat omnis primo inclusa granoso cortice, quo mox intumescente et in viridis alabastros fastigato paulatim rubescens dehiscit ac sese pandit in calyces medio sui stantis conplexa
15 luteos apices. usus eius in coronis prope minumus est. oleo maceratur, idque iam a Troianis temporibus Homero

teste. praeterea in unguenta transit, ut diximus. medicas 13, 9
per se artis praebet. emplastris atque collyriis inseritur
mordaci subtilitate, mensarum etiam deliciis perunguendis
minume noxia. Genera eius nostri fecere celeberrima Prae- 16
nestinam et Campanam. addidere alii Milesiam, cuius sit ar-
dentissimus color non excedentis duodena folia, proxumam ei
Trachiniam minus rubentem, mox Alabandicam viliorem,
albicantibus foliis, vilissimam vero plurumis, sed minutissi-
mis, spiniolam. differunt enim multitudine foliorum, asperi-
tate, levore, colore, odore. paucissima quina folia, ac 17
deinde numerosiora, cum sit genus eius quam centifoliam
vocant, quae est in Campania Italiae, Graeciae vero circa
Philippos, sed ibi non suae terrae proventu. Pangaeus
mons in vicino fert numerosis foliis ac parvis, adcolae trans-
ferentes conserunt, ipsaque plantatione proficiunt. non autem
talis odoratissima est, nec cui latissimum maxumumve fo-
lium, breviterque indicium est odoris scabritia corticis. Cae- 18
pio Tiberi Caesaris principatu negavit centifoliam in coronas
addi, praeterquam extremos velut ad cardines, nec odore
nec specie probabilem. est et quae Graeca appellatur a no-
stris, a Graecis lychnis, non nisi in umidis locis proveniens,
nec umquam excedens quinque folia, violaeque magnitudine,
odore nullo. est et alia Graecula appellata, convolutis folio-
rum paniculis, nec dehiscens nisi manu coacta semperque
nascenti similis, latissimis foliis. alia funditur e caule mal- 19
vaceo folia oleae habente — macetum vocant —, atque inter
has media magnitudine autumnalis quam coroniolam appellant,
omnes sine odore praeter coroniolam et in rubo natam. tot
modis adulteratur. et alias vera quoque plurumum solo prae-
valet. Cyrenis odoratissima est, ideoque ibi unguentum pul-
cherrimum, Carthagine Hispaniae hieme tota praecox. refert
et caeli temperies, quibusdam enim annis minus odorata
provenit, praeterea omnis siccis quam umidis odoratior.
seri neque pinguibus volt neque argillosis locis nec riguis, 20
contenta ruribus, proprieque ruderatum agrum amat. prae-
cox Campana est, sera Milesia, novissime tamen desinit
Praenestina. fodiuntur altius quam fruges, levius quam
vites. tardissime proveniunt semine, quod in ipso cortice

est, sub ipso flore, opertum lanugine. ob id potius caule
conciso inseruntur, et ocellis radicis, ut harundo, unum
genus inseritur pallidae, spinosae, longissimis virgis, quin-
21 quefoliae, quae Graecis altera est. omnis autem recisione
atque ustione proficit, translatione quoque, ut vites, optume
ocissimeque provenit surculis quaternum digitorum longitu-
dine aut ampliore post vergiliarum occasum sata, dein per
favonium translata pedalibus intervallis crebroque circum-
fossa. qui praecocem faciunt pedali circa radicem scrobe
aquam calidam infundunt germinare incipiente calyce.

22 5. (11.) Lilium rosae nobilitate proximum est et quadam
cognatione unguenti oleique quod lilinum appellatur. et in-
positum etiam maxume rosas decet medio proventu earum
23 incipiens. nec ulli florum excelsitas maior, interdum cubi-
torum trium, languido semper collo et non sufficiente capitis
oneri. candor eius eximius foris striati et ab angustiis in la-
titudinem paulatim sese laxantis effigie calathi, resupinis per
ambitum labris tenuique pilo et stamine, stantibus in medio
crocis. ita odor colorque duplex, et alius calycis alius sta-
minis, differentia angusta. in unguenti vero oleique usu et
folia non spernuntur. Est flos non dissimilis illi in herba
quam convolvolum vocant, nascens per frutecta, nullo odore
nec crocis intus, candorem tantum referens ac veluti naturae
24 rudimentum lilia facere condiscentis. Alba lilia iisdem omni-
bus modis seruntur quibus rosa, et hoc amplius lacrima sua
ut hipposelinum, nihilque est fecundius una radice quinqua-
genos saepe emittente bulbos. Est et rubens lilium quod
Graeci crinon vocant, alii florem eius cynorrhodon. lauda-
tissimum in Antiochia et Laodicea Syriae, mox in Phaselide.
quartum locum optinet in Italia nascens.

25 (12.) Sunt et purpurea lilia, aliquando gemino caule,
carnosiore tantum radice maiorisque bulbi, sed unius, nar-
cissum vocant. huius alterum genus flore candido, calyce
purpureo. differentia a liliis est et haec, quod narcissis in
radice folia sunt, probatissimis in Lyciae montibus. tertio
generi cetera eadem, calyx herbaceus. omnes serotini, post
arcturum enim florent ac per aequinoctium autumnum.

26 (13.) Inventa est et in his ratio inserendi monstrificis ho-

minum ingeniis. colliguntur namque mense Iulio scapi are-
scentes lili qui suspenduntur in fumo. dein nudantibus se
nodulis in faece nigri vini vel Graeci mense Martio maceran-
tur ut colorem percipiant atque ita in scrobiculis seruntur
heminis faecis circumfusis. sic fiunt purpurea lilia, mirum-
que tingui aliquid ut nascatur infectum.

6. (14.) Violis honos proxumus, earumque plura genera. 27
purpureae, luteae, albae, plantis omnes ut olus satae. ex
iis vero quae sponte apricis et macris locis proveniunt pur-
pureae latiore folio statim ab radice carnoso exeunt, solae-
que Graeco nomine a ceteris discernuntur, appellatae ia et
ab his ianthina vestis. E sativis maxuma auctoritas luteis.
genera iis Tusculana et quae marina appellatur, folio ali-
quanto latiore, sed minus odorato. in totum vero sine odore
minutoque folio Calatiana, munus autumni, ceterae veris.

(15.) Proxuma ei caltha est et conchulari amplitudine, 28
vincit numero foliorum marinam quinque non excedentem.
eadem odore superatur, est enim gravis calthae. non levior
ei quam scopam regiam appellant, quamquam folia eius
olent, non flores.

(16.) Baccar quoque radicis tantum odoratae est, a qui- 29
busdam nardum rusticum appellatum. unguenta ex ea radice
fieri solita apud antiquos Aristophanes priscae comoediae
poeta testis est. unde quidam errore falso barbaricam eam
appellabant. odor est cinnamomo proxumus. gracili solo
nec umido provenit. simillimum ei combretum appellatur, 30
foliorum exilitate usque in fila attenuata, et procerius quam
baccar. ** haec sunt. tantum eorum quoque error corrigen-
dus est qui baccar rusticum nardum appellavere. est enim
alia herba sic cognominata quam Graeci asaron vocant, cuius
speciem figuramque diximus in nardi generibus. quin immo 12, 47
asaron invenio vocitari, quoniam in coronas non addatur.

(17.) Crocum silvestre optumum. serere in Italia mi- 31
nume expedit, ad scrupula usque singula areis decoquenti-
bus. seritur radicis bulbo. sativom latius maiusque et niti-
dius, sed multo lenius, degenerans ubique, nec fecundum
etiam Cyrenis, ubi semper flores laudatissimi. prima nobili-
tas Cilicio et ibi in Coryco monte, dein Lyciae Olympo, mox

Centuripino Siciliae. aliqui Theraeo secundum locum de-
32 dere. Adulteratur nihil aeque. probatio sinceri, si inposita
manu crepitet veluti fragile, — umidum enim quod evenit
adulteratione cedit —, altera probatio, si manu relata ad
33 ora leniter faciem oculosque mordeat. Est per se genus sa-
tivi blandissimum volgo, cum sit mediocre, dialeucon vo-
cant. contra Cyrenaico vitium, quod omni croco nigrius est
et celerrime marcescit. optumum ubicumque quod pinguissi-
mum et brevis capilli, pessumum vero quod situm redolet.
Mucianus auctor est in Lycia anno septumo aut octavo trans-
ferri in locum subactum atque ita degenerans renovari. usus
eius in coronis nusquam, herba enim est folio angusto paene
in capillamenti modum. sed vino mire congruit, praecipue
34 dulci, tritum ad theatra replenda. Floret vergiliarum occasu
paucis diebus, folioque florem expellit. viret bruma et col-
ligitur. siccatur umbra, melius etiam hiberna. carnosa et
illi radix vivaciorque quam ceteris. gaudet calcari et atteri,
pereundoque melius provenit. ideo iuxta semitas ac fontis
laetissimum. 7. Troianis temporibus iam erat honos ei. hos
certe flores Homerus tris laudat, loton, crocon, hyacinthum.
35 (18.) Omnium autem odoramentorum atque adeo herba-
rum differentia est in colore et odore et suco. Odorato sa-
por raro ulli non amarus, e contrario dulcia raro odorata.
itaque et vina mustis odoratiora et silvestria magis omnia sa-
tivis. quorundam odor suavior e longinquo, propius admo-
36 tus hebetatur, ut violae. rosa recens a longinquo olet,
sicca propius. omnis autem verno tempore acrior et matu-
tinis. quidquid ad meridianas horas dies vergit hebetatur.
novella quoque vetustis minus odorata. acerrimus tamen
odor omnium aestate media. rosa et crocum odoratiora, cum
serenis diebus leguntur, et omnia in calidis quam in frigidis.
in Aegypto tamen minume odorati flores, quia nebulosus et
37 roscidus aer est a multo flumine. quorundam suavitati gravi-
tas inest. quaedam, dum virent, non olent propter umorem
nimium, ut buceros, quod est fenum Graecum. aquatus odor
non omnium sine suco est, ut violae, rosae, croco. quae
vero ex aquatis carent suco, eorum omnium odor gravis, ut
in lilio utriusque generis. habrotonum et amaracum acris ha-

bent odores. quorundam flos tantum iucundus, reliquae par-
tes ignavae, ut violae ac rosae. hortensium odoratissima 38
quae sicca, ut ruta, menta, apium et quae in siccis nascan-
tur. quaedam vetustate odoratiora, ut cotonea, eademque
decerpta quam in suis radicibus. quaedam non nisi defracta
aut ex attritu olent, alia non nisi detracto cortice, quaedam
vero non nisi usta, sicut tura murraeque. flores triti omnes 39
amariores quam intacti. aliqua arida diutius odorem conti-
nent, ut melilotos. quaedam locum ipsum odoratiorem fa-
ciunt, ut iris, quin et arborem totam, cuiuscumque radi-
ces attinget. hesperis noctu magis olet, inde nomine in-
vento. animalium nullum odoratum, nisi si de pantheris quod
dictum est credimus. 8, 62
(19.) Illa quoque non omittenda differentia est, et odo- 40
ramentorum multa nihil attinere ad coronamenta, ut irim at-
que saliuncam, quamquam nobilissimi odoris utramque. sed
iris radice tantum commendatur, unguentis nascens et medi-
cinae. laudatissima in Illyrico, et ibi quoque non in mari-
timis, sed in silvestribus Drinonis et Naronae, proxuma in
Macedonia, longissima haec et candicans et exilis. tertium 41
locum habet Africana, amplissima inter omnis gustuque
amarissima. Illyrica quoque duorum generum est. raphani-
tis a similitudine, quae et melior rhizotomo, subrufa. optu-
ma, quae sternumenta tractatu movet, caulem habet cubi-
talem, erectum. floret versicolori specie, sicut arcus cae-
lestis, unde et nomen. non inprobatur et Pisidica. et fossuri 42
tribus ante mensibus mulsa aqua circumfusa hoc veluti pla-
camento terrae blandiuntur, circumscripta mucrone gladi
orbe triplici, et cum legerunt protinus in caelum attollunt.
natura est fervens, tractataque pusulas ambusti modo facit.
praecipitur ante omnia ut casti legant. teredines non sicca
modo verum et in terra celerrime sentit. optumum antea iri-
num Leucade et Elide ferebatur, — iampridem enim et seri-
tur —, nunc e Pamphylia, sed Cilicium maxume laudatur
atque e septentrionalibus.
(20.) Saliunca folio quidem subbrevi et quod necti non 43
possit radici numerosae cohaeret, herba verius quam flos,
densa veluti manu pressa breviterque caespes sui generis.

Pannonia hanc gignit et Norici Alpiumque aprica, urbium
44 Eporedia, tantae suavitatis ut metallum esse coeperit. vestibus interponi eam gratissimum, (21.) sicut apud Graecos polium herbam, inclutam Musaei et Hesiodi laudibus ad omnia utilem praedicantium superque cetera ad famam etiam ac dignitates, prorsusque miram, si modo, ut tradunt, folia eius mane candida, meridie purpurea, sole occidente caerulea adspiciuntur. duo genera eius: campestre maius, silvestre quod minus est. quidam teuthrion vocant. folia canis hominis similia, a radice protinus, numquam palmo altiora.

45 8. (22.) Et de odoratis floribus satis dictum, in quibus unguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoque provocavit eos flores qui colore commendantur. hos animadverto tris esse principalis, ut rubentem in cocco, qui a rosis migrante gratia nonnihil trahitur suspectu et in purpuras Tyrias dibaphasque ac Laconicas, amethystinum qui a
27 viola et ipse in purpureum quemque ianthinum appellavimus. genera enim tractamus in species multas sese spargentia.
46 tertius est qui proprie conchyli intellegitur, multis modis: unus in heliotropio et in aliquo ex his plerumque saturatior, alius in malva ad purpuram inclinans, alius in viola serotina conchyliorum vegetissimus. paria nunc conponuntur et natura atque luxuria depugnant. lutei video honorem antiquissimum, in nuptialibus flammeis totum feminis concessum, et fortassis ideo non numerari inter principalis, hoc est communis maribus ac feminis, quoniam societas principatum dedit.

47 (23.) Amaranto non dubie vincimur. est autem spica purpurea verius quam flos aliquis, et ipse sine odore. mirum in eo gaudere decerpi et laetius renasci. provenit Augusto mense, durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerptus adservatur, mireque, postquam defecere cuncti flores, madefactus aqua revivescit et hibernas coronas facit. summa natura eius in nomine est appellatio, quoniam non marcescat.

48 (24.) In nomine et cyani colos, item holochrysi. omnes autem hi flores non fuere in usu Alexandri Magni aetate, quoniam proxumi a morte eius auctores siluere de illis, quo

manifestum est postea placuisse. a Graecis tamen repertos
quis dubitet non aliter Italia usurpante nomina illorum?

(25.) At, Hercules, petilio ipsa nomen inposuit, au- 49
tumnali circaque vepris nascenti et tantum colore commen-
dato, qui est rosae silvestris. folia parva, quina, mirum-
que in eo flore inflecti cacumen et nodis intorto folia
nasci parvolo calyce ac versicolori luteum semen inclu-
dentia. luteo et bellio pastillicantibus quinquagenis quinis
barbulis coronatur. pratenses hi flores ac sine usu plerique
et ideo sine nominibus. quin et his ipsis alia alii vocabula
inponunt.

(26.) Chrysocome sive chrysitis non habet Latinam ap- 50
pellationem. palmi altitudine est, comantibus fulgore auri
corymbis, radice nigra, ex austero dulci, in petrosis opa-
cisque nascens.

9. (27.) Et fere peractis colorum quoque celeberrimis, 51
transit ratio ad eas coronas quae varietate sola placent.
duo earum genera, quando aliae flore constant, aliae folio.
florem esse dixerim genistas — namque et iis decerpitur lu-
teus —, item rhododendron, item zizipha, quae et Cappadocia
vocantur. his odoratus, similisque olearum floribus. in vepri-
bus nascitur cyclaminum, de quo plura alias. flos eius [25, 114 sqq.]
colossinus in coronas admittitur.

(28.) Folio coronantium milaces et hederae, corymbique 52
earum optinent principatum, de quibus in fruticum loco
abunde diximus. Sunt et alia genera nominibus Graecis indi- [16, 144 sqq.]
canda, quia nostris maiore ex parte huius nomenclaturae
defuit cura. et pleraque eorum in exteris terris nascuntur,
nobis tamen consectanda, quoniam de natura sermo, non de
Italia est.

(29.) Ergo in coronamenta folio venere melotrum, spi- 53
raea, origanum, cneorum, quod casiam Hyginus vocat et
quod cunilaginem, conyza, melissophyllon quod apiastrum,
meliloton quod sertulam Campanam vocamus. est enim in
Campania Italiae laudatissima, Graecis in Sunio, mox Chal-
cidica et Cretica, ubicumque vero asperis et silvestribus
nata. Coronas ex ea antiquitus factitatas indicio est nomen

sertulae quod occupavit. odor est croco vicinus et flos, ipsa
cana. placet maxume foliis brevissimis atque pinguissimis.

54 (30.) Folio coronat et trifolium. tria eius genera: miny-
anthes vocant Graeci, alii asphaltion, maiore folio, quo
utuntur coronarii, alterum acuto oxytriphyllon. tertium ex
omnibus minutissimum. inter haec nervosi cauliculi quibus-
55 dam, ut maratho, hippomaratho, myophono. Utuntur et fe-
rulis et corymbis hederae flore purpureo et alio genere
earum silvestribus rosis simili. sed in his quoque colos tan-
tum delectat, odor autem abest. Et cneori duo genera, nigri
atque candidi. hoc et odoratum, ramosa ambo. florent post
aequinoctium autumnum. 10. Totidem et origani in corona-
mentis species, alterius enim nullum semen, id cui odor est
Creticum vocatur.

56 (31.) Totidem et thymi, candidum ac nigricans. floret
autem circa solstitia, cum et apes decerpunt, ut augurium
mellis sit. proventum enim sperant apiarii large florescente
eo. laeditur imbribus amittitque florem. Semen thymi non
potest deprehendi, cum origani perquam minutum non tamen
fallat. sed quid interest occultasse id naturam? in flore ipso
intellegitur satoque eo nascitur. quid non temptavere homi-
57 nes? Mellis Attici in toto orbe summa laus existimatur. ergo
translatum est ex Attica thymum et vix flore, uti docemur,
satum. sed alia ratio naturae obstitit non durante Attico
thymo nisi in adflatu maris. erat quidem haec opinio antiqua
in omni thymo, ideoque non nasci in Arcadia, tum, cum
oleam non putarent gigni nisi intra CCC stadia a mari. thymo
quidem nunc etiam lapideos campos in provincia Narbonensi
refertos scimus, hoc paene solo reditu, e longinquis regio-
nibus pecudum milibus convenientibus ut thymo vescantur.

58 (32.) Et conyzae duo genera in coronamentis, mas ac
femina. differentia in folio: tenuius feminae et constrictius
angustiusque, imbricatum maris. mas et ramosior. flos quo-
que magis splendet eius, serotinus utrique post arcturum.
mas odore gravior, femina acutior, et ideo contra bestia-
rum morsus aptior. folia feminae mellis odorem habent,
masculae radix a quibusdam libanotis appellatur, de qua
20, 172 diximus.

59 (33.) Et tantum folio coronant Iovis flos, amaracum, hemerocalles, habrotonum, Helenium, sisymbrium, serpyllum, omnia surculosa rosae modo. Colore tantum placet Iovis flos, odor abest, sicut et illi qui Graece phlox vocatur. et ramis autem et folio odorata sunt excepto serpyllo. Helenium e lacrimis Helenae dicitur natum, et ideo in Helene insula laudatissimum. est autem frutex humi se spargens dodrantalibus ramulis, serpyllo simili folio.

60 (34.) Habrotonum odore iucunde gravi floret aestate, aurei coloris. vacuum sponte provenit, cacumine suo se propagat. seritur autem semine melius quam radice aut surculo, semine quoque non sine negotio plantaria transferuntur. sic et Adonium, utrumque aestate. alsiosa enim admodum sunt et sole tamen nimio laeduntur. sed ubi convaluere, rutae vice fruticant. Habrotono simile odore leucanthemum est, flore albo, foliosum.

61 11. (35.) Amaracum Diocles medicus et Sicula gens appellavere quod Aegyptus et Syria sampsuchum. seritur utroque genere, et semine et ramo, vivacius supra dictis et odore mollius. copiosum amaraco aeque quam habrotono semen, sed habrotono radix una et alte descendens, ceteris in summa terra leviter haerens. reliquorum satio autumno fere incipiente nec non et vere quibusdam locis quae umbra gaudent et aqua ac fimo.

62 (36.) Nyctegreton inter pauca miratus est Democritus, coloris hysgini, folio spinae, nec a terra se attollentem, praecipuam in Gedrosia narrat. erui post aequinoctium vernum radicitus siccarique ad lunam triginta diebus, ita lucere noctibus. Magos Parthorumque reges hac herba uti ad vota suscipienda. eandem vocari chenomychen, quoniam anseres a primo conspectu eius expavescant, ab aliis nyctalopa, quoniam e longinquo noctibus fulgeat.

63 (37.) Melilotos ubique nascitur, laudatissima tamen in Attica, ubicumque vero recens nec candicans et croco quam simillima, quamquam in Italia odoratior candida.

64 (38.) Florum prima ver nuntiantium viola alba. tepidioribus vero locis etiam hieme emicat. postea quae ion appellatur et purpurea, proxume flammeum, quod phlox voca-

tur, silvestre dumtaxat. cyclaminum bis anno, vere et au-
tumno. aestates hiemesque fugit. Seriores supra dictis ali-
quanto narcissus et lilium trans maria, in Italia quidem, ut
22 diximus, post rosam. nam in Graecia tardius etiamnum ane-
mone. est autem haec silvestrium bulborum flos aliaque
65 quam quae dicetur in medicis. Sequitur oenanthe ac me-
164 lanthium et ex silvestribus helichrysos, deinde alterum ge-
nus anemones quae limonia vocatur, post hanc gladiolus
comitatus hyacintho, novissima rosa, eademque prima defi-
cit excepta sativa, e ceteris hyacinthus maxume durat et
viola alba et oenanthe, sed haec ita, si divolsa crebro pro-
hibeatur in semine, renascitur locis tepidis. odor idem ei
66 qui germinantibus uvis, atque inde nomen. Hyacinthum co-
mitatur fabula duplex luctum praeferens, eius quem Apollo
dilexerat aut ex Aiacis cruore editi, ita discurrentibus ve-
nis ut Graecarum litterarum figura AI legatur inscriptum.
Helichrysus florem habet auro similem, folium tenue, cauli-
culum quoque gracilem sed durum. hoc coronare se Magi,
si et unguenta sumantur ex auro quod apyron vocant, ad
gratiam quoque vitae gloriamque pertinere arbitrantur. Et
verni quidem flores hi sunt.

67 (39.) Succedunt illis aestivi, lychnis et Iovis flos et al-
terum genus lili, item iphyon et amaracus quem Phrygium
cognominant. sed maxume spectabilis pothos. duo genera
huius: unum cui flos hyacinthi est, alter candidus qui fere
nascitur tumulis, quoniam fortius durat. et iris aestate flo-
ret. Abeunt et hi marcescuntque. alii rursus subeunt au-
tumno: tertium genus lili, et crocum et orsini utraque ge-
nera, unum hebes, alterum odoratum, primis omnia imbri-
68 bus emicantia. Coronarii quidem et spinae flore utuntur,
quippe cum spinae albae cauliculi inter oblectamenta quoque
gulae condiantur. Hic est trans maria ordo florum. in Ita-
lia violis succedit rosa, huic intervenit lilium, rosam cya-
nus excipit, cyanum amarantus. nam vicapervica semper
viret in modum liniae foliis geniculatim circumdata, topiaria
herba, inopiam tamen florum aliquando supplet. haec a
Graecis chamaedaphne vocatur.

9 (40.) Vita longissima violae albae trimatu. ab eo tem-

pore degenerat. rosa et quinquennium perfert non recisa nec adusta. illo enim modo iuvenescit. Diximus et terram 19 referre plurumum. nam in Aegypto sine odore haec omnia, tantumque myrtis odor praecipuus. alicubi etiam binis mensibus antecedit germinatio omnium. Rosaria a favonio fossa oportet esse iterumque solstitio, et id agendum ut intra id tempus perpurgata ac pura sint.

12. (41.) Verum hortis coronamentisque maxume alva- 70 ria et apes conveniunt, res praecipui quaestus, conpendio cum favet. harum ergo causa oportet serere thymum, apiastrum, rosam, violas, lilium, cytisum, fabam, erviliam, cunilam, papaver, conyzam, casiam, melilotum, melissophyllum, cerinthen. ea est autem folio candido, incurvo, cubitalis, capite concavo mellis sucum habente. Horum 71 floris avidissimae sunt, atque etiam sinapis, quod miremur, cum olivae florem ab his non attingi constet, ideo hanc arborem procul esse melius sit, cum aliquas quam proxume seri conveniat quae et evolantium examina invitent nec longius abire patiantur.

(42.) Cornum quoque arborem caveri oportet. flore eius 72 degustato alvo cita moriuntur. remedium sorba contunsa e melle praebere his vel urinam hominis vel boum aut grana punici mali Amineo vino conspersa. at genistas circumseri alvariis gratissimum.

(43.) Mirum est dignumque memoratu de alimentis 73 quod conperi. Hostilia vicus adluitur Pado. huius inquilini pabulo circa deficiente inponunt navibus alvos noctibusque quina milia passuum contrario amne subvehunt. egressae luce apes pastaeque ad navis cotidie remeant mutantis locum, donec pondere ipso pressis navibus plenae alvi intellegantur revectisque eximantur mella. 13. Et in Hispania 74 mulis provehunt simili de causa, (44.) tantumque pabulum refert ut mella quoque venenata fiant. Heracliae in Ponto quibusdam annis perniciosissima exsistunt ab iisdem apibus facta. nec dixere auctores e quibus floribus ea fierent, nos tradenus quae conperimus. Herba est ab exitio et iumentorum quidem, sed praecipue caprarum, appellata aegolethron. huius flore concipiunt noxium virus aquoso vere mar-

cescentis. ita fit ut non omnibus annis sentiatur hoc malum.
75 Venenati signa sunt quod omnino non densatur, quod color
magis rutilus est, odor alienus sternumenta protinus movens,
quod ponderosius innoxio. qui edere abiciunt se humi re-
76 frigerationem quaerentes, nam et sudore diffluunt. Remedia
29, 97 32, 43 sunt multa, quae suis locis dicemus. sed quoniam statim
repraesentari aliqua in tantis insidiis oportet, mulsum vetus
e melle optumo et ruta, salsamenta etiam, si reiciantur
sumpta crebro. certumque est id malum per excrementa ad
canes etiam pervenire similiterque torqueri eos. mulsum ta-
men ex eo inveteratum innocuum esse constat, et feminarum
cutem nullo melius emendari cum costo, suggillata cum aloe.
77 (45.) Aliud genus in eodem Ponti situ, gente Sannorum,
mellis quod ab insania quam gignit maenomenon vocant. id
existimatur contrahi flore rhododendri quo scatent silvae.
gensque ea, cum ceram in tributa Romanis praestent, mel,
quoniam exitiale est, non vendit. Et in Perside et in Mau-
retaniae Caesariensis Gaetulia contermina Massaesylis vene-
nati favi gignuntur, quidamque ad partem, quo nihil esse
78 fallacius potest, nisi quod livore deprehenduntur. Quid sibi
voluisse naturam iis arbitremur insidiis, ut ab iisdem apibus
nec omnibus annis fierent aut non totis favis? parum enim
erat genuisse rem in qua venenum facillime daretur? etiamne
hoc ipsa in melle tot animalibus dedit? quid sibi voluit nisi
ut cautiorem minusque avidum faceret hominem? non enim
et ipsis apibus iam cuspides dederat et quidem venenatas
remedio adversus has utique non differendo? ergo malvae
suco aut foliorum hederae perungui salutare est vel percus-
sos eas bibere. mirum tamen est venena portantis ore fin-
gentisque ipsas non mori, nisi quod illa domina rerum om-
nium hanc dedit repugnantiam apibus sicut contra serpentis
Psyllis Marsisque inter homines.
79 14. (46.) Aliud in Creta miraculum mellis: mons est
Carina VIIII M passuum ambitu, intra quod spatium muscae
non reperiuntur, natumque ibi mel nusquam attingunt. hoc
experimento singulare medicamentis exigitur.
80 (47.) Alvaria orientem aequinoctialem spectare conve-
nit. aquilonem evitent, nec favonium minus. alvos optumas

e cortice, secundas ferula, tertias vimine, multi et e spe-
culari lapide fecere, ut operantes intus spectarent. circum-
lini alvos fimo bubulo utilissimum, operculum a tergo esse
ambulatorium, ut properatur intus, si magna sit alvos aut
sterilis operatio, ne desperatione curam abiciant, id paula-
tim reduci fallente operis incremento. alvos hieme stra-
mento operiri, crebro suffiri, maxume fimo bubulo. cogna- 81
tum hoc iis innascentis bestiolas necat, araneos, papilio-
nes, teredines, apisque ipsas excitat., et araneorum qui-
dem exitium facilius est. papilio, pestis maior, lucernis
tollitur vere, cum maturescat malva, noctu, interlunio,
caelo sereno accensis ante alvos. in eam flammam sese in-
gerunt.

(48.) Si cibus sentiatur deesse apibus, uvas passas sic- 82
casve ficos tunsas ad foris earum posuisse conveniat, item
lanas tractas madentis passo aut defruto aut aqua mulsa,
gallinarum etiam nudas carnis. quibusdam etiam aestatibus
iidem cibi praestandi, cum siccitas continua florum alimen-
tum abstulit. Alvorum, cum mel eximatur, inlini oportet
exitus melissophyllo aut genista tritis, aut medias alba vite
praecingi, ne apes diffugiant. vasa mellaria aut favos lavari
aqua praecipiunt, hac decocta fieri saluberrimum acetum.

(49.) Cera fit expressis favis, sed ante purificatis aqua 83
ac triduo in tenebris siccatis, quarto die liquatis igni in
novo fictili, aqua favos tegente, tunc sporta colatis. rur-
sus in eadem olla coquitur cera cum eadem aqua excipitur-
que alia frigida, vasis melle circumlitis. optuma quae Pu-
nica vocatur, proxuma quam maxume fulva odorisque mel-
lei, pura, natione autem Pontica, quod constare equidem
miror, inter venenata mella, deinde Cretica, plurumum
enim ex propoli habet, de qua diximus in natura apium. 11, 16
post has Corsica, quoniam ex buxo fit, habere quandam
vim medicaminis putatur. Punica fit hoc modo: ventilatur 84
sub diu saepius cera fulva, deinde fervet in aqua marina ex
alto petita addito nitro. inde lingulis hauriunt florem, id est
candidissima quaeque, transfunduntque in vas quod exiguum
frigidae habeat, et rursus marina decocunt separatim, dein vas
ipsum aqua refrigerant. et cum hoc ter fecere, iuncea crate

sub diu siccant sole lunaque. haec enim candorem facit,
sol siccat, et ne liquefaciat, protegunt tenui linteo. candidissima vero fit post insolationem etiamnum recocta. Punica
85 medicinis utilissima. Nigrescit cera addito chartarum cinere,
sicut anchusa admixta rubet, variosque in colores pigmentis traditur ad edendas similitudines et innumeros mortalium
usus parietumque etiam et armorum tutelam. Cetera de melle
11, 4 sqq. apibusque in natura earum dicta sunt. et hortorum quidem
omnis fere ratio peracta est.
86 15. (50.) Secuntur herbae sponte nascentes quibus pleraeque gentium utuntur in cibis maxumeque Aegyptus, frugum quidem fertilissima, sed ut prope sola iis carere possit. tanta est ciborum ex herbis abundantia. in Italia paucissimas novimus, fraga, tamnum, ruscum, batim marinam, batim hortensiam, quam aliqui asparagum Gallicum vocant, praeter has pastinacam pratensem, lupum salictarium, eaque verius oblectamenta quam cibos.
87 (51.) In Aegypto nobilissima est colocasia, quam cyamon aliqui vocant. hanc e Nilo metunt, caule, cum coctus est, araneoso in mandendo, thyrso autem qui inter folia emicat spectabili, foliis latissimis, etiam si arboreis conparentur, ad similitudinem eorum quae personata in nostris amnibus vocamus, adeoque Nili sui dotibus gaudent ut inplexis colocasiae foliis in variam speciem vasorum potare gratissimum habeant. seritur iam haec in Italia.
88 (52.) In Aegypto proxuma auctoritas cichorio est, quam
19, 129 diximus intubum erraticum. nascitur post vergilias, floret
particulatim. radix ei lenta, quare etiam ad vincula utuntur
illa. Anthalium longius a flumine nascitur mespili magnitudine et rotunditate, sine nucleo, sine cortice, folio cyperi.
mandunt igni paratum, mandunt et oetum, cui pauca folia
89 minumaque, verum radix magna. Arachidna quidem et aracos, cum habeant radicis ramosas ac multiplicis, nec folium nec herbam ullam aut quicquam aliud supra terram habent. Reliqua volgarium in cibis apud eos herbarum nomina: chondrylla, hypochoeris, caucalis, anthriscum, scandix, *come* quae ab aliis tragopogon vocatur, foliis croco simillimis, parthenium, trychnum, corchorus et ab aequi-

noctio nascentes aphace, cynops. epipetron vocant quae numquam floret. at e contrario aphace subinde marcescente flore emittit alium tota hieme totoque vere usque in aestatem.

(53.) Multas praeterea ignobilis habent, sed maxume 90 celebrant cnecon Italiae ignotam, ipsis autem oleo, non cibo gratam. hoc faciunt e semine eius. Differentia prima silvestris et mitior. silvestrium duae species. una mitiore, simili caule, tamen rigido, itaque et colu antiquae utebantur ex illis, quare quidam atractylida vocant. semen eius candidum et grande, amarum. altera hirsutior, torosiore caule et qui paene humi serpat, minuto semine. aculeatarum generis haec est, quoniam distinguenda sunt et genera.

(54.) Ergo quaedam herbarum spinosae sunt, quaedam 91 sine spinis. spinosarum multae species. in totum spina est asparagus, scorpio, nullum enim folium habent. quaedam spinosa foliata sunt, ut carduus, erynge, glycyrrhiza, urtica. iis enim omnibus foliis inest aculeata mordacitas. aliqua et secundum spinam habent folium, ut tribulus et anonis. quaedam in folio non habent et in caule habent, ut pheos quod aliqui stoeben appellavere. hippophaes spinis geniculatum. tribulo proprietas quod et fructum spinosum habet.

(55.) Ex omnibus his generibus urtica maxume noscitur 92 acetabulis in flore purpuream lanuginem fundentibus, saepe altior binis cubitis. plures eius differentiae: silvestris quam et feminam vocant, mitiorque. et in silvestri quae dicitur canina acrior, caule quoque mordaci, fimbriatis foliis, quae vero etiam odorem fundit Herculanea vocatur. semen omnibus copiosum, nigrum. Mirum sine ullis spinarum aculeis 93 lanuginem ipsam esse noxiam et tactu tantum leni pruritum pusulasque confestim adusto similis exsistere. notum est ei remedium olei. sed mordacitas non protinus cum ipsa herba gignitur, nec nisi solibus roborata. incipiens quidem ipsa nasci vere non ingrato, multis etiam religioso in cibo est ad pellendos totius anni morbos. silvestrium quoque radix omnem carnem teneriorem facit simul cocta. quae innoxia est, morsu carens, lamium vocatur. De scorpione dicemus 22, 30 inter medicas.

94 16. (56.) Carduus et folia et caules spinosae lanuginis habet, item acorna, leucacanthos, chalceos, cnecos, polyacanthos, onopyxos, helxine, scolymos. chamaeleon in foliis non habet aculeos. Est et illa differentia quod quaedam in iis multicaulia ramosaque sunt, ut carduus, uno autem caule nec ramosum cnecos. quaedam cacumine tantum
95 spinosa sunt, ut erynge. quaedam aestate florent, ut tetralix et helxine. scolymos quoque sero floret et diu. acorna colore tantum rufo distinguitur et pinguiore suco. idem erat atractylis quoque, nisi candidior esset et nisi sanguineum sucum funderet, qua de causa phonos vocatur a quibusdam, odore etiam gravis, sero maturescente semine nec ante autumnum, quamquam id de omnibus spinosis dici potest. ve-
96 rum omnia haec et semine et radice nasci possunt. Scolymus carduorum generis ab iis distat quod radix eius vescendo est decocta. mirum quod sine intervallo tota aestate aliud floret in eo genere, aliud concipit, aliud parturit. aculei arescente folio desinunt pungere. Helxine rara visu est neque in omnibus terris, a radice foliosa, ex qua media veluti malum extuberat contectum sua fronde. huius vertex summus lacrimam continet iucundi saporis acanthicen mastichen appellatam.

97 (57.) Et cactos quoque in Sicilia tantum nascitur, suae proprietatis et ipse. in terra serpunt caules a radice emissi, lato folio et spinoso. caulis vocant cactos, nec fastidiunt in cibis inveteratos quoque. unum autem caulem rectum habet quem vocant pternica, eiusdem suavitatis, sed vetustatis inpatientem. semen ei lanuginis quam pappum vocant, quo detracto et cortice teneritas similis cerebro palmae est. vocant ascalian.

98 (58.) Tribulus non nisi in palustribus nascitur. dira res alibi iuxta Nilum et Strymonem amnis excipitur in cibis, inclinatus in vadum, folio ad effigiem ulmi, pediculo longo. atque in reliquo orbe genera duo. uni cicerculae folia, alteri aculeata. hic et serius floret magisque saepta obsidet villarum. semen ei rotundius, nigrum, in siliqua, alteri harenaceum. Spinosorum etiamnum aliud genus anonis. in ramis enim spinas habet, adposito folio rutae simili, toto

caule foliata in modum coronae. sequitur arata frugibus inimica vivaxque praecipue.

(59.) Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, 99
ut eius quam coronopum vocant. e diverso stat anchusa inficiendo ligno cerisque radicis aptae, stant e mitioribus anthemis et phyllanthes et anemone et aphace. caule foliato est crepis et lotos.

(60.) Differentia foliorum et hic quae in arboribus bre- 100
vitate pediculi ac longitudine, angustiis ipsius foli, amplitudine, angulis, incisuris, odore, flore. diuturnior hic quibusdam per partis florentibus, ut ocimo, heliotropio, aphacae, onochili. 17. Multis inter haec aeterna folia sicut quibusdam arborum, in primisque heliotropio, adianto, polio.

(61.) Aliud rursus spicatarum genus, ex quo est cy- 101
nops, alopecuros, stelephuros, — quam quidam ortygem vocant, alii plantaginem, de qua plura dicemus inter me- 25, 80
dicas —, thryallis. ex iis alopecuros spicam habet mollem et lanuginem densam non dissimilem vulpium caudis, unde ei et nomen. proxuma est ei stelephuros, nisi quod illa particulatim floret. Cichorion et similia circa terram folia habent germinantia ab radice post vergilias.

(62.) Perdicium et aliae gentes quam Aegyptii edunt. 102
nomen dedit avis id maxume eruens. crassas plurumasque habet radices. item ornithogale caule tenero, candido, semipedali, a radice bulbosa, molli tribus aut quattuor agnatis. coquitur in pulte.

(63.) Mirum loton herbam et aegilopa non nisi post 103
annum e semine suo nasci. mira et anthemidis natura, quod a summo florere incipit, cum ceterae omnes, quae particulatim, florere ab ima sui parte incipiant.

(64.) Notabile et in lappa quae adhaerescit, quod in 104
ipsa flos nascitur non evidens sed intus occultus, et intra seminat velut animalia quae in se pariunt. Circa Opuntem est herba etiam homini dulcis, mirumque e folio eius radicem fieri ac sic eam nasci.

(65.) Iasione unum folium habet, sed ita inplicatum ut 105
plura videantur. Chondrylla amara est et acris in radice

suci. amara et aphace et quae picris nominatur, et ipsa toto
anno florens. nomen ei amaritudo inposuit.
106 (66.) Notabilis et scillae crocique natura, quod, cum
omnes herbae folium primum emittant, mox in caulem ro-
tundentur, in iis caulis prior intellegitur quam folium. et in
croco quidem flos inpellitur caule, in scilla vero caulis exit,
18, 244 deinde ex eo flos emergit. eademque ter floret, ut dixi-
mus, tria tempora arationum ostendens.
107 (67.) Bulborum generi quidam adnumerant et cypiri, hoc
est gladioli, radicem. dulcis ea est et quae decocta panem
etiam gratiorem faciat ponderosioremque simul subacta. Non
dissimilis est et quae thesium vocatur, gustu aspera.
108 (68.) Ceterae eiusdem generis folio differunt: aspho-
delus oblongum et angustum habet, scilla latum et tracta-
bile, gladiolus simile nomini. Asphodelus manditur et se-
mine tosto et bulbo, sed hoc in cinere tosto, dein sale et
oleo addito, praeterea tunso cum ficis, praecipua voluptate,
ut videtur Hesiodo. tradunt et ante portas villarum satum
109 remedio esse contra veneficiorum noxiam. asphodeli men-
tionem et Homerus fecit. radix eius napis modicis similis
est, neque alia numerosior LXXX simul acervatis saepe
bulbis. Theophrastus et fere Graeci princepsque Pythago-
ras caulem eius cubitalem et saepe duum cubitorum, foliis
porri silvestris, anthericum vocavere, radicem vero, id est
bulbos, asphodelum. nostri illud albucum vocant et aspho-
delum hastulam regiam, caulis acinosi, ac duo genera fa-
110 ciunt. Albuco scapus cubitalis, amplus, purus, levis, de
quo Mago praecipit exitu mensis Martii et initio Aprilis,
cum floruerit, nondum semine eius intumescente, demeten-
dum findendosque scapos et quarto die in solem proferen-
111 dos, ita siccati manipulos faciendos. Idem pistanam dicit
a Graecis vocari quam inter ulvas sagittam appellamus. hanc
ab idibus Maiis usque in finem Octobris mensis decorticari
atque leni sole siccari iubet, idem et gladiolum alterum
quem cypiron vocant et ipsum palustrem, Iulio mense toto
secari iubet ad radicem tertioque die in sole siccari, donec
candidus fiat, cotidie autem ante solem occidentem in tectum
referri, quoniam palustribus desectis nocturni rores noceant.

18. (69.) Similia praecipit et de iunco quem mariscum 112
appellant, ad texendas tegetes et ipsum Iunio mense eximi
ad Iulium medium praecipiens, cetera de siccando eadem
quae de ulva suo loco diximus. Alterum genus iuncorum 111
facit quod marinum et a Graecis oxyschoenon vocari invenio.
tria genera eius: acuti, sterilis, quem marem et oxym Graeci
vocant, reliqua feminini ferentis semen nigrum quem melan-
cranim vocant. crasssior hic et fruticosior, magisque etiam- 113
num tertius qui vocatur holoschoenus. ex his melancranis
sine aliis generibus nascitur, oxys autem et holoschoenus
eodem caespite. utilissimus ad vitilia holoschoenus, quia
mollis et carnosus est. fert fructum ovorum cohaerentium
modo. nascitur autem et is quem marem appellavimus ex
semetipso cacumine in terram defixo, melancranis autem suo
semine. alioqui omnium radices omnibus annis intermoriun- 114
tur. usus ad nassas marinas, vitilium elegantiam, lucernarum
lumina, praecipua medulla, amplitudine iuxta maritimas Alpis
tanta ut inciso ventre inpleant paene unciarum latitudinem,
in Aegypto vero cymbiorum, longitudine non aliis utiliore.
Quidam etiamnum unum genus faciunt iunci trianguli — cy- 115
peron vocant —, multi vero non discernunt a cypiro vicinitate
nominis. nos distinguemus utrumque. cypirus est gladiolus,
ut diximus, radice bulbosa, laudatissimus in insulis Creta, 107
dein Naxo et postea in Phoenice. Cretico candor odorque
vicinus nardo, Naxio acrior, Phoenicio exiguum spirans,
nullus Aegyptio, nam et ibi nascitur. Discutit duritias cor- 116
porum. iam remedia enim dicemus, quoniam et florum
odorumque generi est magnus usus in medicina. quod ad
cypiron attinet, Apollodorum quidem sequar qui negabat
bibendum, quamquam professus efficacissimum esse adversus
calculos os eo fovet. feminis quidem abortus facere non du-
bitat, mirumque tradit barbaros suffitum huius herbae exci-
pientis ore lienes consumere et non egredi domibus nisi ab
hoc suffitu. vegetiores enim firmioresque sic etiam in dies
fieri. intertriginum et alarum vitiis perfrictionibusque cum
oleo inlitum non dubie mederi.

(70.) Cyperos iuncus est, qualiter diximus, angulosus, 117
iuxta terram candidus, cacumine niger pinguisque. folia ima 115

porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quae semen est.
radix olivae nigrae similis, quam, cum oblonga est, cype-
rida vocant, magni in medicina usus. Laus cypero prima
Hammoniaco, secunda Rhodio, tertia Theraeo, novissima
Aegyptio, quod et confundit intellectum, quoniam et cypiros
ibi nascitur. sed cypiros durissima vixque spirans, ceteris
odor et ipsis nardum imitans. Est et per se Indica herba
quae cypira vocatur, zingiberis effigie. conmanducata croci
118 vim reddit. Cypero vis in medicina psilotri. inlinitur ptery-
giis ulceribusque genitalium et quae in umore sunt omnibus,
sicut oris ulceribus. radix adversus serpentium ictus et scor-
pionum praesentis remedi est. volvas aperit pota. largiori
tanta vis ut expellat eas. urinam ciet et calculos, ob id uti-
lissima hydropicis. inlinitur et ulceribus quae serpunt, sed
his praecipue quae in stomacho sunt, e vino vel aceto in-
lita.

119 (71.) Iunci radix in tribus heminis aquae decocta ad
tertias tussi medetur. semen tostum et in aqua potum sistit
et alvom et feminarum menses, capitis dolores facit qui voca-
tur holoschoenus. quae proxuma sunt radicis conmanducan-
tur adversus araneorum morsus. invenio etiamnum unum
iunci genus quod euripicen vocant. huius semine somnum
adlici, sed modum servandum ne sopor fiat.

120 (72.) Obiter et odorati iunci medicinae dicentur, quon-
12, 104 iam et in Syria Coele, ut suo loco retulimus, nascitur.
laudatissimus ex Nabataea cognomine teuchitis, proxumus
Babylonius, pessumus ex Africa ac sine odore, est autem
rotundus, vinosae mordacitatis ad linguam. sincerus in con-
fricando odorem rosae emittit rubentibus fragmentis. discutit
inflationes, ob id stomacho utilis bilemque et sanguinem re-
icientibus. singultus sedat, ructus movet, urinam ciet, vesi-
cae medetur. ad muliebris usus decoquitur. opisthotonicis
cum resina arida inponitur excalfactoria vi.

121 (73.) Rosa adstringit, refrigerat. usus eius dividitur
in folia et flores et capita. foliorum partes quae sunt can-
didae ungues vocantur. in flore aliud est semen, aliud ca-
pillus, in capite aliud cortex, aliud calyx. folium siccatur
aut tribus modis exprimitur: per se, cum ungues non detra-

huntur, — ibi enim umoris plurumum —, aut cum detractis
unguibus reliqua pars aut oleo aut vino maceratur in sole
vasis vitreis. quidam et salem admiscent, nonnulli et anchu- 122
sam aut aspalathum aut iuncum odoratum, quia talis maxume
prodest volvae ac dysintericis. exprimuntur eadem folia
detractis unguibus trita per linteum spissum in aereum vas,
lenique igni sucus coquitur, donec fiat crassitudo mellis. ad
haec eligi oportet odoratissima quaeque folia. 19. Vinum 123
quomodo fieret e rosa diximus inter genera vini. usus suci 14, 106
ad auris, oris ulcera, gingivas, tonsillas gargarizati, sto-
machum, volvas, sedis vitia, capitis dolores — in febri per se
vel cum aceto —, somnos, nausias. folia uruntur in callibleph-
rum, et siccis femina adsperguntur. epiphoras quoque arida
leniunt. flos somnum facit, inhibet fluctiones mulierum,
maxume albas, in posca potus et sanguinis exscreationes.
stomachi quoque dolores quantum ** in vini cyathis tribus.
Semen his optumum crocinum, nec anniculo vetustius, et 124
in umbra siccatum. nigrum inutile. dentium dolori inlinitur,
urinam ciet, stomacho inponitur, item igni sacro non veteri.
naribus subductum caput purgat. capita pota ventrem et
sanguinem sistunt. ungues rosae epiphoris salubres. ulcera
enim oculorum rosa sordescunt, praeterquam initiis epi-
phorae, ita ut arida cum pane inponatur. folia quidem intus 125
stomachi rosionibus et vitiis ventris aut intestinorum utilissi-
ma et praecordiis, vel inlita. cibo quoque lapathi modo con-
diuntur. cavendus in his situs celeriter insidens. et aridis
et expressis aliquis usus. diapasmata inde fiunt ad sudores
coercendos, ita ut a balineis inarescant corpori, dein frigida
abluantur. silvestris pilulae cum adipe ursino alopecias
emendant.

(74.) Lili radices multis modis florem suum nobilitant, 126
contra serpentium ictus ex vino potae et contra fungorum
venena. propter clavos pedum in vino decocuntur triduoque
non solvontur. cum adipe aut oleo decoctae pilos quoque
adustis reddunt. e mulso potae inutilem sanguinem cum alvo
trahunt, lienique et ruptis volsis prosunt et mensibus femi-
narum, in vino vero decoctae inpositaeque cum melle nervis
praecisis. medentur contra lichenas et lepras, et furfures 127

in facie emendant, erugant corpora. cum polio folia in aceto
cocta volneribus inponuntur, si testium, melius cum hyo-
scyamo et farina tritici. semen inlinitur igni sacro, flos et
folia ulcerum vetustati, sucus qui flore expressus est — ab
aliis mel vocatur, ab aliis syrium — ad emolliendas volvas su-
doresque faciendos et suppurationes concoquendas.

128 (75.) Narcissi duo genera in usum medici recipiunt,
purpureo flore et alterum herbaceum. hunc stomacho inuti-
lem et ideo vomitorium alvosque solventem, nervis inimicum,
caput gravantem et a narce narcissum dictum, non a fabuloso
129 puero. utriusque radix mulsei saporis est. ambustis prod-
est exiguo e melle, sic et volneribus et luxatis, panis
vero cum melle et avenae farina. sic et infixa corpori ex-
trahit. in polenta tritus oleoque contunsis medetur et lapide
percussis. purgat volnera permixtus farinae, nigras vitili-
gines emaculat. ex hoc flore fit narcissinum oleum ad emol-
liendas duritias, calefacienda quae alserint, auribus utilissi-
mum, sed et capitis dolores facit.

130 (76.) Violae silvestres et sativae. purpureae refrige-
rant. contra inflammationes inlinuntur stomacho ardenti, in-
ponuntur et capiti in fronte, oculorum privatim epiphoris et
sede procidente volvave et contra suppurationes. crapulam
et gravedines capitis inpositis coronis olfactuque discutiunt,
anginas ex aqua potae. id quod purpureum ex iis comitiali-
131 bus medetur, maxume pueris, in aqua potum. semen vio-
lae scorpionibus adversatur. contra flos albae suppurata
aperit, ipsa discutit. et alba autem et lutea extenuat men-
strua, urinam ciet. minor vis est recentibus, ideoque ari-
dis post annum utendum. lutea dimidio cyatho in aquae tri-
bus menses trahit. radices eius cum aceto inlitae sedant lie-
nem, item podagram, oculorum autem inflammationes cum
murra et croco. folia cum melle purgant capitis ulcera, cum
cerato rimas sedis et quae in umidis sunt, ex aceto vero
collectiones sanant.

132 (77.) Baccar in medicinae usu aliqui ex nostris per-
pressam vocant. auxiliatur contra serpentis, capitis dolores
fervoresque, item epiphoras. inponitur mammis tumentibus
a partu et aegilopiis incipientibus et ignibus sacris. odor

somnum gignit. radicem decoctam bibere spasticis, eversis,
convolsis, suspiriosis salutare est. in tussi vetere rami eius 133
tres quattuorve decocuntur ad tertias partis. haec potio mu-
lieres ex abortu purgat. laterum punctiones tollit et vesicae
calculos: tunditur cum lilio in diapasmata. vestibus odo-
ris gratia inseritur. Combretum quod simile ei diximus tri- 30
tum cum axungia volnera mire sanat.

(78.) Asarum iocinerum vitiis salutare esse traditur un- 134
cia sumpta in hemina mulsi mixti. alvom purgat ellebori
modo, hydropicis prodest et praecordiis volvisque ac morbo
regio. in mustum si addatur, facit vinum urinis ciendis. ef-
foditur cum folia emittit, siccatur et conditur in umbra. si-
tum celerrime sentit.

20. (79.) Et quoniam quidam, ut diximus, nardum ru- 135
sticum nominavere radicem baccaris, contexemus et Gallici 29
nardi remedia in hunc locum dilata in peregrinis arboribus. 12, 45
ergo adversus serpentis duabus drachmis in vino succurrit,
inflationibus coli vel ex aqua vel ex vino, item iocineris et
renium subfusisque felle, et hydropicis per se vel cum ab-
sinthio. sistit purgationum mulierum impetus.

(80.) Eius vero quod phun eodem loco appellavimus 136
radix datur potui trita vel decocta ad strangulatus, vel
pectoris dolores vel laterum quoque. menses ciet. bibitur
cum vino.

(81.) Crocum melle non solvitur nulloque dulci, fa- 137
cillime autem vino aut aqua. utilissimum in medicina. adser-
vatur cornea pyxide. discutit inflammationes omnis quidem,
sed oculorum maxume, ex ovo intus. volvarum quoque
strangulatus, stomachi exulcerationes, pectoris et renium,
iocinerum, pulmonum vesicarumque, peculiariter inflamma-
tioni earum vehementer utile, item tussi et pleuriticis. tol- 138
lit et pruritus, urinas ciet. qui crocum prius biberint cra-
pulam non sentient, ebrietati resistent. coronae quoque ex
eo mulcent ebrietatem. somnum facit, caput leniter movet,
venerem stimulat. flos eius igni sacro inlinitur cum creta Ci-
molia. ipsum plurumis medicaminibus miscetur.

(82.) Collyrio uni etiam nomen dedit. faex quoque ex- 139
pressi unguento crocino quod crocomagma appellant habet

suas utilitates contra subfusiones oculorum, urinas. magis excalfacit quam crocum ipsum. optumum quod gustatu salivam dentisque magis inficit.

140 (83.) Iris rufa melior quam candida. infantibus eam circumligari salutare est, dentientibus praecipue et tussientibus taeniarumve vitio laborantibus instillari. ceteri effectus eius non multum a melle differunt. ulcera purgat capitis, praecipue suppurationes veteres. alvom solvit duabus drachmis cum melle, tussim, tormina, inflationes pota,
141 lienes ex aceto. contra serpentium et araneorum morsus ex posca valet, contra scorpiones duarum drachmarum pondere in pane vel aqua sumitur, contra canum morsus ex oleo inponitur et contra perfrictiones. sic et nervorum doloribus, lumbis vero et coxendicibus cum resina inlinitur. vis ei concalfactoria. naribus subducta sternumenta movet ca-
142 putque purgat. dolori capitis cum cotoneis malis aut strutheis inlinitur. crapulas quoque et orthopnoeas discutit. vomitiones ciet duobus obolis sumpta. ossa fracta extrahit, inposita cum melle. ad paronychia farina eius utuntur, in vino ad clavos et verrucas, triduoque non solvitur. halitus oris conmanducata abolet alarumque vitia. suco duritias omnis emollit. somnum conciliat, sed genituram consumit. sedis rimas et condylomata omniaque in corpore excrescentia
143 sanat. Sunt qui silvestrem xyrim vocent. strumas haec vel panos vel inguina discutit. praecipitur ut sinistra manu ad hos usus eruatur colligentesque dicant cuius hominis utique causa
144 eximant. scelus herbariorum aperietur in hac mentione. partem eius servant et quarundam aliarum herbarum, sicuti plantaginis, et si parum mercedis tulisse se arbitrantur rursusque opus quaerunt, partem eam quam servavere eodem loco infodiunt, credo, ut vitia quae sanaverint faciant rebellare. Saliuncae radix in vino decocta sistit vomitiones, conroborat stomachum.

145 (84.) Polio Musaeus et Hesiodus perungui iubent dignationis gloriaeque avidos, polium tractari, coli, polium contra venena haberi, contra serpentis substerni, uri, portari, in vino decoqui recens vel aridum, inlinique. splenicis propinant ex aceto, morbo regio in vino, et hydropicis in-

cipientibus in vino decoctum, volneribus quoque sic inlinunt.
secundas mulierum partusque emortuos pellit, item dolores 146
corporis. vesicas inanit, epiphoris inlinitur. nec magis alia
herba convenit medicamento quod alexipharmacon vocant.
stomacho tamen inutile esse caputque eo inpleri et abortum
fieri poto aliqui negant. et religionem addunt, ubi inven- 147
tum sit, protinus adalligandum contra oculorum subfusiones,
cavendumque ne terram attingat. hi et folia eius thymo simi-
lia tradunt, nisi quod molliora sunt et lanatiore canitie. cum
ruta silvestri et si teratur ex aqua caelesti, aspidas mitigare
dicitur, et non secus atque cytinus adstringit et cohibet
volnera prohibetque serpere.

(85.) Holochrysos medetur stranguriae in vino, et ocu- 148
lorum epiphoris inlita, cum faece vero vini cremata et po-
lenta lichenas emendat. Chrysocomes radix calefacit et ad-
stringit. datur potui ad iocinerum vitia, item pulmonum,
volvae dolores in aqua mulsa decocta. ciet menstrua, et si
cruda detur, hydropicorum aquam.

(86.) Melissophyllo sive melittaena si perunguantur 149
alvi, non fugient apes, nullo enim magis flore gaudent. sco-
pis eius examina facillime continentur. idem praesentissi-
mum est contra ictus earum vesparumque et similium, sicut
araneorum, item scorpionum, item contra volvarum stran-
gulationes addito nitro, contra tormina e vino. folia eius 150
strumis inlinuntur et sedis vitiis cum sale. decoctae sucus
feminas purgat et inflammationes discutit et ulcera sanat. ar-
ticularios morbos sedat canisque morsus. prodest dysinteri-
cis veteribus et coeliacis, orthopnoicis, lienibus, ulceribus
thoracis. caligines oculorum suco cum melle inungui exi-
mium habetur.

(87.) Melilotos quoque oculis medetur cum luteo ovi 151
aut lini semine. maxillarum quoque dolores lenit et capitis
cum rosaceo, item aurium e passo quaeque in manibus in-
tumescunt vel erumpunt, stomachi dolores in vino decocta
vel cruda tritaque. idem effectus et ad volvas, *ad* testis vero et
sedem procidaum quaeque et alia ibi sint vitia recente ex
aqua decocta vel ex passo. adiecto rosaceo inlinitur ad car-

cinomata. defervescit in vino dulci. peculiariter et contra
meliceridas efficax.
152 21. (88.) Trifolium scio credi praevalere contra ser-
pentium et scorpionum ictus ex vino aut posca, seminis gra-
nis viginti potis vel foliis et tota herba decocta, serpentis-
que numquam in trifolio adspici, praeterea a celebratis aucto-
ribus contra omnia venena pro antidoto sufficere XXV grana
54 eius quod minyanthes ex eo appellavimus tradi, multa alia
153 praeterea in remediis eius adscribi. sed me contra senten-
tias eorum gravissimi viri auctoritas movet, Sophocles enim
poeta venenatum id dicit, Simus quoque e medicis, decocti
aut contriti sucum infusum corpori easdem uredines facere
quas si percussis a serpente inponatur. ergo non aliter uten-
dum eo quam contra venena censuerim. fortassis enim et
his venenis inter se contraria sit natura sicut multis aliis.
item animo adverto semen eius cuius minuma sint folia utile
esse ad custodiendam mulierum cutis gratiam in facie inlitum.
154 (89.) Thymum colligi oportet in flore, et in umbra sic-
cari. duo autem sunt genera eius: candidum radice lignosa,
in collibus nascens, quod et praefertur, alterum nigrius flo-
risque nigri. utraque oculorum claritati multum conferre
existimantur et in cibo et in medicamentis, item diutinae
tussi, in ecligmate facilis exscreationes facere cum aceto et
155 sale, sanguinem concrescere non pati e melle, longas
faucium destillationes extra inlita cum sinapi extenuare, item
stomachi et ventris vitia. modicis tamen utendum est, quon-
iam excalfaciunt, qua vi sistunt alvom, quae si exulcerata
sit, denari pondus in sextarium aceti et mellis addi oportet,
item si lateris dolor sit, aut inter scapulas aut in thorace.
praecordiis medentur ex aceto cum melle, quae potio datur
156 et in alienatione mentis ac melancholicis. datur et comi-
tialibus quos conreptos olfacto excitant thymo. aiunt et dor-
mire eos oportere in molli thymo. prodest et orthopnoicis et
anhelationibus mulierumque mensibus retardatis, vel si emor-
tui sint in utero partus, decoctum in aqua ad tertias. et
viris vero contra inflationes cum melle et aceto, et si ven-
157 ter turgueat testesque, aut si vesicae dolor exigat. e vino
tumores et impetus inpositum tollit, item cum aceto callum

et verrucas. coxendicibus inponitur cum vino, articulariis morbis et luxatis tritum ac lanae inspersum ex oleo, ambustis cum adipe suillo. dant et potionem articulariis novis trium obolorum pondere in tribus aceti et mellis, et in fastidio tritum cum sale.

(90.) Hemerocalles pallidum e viridi et molle folium 158 habet, radice odorata, quae bulbosa cum melle inposita ventri aquas pellit et sanguinem etiam inutilem. folia epiphoris oculorum mammarumque post partum doloribus inlinuntur.

(91.) Helenium ab Helena, ut diximus, natum favere 159 creditur formae, cutem mulierum in facie reliquoque corpore nutrire incorruptam. praeterea putant usu eius quandam ita gratiam iis veneremque conciliari. attribuunt et hilaritatis effectum eidem potae in vino eumque quem habuerit nepenthes illud praedicatum ab Homero, quo tristitia omnis aboleretur. est autem suci praedulcis. prodest et orthopnoicis radix eius in aqua ieiunis pota. est autem candida intus et dulcis. bibitur et contra serpentium ictus ex vino. muris quoque contrita dicitur necare.

(92.) Habrotonum duorum traditur generum, campestre 160 ac montanum. hoc feminam, illud marem intellegi volunt. amaritudo absinthi in utroque. Siculum laudatissimum, dein Galaticum. usus et foliis, sed maior semini ad excalfaciendum, ideo nervis utile, tussi, orthopnoeae, convolsis, ruptis, lumbis, urinae angustiis. datur bibendum manualibus 161 fasciculis decoctis ad tertias partis. ex his quaternis cyathis bibitur. datur et semen tunsum in aqua drachmae pondere. prodest et volvae. concoquit panos cum farina hordeacea et oculorum inflammationibus inlinitur cotoneo malo cocto. serpentis fugat. contra ictus earum bibitur cum vino inlini- 162 turque, efficacissimum contra ea quorum veneno tremores et frigus accidunt, ut scorpionum et phalangiorum, et contra venena alia pota prodest et quoquo modo algentibus et ad extrahenda ea quae inhaereant corporibus. pellit et interaneorum mala. ramo eius, si subiciatur pulvino, venerem stimulari aiunt, efficacissimamque esse herbam contra omnia veneficia quibus coitus inhibeatur.

22. (93.) Leucanthemum suspiriosis medetur duabus 163

partibus aceti permixtum. Sampsuchum sive amaracum in
Cypro laudatissimum et odoratissimum scorpionibus adver-
satur ex aceto ac sale inlitum. menstruis quoque mul-
tum confert inpositum. minor eidem poto vis. cohibet et
oculorum epiphoras cum polenta. sucus decocti tormina
discutit. et urinis et hydropicis utile. movet et aridum sternu-
menta. fit ex eo et oleum quod sampsuchinum vocatur aut ama-
racinum ad excalfaciendos molliendosque nervos, et volvas
calfacit. folia suggillatis cum melle et luxatis cum cera prosunt.
164 23. (94.) Anemonas coronarias tantum diximus, nunc
64 sq. reddemus et medicas. Sunt qui phrenion vocent. duo eius
genera: prima silvestris, altera cultis nascens, utraque sa-
bulosis. huius plures species, aut enim phoenicium florem
habet, quae et copiosissima est, aut purpureum aut lacteum.
harum trium folia apio similia sunt, nec temere semipedem
165 altitudine excedunt, cacumine asparagi. flos numquam se
aperit nisi vento spirante, unde et nomen accepere. sil-
vestri amplitudo maior latioribusque foliis, flore phoenicio.
hanc errore ducti argemonen putant multi, alii rursus pa-
19, 166 paver quod rhoean vocavimus. sed distinctio magna, quod
utraque haec postea florent, nec aut sucum illarum anemonae
reddunt aut calyces habent nec nisi asparagi cacumen. pro-
sunt anemonae capitis doloribus et inflammationibus, volvis
mulierum, lacti quoque. et menstrua cient cum tisana sumptae
166 aut vellere adpositae. radix conmanducata pituitam trahit,
dentis sanat, decocta oculorum epiphoras et cicatrices. Magi
multum quidem iis tribuere, quamprimum adspiciatur, eo
anno tolli iubentes dicique colligi eam tertianis et quartanis
remedio, postea adligari florem panno russeo et in umbra
adservari, ita, cum opus sit, adalligari. quae ex his phoeni-
cium florem habet radice contrita cuicumque animalium in-
posita ulcus facit styptica vi. et ideo expurgandis ulceribus
adhibetur.

167 24. (95.) Oenanthe herba nascitur in petris, folio pasti-
nacae, radice magna, numerosa. caulis eius et folia cum
melle ac vino nigro pota facilitatem pariendi praestant se-
cundasque purgant, tussim e melle tollunt, urinam cient.
radix et vesicae vitiis medetur.

25. (96.) Helichrysum alii chrysanthemon vocant, ra- 168 mulos habet candidos, folia subalbida, habrotono similia, ad solis repercussum aureae lucis in orbem veluti corymbis dependentibus, qui numquam marcescunt, qua de causa deos coronant illo, quod diligentissime servavit Ptolemaeus Aegypti rex. nascitur in frutectis. ciet urinas e vino pota et menses. 169 duritias et inflammationes discutit, ambustis cum melle inponitur. contra serpentium ictus et lumborum vitia bibitur. sanguinem concretum ventris aut vesicae absumit cum mulso. folia eius trita trium obolorum pondere sistunt profluvia mulierum in vino albo. vestis tuetur odore non ineleganti.

26. (97.) Hyacinthus in Gallia maxume provenit. hoc ibi 170 fuco hysginum tingunt. radix est bulbacea, mangonicis venaliciis pulchre nota, quae e vino dulci inlita pubertatem coercet et non patitur erumpere. torminibus et araneorum morsibus resistit. urinam inpellit. contra serpentis et scorpiones morbumque regium semen eius cum habrotono datur.

(98.) Lychnis quoque flammea illa adversus serpentis et 171 scorpiones et crabrones similiaque bibitur e vino semine trito. silvestris eadem stomacho inutilis. alvom solvit, ad detrahendam bilem efficacissima duabus drachmis, scorpionibus tam contraria ut omnino visa ea torpescant. radicem eius Asiani boliten vocant, qua adalligata oculo albugines tolli dicuntur.

27. (99.) Et vicapervica sive chamaedaphne arida tunsa 172 hydropicis datur in aqua cocleari mensura, celerrimeque reddunt aquam. eadem decocta in cinere sparsa vino tumores siccat. auribus suco medetur. alvinis inposita plurumum prodesse dicitur.

(100.) Rusci radix decocta bibitur alternis diebus in 173 calculorum valitudine et tortuosiore urina vel cruenta. radicem pridie erui oportet, postero mane decoqui, ex eo sextarium vini cyathis duobus misceri. sunt qui et crudam radicem tritam ex aqua bibant, et in totum ad virilia cauliculis eius ex aceto tritis nihil utilius putant.

(101.) Batis quoque alvom mollit. inlinitur podagricis 174 cruda et contunsa. Acinon et coronarum causa et ciborum Aegyptii serunt, eademque erat quae ocimum, nisi hirsutior ramis ac foliis esset et admodum odorata. ciet et menses et urinas.

28. (102.) Colocasia Glaucias acria corporis leniri puta-
vit et stomachum iuvari.
175 29. (103.) Anthali quod Aegyptii edunt nullum alium re-
peri usum. sed est herba anthyllium quam alii anthyllum vocant,
duorum generum: foliis et ramis lenticulae similis, palmi al-
titudine, sabulosis apricis nascens, subsalsa gustanti. altera
chamaepityi similis, brevior et hirsutior, purpurei floris,
odore gravis, in saxosis nascens. prior volvis aptissima, ex
rosaceo ac lacte inposita, et volneribus. bibitur in strangúria
reniumque harenis tribus drachmis. altera bibitur in duritia
volvarum et in torminibus et in comitiali morbo cum melle
et aceto quattuor drachmis.
176 30. (104.) Parthenium alii leucanthes, alii amaracum
vocant, Celsus apud nos perdicium et muralem. nascitur in hor-
torum saepibus, flore albo, odore mali, sapore amaro. ad
insidendum decocta et in duritia volvarum et *in* inflammatio-
nibus, sicca cum melle et aceto inposita bilem detrahit atram.
ob hoc contra vertigines utilis et calculosis. inlinitur et sacro
igni, item strumis cum axungia inveterata. Magi contra ter-
tianas sinistra manu evelli eam iubent dicique cuius causa
vellatur nec respicere, dein eius folium aegri linguae subi-
cere ut mox in cyatho aquae devoretur.
177 31. (105.) Trychno, quam quidam strychnon scripsere,
utinam ne coronarii in Aegypto uterentur, quos invitat hede-
rae foliorum similitudo in duobus eius generibus, quorum
alterum cui acini coccini granosi in folliculis, halicacabum
vocant, alii callion, nostri autem vesicariam, quoniam vesi-
cae et calculis prosit. frutex est surculosus verius quam
herba, folliculis magnis latisque et turbinatis grandi intus
178 acino, qui maturescit Novembri mense. tertio folia sunt
ocimi, minume diligenter demonstrando remedia, non venena,
tractantibus, quippe insaniam facit parvo quoque suco. quam-
quam et Graeci auctores in iocum vertere. drachmae enim
pondere lusum pudoris gigni dixerunt species vanas imagi-
nesque conspicuas obversari demonstrantes, duplicatum hunc
modum legitimam insaniam facere, quidquid vero adiciatur
179 ponderi repraesentari mortem. hoc est venenum quod in-
nocentissimi auctores simpliciter dorycnion appellavere ab

eo quod cuspides in proeliis tinguerentur illo passim nascente.
qui opertius insectabantur manicon nominavere, qui ne-
quiter occultabant erythron aut neurada aut, ut nonnulli, pe-
risson, ne cavendi quidem causa curiosius dicendum. quin
et alterum genus quod halicacabon vocant soporiferum 180
est atque etiam opio velocius ad mortem, ab aliis morion,
ab aliis moly appellatum, laudatum vero a Diocle et Evenore,
Timaristo quidem etiam carmine, mira oblivione innocen-
tiae, quippe praesentaneum remedium ad dentium mobilis
firmandos, si conluerentur halicacabo in vino. exceptio-
nem addidere, ne diutius id fieret, delirationem enim gigni
eo. demonstranda remedia quorum medicina maioris mali
periculum adferat. commendatur ergo in cibis tertium genus. 181
licet autem praeferatur hortensiis saporibus. et nil sit cor-
poris malorum cui non salutaris trychnos Xenocrates praedi-
cet, non tamen auxilia eorum tanti sunt ut ideo laesura nos de
iis commemorare fas putem, praesertim *in* tanta copia innoxio-
rum medicaminum. Halicacabi radicem bibunt qui vaticinari 182
callentesque vere ad confirmandas superstitiones adspici se
volunt. remedio est, — id enim libentius retulerim —, aqua
copiosa mulsa calida potu. nec illud praeteribo, aspidum na-
turae halicacabum in tantum adversam ut radice eius propius
admota soporetur illa sopore enecans vis earum. ergo trita
ex oleo percussis auxiliatur.

32. (106.) Corchorum Alexandrini cibi herba est con- 183
volutis foliis ad similitudinem mori, praecordiis, ferunt,
utilis alopeciisque et lentigini. boum quoque scabiem celer-
rime sanari ea invenio, apud Nicandrum quidem et serpen-
tium morsus, antequam floret.

(107.) Nec de cneco sive atractylide verbosius dici par 184
esset, Aegyptia herba, ni magnum contra venenata animalia
praeberet auxilium, item adversus fungos. constat a scorpione
percussos, quamdiu teneant eam herbam, non sentire cruci-
atum.

33. (108.) Et pesolutam Aegyptus in hortis serit, coro-
narum gratia. duo genera eius: femina ac mas, utraque sub-
dita venerem inhiberi, virorum maxume, tradunt.

34. (109.) Et quoniam in mensuris quoque ac ponderi- 185

bus crebro Graecis nominibus utendum est, interpretationem eorum semel hoc in loco ponemus: Drachma Attica, — fere enim Attica observatione medici utuntur —, denari argentei habet pondus, eademque VI obolos pondere efficit, obolus X chalcos. cyathus pendet drachmas X. cum acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam, id est drachmas XV. mna, quam nostri minam vocant, pendet drachmas Atticas C.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XXII.

1 (Sect 1.) Inplesse poterant miraculum sui natura atque tellus reputanti vel prioris tantum voluminis dotes totque genera herbarum utilitatibus hominum aut voluptatibus genita. sed quanto plura restant quantoque mirabiliora inventu? illa enim maiore in parte cibi aut odoris decorisve commendatio ad numerosa experimenta duxit, reliquarum potentia adprobat nihil ab rerum natura sine aliqua occultiore causa gigni.

2 Cap. 1. (2.) Equidem et formae gratia ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam adverto animo. inlinunt certe aliis aliae faciem in populis barbarorum feminae, maresque etiam apud Dacos et Sarmatas corpora sua inscribunt. similis plantagini glastum in Gallia vocatur, Britannorum coniuges nurusque toto corpore oblitae quibusdam in sacris nudae incedunt Aethiopum colorem imitantes.

3 2. (3.) Iam vero infici vestis scimus admirabili fuco, atque ut sileamus Galatiae, Africae, Lusitaniae granis coc-

cum imperatoriis dicatum paludamentis, transalpina Gallia
herbis Tyria atque conchylia tinguit et omnis alios colores.
nec quaerit in profundis murices seque obiciendo escam,
dum praeripit, beluis maris intacta etiam ancoris scrutatur
vada, ut inveniat per quod facilius matrona adultero placeat,
corruptor insidietur nuptae. stans et in sicco carpit quo fru- 4
gem modo, sed culpant ablui usu, alioqui fulgentius instrui
poterat luxuria, certe innocentius. Non est nunc proposi-
tum ista consectari, nec committemus ut subiciendo olitoria
luxuriam vilitate circumscribamus dicturi et alias herbis tin-
gui lapides, parietes pingi. nec tinguendi tamen rationem
omisissemus, si umquam ea liberalium artium fuisset. inte- 5
rim fortius agetur, auctoritasque quanta debet etiam sur-
dis [hoc est ignobilibus] herbis perhibebitur, siquidem aucto-
res imperi Romani conditoresque inmensum quiddam et hinc
sumpsere, quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis
fuere et in sacris legationibusque verbenae. certe utroque
nomine idem significatur, hoc est gramen ex arce cum sua
terra evolsum, ac semper e legatis, cum ad hostis clariga-
tumque mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus
utique verbenarius vocabatur.

3. (4.) Corona quidem nulla fuit graminea nobilior, in 6
maiestate populi terrarum principis praemiisque gloriae.
gemmatae et aureae, vallares, murales, rostratae, civicae,
triumphales post hanc fuere suntque cunctae magno inter-
vallo magnaque differentia. ceteras omnis singuli, et duces 7
ipsi imperatoresque militibus aut aliquando conlegis dedere,
decrevit in triumphis senatus cura belli solutus et populus
otiosus, 4. graminea numquam nisi in desperatione suprema
contigit, nulli nisi ab universo exercitu servato decreta.
ceteras imperatores dedere, hanc solam miles imperatori.
eadem vocatur obsidionalis liberatis obsidione abominando-
que exitu totis castris. quod si civicae honos uno aliquo ac 8
vel humillimo cive servato praeclarus sacerque habetur,
quid tandem existimari debet unius virtute servatus univer-
sus exercitus? Dabatur haec viridi e gramine decerpto inde
ubi obsessos servasset aliquis. namque summum apud anti-
quos signum victoriae erat herbam porrigere victos, hoc est

terra et altrice ipsa humo et humatione etiam cedere, quem
morem etiam nunc durare apud Germanos scio.
9 5. (5.) Donatus est ea L. Siccius Dentatus semel, cum
civicas quattuordecim meruisset depugnassetque CXX proe-
liis semper victor. tanto rarius est servatorem unum a ser-
vatis donari. quidam imperatores et saepius donati sunt, ve-
luti P. Decius Mus tribunus militum ab exercitu, altera ab
his qui in praesidio obsessi fuerant, quanta esset eius hono-
ris auctoritas confessus religione, siquidem donatus bovem
album Marti inmolavit et centum fulvos qui ei virtutis causa
dati fuerant simul ab obsessis. hic Decius postea se consul
10 Imperioso conlega pro victoria devovit. Data est et a se-
natu populoque Romano, qua claritate nihil equidem in re-
bus humanis sublimius duco, Fabio illi qui rem omnem Ro-
manam restituit non pugnando, nec data, cum magistrum
equitum et exercitum eius servasset. — tunc satius fuit no-
mine novo coronari appellatum patrem ab his quos serva-
verat, — sed quo dictum est consensu honoratus est Hanni-
bale Italia pulso, quae corona adhuc sola ipsius imperi ma-
nibus inposita est et, quod peculiare ei est, sola a tota Ita-
lia data.
11 6. (6.) Praeter hos contigit eius coronae honos M. Cal-
purnio Flammae tribuno militum in Sicilia, centurioni vero
uni ad hoc tempus Cn. Petreio Atinati Cimbrico bello. pri-
mum pilum is capessens sub Catulo exclusam ab hoste legio-
nem suam hortatus tribunum suum dubitantem per castra ho-
stium erumpere interfecit legionemque eduxit. invenio apud
auctores eundem praeter hunc honorem adstantibus Mario et
Catulo coss. praetextatum inmolasse ad tibicinem foculo po-
12 sito. Scripsit et Sulla dictator ab exercitu se quoque dona-
tum apud Nolam legatum bello Marsico, idque etiam in villa
sua Tusculana, quae fuit postea Ciceronis, pinxit. quod si
verum est, hoc exsecrabiliorem eum dixerim, quandoqui-
dem eam capiti suo proscriptione sua ipse detraxit tanto
paucioribus civium servatis quam postea occisis. addat
etiamnum huic gloriae superbum cognomen Felicem, ipse
tamen obsessis in toto orbe proscriptis hac corona Sertorio
13 cessit. Aemilianum quoque Scipionem Varro auctor est do-

natum obsidionali in Africa Manilio consule III cohortibus
servatis totidemque ad servandas eas eductis, quod et sta-
tuae eius in foro suo divos Augustus subscripsit. ipsum Au-
gustum M. Cicerone filio consule idibus Septembribus sena-
tus obsidionali donavit, adeo civica non satis videbatur. nec
praeterea quemquam hac invenimus donatum.

(7.) Nullae ergo herbae fuere certae in hoc honore, sed 14
quaecumque fuerant in periculi sede quamvis ignobiles igno-
taeque honorem nobilem faciebant, quod latere apud nos mi-
nus quidem miror cernens neglegi ea quoque quae ad vali-
tudinem conservandam cruciatusque corporis propulsandos
et mortem arcendam pertinent. sed quis non mores iure ca-
stiget? addidere vivendi pretia deliciae luxusque. num-
quam fuit vitae cupido maior nec minor cura. aliorum hanc 15
operae esse credimus, de mandato quidem nostro alios id
agere, medicisque provisum esse pro nobis. ipsi fruimur
voluptatibus et, quo nihil equidem probrosius duco, vivimus
aliena fiducia. immo vero plerisque ultro etiam inrisui su-
mus ista commentantes atque frivoli operis arguimur, magno
quamquam inmensi laboris solatio sperni cum rerum natura,
quam certe non defuisse nobis docebimus et invisis quoque
herbis inseruisse remedia, quippe cum medicinas dederit
etiam aculeatis. haec enim proxume restant ex iis quas priore 16
libro nominavimus, in quibus ipsis providentiam naturae sa-
tis mirari amplectique non est. dederat quas diximus mollis
cibisque gratas, pinxerat remedia in floribus visuque ipso
animos invitaverat etiam deliciis auxilia permiscens. ex- 17
cogitavit aliquas adspectu hispidas, tactu trucis, ut tantum
non vocem ipsius fingentis illas rationemque reddentis exau-
dire videamur, ne se depascat avida quadripes, ne procaces
manus rapiant, ne neglecta vestigia opterant, ne insidens
ales infringat, his muniendo aculeis telisque armando, re-
mediis ut tuta ac salva sint. ita hoc quoque quod in iis odi-
mus hominum causa excogitatum est.

7. (8.) Clara in primis aculeatarum erynge est sive 18
eryngion contra serpentis et venena omnia nascens. adver-
sus ictus morsusque radix eius bibitur drachmae pondere in
vino aut, si plerumque talis iniurias comitetur et febris, ex

aqua. inlinitur plagis, peculiariter efficax contra chersy-
dros ac ranas. vero omnibus contra toxica et aconita effi-
caciorem Heraclides medicus in iure anseris decoctam arbi-
19 tratur. Apollodorus adversus toxica cum rana decoquit, ce-
teri in aqua. ipsa dura, fruticosa, spinosis foliis, caule ge-
niculato, cubitali et maiore aliquanto, alia albicans, alia
nigra, radice odorata, et sativa quidem est, sed sponte nasci-
tur in asperis et saxosis et in litoribus maris durior nigrior-
que, folio api.
20 8. (9.) Ex his candidam nostri centum capita vocant.
omnes eiusdem effectus, caule et radice in cibos Graeco-
rum receptis utroque modo, sive coquere libeat sive cruda
vesci. portentosum est quod de ea traditur, radicem eius
alterutrius sexus similitudinem referre, raro inventu, sed si
viris contigerit mas, amabilis fieri. ob hoc et Phaonem Le-
sbium dilectum a Sappho, multa circa hoc non Magorum so-
21 lum vanitate sed etiam Pythagoricorum. sed in medico usu
praeter supra dicta auxiliatur inflationibus, torminibus, cor-
dis vitiis, stomacho, iocineri, praecordiis in aqua mulsa,
lieni in posca, item ex mulsa renibus, stranguriae, opistho-
tonis, spasmis, lumbis, hydropicis, comitialibus, mulierum
mensibus, sive subsidant sive abundent, volvarumque omni-
22 bus vitiis. extrahit infixa corpori cum melle. strumas, pa-
rotidas, panos, recedentis ab ossibus carnis sanat cum axun-
gia salsa et cerato, item fracturas. crapulam praesumpta
arcet, alvom sistit. aliqui e nostris sub solstitio colligi eam
iussere. ex aqua caelesti inponi omnibus cervicis vitiis, ocu-
lorum quoque albugines sanare adalligatam tradiderunt.
23 9. (10.) Sunt qui et acanum eryngio adscribant, spino-
sam brevemque ac latam herbam spinisque latioribus. hanc
inpositam sanguinem mire sistere.
24 (11.) Alii eryngen falso eandem putavere esse et gly-
cyrrhizam, quare subiungi eam protinus refert. et ipsa sine
dubio inter aculeatas est, foliis echinatis, pinguibus tactu-
que cumminosis, fruticosa, binum cubitorum altitudine, flore
hyacinthi, fructu pilularum platani magnitudinis. praestan-
tissima in Cilicia, secunda Ponto, radice dulci, et haec tan-
25 tum in usu. capitur ea vergiliarum occasu, longa ceu vi-

tium, coloris buxei melior quam nigra, quaeque lenta quam quae fragilis. usus in subditis decoctae ad tertias, cetero ad mellis crassitudinem, aliquando et tunsae, quo genere et volneribus inponitur et faucium vitiis omnibus, item voci utilissimo suco sic ut spissatus est linguae subdito, item thoraci, iocineri. hac diximus sitim famemque sedari. ob id 26 quidam adipson appellavere eam et hydropicis dedere, ne 11. 284 sitirent. ideo et conmanducata stomatice est et ulceribus oris inspersa saepe et pterygiis. sanat et vesicae scabiem, renium dolores, condylomata, ulcera genitalium. dedere eam quidam potui in quartanis drachmarum duarum pondere ex pipere, hemina aquae. conmanducata sanguinem ex volnere sistit. sunt et qui calculos ea pelli tradiderunt.

10. (12.) Tribuli unum genus in hortis nascitur, alterum 27 in fluminibus tantum. sucus ex his colligitur ad oculorum medicinas, est enim refrigerantis naturae et ideo utilis contra inflammationes collectionesque. ulcera per se erumpentia et praecipue in ore cum melle sanat, item tonsillas. potus calculos frangit. Thraces qui ad Strymona habitant foliis tribuli equos saginant, ipsi nucleo vivont panem facientes praedulcem et qui contrahat ventrem. radix caste pureque collecta discutit strumas, semen adalligatum varicum dolores sedat, tritum vero in aquam sparsum pulices necat.

11. (13.) Stoebe, quam aliqui pheon vocant, decocta 28 in vino praecipue auribus purulentis medetur, item oculis ictu cruentatis, haemorrhagiae quoque et dysinteriae infusa.

12. (14.) Hippophaes in sabulosis maritimisque nasci- 29 tur, spinis albis. hederae modo racemosa est, candidis, ex parte rubentibus acinis. radix suco madet qui aut per se conditur aut pastillis farinae ervi. bilem detrahit obolo ponderis, saluberrime cum mulso. Est altera hippophaes sine caule, sine flore, foliis tantum minutis. huius quoque sucus hydropicis mire prodest. Debent adcommodatae esse et 30 equorum naturae, neque ex alia causa nomen accepisse. quippe quaedam animalium remediis nascuntur locupleti divinitate ad generanda praesidia, ut non sit mirari satis ingenium eius disponentis auxilia in genera, in causas, in tem-

pora, ut aliis prosit aliud horis diesque nullus prope sine
praesidiis reperiatur.
31 13. (15.) Urtica quid esse invisius potest? at illa prae-
15, 30 ter oleum quod in Aegypto ex ea fieri diximus vel plu-
rumis scatet remediis. semen eius cicutae contrarium esse
Nicander adfirmat, item fungis et argento vivo, Apollodo-
rus et salamandris cum iure coctae testudinis, item adver-
sari hyoscyamo et serpentibus et scorpionibus. quin ipsa illa
amaritudo mordax uvas in ore procidentisque volvas et in-
fantium sedes tactu resilire cogit, lethargicos expergisci
32 tactis cruribus magisque fronte. eadem canis morsibus ad-
dito sale medetur, sanguinem trita naribus indita sistit et
magis radice. carcinomata et sordida ulcera sale admixto,
item luxata sanat et panos, parotidas carnisque ab ossibus
recedentis. semen potum cum sapa volvam strangulatis
aperit, profluvia narium sistit inpositum. vomitiones in
aqua mulsa sumptum a cena facilis praestat duobus obolis,
33 uno autem in vino poto lassitudines recreat. volvae vitiis
tostum acetabuli mensura potum in sapa resistit stomachi
inflationibus. orthopnoicis prodest cum melle et thoracem
purgat eodem ecligmate et lateri medetur cum semine lini.
addunt hysopum et piperis aliquid. inlinitur lieni, difficilem
34 ventrem tostum cibo emollit. Hippocrates volvam purgari
poto eo pronuntiat, dolore levari tosto acetabuli mensura,
dulci poto et inposito cum suco malvae. intestinorum ani-
malia pelli cum hydromelite et sale, defluvia capitis semine
inlito cohonestari. articulariis morbis et podagricis plurumi
cum oleo vetere aut folia cum ursino adipe trita inponunt.
ad eadem radix tunsa cum aceto non minus utilis, item lieni,
et cocta in vino discutit panos cum axungia vetere salsa.
35 eadem psilotrum est sicca. Condidit laudes eius Phanias
physicus, utilissimam cibis coctam conditamve professus ar-
teriae, tussi, ventris destillationi, stomacho, panis, paro-
tidibus, pernionibus, cum oleo sudorem, coctam cum con-
chyliis ciere alvom, cum tisana pectus purgare mulierumque
36 menses, cum sale ulcera quae serpant cohibere. Suco quo-
que in usu est. expressus inlitus fronti sanguinem narium
sistit, potus urinam ciet, calculos rumpit, uvam gargarizatus

reprimit. semen colligi messibus oportet. Alexandrinum
maxume laudatur. Ad omnia haec et mitiores quidem tene-
raeque efficaces, sed praecipue silvestris illa, et hoc am-
plius lepras e facie tollit in vino pota. si quadripes fetum
non admittat, urtica naturam fricandam monstrant.

14. (16.) Ea quoque num quam lamium inter genera ea- 37
rum appellavimus mitissima et foliis non mordentibus, me- 21, 93
detur cum mica salis contunsis incussisque, inustis et stru-
mis, tumoribus, podagris, volneribus. album habet in me-
dio folio quod ignibus sacris medetur. quidam e nostris tem- 38
pore discrevere genera, et autumnalis urticae radicem ad-
alligatam in tertianis ita ut aegri nuncupentur, cum eruatur
ea radix, dicaturque cui et quorum filio eximatur, liberare
morbo tradiderunt, hoc idem et contra quartanas pollere.
iidem urticae radice addito sale infixa corpori extrahi, foliis
cum axungia strumas discuti vel, si suppuraverint, erodi,
conpleri.

15. (17.) Ex argumento nomen accepit scorpio herba. 39
semen enim habet ad similitudinem caudae scorpionis, folia
pauca. valet et adversus animal nominis sui. Est et alia
eiusdem nominis effectusque sine foliis, asparagi caule, in
cacumine aculeum habens et inde nomen.

16. (18.) Leucacantham alii phyllon, alii ischiada, alii 40
polygonaton appellant, radice cypiri, quae conmanducata
dentium dolores sedat, item laterum et lumborum, ut Hice-
sius tradit, semine poto drachmis octo aut suco. eadem
ruptis, convolsis medetur.

17. (19.) Helxinen aliqui perdicium vocant, quoniam 41
perdices ea praecipue vescantur, alii sideritim, nonnulli
parthenium. folia habet mixtae similitudinis plantagini et
marrubio, cauliculos densos, leviter rubentis, semina in
capitibus lappaceis adhaerentia vestibus, unde et helxinen
dictam volunt. sed nos qualis vera esset helxine diximus 21, 96
priori libro. haec autem inficit lanas, sanat ignis sacros et 42
tumores collectionesque omnis et adusta, panos sucus eius cum
psimithio et guttura incipientia turgescere, item veterem tus-
sim cyatho hausto et omnia vitia umida, sicut tonsillas et vari-

ces cum rosaceo. inponitur et podagris cum caprino sebo ceraque Cypria.

43 (20.) Perdicium sive parthenium, — nam sideritis alia est, — ab nostris herba urceolaris vocatur, ab aliis astercum, folio similis ocimo, nigrior tantum, nascens in tegulis parietinisque. medetur cum mica salis trita iisdem omnibus quibus lamium, et eodem modo, item vomicae calfacto suco pota, sed contra volsa, rupta lapsusque et praecipitia, ut vehiculorum eversio-
44 nes, singularis. Verna carus Pericli Atheniensium principi, cum is in arce templum aedificaret repsissetque super altitudinem fastigi et inde cecidisset, hac herba dicitur sanatus monstrata Pericli somnio a Minerva, quare parthenium vocari coepta est adsignaturque ei deae. hic est vernula cuius effigies ex aere fusa est et nobilis ille splanchnoptes.

45 18. (21.) Chamaeleonem aliqui ixiam vocant. duo genera eius: candidior asperiora habet folia, serpit in terra echini modo spinas erigens, radice dulci, odore gravi. quibusdam in locis viscum gignit album sub alis foliorum, maxume circa canis ortum, quo modo tura nasci dicuntur, unde et ixia appellatur. hac mastiche utuntur mulieres. quare et chamaeleon vocetur, varietate foliorum evenit. mutat enim cum terra colores, hic niger, illic viridis, aliubi cyaneus,
46 aliubi croceus atque aliis coloribus. Ex his candidus hydropicos sanat suco radicis decoctae. bibitur drachma in passo. pellit et interaneorum animalia acetabuli mensura suci eiusdem in vino austero cum origani scopis. facit ad difficultatem urinae. hic sucus occidit et canes suesque in polenta. addita aqua et oleo contrahit in se muris ac necat, nisi protinus aquam sorbeant. radicem eius aliqui concisam servari iubent funiculis pendentem decocuntque in cibo contra fluctio-
47 nes quas Graeci rheumatismos vocant. ex nigris aliqui marem dixere cui flos purpureus esset et feminam cui violaceus. una nascuntur caule cubitali, crassitudine digitali. Radicibus earum lichenes curantur cum sulpure et bitumine una coctis, conmanducatis vero dentes mobiles aut in aceto decoctis. suco scabiem etiam quadripedum sanant. et ricinos canum necant, iuvencos quoque anginae modo, quare a quibusdam ulophonon vocatur et cynozolon propter gravitatem odoris. Ferunt et

haec viscum ulceribus utilissimum. omnium autem generum
eorum radices scorpionibus adversantur.

19. (22.) Coronopus oblonga herba est cum fissuris. se- 48
ritur interim, quoniam radix coeliacis praeclare facit in cinere
tosta.

20. (23.) Et anchusae radix in usu est, digitali crassitu-
dine. finditur papyri modo manusque inficit sanguineo colore,
praeparat lanas pretiosis coloribus. sanat ulcera in cerato,
praecipue senum, item adusta. liquari non potest in aqua,
oleo dissolvitur, idque sincerae experimentum est. datur et 49
ad renium dolores drachma eius potui in vino aut, si febris
sit, in decocto balani, item in iocinerum vitiis et lienis et bile
subfusis. lepris et lentigini inlinitur ex aceto. folia trita cum
melle et farina luxatis inponuntur, et pota drachmis duabus in
mulso alvom sistunt. pulices necare radix in aqua decocta
traditur.

(24.) Est et alia similis pseudoanchusa ob id appellata, 50
a quibusdam vero echis aut doris et multis aliis nominibus, la-
nuginosior et minus pinguis, tenuioribus foliis languidiori-
bus. radix in oleo non fundit rubentem sucum, et hoc ab
anchusa discernitur. contra serpentis efficacissima potu folio-
rum vel seminis. folia ictibus inponuntur. virus serpentis
fugat. bibitur et propter spinam. folium eius sinistra decerpi
iubent Magi, et cuius causa sumatur dici tertianisque febribus
adalligari.

21. (25.) Est et alia herba proprio nomine onochilon, 51
quam aliqui anchusam vocant, alii archebion, alii onochelim,
aliqui rhexiam, multi enchrysam, parvo frutice, flore purpu-
reo, asperis foliis et ramis, radice messibus sanguinea, ce-
tero nigra, in sabulosis nascens, efficax contra serpentis
maxumeque viperas, et radice et foliis, aeque cibo ac potu.
viris habet messibus. folia trita odorem cucumeris reddunt.
datur in cyathis tribus volva procidente. pellit et taenias cum 52
hysopo, et in dolore renium aut iocineris ex aqua mulsa, si
febris sit, sin aliter, e vino bibitur. lentigini ac lepris radix
inlinitur. habentes eam a serpentibus feriri negantur. Est et
alia huic similis flore rubro, minor, et ipsa ad eosdem usus,
traduntque, conmanducata ea si inspuatur, mori serpentem.

53 (26.) Anthemis magnis laudibus celebratur ab Asclepiade. aliqui leucanthemida vocant, alii leucanthemum, alii eranthemida, quoniam vere floreat, alii chamaemelon, quoniam odorem mali habeat. nonnulli melanthion vocant. Genera eius tria flore tantum distant, palmum non excedentia, parvis floribus rutae, candidis aut malinis aut purpureis. In macro solo aut iuxta semitas colligitur vere et in coronamenta reponitur. eodem tempore et medici folia tunsa in pastillos digerunt,
54 item florem et radicem. Dantur omnia mixta drachmae unius pondere contra serpentium omnium ictus. pellunt mortuos partus, item menstrua in potu et urina calculosque. inflationes, iocinerum vitia, bilem subfusam, aegilopia conmanducata, ulcerum eruptiones manantis sanat. Ex omnibus his generibus ad calculos efficacissima est quae florem purpureum habet, cuius et foliorum et fruticis amplitudo maiuscula est. hanc proprie quidam eranthemim vocant.

55 (27.) Loton qui arborem putant tantum esse vel Homero auctore coargui possunt. is enim inter herbas subnascentis deorum voluptati loton primam nominavit. folia eius cum melle oculorum cicatrices, argema, nubeculas discutiunt.

56 (28.) Est et lotomètra quae fit ex loto sata, ex cuius semine simili mili putri fiunt panes in Aegypto a pastoribus, maxume aqua vel lacte subacto. negatur quicquam illo pane salubrius esse aut levius, dum caleat. refrigeratus difficilius concoquitur fitque ponderosus. constat eos qui illo vivant nec dysinteria nec tenesmo neque aliis morbis ventris infestari. itaque inter remedia eorum habent.

57 (29.) Heliotropi miraculum saepius diximus cum sole se
2, 109
18, 252 circumagentis etiam nubilo die, tantus sideris amor est. noctu velut desiderio contrahit caeruleum florem. Genera eius duo:
58 tricoccum et helioscopium. hoc altius, quamquam utrumque semipedalem altitudinem non excedit, ab una radice ramosum. semen in folliculo messibus colligitur. nascitur nonnisi in pingui solo cultoque maxume, tricoccum ubique. si decoquatur, invenio cibis placere et in lacte iucundius alvom molliri et, si decocti sucus bibatur, efficacissime exinaniri. maioris sucus excipitur aestate hora sexta, miscetur cum vino, sic
59 firmior. capitis dolores sedat rosaceo admixto. verrucas cum

sale tollit sucus e folio, unde nostri verrucariam herbam appellavere aliis cognominari effectibus digniorem. namque et serpentibus et scorpionibus resistit ex vino aut aqua mulsa, ut Apollophanes et Apollodorus tradunt. folia infantium destillationibus, quod siriasim vocant, inlita medentur, item contractionibus, etiam si id comitialiter accidat. decocto quoque foveri os saluberrimum est. potum id pellit taenias et renium harenas. si cuminum adiciatur, calculos frangit. decoqui cum radice oportet, quae cum foliis et hircino sebo podagris inlinitur. Alterum genus quod tricoccum appellavimus 60
et alio nomine scorpiuron vocatur, foliis non solum minoribus sed etiam in terram vergentibus. semen ei est effigie scorpionis caudae, quare nomen. vis ad omnia venenata et phalangia, sed contra scorpiones praecipue inlita. non feriuntur habentes, et si terram surculo heliotropi circumscribat aliquis, negant scorpionem egredi, inposita vero herba aut uda omnino respersum protinus mori. seminis grana quattuor pota quartanis prodesse dicuntur, tria vero tertianis, vel si herba ipsa ter circumlata subiciatur capiti. semen et venerem 61
stimulat, cum melle panos discutit. verrucas hoc utique heliotropium radicitus extrahit et excrescentia in sedibus. spinae quoque ac lumborum sanguinem corruptum trahit inlitum semen et potum, in iure gallinacei decoctum aut cum beta et lente. cortex seminis liventibus colorem reddit. Magi heliotropium quartanis quater, in tertianis ter adligari iubent ab ipso aegro precarique eum soluturum se nodos liberatum et facere non exempta herba.

(30.) Aliud adianto miraculum: aestate viret, bruma non 62
marcescit, aquas respuit, perfusum mersumve sicco simile est, — tanta dissociatio deprehenditur, — unde et nomen a Graecis alioqui frutici topiario. quidam callitrichon vocant, alii polytrichon, utrumque ab effectu. tinguit enim capillum et ad hoc decoquitur in vino cum semine api adiecto oleo copiose, ut crispum densumque faciat, et defluere autem prohibet. Duo eius genera: candidius et nigrum breviusque. id 63
quod maius est, polytrichon, aliqui trichomanes vocant. utrique ramuli nigro colore nitent, foliis felicis, ex quibus inferiora aspera ac fusca sunt, omnia autem contrariis pediculis

densa ex adverso inter se, radix nulla. umbrosas petras
parietumque aspergines ac fontium maxume specus sequitur
et saxa manantia, quod miremur, cum aquas non sentiat.
64 Calculos e corpore mire pellit frangitque, utique nigrum, qua
de causa potius quam quod in saxis nasceretur a nostris saxi-
fragum appellatum crediderim. bibitur e vino quantum terni
decerpsere digiti. urinam cient, serpentium et araneorum
venenis resistunt, in vino decocti alvom sistunt. capitis do-
lores corona ex iis sedat. contra scolopendrae morsus inli-
nuntur, crebro auferendi ne perurant, hoc et in alopeciis.
strumas discutiunt furfuresque in facie et capitis manantia
65 ulcera. decoctum ex his prodest suspiriosis et iocineri et
lieni et felle subfusis et hydropicis. stranguriae inlinuntur et
renibus cum absinthio. secundas cient et menstrua. sangui-
nem sistunt ex aceto aut rubi suco poti. infantes quoque
exulcerati perunguntur ex iis cum rosaceo et vino prius. fo-
lium in urina pueri inpubis, tritum quidem cum aphronitro et
inlitum ventri mulierum ne rugosus fiat praestare dicitur. per-
dices et gallinaceos pugnaciores fieri putant in cibum eorum
additis, pecorique esse utilissimos.
66 22. (31.) Picris ab insigni amaritudine cognominatur, ut
21, 105 diximus, folio rotundo. tollit eximie verrucas. Thesium
quoque non dissimili amaritudine est, sed purgat alvom, in
quem usum teritur ex aqua.
67 (32.) Asphodelum de clarissimis herbarum, ut quod he-
roum aliqui appellaverint, Hesiodus et in silvis nasci dixit,
Dionysius marem ac feminam esse, defectis corporibus et
phthisicis constat bulbos eius cum tisana decoctos aptissime
dari, panemque ex iis cum farina subactis saluberrimum esse.
Nicander et contra serpentis ac scorpiones vel caulem quem
21, 109 anthericum vocavimus vel semen vel bulbos dedit in vino
68 tribus drachmis substravitque somno contra hos metus. datur
et contra venenata marina et contra scolopendras terrestris.
cocleae mire in Campania caulem eum persecuntur et sugendo
arefaciunt. folia quoque inlinuntur venenatorum volneribus ex
vino, bulbi nervis articulisque cum polenta tunsi inlinuntur.
prodest et concisis ex aceto lichenas fricare, item ulceribus
putrescentibus ex aqua inponere, mammarum quoque et te-

stium inflammationibus. decocti in faece vini oculorum epiphoris supposito linteolo medentur. fere in quocumque morbo magis decoctis utuntur, item ad tibiarum taetra ulcera rimasque corporum quacumque in parte farina arefactorum. autumno autem colliguntur, cum plurumum valent. sucus quoque ex tunsis expressus aut decoctis utilis fit corporis dolori cum melle, idem odorem corporis iucundum adfectantibus, cum iri arida et salis exiguo. folia et supra dictis medentur et stru- 70
mis, panis, ulceribus in facie decocta in vino. cinis e radice alopecias emendat et rimas pedum sedisque, decoctae radicis in oleo sucus, perniones et ambusta. et gravitati aurium infunditur, a contraria aure in dolore dentium. prodest et urinae pota modice radix et menstruis et lateris doloribus, item ruptis, convolsis, tussibus, drachmae pondere in vino pota. eadem et vomitiones adiuvat conmanducata. semine sumpto turbatur venter. Chrysermus et parotidas in vino decocta ra- 71
dice curavit, item strumas admixta cachry ex vino. quidam aiunt, si inposita radice pars eius in fumo suspendatur quartoque die solvatur, una cum radice arescere strumam. Sophocles ad podagras utroque modo, cocta crudaque usus est. ad perniones decoctam ex oleo dedit et subfusis felle in vino et hydropicis. venerem quoque concitari cum vino et melle perunctis aut bibentibus tradidere. Xenocrates et lichenas, 72
psoras, lepras, radice in aceto decocta tolli dicit, item si cocta sit cum hyoscyamo et pice liquida, alarum quoque et feminum vitia, et capillum crispiorem fieri, raso prius capite, si radice ea fricetur, Simus lapides renium in vino decocta potaque eximi. Hippocrates semine ad impetus lienis dari censet. iumentorum quoque ulcera ac scabiem radix inlita aut decoctae sucus ad pilum reducit. mures eadem fugantur, caverna praeclusa moriuntur.

(33.) Asphodelon ab Hesiodo quidam halimon appellari 73
existimavere, quod falsum arbitror. est enim suo nomine halimon, non parvi et ipsum erroris inter auctores. alii enim fruticem esse dicunt densum, candidum, sine spina, foliis oleae, sed mollioribus, coqui haec ciborum gratia. radice tormina discuti drachmae pondere in aqua mulsa pota, item rupta, convolsa. alii olus maritimum esse dixere salsum et inde 74

nomen, foliis in rotunditatem longis, laudatum in cibis. duo-
rum praeterea generum, silvestre et mitius, utrumque prod-
esse dysintericis etiam exulceratis cum pane, stomacho vero
ex aceto. ulceribus vetustis inlini crudum et volnerum re-
centium impetus lenire et luxatorum pedum ac vesicae dolo-
res. silvestri tenuiora folia, sed in eisdem remediis effectus
75 maiores et in sananda hominum ac pecorum scabie. praeterea
nitorem corpori fieri dentibusque candorem, si fricentur ra-
dice ea, semine linguae subdito sitim non sentiri. hoc quo-
que mandi et utraque etiam condiri. Cratevas tertium quoque
genus tradidit longioribus foliis et hirsutioribus, odore cu-
pressi, nasci sub hedera maxume, prodesse opisthotonis,
contractionibus nervorum tribus obolis in sextarium aquae.
76 (34.) Acanthi topiariae et urbanae herbae lato longoque
folio crepidines marginum adsurgentiumque pulvinorum to-
ros vestientis duo genera sunt, aculeatum et crispum, quod
brevius, alterum leve, quod aliqui paederota vocant, alii
melamphyllum. Huius radices ustis luxatisque mire prosunt,
item ruptis, convolsis, et phthisim metuentibus incoctae cibo,
maxume tisana. podagris quoque inlinuntur tritae et calefa-
ctae calidis.
77 (35.) Bupleuron in sponte nascentium olerum numero
Graeci habent, caule cubitali, foliis multis longisque, capite
aneti, laudatum in cibis ab Hippocrate, in medicina a Glau-
cone et Nicandro. semen contra serpentis valet. folia ad
secundas feminarum vel sucum ex vino inlinunt, et strumis
folia cum sale et vino. radix contra serpentis datur in vino
et urinae ciendae.
78 (36.) Buprestim magna inconstantia Graeci in laudibus
ciborum etiam habuere, iidemque remedia tamquam contra
venenum prodiderunt, et ipsum nomen indicio est boum certe
venenum esse, quos dissilire degustata fatentur. quapropter
nec de hac plura dicemus. est vero causa quare venena mon-
stremus inter gramineas coronas, nisi libidinis causa expetenda
alicui videtur, quam non aliter magis accendi putant quam
pota ea?
79 (37.) Elaphoboscon ferulaceum est, geniculatum digiti
crassitudine, semine corymbis dependentibus silis effigie, sed

non amaris, foliis olusatri, et hoc laudatum in cibis. quippe etiam conditum prorogatur ad urinam ciendam, lateris dolores sedandos, rupta, convolsa sananda, inflationes discutiendas colique tormenta, contra serpentium omniumque aculeatorum ictus. quippe fama est hoc pabulo cervos resistere serpentibus. fistulas quoque radix nitro addito inlita sanat, siccanda autem in eos usus prius est, ne suco suo madeat, qui contra serpentium ictus non facit deteriorem eam.

(38.) Scandix quoque in olere silvestri a Graecis ponitur, 80 ut Opion et Erasistratus tradunt. item decocta alvom sistit, semine singultus confestim ex aceto sedat. inlinitur ambustis, urinas ciet. decoctae sucus prodest stomacho, iocineri, renibus, vesicae. haec est quam Aristophanes Euripidi poetae obicit ioculariter: matrem eius ne olus quidem legitimum venditasse, sed scandicem. Eadem erat anthriscum, si tene- 81 riora folia et odoratiora haberet. peculiaris laus ei, quod fatigato venere corpori succurrit marcentisque iam senio coitus excitat. sistit profluvia alba feminarum.

(39.) Et iasione olus silvestre habetur, in terra repens, 82 cum lacte multo, florem fert candidum, concilium vocant. et huius eadem commendatio ad stimulandos coitus. cruda ex aceto in cibis, et mulieribus lactis ubertatem praestat. salutaris est phthisim sentientibus. infantium capiti inlita nutrit capillum tenacioremque eius cutem efficit.

(40.) Estur et caucalis feniculo similis, brevi caule, flore 83 candido, cordi utilis. sucus quoque eius bibitur, stomacho perquam commendatus et urinae calculisque et harenis pellendis et vesicae pruritibus. extenuat et lienis, iocineris reniumque pituitas. semen menses feminarum adiuvat bilemque a partu siccat. datur et contra profluvia geniturae viris. Chrysippus et conceptionibus eam putat conferre multum. bibitur in vino ieiunis. inlinitur et contra venena marinorum, sicut Petrichus in carmine suo significat.

(41.) His adnumerant et sium latius apio, in aqua nascens, 84 pinguius nigriusque, copiosum semine, sapore nasturti. prodest urinis, renibus, lienibus mulierumque mensibus, sive ipsum in cibo sumptum sive ius decocti sive semine in vino drachmis duabus. calculos rumpit aquisque quae gignunt eos

resistit. dysintericis prodest infusum, item inlitum lentigini et mulierum vitiis in facie noctu inlitum, momentoque cutem emendat et ramices lenit, equorum etiam scabiem.

85 (42.) Sillybum chamaeleoni albo similem, aeque spinosam, ne in Cilicia quidem aut Syria aut Phoenice, ubi nascitur, coquere tanti est. ita operosa eius culina traditur. in medicina nullum usum habet.

86 (43.) Scolymum quoque in cibos recepit oriens et alio nomine limoniam appellavit. frutex est numquam cubitali altior cristisque foliorum ac radice nigra, sed dulci, Eratostheni quoque laudata in pauperi cena. urinam ciere praecipue traditur, sanare lichenas et lepras ex aceto, venerem
87 stimulare in vino Hesiodo et Alcaeo testibus, qui florente ea cicadas acerrimi cantus esse et mulieres libidinis avidissimas virosque in coitum pigerrimos scripsere, velut providentia naturae hoc adiumento tunc valentissimo. item graveolentiam alarum emendat radicis emedullatae uncia, in vini Falerni heminis tribus decocta ad tertias et a balineo ieiuno itemque post cibum cyathis singulis pota. mirum est quod Xenocrates promittit experimento, vitium id ex alis per urinam effluere.

88 (44.) Estur et sonchos — ut quem Theseo apud Callimachum adponat Hecale — uterque, albus et niger. lactucae similes ambo, nisi spinosi essent, caule cubitali, anguloso, intus cavo, sed qui fractus copioso lacte manet. albus, cui e lacte nitor, utilis orthopnoicis lactucarum modo ex embammate. Erasistratus calculos per urinam pelli eo monstrat et oris
89 graveolentiam conmanducato corrigi. sucus trium cyathorum mensura in vino albo et oleo calefactus adiuvat partus ita ut a potu ambulent gravidae. datur et in sorbitione. ipse caulis decoctus facit lactis abundantiam nutricibus coloremque meliorem infantium, utilissimus his quae lac sibi coire sentiant. instillatur auribus sucus, calidusque in stranguria bibitur cyathi mensura et in stomachi rosionibus cum semine
90 cucumeris nucleisque pineis. inlinitur et sedis collectionibus. bibitur contra serpentis scorpionesque, radix vero inlinitur. eadem decocta in oleo, punici mali calyce, aurium morbis praesidium est. haec omnia ex albo. Cleemporus nigro pro-

hibet vesci ut morbos faciente, de albo consentiens. Agathocles etiam contra sanguinem tauri demonstrat sucum eius, refrigeratoriam tamen vim esse convenit nigro et hac causa inponendum cum polenta. Zeno radice albi stranguriam docet sanari.

(45.) Condrion sive chondrylle folia habet intubi, circum- 91
rosis similia, caulem minus pedalem, suco madentem amaro, radice fabae simili, aliquando numerosa. habet proxumam terrae mastichen tuberculo fabae, quae adposita feminarum menses trahere dicitur. tunsa cum radicibus tota dividitur in pastillos contra serpentis argumento probabili, siquidem mures agrestes laesi ab iis hanc esse dicuntur. sucus ex vino coctae alvom sistit. eadem palpebrarum pilos inordinatissimos pro cummi efficacissime regit. Dorotheus stomacho et concoctionibus utilem carminibus suis pronuntiavit. aliqui feminis et oculis generationique virorum contrariam putavere.

(46.) Inter ea quae temere manduntur et boletos merito 92
posuerim, opimi quidem hos cibi, sed inmenso exemplo in crimen adductos veneno Tiberio Claudio principi per hanc occasionem a coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum sibique ante omnis Neronem suum dedit. quorundam ex his facile noscuntur venena diluto rubore, rancido adspectu, livido intus colore, rimosa stria, pallido per ambitum labro. Non sunt haec in quibusdam, siccique et ve- 93
ris similes veluti guttas in vertice albas ex tunica sua gerunt. volvam enim terra ob hoc prius gignit, ipsum postea in volva, ceu in ovo est luteum. nec tunicae minor gratia in cibo infantis boleti. rumpitur haec primo nascente, mox increscente in pediculi corpus absumitur, rarum umquam geminis ex uno pede. origo prima causaque e limo et acescente suco ma- 94
dentis terrae aut radicis fere glandiferae, initioque spuma lentior, dein corpus membranae simile, mox partus, ut dixi- 93
mus, illa perniciali iamque probandi alea. si caligaris clavos ferrive aliqua robigo aut panni marcor adfuerit nascenti, omnem illico sucum alienum saporemque in venenum concoquit. deprehendisse qui nisi agrestes possunt? atque quae colligunt 95
ipsi alia vitia? ne quidam, si serpentis caverna iuxta fuerit, si patescentem primo adhalaverit, capaci venenorum cogna-

tione ad virus accipiendum. itaque caveri conveniet prius quam
se condant serpentes. signa erunt tot herbae, tot arbores
fruticesque ab emersu earum ad latebram usque vernantes et
vel fraxini tantum folia nec postea nascentia nec ante deci-
dentia. et boletis quidem ortus occasusque omnis intra dies
septem est.

96 23. (47.) Fungorum lentior natura et numerosa genera,
sed origo non nisi ex pituita arborum. tutissimi qui rubent
callo minus diluto rubore quam boleti, mox candidi velut
apice flaminis insignibus pediculis, tertium genus suilli ve-
nenis adcommodatissimi familias nuper interemere et tota
convivia, Annaeum Serenum praefectum Neronis vigilum et
97 tribunos centurionesque. quae voluptas tanta *tam* ancipitis
cibi? quidam discrevere arborum generibus, fico, ferula et
16, 31 cummim ferentibus, non item fago, robore, cupresso, ut di-
ximus. sed ista quis spondet in venalibus? omnium colos
lividus. hic habebit veneni argumentum quo similior fuerit
vid. ind. arborum, ut fici. adversus haec diximus remedia dicemus-
98 que. interim sunt aliqua et in his. Glaucias stomacho uti-
lis putat boletos. siccantur pendentes suilli, iunco transfixi
quales e Bithynia veniunt. hi fluctionibus alvi quas rheuma-
tismos vocant medentur excrescentibusque in sede carnibus,
minuunt enim eas et tempore absumunt, item lentiginem et
mulierum in facie vitia. lavantur etiam ut plumbum in ocu-
lorum medicamenta. sordidis ulceribus et capitis eruptionibus,
99 canum morsibus ex aqua inlinuntur. Libet et coquendi dare
aliquas communis in omni eo genere observationes, quando
ipsae suis manibus deliciae praeparant hunc cibum solum et
cogitatione ante pascuntur sucinis novaculis aut argenteo ad-
paratu comitante. noxii erunt fungi qui in coquendo duriores
fient, innocentiores qui nitro addito coquentur, si utique per-
coquantur. tutiores fiunt cum carne cocti aut cum pediculo
piri. prosunt et pira confestim sumpta. debellat eos et aceti
natura contraria iis.

100 (48.) Imbribus proveniunt omnia haec, imbre et silphium.
19, 38 venit primo e Cyrenis, ut dictum est. ex Syria nunc maxume
inportatur, deterius Parthico, sed Medico melius, exstincto
19, 39 omni Cyrenaico, ut diximus. Usus silphi in medicina: fo-

liorum ad purgandas volvas pellendosque emortuos partus.
decocuntur in vino albo et odorato, ut bibatur mensura ace-
tabuli a balineis. radix prodest arteriis exasperatis, colle-
ctionibus sanguinis inlinitur, sed in cibis concoquitur aegre.
inflationes facit et ructus, urinae quoque noxia, suggillatis
cum vino et oleo amicissima et cum cera strumis. verrucae
sedis crebriore eius suffitu cadunt.

(49.) Laser e silphio profluens quo diximus modo inter 101
eximia naturae dona numeratum plurumis conpositionibus in- [19, 48]
seritur, per se autem algores excalfacit, potum nervorum
vitia extenuat. feminis datur in vino, et lanis mollibus ad-
movetur volvae ad menses ciendos. pedum clavos circum-
scariphatos ferro mixtum cerae extrahit. urinam ciet ciceris
magnitudine dilutum. Andreas spondet copiosius sumptum 102
nec inflationes facere et concoctioni plurumum conferre seni-
bus et feminis, item hieme quam aestate utilius, et tum aquam
bibentibus. cavendum ne qua sit exulceratio intus. Ab aegri-
tudine recreationi efficax in cibo, tempestive enim datum
cauteri vim optinet, adsuetis etiam utilius quam expertibus.
Extera corporum indubitatas confessiones habent. venena 103
telorum et serpentium exstinguit potum. ex aqua volneribus
his circumlinitur, scorpionum tantum plagis ex oleo, ulceribus
vero non maturescentibus cum farina hordeacea vel fico sicca,
carbunculis cum ruta vel cum melle vel per se visco super-
litum ut haereat. sic et ad canis morsus. excrescentibus circa
sedem cum tegmine punici mali ex aceto decoctum, clavis
qui volgo morticini appellantur nitro mixto. alopecias nitro 104
ante subactas replet cum vino et croco aut pipere ac murium
fimo et aceto. perniones ex vino fovet et ex oleo coctum
inponitur, sic et callo. clavis pedum superrasis praecipuae
utilitatis. contra aquas malas, pestilentis tractus vel dies, in
tussi, uva, fellis veteri subfusione, hydropisi, raucitatibus,
confestim enim purgat faucis vocemque reddit. podagras in
spongea dilutum posca lenit. pleuriticis in sorbitione vinum 105
poturis datur, contractionibus, opisthotonicis ciceris magni-
tudine cera circumlitum. in angina gargarizatur. anhelatori-
bus et in tussi vetusta cum porro ex aceto datur, aeque ex
aceto his qui coagulum lactis sorbuerint. praecordiorum vitiis

syntecticis, comitialibus cum vino, in aqua mulsa linguae pa-
ralysi. coxendicibus et lumborum doloribus cum decocto melle
106 inlinitur. non censuerim, quod auctores suadent, cavernis
dentium in dolore inditum cera includi, magno experimento
hominis qui se ea de causa praecipitavit ex alto. quippe tau-
ros inflammat naribus inlitis, serpentis avidissimas vini admix-
tum rumpit. ideo nec inungui suaserim cum Attico melle,
licet praecipiant. Quas habeat utilitates admixtum aliis in-
mensum est referre, et nos simplicia tractamus, quoniam in
his naturam esse adparet, in illis coniecturam saepius fallacem,
nulli satis custodita in mixturis concordia naturae ac repu-
117 gnantia. qua de re mox plura.
107 24. (50.) Non esset mellis auctoritas in pretio minor
quam laseris, ni ubique nasceretur. illud ipsa fabricata sit
11, 11 natura, sed huic gignendo animal, ut diximus, innumeros ad
usus, si quotiens misceatur aestimemus. prima propolis al-
11, 16 vorum, de qua diximus, aculeos et omnia infixa corpori ex-
trahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum
108 mulcet ulceraque iam desperantia in cicatricem cludit. mellis
quidem ipsius natura talis est ut putrescere corpora non sinat,
iucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura,
faucibus, tonsillis, anginae omnibusque oris desideriis utilis-
simum, arescentique in febribus linguae, iam vero peripneu-
monicis, pleuriticis decoctum, item volneribus, a serpente
percussis et contra venena fungorum. paralyticis in mulso,
quamquam suae mulso dotes constant. mel auribus instillatur
109 cum rosaceo, lendes et foeda capitis animalia necat. usus
despumati semper aptior, stomachum tamen inflat, bilem auget,
fastidium creat, et oculis per se inutile aliqui arbitrantur,
rursus quidam angulos exulceratos melle tangi suadent.
Mellis causas atque differentias nationesque et indicationem
11, 32; 21, 74 in apium ac deinde florum natura diximus, cum ratio operis
dividi cogeret miscenda rursus naturam rerum pernoscere vo-
lentibus.

110 (51.) In mellis operibus et aqua mulsa debet tractari.
duo genera eius: subitae ac recentis, alterum inveteratae.
repentina despumato melle praeclaram utilitatem habet in
cibo aegrotantium levi, hoc est alicae elutae, viribus recrean-

dis, ore stomachoque mulcendo, ardores refrigerando. frigi-
dam enim dari utilius ventri molliendo invenio apud auctores.
hunc potum bibendum alsiosis, item animi humilis et prae-
parci, quos illi dixere micropsychos. et est ratio subtilita- 111
tis inmensae a Platone descendens corpusculis rerum levibus,
scabris, angulosis, rotundis, magis aut minus ad aliorum na-
turam accedentibus, ideo non eadem omnibus amara aut dul-
cia esse. sic et in lassitudine proniores esse ad iracundiam
et in siti. ergo et haec animi asperitas, seu potius animae,
dulciore suco mitigatur lenito transitu spiritus et molliore
facto meatu, ne scindat euntem redeuntemque. experimenta
in se cuique, nullius non ira, luctus, tristitia et omnis animi
impetus cibo mollitur, ideoque observanda sunt quae non so-
lum corporum medicinam sed et morum habent.

(52.) Aqua mulsa et tussientibus utilis traditur, cale- 112
facta invitat vomitiones, contra venenum psimithi salutaris ad-
dito oleo, item contra hyoscyami cum lacte maxume asinino,
et contra halicacabi, ut diximus. infunditur et auribus 21, 182
et genitalium fistulae. volvis inponitur cum pane molli, su-
bitis tumoribus, luxatis leniendisque omnibus. inveteratae
usum damnavere posteri minus innocentem aqua minusque vino
firmum. longa tamen vetustate transit in vinum, ut constat
inter omnis, stomacho inutilissimum nervisque contrarium.

(53.) Semper mulsum ex vetere vino utilissimum, fa- 113
cillimeque cum melle concorporatur, quod in dulci numquam
evenit. ex austero factum non inplet stomachum, neque ex
decocto melle. minusque inflat, quod fere evenit. adpetendi
quoque revocat aviditatem cibi. alvom mollit frigido potu,
pluribus calido sistit, corpora auget. multi senectam longam 114
mulsi tantum intrita toleravere, neque alio ullo cibo, celebri
Pollionis Romili exemplo. centesimum annum excedentem
eum divos Augustus hospes interrogavit, quanam maxume ra-
tione vigorem illum animi corporisque custodisset. at ille
respondit: intus mulso, foris oleo. Varro regium cognomi-
natum arquatorum morbum tradit, quoniam mulso curetur.

(54.) Melitites quo fieret modo ex musto et melle do- 115
cuimus in ratione vini. saeculis iam fieri non arbitror hoc 14, 85
genus inflationibus obnoxium. solebat tamen inveteratum alvi

causa dari in febre, item articulario morbo et nervorum in-
firmitate laborantibus et mulieribus vini abstemiis.
116 (55.) Mellis naturae adnexa cera est, de cuius origine,
11, 18 21, 83 bonitate, nationibus suis locis diximus. omnis autem mollit,
calefacit, explet corpora, recens melior. datur in sorbitione
dysintericis, favique ipsi in pulte alicae prius tostae. adver-
satur lactis naturae, ac mili magnitudine decem grana cerae
hausta non patiuntur coagulari lac in stomacho. si inguen
tumeat, albam ceram in pube fixisse remedio est.
117 (56.) Nec huius usus quos mixta aliis praestat enumerare
possit medicina, sicuti nec ceterorum quae cum aliis pro-
106 sunt. ista, ut diximus, ingeniis constant. non fecit ceratum,
malagmata, emplastra, collyria, antidota parens illa ac di-
vina rerum artifex, officinarum haec, immo verius avaritiae
commenta sunt. naturae quidem opera absoluta atque per-
fecta gignuntur, paucis ex causa, non ex coniectura rebus
adsumptis, ut suco aliquo sicca temperentur ad meatus, aut
118 corpore alio umentia ad nixus. scripulatim quidem colligere
ac miscere viris non coniecturae humanae opus, sed inpuden-
tiae est. nos nec Indicarum Arabicarumque mercium aut
externi orbis attingimus medicinas. non placent remediis tam
longe nascentia, non nobis gignuntur, immo ne illis quidem,
alioqui non venderent. odorum causa unguentorumque et de-
liciarum, si placet, etiam superstitionis gratia emantur, quon-
iam ture supplicamus et costo. salutem quidem sine istis
posse constare vel ob id probabimus ut tanto magis sui deli-
cias pudeat.
119 (57.) Sed medicinas e floribus coronamentisque et hor-
tensiis quaeque mandantur herbae persecuti quonam modo
frugum omittimus? nimirum et has indicare conveniat. 25. In
primis sapientissima animalium esse constat quae fruge ve-
scantur. Siliginis grana combusta et trita cum vino Amineo,
oculis inlita epiphoras sedant, tritici vero ferro combusta iis
120 quae frigus usserit praesentaneo sunt remedio. Farina tritici
ex aceto cocta nervorum contractionibus, cum rosaceo vero
et fico sicca myxisque decoctis furfures tonsillis faucibusque
gargarizatione prosunt. Sextus Pomponius praetorii viri pater,
Hispaniae citerioris princeps, cum horreis suis ventilandis

praesideret, conreptus dolore podagrae mersit in triticum
super genua sese, levatusque siccatis pedibus mirabilem in
modum hoc postea remedio usus est. vis tanta est ut cados
plenos siccet. Paleam quoque tritici vel hordei calidam in- 121
poni ramicum incommodis experti iubent, quaque decoctae
sint aqua foveri. Est et in farre vermiculus teredini similis,
quo cavis dentium cera incluso cadere vitiati dicuntur, etiam si
fricentur. Olyram arincam diximus vocari. hac decocta fit 18, 92
medicamentum quod Aegyptii atheram vocant, infantibus uti-
lissimum, sed et adultos inlinunt eo.

(58.) Farina ex hordeo et cruda et decocta collectiones 122
impetusque discutit, lenit, concoquit. decoquitur alias in
mulsa aqua aut fico sicca. iocineris doloribus, cum pus con-
coqui opus est, cum vino, cum vero inter coquendum discu-
tiendumque cura est, tunc in aceto melius aut in faece aceti
aut in cotoneis pirisve decoctis. ad multipedae morsus cum
melle, ad serpentium in aceto et contra suppurantia, ad ex-
trahendas suppurationes ex posca addita resina Gallica, ad 123
concoctiones vero et ulcera vetera cum resina, ad duritias
cum fimo columbarum aut fico sicca aut cinere, ad nervorum
inflammationes aut intestinorum vel laterum dolores cum pa-
pavere aut meliloto, et quotiens ab ossibus caro recedit, ad
strumas cum pice et inpubis pueri urina, cum oleo. cum
Graeco feno contra praecordiorum tumores vel in febribus cum
melle vel adipe vetusto. Suppuratis triticea farina multo le- 124
nior. nervis cum hyoscyami suco inlinitur, ex aceto et melle
lentigini. zeae, ex qua alicam fieri diximus, efficacior etiam 18, 112
hordeacea videtur, trimestris mollior. ex vino rubro ad scor-
pionum ictus tepida et sanguinem exscreantibus, item arteriae
tussi cum caprino sebo aut butyro. ex feno Graeco mollissima
omnium. ulcera manantia sanat et furfures corporis, stomachi 125
dolores, pedes et mammas cum vino et nitro cocta. aerina
magis ceteris purgat ulcera vetera et gangraenas, cum raphano
et sale et aceto lichenas, lepras cum sulpure vivo, et capitis
dolores cum adipe anserino inposita fronti. strumas et panos
concoquit cum fimo columbino et lini semine decocta in
vino.

(59.) De polentae generibus in frugum loco satis dixi- 126

 18, 72

mus. medicorum ratione a farina hordei distat eo quod torretur, ob id stomacho utilis. alvom sistit impetusque rubicundi tumoris, et oculis inlinitur et capitis dolori cum menta aut alia refrigerante herba, item pernionibus et serpentium plagis, item ambustis ex vino, inhibetque pusulas.

127 (60.) Farina in pollinem subacta vim extrahendi umoris habet, ideo et cruore subfusis in fascias usque sanguinem perducit, efficacius in sapa. inponitur et pedum callo clavisque. nam cum oleo vetere ac pice decocto polline condylomata et alia omnia sedis vitia quam maxume calido mirabilem in modum curantur. pulte corpus augetur. farina qua chartae glutinantur sanguinem exscreantibus datur tepida sorbenda efficaciter.

128 (61.) Alica res Romana est et non pridem excogitata,
alioqui non tisanae potius laudes scripsissent Graeci. non-
dum arbitror Pompei Magni aetate in usu fuisse, et ideo vix
quicquam de ea scriptum ab Asclepiadis schola. esse quidem
eximie utilem nemo dubitat, sive eluta detur ex aqua mulsa
129 sive in sorbitiones decocta sive in pultem. eadem in alvo
116 sistenda torretur, dein favorum cera coquitur, ut supra dixi-
mus. peculiariter tamen longo morbo ad tabitudinem redactis
subvenit ternis eius cyathis in sextarium aquae sensim de-
coctis, donec omnis aqua consumatur, postea sextario lactis
ovilli aut caprini addito per continuos dies, mox adiecto melle.
tali genere sorbitionis emendantur syntexes.

130 (62.) Milio sistitur alvos, discutiuntur tormina, in quem usum torretur ante. nervorum doloribus et aliis fervens in sacco inponitur, neque aliud utilius, quoniam levissimum mollissimumque est et caloris capacissimum. itaque talis usus eius est ad omnia quibus calor profuturus est. farina eius cum pice liquida serpentium et multipedae plagis inponitur.

131 (63.) Panicum Diocles medicus mel frugum appellavit. effectus habet quos milium. in vino potum prodest dysintericis. similiter his quae vaporanda sunt excalfactum inponitur. sistit alvom in lacte caprino decoctum et bis die haustum. sic prodest et ad tormina.

132 (64.) Sesima trita in vino sumpta inhibet vomitiones. aurium inflammationi inlinitur et ambustis. eadem efficit et

dum in herba est. hoc amplius oculis inponitur decocta in vino. stomacho inutilis in cibis et animae gravitatem facit. stellionum morsibus resistit, item ulceribus quae cacoethe vocant, et auribus oleum quod ex ea fit prodesse diximus. 23, 95 Sesamoides a similitudine nomen accepit, grano amaro, 133 folio minore. nascitur in glareosis. detrahit bilem in aqua potum. semen inlinitur igni sacro, discutit panos. Est etiamnum aliud sesamoides Anticyrae nascens, quod ideo aliqui Anticyricon vocant, cetera simile erigeronti herbae, de qua dicemus suo loco, grano sesamae. datur in vino dulci 25, 167 ad detractiones quantum tribus digitis capitur. miscent ibi et ellebori albi unum et dimidium obolum, purgationem eam adhibentes maxume insaniae melancholicae, comitialibus, podagris. et per se drachmae pondere exinanit.

(65.) Hordeum optumum quod candidissimum. sucus de- 134 cocti in aqua caelesti digeritur in pastillos, ut infundatur exulceratis interaneis et volvis. cinis eius ambustis inlinitur et carnibus quae recedunt ab ossibus et eruptionibus pituitae, muris aranei morsibus. idem adsperso sale ac melle candorem dentibus et suavitatem oris facit. eos qui pane hordea- 135 ceo utuntur morbo pedum temptari negant. novem granis furunculum si quis circumducat, singulis ter manu sinistra, et omnia in ignem abiciat, confestim sanari aiunt. est et herba phoenice appellata Graecis, nostris vero hordeum murinum. haec trita e vino pota praeclare ciet menses.

(66.) Tisanae quae ex hordeo fit laudes uno volumine 136 condidit Hippocrates, quae nunc omnes in alicam transeunt. quanto innocentior alica! Hippocrates tamen sorbitionis gratia laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur, quoniam sitim arceret, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur et adsuetis hic cibus solus in febribus die posset dari, tantum remotus ab istis qui medicinam fame exercent. sorbitionem tamen dari totam vetuit aliudve quam sucum tisanae, item quamdiu pedes frigidi essent, tunc quidem nec potionem dandam. Fit et ex tritico glutinosior arteriaeque exulceratae utilior.

(67.) Amylon hebetat oculos, et gulae inutile contra 137 quam creditur. item alvom sistit, epiphoras oculorum inhibet

et ulcera sanat, item pusulas et fluctiones sanguinis. genas duras emollit. datur cum ovo his qui sanguinem reiecerint, in vesicae vero dolore semuncia amyli cum ovo et passi tribus ovis subfervefacta a balineo. quin et avenacea farina decocta in aceto naevos tollit.

138 (68.) Panis hic ipse quo vivitur innumeras paene continet medicinas. ex aqua et oleo aut rosaceo mollit collectiones, ex aqua mulsa duritias valde mitigat. datur ex vino ad discutienda aut quae praestringi opus sit et, si magis etiamnum, ex aceto, adversus acutas pituitae fluctiones, quas Graeci rheumatismos vocant, item ad percussa, luxata. ad omnia autem fermentatus, qui vocatur autopyrus, utilior. inlinitur et paronychiis et callo pedum in aceto. vetus aut nau-
139 ticus panis tunsus atque iterum coctus sistit alvom. vocis studiosis et contra destillationes siccum esse primo cibo utilissimum est. sitanius, hoc est e trimestri, incussa in facie aut desquamata cum melle aptissime curat. candidus aegris aqua calida frigidave madefactus levissimum cibum praebet. oculorum tumori ex vino inponitur, sic et pusulis capitis aut adiecta arida myrto. tremulis panem ex aqua esse ieiunis statim a balineis demonstrant. quin et gravitatem odorum in cubiculis ustus emendat et vini in saccos additus.

140 (69.) Et faba auxiliatur. namque solida fricta fervensque in acre acetum coniecta torminibus medetur. in cibo fresa et cum alio cocta contra deploratas tussis suppurationesque pectorum cotidiano cibo sumitur, et conmanducata ieiuno ore etiam ad furunculos maturandos discutiendosve inponitur,
141 et in vino decocta ad testium tumores, ad genitalia. lomento quoque ex aceto decocto tumores maturat atque aperit, item livoribus, combustis medetur. voci eam prodesse auctor est M. Varro. Fabalium etiam siliquarumque cinis ad coxendices et ad nervorum veteres dolores cum adipis suilli vetustate prodest. et per se cortices decocti ad tertias sistunt alvom.

142 (70.) Lens optuma quae facillime coquitur et ea quae maxume aquam absorbet. aciem quidem oculorum obtundit et stomachum inflat, sed alvom sistit in cibo magisque caelesti aqua discocta, eadem solvit minus percocta. pusulas ulcerum rumpit, ea quae intra os sunt purgat et adstringit.

collectiones omnis inposita sedat maxumeque exulceratas et rimosas, oculorum autem epiphoras cum meliloto aut cotoneo. contra suppurantia cum polenta inponitur. decoctae 143 sucus ad oris exulcerationes et genitalium adhibetur, ad sedem cum rosaceo aut cotoneo, in iis quae acrius remedium exigant cum putamine punici melle modico adiecto. ad id demum, ne celeriter inarescat, adiciunt et betae folia. inponitur et strumis, panis vel maturis vel maturescentibus ex aceto discocta, rimis ex aqua mulsa et gangraenis cum punici tegmine, item podagris cum polenta et volvis et renibus, pernionibus, ulceribus difficile cicatricem trahentibus. propter 144 dissolutionem stomachi triginta grana lentis devorantur. in choleris quoque et dysinteria efficacior est in tribus aquis cocta, in quo usu melius semper eam torrere ante et tundere, ut quam tenuissima detur vel per se vel cum cotoneo malo aut piris aut myrto aut intubo erratico aut beta nigra aut plantagine. pulmoni est inutilis et capitis dolori nervosisque omnibus et felli, nec somno facilis, ad pusulas utilis ignique sacro et mammis in aqua marina decocta, in aceto autem duritias et strumas discutit. stomachi quidem causa polentae 145 modo potionibus inspergitur. quae sunt ambusta aqua semicocta curat, postea trita et per cribrum effuso furfure, mox procedende curatione addito melle. ex posca coquitur ad guttura. Est et palustris lens per se nascens in aqua non profluenti, refrigeratoriae naturae, propter quod collectionibus inlinitur et maxume podagris et per se et cum polenta. glutinat et interanea procidentia.

(71.) Est silvestris elelisphacos dicta a Graecis, aliis 146 sphacos dicta, sativa lente levior et folio minore atque siccior et odoratiore. Est et alterum genus eius silvestrius, odore gravi, haec mitior. folia habet cotonei mali effigie, sed minora et candida, quae cum ramis decocuntur. menses ciet et urinas, et pastinacae ictus sanat. torporem autem obducit percusso loco. bibitur cum absinthio et dysinteriae. 147 cum vino eadem commorantis menses trahit, abundantis sistit decocto eius poto. per se inposita herba volnerum sanguinem cohibet. purgat et serpentium morsus et, si in vino decoquatur, pruritus testium sedat. nostri qui nunc sunt

herbarii elelisphacum Graece, salviam Latine vocant mentae
similem, canam, odoratam. partus emortuos ea adposita ex-
trahunt, item vermis ulcerum auriumque.
148 (72.) Cicer et silvestre est, foliis simile, odore gravi.
si largius sumatur, alvos solvitur et inflatio contrahitur et
tormina. tostum salubrius habetur. Cicercula etiamnum
magis in alvo proficit. farina utriusque ulcera manantia capi-
tis sanat, efficacius silvestris, item comitialis et iocinerum
tumores et serpentium ictus. ciet menses et urinas, grano
149 maxume. emendat et lichenas et testium inflammationes,
regium morbum, hydropicos. laedunt omnia haec genera
exulceratam vesicam et renis. gangraenis utiliora cum melle
et his quae cacoethe vocantur. verrucarum in omni genere
prima luna singulis granis singulas tangunt, eaque grana in
linteolo deligata post se abiciunt, ita fugari vitium arbitran-
150 tes. nostri praecipiunt arietinum in aqua cum sale disco-
quere, ex eo bibere cyathos binos in difficultatibus urinae.
sic et calculos pellit morbumque regium. eiusdem foliis sar-
mentisque decoctis aqua quam maxume calida morbos pedum
lenit, et ipsum calidum tritumque inlitum. columbini decocti
aqua horrorem tertianae et quartanae minuere creditur.
nigrum autem cum gallae dimidio tritum oculorum ulceribus
ex passo medetur.
151 (73.) De ervo quaedam in mentione eius diximus, nec
18, 139 potentiam ei minorem veteres quam brassicae tribuere,
contra serpentium ictus ex aceto, ad crocodilorum homi-
numque morsum. si quis ervom cotidie ieiunus edit, lienem
eius absumi certissimi auctores adfirmant. farina eius varos,
sed et maculas cutis toto corpore emendat. serpere volnera
152 non patitur, in mammis efficacissimum. carbunculos rumpit
ex vino. urinae difficultates, inflationem, vitia iocineris,
tenesmon et quae cibum non sentiant, atropha appellata,
tostum et in nucis abellanae magnitudinem melle collectum
devoratumque corrigit, item impetigines ex aceto coctum et
quarto die solutum. panos in melle inpositum suppurare
153 prohibet. aqua decocti perniones et pruritus sanat fovendo.
quin et universo corpori, si quis cotidie ieiunus biberit, me-
liorem fieri colorem existimant. cibis idem hominis alienum.

vomitiones movet, alvom turbat, capiti et stomacho onero-
sum. genua quoque degravat. sed madefactum pluribus die-
bus mitescit, bubus iumentisque utilissimum. siliquae eius
virides prius quam indurescant cum suo caule foliisque con-
tritae capillos nigro colore inficiunt.

(74.) Lupini quoque silvestres sunt, omni modo mino- 154
res praeterquam amaritudine. ex omnibus quae eduntur sicco
nulli minus ponderis est nec plus utilitatis. mitescunt cinere
aut aqua calidis. colorem hominis frequentiores in cibo ex-
hilarant, amari contra aspidas valent. ulcera atra aridi de-
corticatique triti supposito linteolo ad vivom corpus redigunt.
strumas, parotidas in aceto cocti discutiunt. sucus decocto- 155
rum cum ruta et pipere vel in febri datur ad ventris anima-
lia pellenda minoribus triginta annorum, pueris vero etiam
inpositi in ventrem ieiunis prosunt, et alio genere tosti vel
in defruto poti, vel ex melle sumpti. iidem aviditatem cibi
faciunt, fastidium detrahunt. farina eorum aceto subacta pa-
pulas pruritusque in balineis inlita cohibet et per se siccat
ulcera. livores emendat, inflammationes cum polenta sedat.
Silvestrium efficacior vis contra coxendicum et lumborum 156
debilitatem. ex iisdem decocta lentigines et cutem foven-
tium corrigunt, si vero ad mellis crassitudinem decoquantur,
vel sativi vitiligines nigras et lepras. sativi quoque rumpunt
carbunculos inpositi, panos, strumas minuunt aut maturant,
cocti ex aceto cicatricibus candidum colorem reddunt, si
vero caelesti aqua discoquantur, sucus ille zmegma fit quo
fovere gangraenas, eruptiones pituitae, ulcerum manantia
expediat, ad lienem bibere, et cum melle haerentibus men- 157
struis. lieni crudi cum fico sicca triti ex aceto inponuntur.
radix quoque in aqua decocta urinas pellit. medentur pecori
cum chamaeleone herba decocti, aqua in potum colata. sa-
nant et scabiem quadripedum omnium in amurca decocti vel
utroque liquore postea mixto. fumus crematorum culices
necat.

(75.) Irionem inter fruges sesimae similem esse diximus 158
et a Graecis erysimon vocari, Galli velam appellant. est 18, 96.
autem fruticosum, foliis erucae, angustioribus paulo, se-
mine nasturti, utilissimum tussientibus cum melle et in thora-

cis purulentis exscreationibus. datur et regio morbo et lumborum vitiis, pleuriticis, torminibus, coeliacis. inlinitur vero parotidum et carcinomatum malis, testium ardoribus ex aqua, alias cum melle, infantibus quoque utilissimum, idem sedis vitiis et articulariis morbis cum melle et fico, contra venena etiam efficax potu. medetur et suspiriosis, item fistulis cum axungia veteri ita ne intus addatur.

159 (76.) Horminum semine, ut diximus, cumino simile est,
18, 96 cetero porro, dotrantali altitudine, duorum generum, alteri semen nigrius et oblongum, — hoc ad venerem stimulandam et ad oculorum argema, albugines —, alteri candidius semen et rotundius. utroque tunso extrahuntur aculei ex corpore per se inlito ex aqua, folia ex aceto inposita panos per se vel cum melle discutiunt, item furunculos, priusquam capita faciant, omnisque acrimonias.

160 (77.) Quin et ipsae frugum pestes in aliquo sunt usu. infelix dictum est a Vergilio lolium, hoc tamen molitum, ex aceto coctum inpositumque sanat inpetigines celerius quo saepius mutatum est. medetur et podagrae aliisque doloribus cum oxymelite. ratio haec: acetis extario uno diluuntur mellis unciae duae. iustum est ita temperatis sextariis tribus decoctae farinae loli sextarios ** usque ad crassitudinem, calidumque inponi dolentibus membris. eadem farina extrahit ossa fracta.

161 (78.) Miliaria appellatur herba quae necat milium. haec trita et cornu cum vino infusa podagras iumentorum dicitur sanare.

(79.) Bromos semen est spicam ferentis herbae. nascitur inter vitia segetis avenae genere, folia et stipula triticum imitantur. in cacuminibus dependentis parvolas veluti locustas habet. semen utile ad cataplasmata ad quae ut hordeum et similia. prodest tussientibus sucus.

162 (80.) Orobanchen appellavimus necantem ervom et legumina, alii cynomorion eam appellant a similitudine canini genitalis. cauliculus est sine foliis, pinguis, rubens. estur et per se et in patinis, cum tenera est, decocta.

163 (81.) Et leguminibus innascuntur bestiolae venenatae quae manus pungunt et periculum vitae adferunt, solipugarum

genereris. adversus has omnia eadem medentur quae contra araneos et phalangia demonstrantur. et frugum quidem haec sunt in usu medico.

(82.) Ex iisdem fiunt et potus, zythum in Aegypto, 164 caelia et cerea in Hispania, cervesia et plura genera in Gallia aliisque provinciis, quorum omnium spuma cutem feminarum in facie nutrit. nam quod ad potum ipsum attinet praestat ad vini transire mentionem atque a vite ordiri medicinas arborum.

auf die weniger entwickelten Vorstellungen einer frühern Zeit oder localer Culte, sowie auf die Ausartungen späterer Zeit hingewiesen und durch einen kurzen einleitenden Theil der Entwickelungsgang der griechischen Religion selbst in allgemeinen Umrissen geschildert worden. Um den Zwecken des Gymnasiums völlig zu genügen, ist in dieser neuen wesentlich verbesserten und vermehrten Auflage die *Römische Mythologie* ebenfalls *ausführlich* behandelt worden.

Die beigegebenen Kupfertafeln enthalten Abbildungen von Antiquen nach *O. Müller's* und *Oesterley's* Denkmälern der alten Kunst, und ein vollständiges Register erleichtert das Nachschlagen.

Alle bis jetzt erschienenen Beurtheilungen sprechen sich einstimmig dahin aus, dass der Verfasser seinen Zweck vollkommen erreicht und einem allgemein gefühlten Bedürfnisse genügend abgeholfen habe. In England und Dänemark sind Uebersetzungen des Buchs erschienen, ein Beweis, dass dasselbe auch im Auslande die ihm gebührende Anerkennung gefunden hat.
